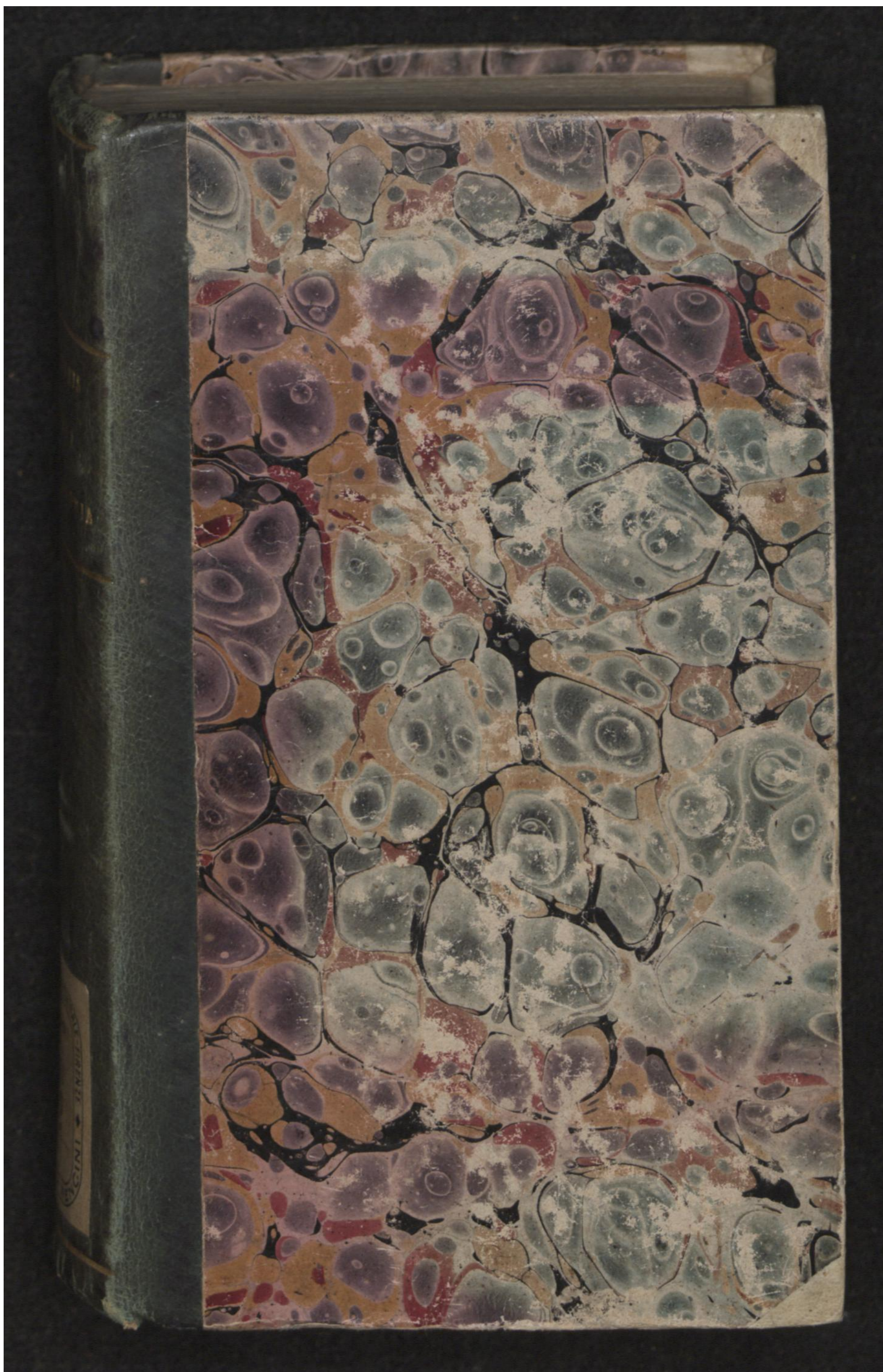

CICERONIS
OPERA.
PHILOSOPHIA
1
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
III
2
1

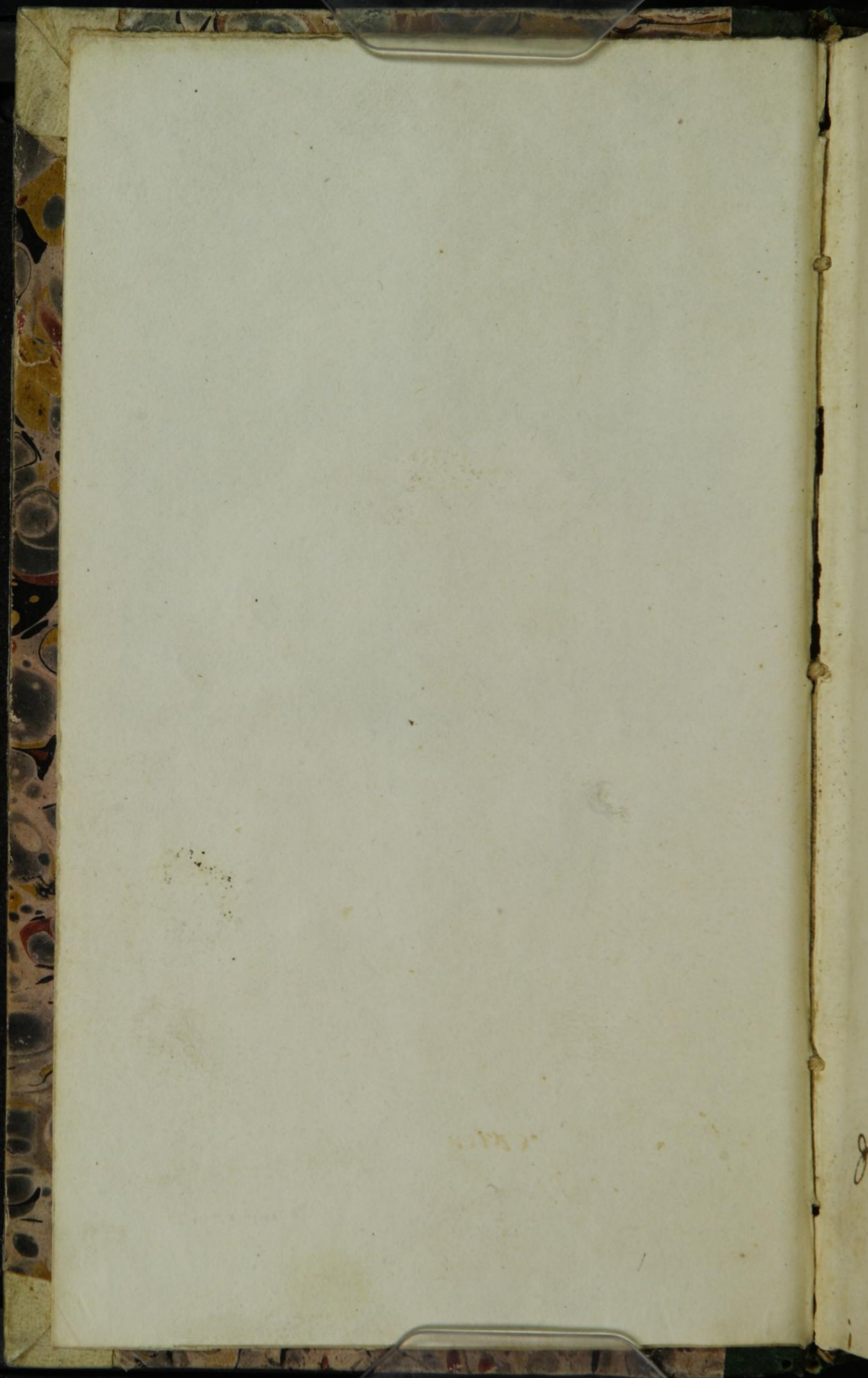

Ex Libris Ioannis Nencini
1874

G. Vencini 1861

La seconda parte di questo volume che contiene = Tusculanarum quaestionum = è dell' Edizione del 1552, la quale è una ristampa di quella del 1546. — Per la descrizione dell' edizione vedasi Renouard Annales des Alde Pag 137. —

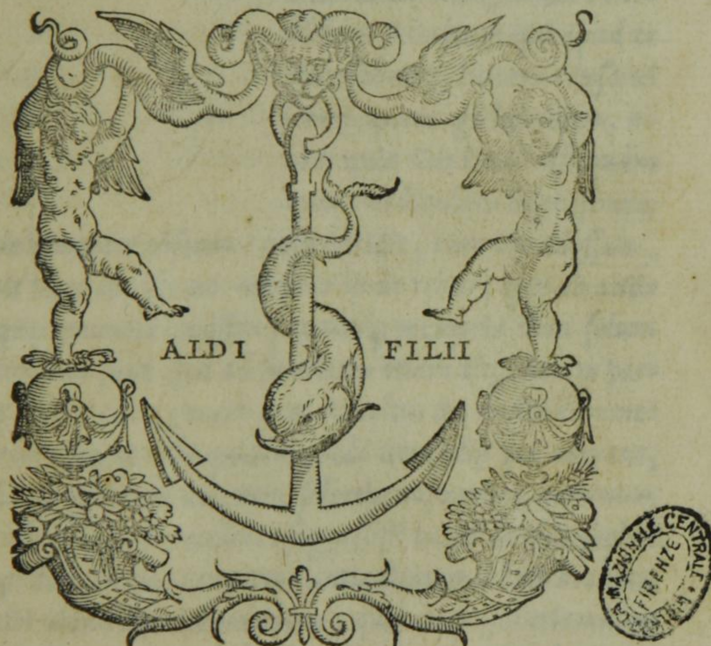

M. TVLLII CICERONIS DE PHILOSOPHIA, PRIMA PARS, ID EST,

Academicarum quæstionum editionis primæ liber secundus, editionis secundæ liber primus,

De finibus bonorum & malorum libri V.
Tusculanarum quæstionum libri V.

Cum scholijs, & coniecturis Pauli Manutij.

CORRIGENTE PAVLO MANVTIO ALDI FILIO.

M. D. XLVI.

DIEGO HVRTADO DE MENDOZA, CAROLI CAESARIS A' CONSILIO, ET EIVSDEM APVD VENETAM REMP. ORATORI, PAVLVS MANVTIVS ALDI FILIUS S. D.

S Vperioribus diebus, cum domum tuam uenissem, ut Benedictum Accoltum, qui apud te diuersabatur, honoris causa uiserem, quem ego hominem, nõ tam quia Cardinalis est, quàm quia Cardinalatu dignissimus, uehementer obseruo : casu accidit, cum ego adessem, ut inter uos sermo oriretur ijs de rebus, quæ ab antiquis ignoratæ, nostra patrumq; memoria non solum inuentæ sunt, sed ad summam etiam elegantiam perpolitæ. cuius generis cum Accoltus ita multa commemorasset, ut mihi quidem, credo item alijs qui aderant, facile probaret ueterum solertiæ nostrorum hominum industriam antecellere: suggessisti tu, ne de philosophia quidem, in qua tantopere antiquitatem admiraremur, tibi uideri esse dubitandum, quin ea posset etiamnum expoliri, atque ornari, si modo quam quisque linguam à parentibus, atque à nutricibus traditam cum lacte simul hausisset, in ea uellet scribere: nunc usu euenire, ut externo sermone addiscendo totam ætatem cõsuma=

mus: quòd si nos à pueritia disciplinarum cognitioni totos dederemus; non esse desperandum, quin & Platones, & Aristoteles aliquando possent existere: non enim & cœlum hoc, unde spiritum ducimus, idem est quod olim fuit, & hominum ingenia non eadem esse possunt. praua consuetudo naturam peruertit. quæ tanquam ager si colitur, fructus edit uberrimos: si negligitur, exarescit. annos triginta ponimus in uerbis percipiendis: quantulum spatij restat, ut res ipsas consideremus? licet ad antiquitatem animum referre: num aut Græci illi philosophi, quorum nomen celeberrimum est, ea, quæ ab Aegyptijs acceperant, Aegyptio potius, quàm patrio sermone scripta reliquerunt; aut nostri aliena lingua, non domestica sunt usi, cum ea, quæ uel de Græcis sumpserant, uel ipsi pepererant, in usum posteritatis explicarent? constat, apud omnes gentes, qui suas cogitationes literis mandare uoluerunt, eos fere ijs esse uerbis usos, quorum significationem matris in gremio cognouissent. quod item nostra ætate si fieret, facile contingeret quod tu opinaris Hurtade clarissime, ut in philosophia ueterum inuentis non nihil, uel etiam non parum addi posset: neque enim eos, qui fuerunt, usque eò cogitatione ingenioq; processisse existimandum est, ut ijs, qui futuri sunt, quod præterea cognoscerent, nihil reliquerint. multa latent adhuc, retrusa, atque abdita in immensitate naturæ: quæ eliciet, & euocabit in lucem si quis inuestigandis rationibus, & perscrutandis rerum causis ab ineunte ætate suum studium dederit. quod ab ijs fieri commode non

potest, uel potius nullo modo potest, quibus non ea lin
gua, in qua alti & educati sunt, sed ea, qua ueteres
utebantur, scribere consilium est. quorum tu si pro=
bares institutum, quotusquisque tecum esset in eo lau=
dis genere conferendus? tenes enim perfecte Latinam
linguam, tenes Græcam, Arabicam, alias præterea:
scribis tamen ut in patria tua loquuntur. in quo uideo
quid spectes. quod pater tuus egit, ut optime de Hispa=
nia mereretur; id tu alia quadam ratione consequi uis.
ille enim, cum annum ageret uix dum quintum & de=
cimum, qua ætate milites in exercitu pauci solent esse,
omnium approbatione, qui exercitus regeret, electus,
Bethicæ Regem bis acie fusum regno exuit, &, quæ=
cunque in eius ditione fuerant, Chatolici Regis imperio
potestatiq; subiecit. aliam tu ornandæ, atque amplificā=
dæ patriæ tuæ rationem inisti. profers enim, quantum
in te est, Hispanicæ linguæ terminos; et, ut ea non solum
uerbis, & nominibus, sed etiam rebus & scientijs per
te locupletata ab exteris nationibus appetatur, inge=
nio doctrinaq; consequeris. quod nescio an omnibus pa
tris tui uictorijs, atque triumphis sit anteponendum.
nam etsi populos bello superare, & imperium augere
præclarum est: tamen mihi cum animo meo consideran
ti multo melior uidetur esse conditio literarum, quàm
regnorum. hæc enim iu unius hominis fortuna posita
sunt, & unius sæpe culpa extinguuntur: illæ uiuunt,
& uigent quotidie magis, neque ulla temporis circun=
scriptione terminantur. itaque magni & excellentes ui
ri, qui bellicæ laudis gloria florerent, cum earum re=

rum, quas gessissent, memoriam non satis fore diuturnam sperarent, nisi ab hominibus ingenio præditis celebrarentur; eos, qui id præstare possent, summo semper in honore habuerunt. quo mihi illorum laus uidetur esse illustrior, qui & res præclaras manu gerere, &, quæ gesserunt, literis custodire ipsi possunt. quo in numero fuit soror illa tua præstantissima foemina: cuius militaria facinora cum audimus, cuiuis eam nostræ ætatis uiro animi magnitudine comparamus: cum autem ea, quæ scripsit, legimus, uel antiquis scriptoribus ingenij præstantia simillimam iudicamus. huiusmodi cum in tua familia mulieres existant, de uiris quæ sunt speranda? quanquam fratres omnes tui, tuq; in primis, ea, quæ sperabantur, iam præstitistis. itaque Carolus Imperator augustissimus uestra potissimum uirtute, uestraq; fide nititur. nam fratrem tuum, Marchionem de Mondesar, qui cæteros ætate anteit, cum alijs in rebus, tum in uictoria Tunetana, equitibus leuis armaturæ et classi maximæ præpositum, magno suis rebus sensit esse adiumento: alterum autem episcopatu Iaenensi ornatum summæ propter eruditionem, & prudentiam diligit: tertium Indicis prouincijs pro Rege, quartum Hispanicis triremibus præfecit: te primum sibi uoluit esse in consilio, deinde cum difficultatem quandam temporum penè fatalem impendere, & ea, quæ cogitabat, sine summa prudentia non esse tractanda intelligeret, unum è maximo numero delegit, qui apud Venetam Remp. id muneris orator sustineres. quo in munere clarior in dies

ſignificatio tuæ uirtutis elucet : nam ad uſum rerum, quo uales plurimum, addis doctrinæ cognitionem: quam à libris petitam, grauiore in cauſa conſilium capere ſi uis, explicas, ut propoſito præteritarum rerum exitu cautior præſentium ſit deliberatio. quod quoniam maxime præſtant hiſtoria & philoſophia : tu quidem uehementer utriuſque ſtudio teneris: ſed neſcio quo pacto magis te philoſophia delectat, credo quòd pluris apud te eſt excogitare quæ nemo uiderit, quàm imitari quæ alij fecerint. quo in genere cum nullius ope uidearis indigere, quippe qui ita abundes ingenio, ut, quocunque te applicueris, excellas : tamen uide, quid egerim : excogitaui rationem, ut iuuare te poſſem: nam hos Ciceronis de philoſophia libros cum uetuſtis exemplaribus contuli, & emendatos ad te miſi, ut tibi quaſi facilior & expeditior legendi curſus eſſet. ſæpe enim te audiui, cum diceres, antiquorum in ſcriptis ita multa eſſe corrupta, ut in eorum, qui legerent, animos permixte falſa cum ueris influerent : cui malo ſi quis mederetur, eum te exiſtimare à ſtudioſis omnibus, ſed à te ipſo certe maximam eſſe gratiam initurum. quæ me uox non cohortata eſt, ſed impulit, ut id facerem, quod feciſſe me uides. ac fieri tamen poteſt, ut meo te ſtudio & diligentia nihil iuuerim, & ea, quæ ego nunc in his libris reſtituta, in tuo nomine emitto, iam pridem ipſe habeas omnia, domi tuæ nata, & à te ipſo quæſita : ſed ego ita ſum ratiocinatus, cum tu à philoſophis didiceris, non in Reges ſolum & principes, qui ſummam iuuandi facultatem

habeant, ſed in tenuiores etiam liberalitatis nomẽ poſ=
ſe cadere, quòd bene mereri, etiamſi nõ poſſunt, tamen
& cupiant, & præclarum exiſtiment; eadem ratio=
ne fore, ut, quòd ego te iuuare uoluerim, pro eo id
accipias, quaſi maxime iuuerim. Vale.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM EDITIONIS PRIMAE LIBER II. QVI INSCRIBITVR LVCVLLVS.

MAgnum ingenium L.Luculli, magnumq́; optimarum artiũ studiũ, tũ omnis liberalis, & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maxime potuit, caruit omnino rebus urbanis. ut enim admodum adolescens cum fratre pari pietate, & industria prædito paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus; in Asiam Quæstor profectus, ibi per multos annos admirabili quadam laude prouinciæ præfuit: deinde absens factus Aedilis, cõtinuo Prætor, (licebat enim celerius legis præmio) post in Africam, inde ad Consulatum: quem ita gessit, ut diligentiam admirarẽtur omnes, ingenium agnoscerent. post ad Mithridaticum bellum missus à senatu, non modo opinionem uicit omniũ, quæ de uirtute eius erat, sed etiã gloriam superiorũ. idq́; eo fuit mirabilius, quòd ab eo laus imperatoria non admodum expectabatur, qui adolescentiam in forensi opera, Quæsturæ diuturnum tempus, Murena bellum in Ponto gerente, in Asiæ pace consumpserat. sed incredibilis quædam ingenij magnitudo non desiderauit indocilem usus disciplinã. itaque cum totum iter & nauigationem cõsumpsisset partim

in percontando à peritis, partim rebus gestis legendis, in Asiam factus Imperator uenit, cum esset Roma profectus rei militaris rudis. habuit enim diuinam quãdam memoriam rerum, uerborum maiorem Hortensius. sed quo plus in negotijs gerendis res, quàm uerba, prosunt, hoc erat memoria illa præstantior. quam fuisse in Themistocle, quem facile Græciæ principem ponimus, singularem ferunt. qui quidem etiam pollicenti cuidã se artem ei memoriæ, quæ tum primum proferebatur, traditurum, respondisse dicitur, obliuisci se malle discere, credo quòd hærebant in memoria quæcũque audierat, aut uiderat. tali ingenio præditus Lucullus adiunxerat & illam, quam Themistocles spreuerat, disciplinã. itaque ut literis cõsignamus, quæ monumentis mãdare uolumus: sic ille in animo res insculptas habebat. tãtus ergo Imperator in omni genere belli fuit, prælijs, oppugnationibus, naualibus pugnis, totiusq; belli instrumento, & apparatu, ut ille Rex post Alexãdrũ maximus hũc à se maiorem ducem cognitum, quàm quẽquam eorũ, quos legisset, fateretur. in eodem tanta prudentia fuit in cõstituendis, temperandisq; ciuitatibus, tãta æquitas, ut hodie stet Asia Luculli institutis seruandis, & quasi uestigijs persequendis. sed etsi magna cum utilitate Reip. tamẽ diutius, q̃ uellem, tanta uis uirtutis, atque ingenij peregrinata absuit ab oculis & fori, & curiæ. quin etiã, cũ uictor à Mithridatico bello reuertisset, inimicorũ calumnia triennio tardius, quàm debuerat, triumphauit. nos enim Consules introduximus penè in urbem currũ clarissimi uiri. cuius mihi consilium, & auctoritas quid tum in maximis rebus profuisset, dicerem, nisi

de me ipso dicendū esset: quod hoc tempore nō est necesse: itaque priuabo illū potius debito testimonio, quā id cum mea laude cōmunicem. sed quæ populari gloria decorari in Lucullo debuerūt, ea ferè sunt & Græcis literis, & Latinis celebrata. nos autem illa exteriora cum multis, hæc interiora cum paucis ex ipso sæpe cognouimus: maiore enim studio Lucullus cum omni literarum generi, tum philosophiæ deditus fuit, quàm, qui illum ignorabant, arbitrabantur: nec uero ineūte ætate solum, sed & pro Quæstore aliquot annos, & in ipso bello: in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet, ut nō multum Imperatori sub ipsis pellibus otij relinquatur. cum autem è philosophis ingenio, scientiáq; putaretur Antiochus Philonis auditor excellere, eū secū & Quæstor habuit, & post aliquot annos Imperator. cumq; esset ea memoria, quam ante dixi; ea sæpe audiendo facile cognouit, quæ uel semel audita meminisse potuisset. delectabatur autem mirifice lectione librorū, de quibus audiebat. Ac uereor interdum, ne talium personarum, cum amplificare uelim, imminuam etiam gloriam. sunt enim multi, qui omnino Græcas non ament literas; plures, qui philosophiam; reliqui, qui etiam si hæc non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus ciuitatis non ita decoram putent. ego autem, cum Græcas literas M. Catonem in senectute didicisse acceperim, P. autem Africani historiæ loquantur in legatione illa nobili, quam ante Censurā obijt, Panætium unū omnino comitem fuisse; nec literarum Græcarum, nec philosophiæ iam ullum auctorem requiro. Restat, ut ijs respondeam, qui sermonibus

eiusmodi nolint personas tam graues illigari. quasi uero clarorum uirorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut ludicros sermones, aut rerum colloquia leuiorum. etenim, si quodam in libro uere est à nobis philosophia laudata, profecto eius tractatio optimo atq; amplissimo quoque dignissima est: nec quidquam aliud uidendum est nobis, quos populus R. hoc in gradu collocauit, nisi ne quid priuatis studijs de opera publica detrahamus. quòd si, cum fungi munere debeamus, non modo operam nostram nunquam à populari cœtu remouemus, sed ne literam quidem ullam facimus nisi forensem: quis reprehẽdet nostrum otium? qui in eo nõ modo nosmet ipsos hebescere, & languere nolumus, sed etiam, ut plurimis prosimus, enitimur. gloriam uero non modo non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares, illustresq; laudes, has etiam minus notas, minusq; peruulgatas adiungimus. Sunt etiam, qui negent in ijs, qui in nostris libris disputent, fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam. qui mihi uidentur non solum uiuis, sed etiã mortuis inuidere. Restat unum genus reprehensorum: quibus Academiæ ratio non probatur. quod grauius ferremus, si quisquam ullam disciplinam philosophiæ probaret, præter eam, quam ipse sequeretur. nos autem, quoniam contra omnes dicere, qui scire sibi uidentur, solemus, nõ possumus, quin alij à nobis dissentiant, recusare. quanquam nostra quidem causa facilior est, qui uerum inuenire sine ulla contentione uolumus, idq; summa cura studioq; conquirimus. etsi enim omnis cognitio multis est obstructa difficultatibus, eaq; est & in

ipsis rebus obscuritas, & in iudicijs nostris infirmitas, ut non sine causa & doctissimi, & antiquissimi inueniri se posse, quod cuperent, diffisi sint: tamen nec illi defecerunt, neque nos studiũ exquirendi defatigati relinquemus, neque nostræ disputationes quidquã aliud agunt, nisi ut in utranque partem dicendo, et audiẽdo eliciãt, & tanquam exprimant aliquid, quod aut uerum sit, aut ad id quamproxime accedat. neque inter nos, & eos, qui se scire arbitrãtur, quidquam interest, nisi quòd illi non dubitant, quin ea uera sint, quæ defendunt; nos probabilia multa habemus, quæ sequi facile, affirmare uix possumus. hoc autẽ liberiores, & solutiores sumus, quòd integra nobis est iudicandi potestas, neque, ut omnia, quæ præscripta, & quasi imperata sint, defendamus, necessitate ulla cogimur. nam cæteri primum ante tenentur astricti, quàm, quid esset optimum, iudicare potuerunt: deinde infirmissimo tempore ætatis aut obsecuti amico cuidam, aut una alicuius, quem primũ audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant, & ad quamcũque sunt disciplinã quasi tempestate delati, ad eam tanquã ad saxum adhærescunt. nam quod dicunt omnia se credere ei, quem iudicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes & indocti iudicare potuissent: statuere enim quid sit sapiens, uel maxime uidetur esse sapientis. sed ut potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententijs, iudicauerunt: aut re semel audita ad unius se auctoritatem contulerũt. sed nescio quo modo pleriq; errare malunt, eamq; sentẽtiã, quam adamauerunt, pugnacissime defendere, q̃ sine pertinacia, quid constantissime dicatur, exquirere. qui-

bus de rebus et aliàs sæpe nobis multa quæsita, et disputata sunt, et quondam in Hortensij uilla, quæ est ad Baulos, cum eò Catulus, et Lucullus, nosq; ipsi postridie uenissemus, quàm apud Catulum fuissemus. quo quidem etiam maturius uenimus, quòd erat constitutum, si uentus esset, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompeianum nauigare. cum igitur pauca in xysto locuti essemus, tum eodem in spatio consedimus. hic Catulus, Etsi heri, inquit, id, quod quærebatur, penè explicatum est, ut tota ferè quæstio tractata uideatur; tamen expecto ea, quæ te pollicitus es Luculle ab Antiocho audita dicturum. Equidem, inquit Hortensius, feci plus quàm uellem: totam .n. rem Lucullo integram seruari oportuit. et tamen fortasse seruata est: à me enim, quæ in promptu erant, dicta sunt: à Lucullo autem reconditiora desidero. Tum ille, non sanè, inquit, Hortensi conturbat me expectatio tua: etsi nihil est ijs, qui placere uolunt, tam aduersarium: sed quia non laboro quàm ualde ea, quæ dico, probaturus sim, eo minus conturbor. dicam .n. nec mea, nec ea, in quibus, si non fuerint, non uinci me malim, quàm uincere. sed mehercule, ut quidem se nunc causa habet, etsi hesterno sermone labefactata est, mihi tamen uidetur esse uerissima. agam igitur sicut Antiochus agebat: nota .n. mihi res est: nam et uacuo animo illum audiebam, et magno studio, eadem de re etiam sæpius: ut etiam maiorem expectationem mei faciam, quàm modo fecit Hortensius. Cum ita esset exorsus, ad audiendum animos ereximus. At ille, Cum Alexandriæ pro Quæstore, inquit, essem, fuit Antiochus mecum, & erat iam antea Alexandriæ familiaris Antiochi Heraclitus Tyrius, qui et Clitomachum multos an-

nos, & Philonẽ audierat, homo sanè in ista philosophia,
quæ nunc propè dimissa reuocatur, probatus, et nobilis:
cum quo & Antiochũ sæpe disputantem audiebã, sed
utrũque leuiter. et quidem isti libri duo Philonis, de qui
bus heri dictum à Catulo est, tum erant allati Alexan
driam, tumq; primum in Antiochi manus uenerãt, &
homo natura lenissimus (nihil. n. poterat fieri illo miti=
us) stomachari tamen cœpit. mirabar: neque. n. unquã
antea uiderã. at ille Heracliti memoriã implorãs, quære
re ex eo, uiderentur ne illa Philonis, aut ea nũ uel è Phi
lone, uel ex ullo Academico audiuisset aliquãdo? nega=
bat: Philonis tamẽ scriptũ agnoscebat: nec id quidẽ du=
bitari poterat: nã aderant mei familiares, et docti homi
nes, P. et C. Selij, et Tetrilius Rogus, qui se illa audisse
Romæ de Philone, et ab eo ipso illos duos libros dicerent
descripsisse. tum et illa dixit Antiochus, quæ heri Catu=
lus cõmemorauit à patre suo dicta Philoni; et alia plu=
ra: nec se tenuit, quin cõtra suũ doctorẽ librũ etiam ede
ret, qui Sosus inscribitur. tum igitur et cũ Heraclitũ stu
diose audirẽ contra Antiochũ differentem, & itẽ An=
tiochum cõtra Academicos, dedi Antiocho operam dili
gentius, ut causam ex eo totã cognoscerem. itaque com
plures dies, adhibito Heraclito, doctisq; compluribus, &
in his Antiochi fratre Aristo, & præterea Aristone, &
Dione, quibus ille secundum fratrem plurimum tribue=
bat, multum temporis in ista una disputatione consum
psimus. sed ea pars, quæ contra Philonem erat, præter-
mittenda est: minus enim acer est aduersarius is, qui
ista, quæ sunt heri defensa, negat Academicos omnino
dicere: etsi enim mẽtitur, tamen est aduersarius lenior.

ad Arcesilam, Carneademq; ueniamus. Quae cum dixisset, sic rursus exorsus est. Primū mihi uidemini, (me autem nomine appellabat) cum ueteres physicos nominatis, facere idem quod seditiosi ciues solent, cum aliquos ex antiquis claros uiros proferunt, quos dicant fuisse populares, ut eorum ipsi similes esse uideātur. repetunt iā P. Valerium, qui exactis Regibus primo anno Consul fuit: cōmemorant reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerint, cum Consules essent: tum ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem agrariam aliquot annis ante secundū Punicum bellum Tribunus pl. tulerit inuito senatu, et postea bis Consul factus sit; L. Cassiū, Q. Pompeium. illi quidem etiam P. Africanum referre in eundem numerum solent. duos uero sapiētissimos, & clarissimos fratres, P. Crassum, et P. Scaeuolam, aiūt Ti. Graccho auctores legum fuisse, alterum quidem, ut uidemus, palàm, alterum, ut suspicamur, obscurius. addunt etiam C. Marium. et de hoc quidem nihil mentiūtur. horum nominibus tot uirorum, atque tantorū expositis, eorum se institutum sequi dicunt. similiter uos cum perturbare, ut illi Remp. sic uos philosophiam bene iam constitutam uelitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam, et Socratem profertis. sed neque Saturninus (ut nostrū inimicum potissimum nominē) simile quidquam habuit ueterum illorum, nec Arcesilae calumnia cōferenda est cū Democriti uerecundia. & tamen isti physici raro admodum, cum haerent aliquo loco, exclamant quasi mente incitati, Empedocles quidem, ut interdū mihi furere uideatur; abstrusa esse omnia, nihil nos sentire, nihil cernere,

nihil omnino quale sit posse reperire. maiorē autē partem mihi quidem omnes isti uidētur nimis etiam quædā affirmare, plusq́; profiteri se scire, quàm sciant. quòd si illi tū in nouis rebus quasi modo nascentes hæsitauerūt, nihil ne tot seculis, summis ingenijs, maximis studijs explicatum putamus? non ne, cū iam philosophorū disciplinæ grauissimæ cōstitissent, tum exortus est, ut in optima Rep. Ti. Gracchus, qui otiū perturbaret, sic Arcesilas, qui constitutam philosophiam euerteret, & in eorū auctoritate delitesceret, qui negassent quidquā sciri, aut percipi posse? quorum è numero tollendus est Plato, et Socrates; alter, quia reliquit perfectissimam disciplinā Peripateticos, & Academicos nominibus differentes, re congruentes, à quibus Stoici ipsi uerbis magis, q̃ sententijs dissenserunt: Socrates autem de se ipse detrahens in disputatione, plus tribuebat ijs, quos uolebat refellere. ita cū aliud diceret, atque sentiret, libēter uti solitus est ea dissimulatione, quam Græci εἰρωνείαν uocant: quam ait etiā in Africano fuisse Fānius; idq́; propterea uitiosum in illo nō putādum, quòd idem fuerit in Socrate. sed fuerint illa uetera, si uultis, incognita. nihil ne est ergo actum, quòd inuestigata sunt, postea q̃ Arcesilas Zenoni, ut putatur, obtrectans, nihil noui reperienti, sed emendāti superiores, immutatione uerborū, dum huius definitiones labefactare uult, conatus est clarissimis rebus tenebras obducere? cuius primo non admodū probata ratio, quanquam floruit tū acumine ingenij, tum admirabili quodā lepore dicendi, proxime à Lacyde solo retēta est, post autē cōfecta à Carneade, qui est quartus ab Arcesila: audiuit enim Egesinum, qui Euandrū

audierat, Lacydis discipulum, cũ Arcesilæ Lacydes fuisset. sed ipse Carneades diu tenuit: nã nonaginta uixit annos: & qui illum audierant, admodũ floruerunt. è quibus industriæ plurimũ in Clitomacho fuit. declarat multitudo librorum ingenij non minus in hoc, quàm in Carneade eloquentiæ, in Melóthio Rhodio suauitatis. bene autẽ nosse Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur. iã Clitomacho Philo uester operam multos annos dedit. Philone autẽ uiuo patrociniũ Academiæ non defuit. Sed quod nos facere nunc ingredimur, ut cõtra Academicos disseramus; id quidam è philosophis, et ij quidem nõ mediocres, faciendũ omnino nõ putabant; nec uero esse ullam rationẽ disputare cum ijs, qui nihil probarent: Antipatrumq; Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant: nec definiri aiebãt necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si uerbum è uerbo uolumus, comprehensio, quam κατάληψιν illi uocãt: eosq;, qui persuadere uellent esse aliquid quod comprehendi & percipi posset, inscienter facere dicebant, propterea quòd nihil esset clarius ἐναργείᾳ ut Græci, perspicuitatem, aut euidentiam nos, si placet, nominemus, fabricemurq;, si opus erit, uerba, ne hic sibi (me appellabat iocans) hoc licere soli putet. sed tamẽ orationẽ nullã putabãt illustriorẽ ipsa euidentia reperiri posse, nec ea, quæ tã clara essent, definiẽda censebãt. Alij autẽ negabant se pro hac euidẽtia quidquam priores fuisse dicturos: sed ad ea, quæ cõtra dicerentur, dici oportere putabant, ne qui fallerentur. plerique tamẽ et definitiones ipsarum etiam euidentiũ rerum nõ improbant: & rem idoneã, de qua quæratur, & homines di

gnos,quibuſcum diſſeratur,putant. Philo autem dũ no
ua quædã cõmouet,quòd ea ſuſtinere uix poterat, quæ
contra Academicorum pertinaciã dicebantur, & aper
te mentitur,ut eſt reprehenſus à patre Catulo,et,ut do=
cuit Antiochus,in id ipſum ſe induit,quod timebat . cũ
enim ita negaret quicq̃ eſſe , quod comprehendi poſſet,
(id enim uolumus eſſe ἀκατάληπτον) ſi illud eſſet,ſicut
Zeno definiret,tale uiſum,(iam enim hoc pro φαντασία
uerbum ſatis heſterno ſermone triuimus) uiſum igitur
impreſſum,effictumq́; ex eo unde eſſet , quale eſſe non
poſſet ex eo unde nõ eſſet,id nos à Zenone definitũ re=
ctiſſime dicimus : qui.n.poteſt quidquam comprehen=
di,ut planè cõfidas id perceptum cognitumq́; eſſe,quod
eſt tale,quale uel falſum eſſe poſſit? hoc cum infirmat,
tollitq́; Philo,iudiciũ tollit incogniti,& cogniti: ex quo
efficitur,nihil poſſe comprehendi:ita imprudens eò, quò
minime uult,reuoluitur.quare omnis oratio cõtra Aca
demiam ſuſcipitur à nobis,ut retineamus eam definitio
nem,quam Philo uoluit euertere . quã niſi obtinemus,
percipi nihil poſſe concedimus. Ordiamur igitur à ſen-
ſibus. quorum ita clara iudicia et certa ſunt,ut,ſi optio
naturæ noſtræ detur,et ab ea deus aliquis requirat,con
tenta ne ſit ſuis integris,incorruptisq́; ſenſibus, an poſtu
let melius aliquid,nõ uideã quid quærat amplius . ne=
que uero hoc loco expectandum eſt,dum de remo infle=
xo,aut de collo columbæ reſpondeam: nõ enim is ſum,
qui,quidquid uidetur,tale dicã eſſe,quale uideatur. Epi
curus hoc uiderit,et multa alia.meo autem iudicio ita
eſt maxima in ſenſibus ueritas, ſi ſani ſunt,ac ualẽtes,
& omnia remouẽtur,quæ obſtant,et impediũt. itaque

et lumen mutari sæpe uolumus: et situs earum rerum, quas intuemur, & interualla aut cõtrahimus, aut diducimus, multaq́; facimus, usque eò, dum aspectus ipse fidẽ faciat sui iudicij. quod idem fit in uocibus, in odore, in sapore: ut nemo sit nostrum, qui nõ in sensibus sui cuiusque generis iudiciũ requirat acrius. adhibita uero exercitatione, & arte, ut oculi pictura teneantur, aures cantibus; quis est, quin cernat, quanta uis est in sensibus? quàm multa uident pictores in umbris, et in eminentia, quæ nos non uidemus? quàm multa, quæ nos fugiunt in cantu, exaudiunt in eo genere exercitati? qui primo inflatu tibicinis Antiopam esse aiũt, aut Andromacham, cũ id nos ne suspicemur quidem. nihil necesse est de gustatu, et odoratu loqui. in quibus intelligentia, etsi uitiosa, est quædam tamen. quid de tactu, et eo quidem, quem philosophi interiorem uocãt, aut doloris, aut uoluptatis? in quo Cyrenaici solo putant ueri esse iudiciũ, quia sentiatur. potest ne igitur quisquã dicere, inter eum, qui doleat, et inter eum, qui in uoluptate sit, nihil interesse? aut, ita qui sentiat, non apertissime insaniat? atqui qualia sunt hæc, quæ sensibus percipi dicimus: talia sequũtur ea, quæ nõ sensibus ipsis percipi dicũtur, sed quodam modo sensibus: ut hæc: illud est album, hoc dulce, canorum illud, hoc bene olens, hoc asperũ. animo iã hæc tenemus cõprehensa, nõ sensibus. ille deinceps equus est, ille canis. cætera series deinde sequitur maiora nectens, ut hæc, quæ quasi expletã rerũ cõprehensionẽ amplectũtur: si homo est, animal est, mortale, rationis particeps. quo è genere nobis notitiæ rerum imprimuntur: sine quibus neque intelligi quidquam, neque quæri, dis=

putari'ue potest. quòd si essent falsæ notitiæ, (ἐννοίας. n. notitias appellare tu uidebare) si igitur essent hæ falsæ, aut eiusmodi uisis impressæ, qualia uisa à falsis discerni non possent: quo tãdem his modo uteremur? quo modo autem, quid cuique rei consentaneũ esset, quid repugnaret, uideremus? memoriæ quidem certe, quæ non modo philosophiã, sed omnis uitæ usũ, omnesq; artes una maxime cõtinet, nihil omnino loci relinquitur. quæ potest enim esse memoria falsorum? aut quid quisquam meminit, quod nõ animo comprehẽdit, et tenet? ars uero quæ potest esse, nisi quæ non ex una, aut ex duabus, sed ex multis animi perceptionibus cõstat? quã si subtraxeris, qui distingues artificẽ ab inscio? nõ enim fortuito hunc artificem dicemus esse, illũ negabimus, sed cum alterum percepta, & comprehensa tenere uidemus, alterum non item. cumq; artium aliud eiusmodi genus sit, ut tantũ modo animo rem cernat; aliud, ut moliatur aliquid, et faciat: quo modo aut geometres cernere ea potest, quæ aut nulla sunt, aut internosci à falsis nõ possunt; aut is, qui fidibus utitur, explere numeros & conficere uersus? quod idem in similibus quoque artibus continget, quarum omne opus est in faciendo, atque agendo. quid. n. est, quod arte effici possit, nisi is, qui artẽ tractabit, multa perceperit? maxime uero uirtutum cognitio confirmat percipi, & comprehendi multa posse. in quibus solis inesse etiam scientiam dicimus, quam nos non cõprehensionem modo rerũ, sed etiam stabilẽ, atque immutabilem esse censemus: itemq; sapientiã artem uiuẽdi, quæ ipsa ex sese habeat cõstantiam. ea autẽ constantia si nihil habeat percepti, & cogniti, quæro unde nata sit, aut

quo modo? quæro etiam, ille uir bonus, qui statuit omnẽ cruciatum perferre, intolerabili dolore lacerari potius, quàm aut officiũ prodat, aut fidẽ, cur has igitur sibi tã graues leges imposuerit, cũ, quamobrẽ ita oporteret, nihil haberet comprehensi, percepti, cogniti, cõstituti? nullo igitur modo fieri potest, ut quisquam tanti æstimet æquitatem, et fidem, ut eius conseruandæ causa nullum supplicium recuset, nisi ijs rebus assensus sit, quæ falsæ esse non possunt. ipsa uero sapientia, si se ignorabit, sapientia sit, nec ne, quo modo primum obtinebit nomen sapientiæ, deinde quo modo suscipere aliquam rẽ, aut agere fidẽter audebit, cũ certi nihil erit quod sequatur? cum uero dubitabit quid sit extremum, & ultimum bonorum, ignorans quò omnia referãtur, qui poterit esse sapientia? atque etiam illud perspicuũ est, cõstitui necesse esse initiũ, quod sapientia, cum quid agere incipiat, sequatur: idq́; initium esse naturæ accõmodatum: nam aliter appetitio, (eam enim esse uolumus ὁρμὴν) qua ad agẽdum impellimur, & id appetimus, quod est uisum, moueri nõ potest. illud autem, quod mouet, prius oportet uideri, eiq́; credi, quod fieri nõ potest, si id, quod uisum erit, discerni non poterit à falso. quo modo autẽ moueri animus ad appetendum potest, si id, quod uidetur, nõ percipitur accommodatum ne naturæ sit, an alienum? itemq́; si, quid officij sui sit, non occurit animo, nihil unquam omnino aget, ad nullam rem unquam impelletur, nũquam mouebitur. quòd si aliquid aliquando acturus est, necesse est id ei uerum, quod occurrit, uideri. quid, quòd, si ista uera sunt, ratio omnis tollitur, quasi quædam lux, lumenq́; uitæ: tamen ne in ista prauitate perstabitis? nam

quærendi initium ratio attulit: quæ perfecit uirtutem, cum esset ipsa ratio confirmata quærendo. quæstio autē est appetitio cognitionis, quæstionisq; finis inuētio. at nemo inuenit falsa: nec ea, quæ incerta permanent, inuenta esse possunt: sed cum ea, quæ quasi inuoluta fuerūt, aperta sunt, tum inuenta dicuntur: sic & initium quærendi, & exitus percipiendi, & comprehendendi tenet: itaque argumenti conclusio, quæ est græce ἀπόδειξις, ita definitur, ratio, quæ ex rebus perceptis ad id, quod non percipiebatur, adducit. quòd si omnia uisa eiusmodi essent, qualia isti dicūt, ut ea uel falsa esse possent, neque ea posset ulla notio discernere: quo modo quempiā aut cōclusisse aliquid, aut inuenisse diceremus? aut quæ esset cōclusi argumenti fides? ipsa autem philosophia, quæ rationibus progredi debet, quem habebit exitum? sapientiæ uero quid futurum est? quæ neque de se ipsa dubitare debet, neque de suis decretis, quæ philosophi uocant δόγματα: quorum nullum sine scelere prodi poterit: cum enim decretum proditur, lex ueri, rectiq; proditur. quo è uitio & amicitiarum proditiones, & rerum publicarum nasci solent. non potest igitur dubitari, quin decretum nullum falsum possit esse, sapiētiq; satis sit non esse falsum, sed etiam stabile, fixum, ratū esse debeat, quod mouere nulla ratio queat. talia autem neque esse, neque uideri possunt eorum ratione, qui illa uisa, è quibus omnia decreta sunt nata, negāt quidquā à falsis interesse. ex hoc illud est natū, quod postulabat Hortensius, ut id ipsum saltē preceptum à sapiēte diceretis, nihil posse percipi. sed Antipatro hoc idem postulanti, cum diceret, ei, qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneū esse unū

tamen illud dicere percipi posse, ut alia nõ possent, Carneades acutius resistebat: nam tantum abesse dicebat, ut id consentaneum esset, ut maxime etiã repugnaret: qui enim negaret quidquã esse, quod perciperetur, eum nihil excipere: ita necesse esse, ne id ipsum quidé, quod exceptum non esset, comprehendi, & percipi ullo modo posse. Antiochus ad istum locum pressius uidebatur accedere: quoniam.n.id haberent Academici decretum (sentitis enim iam hoc me δόγμα dicere) nihil posse percipi, non debere eos in suo decreto, sicut in cæteris rebus, fluctuare, præsertim cum in eo summa consisteret: hanc enim esse regulam totius philosophiæ, constitutionem ueri, falsi, cogniti, incogniti: quam rationem quoniã susciperent, docereq; uellent quæ à quouis accipi oporteret, & quæ repudiari, certe hoc ipsum, ex quo omne ueri falsiq; iudicium esset, percipere eos debuisse: etenim duo esse hæc maxima in philosophia, iudicium ueri, & finem bonorum; nec sapientem posse esse, qui aut cognoscendi esse initium ignoret, aut extremum expetendi, ut, aut unde proficiscatur, aut quò perueniendum sit, nesciat: hæc autem habere dubia, neque his ita confidere ut moueri non possint, abhorrere à sapientia plurimum. Hoc igitur modo potius erat ab his postulandum, ut hoc unum saltem, percipi nihil posse, perceptum esse dicerent. sed de incõstantia totius illorum sentẽtiæ, si ulla sententia cuiusquam esse potest nihil approbãtis, sit, ut opinor, dictum satis. Sequitur disputatio copiosa illa quidem, sed paulo abstrusior: habet enim aliquantum à physicis: ut uerear, ne maiorem largiar ei, qui contra dicturus est, libertatem, & licentiam. nam quid

eum factũrum putem de abditis rebus, & obſcuris, qui lucem eripere conetur? ſed diſputari poterat ſubtiliter, quanto quaſi artificio natura fabricata eſſet primũ animal omne, deinde hominẽ maxime: quæ uis eſſet in ſenſibus: quẽadmodum prima uiſa nos pellerẽt, deinde appetitio ab his pulſa ſequeretur: tum ut ſenſus ad res percipiẽdas intenderemus: mens enim ipſa, quæ ſenſuum fons eſt, atque etiam ipſa ſenſus eſt, naturalẽ uim habet, quã intendit ad ea, quibus mouetur: itaque alia uiſa ſic arripit, ut his ſtatim utatur; aliqua ſic recondit, è quibus memoria oritur. cætera autem ſimilitudinibus conſtituit: ex quibus efficiuntur notitiæ rerum: quas Græci tum ἐννοίας, tum προλήψεις uocant. eò cum acceſſit ratio, argumẽtiq; concluſio rerumq; innumerabilium multitudo, tum & perceptio eorum omnium apparet, & eadem ratio profecta his gradibus ad ſapientiam peruenit. ad rerum igitur ſcientiam, uitæq; conſtantiam aptiſſima cum ſit mens hominis, amplectitur maxime cognitionem, et iſtã κατάληψιν, quam, ut dixi, uerbũ e uerbo exprimentes, comprehenſionem dicemus, cum ipſam per ſe amat, (nihil eſt enim ei ueritatis luce dulcius) tum etiam propter uſum. quocirca & ſenſibus utitur: & artes efficit quaſi ſenſus alteros: et uſque eò philoſophiã ipſam corroborat, ut uirtutem efficiat, ex qua re una uita omnis apta ſit. ergo ij, qui negant quidquam poſſe comprehendi, hæc ipſa eripiunt uel inſtrumenta, uel ornamenta uitæ, uel potius etiam totam uitam euertũt funditus, ipſumq; animal orbant animo: ut difficile ſit de temeritate eorum, perinde ut cauſa poſtulat, dicere. nec uero ſatis cõſtituere poſſum, quod ſit eorũ conſiliũ,

aut quid uelint. interdum enim cum adhibemus ad eos orationem huiusmodi; si ea, quæ disputentur, uera non sint, tum omnia fore incerta: respõdét, quid ergo istud ad nos? num nostra culpa est? naturam accusa, quæ in profundo ueritatem, ut ait Democritus, penitus abstruserit. alij autem elegantius: qui etiã queruntur, quòd eos insimulemus omnia incerta dicere: quãtumq; intersit inter incertum, & id quod percipi non possit, docere conantur, eaq; distinguere. cum his igitur agamus, qui hæc distinguunt: illos, qui omnia sic incerta dicunt, ut, stellarum numerus par, an impar, nesciatur, quasi desperatos aliquos relinquamus: uolunt enim, & hoc quidem uel maxime animaduertebã uos moueri, probabile aliquid esse, & quasi uerisimile; eaq; se uti regula & in agenda uita, & in quærendo, ac disserendo. quæ ista regula est ueri & falsi, si notionem ueri & falsi, propterea quòd ea non possunt internosci, nullã habemus? nam si habemus, interesse oportet, ut inter rectum, & prauum, sic inter uerum, et falsum. si nihil interest, nulla regula est, nec potest is, cui est uisio ueri falsiq; cõmunis, ullum habere iudicium, aut ullam omnino ueritatis notam. nam cum dicunt hoc se unũ tollere, ut quidquã possit ita uideri, ut nõ eodem modo falsum etiam possit ita uideri; cætera autem cõcedere: faciunt pueriliter: quo enim omnia iudicantur sublato, reliqua se negant tollere. ut si quis quẽ oculis priuauerit, dicat ea, quæ cerni possent, nõ se ei ademisse. ut enim illa oculis modo cognoscuntur, sic reliqua uisis; sed propria ueri, nõ cõmuni ueri, & falsi nota. quamobrẽ siue tu probabilẽ uisionẽ, siue improbabilem, & quæ non impediatur, ut Car

neades uolebat; siue aliud quid proferes, quod sequare: ad uisum illud, de quo agimus, tibi erit reuertẽdũ. in eo autem, si erit cõmunitas cũ falso, nullum erit iudiciũ, quia proprium in cõmuni signo notari non potest. sin autem cõmune nihil erit: habeo, quod uolo: id enim quæro, quod ita mihi uideatur uerum, ut non possit idẽ falsum uideri. simili in errore uersantur, cum cõuicti, ac ui ueritatis coacti perspicua à perceptis uolũt distinguere, & conantur ostendere, esse aliquid perspicui; uerum illud quidem impressum in animo, atque mente; neque id tamen percipi ac comprehendi posse: quo.n. modo perspicue dixeris album esse aliquid, cum possit accidere, ut id, quod nigrum sit, album esse uideatur? aut quo modo ista aut perspicua dicemus, aut impressa subtiliter; cum sit incertũ, uere, inaniter'ue moueatur? ita neq; color, neq; corpus, neq; ueritas, neq; argumẽtũ, neq; sensus, neq; perspicuum ullum relinquitur. ex hoc illud his usu uenire solet, ut, quidquid dixerint, à quibusdam interrogentur; ergo istuc quidem percipis? sed qui ita interrogant, ab his irridentur: non enim urgent, ut coarguant neminem ulla de re posse contendere, neq; asseuerare sine aliqua eius rei, quã sibi quisque placere dicit, certa & propria nota. quod est igitur istuc uestrum probabile? nam si quod cuique occurrit, & primo quasi aspectu probabile uidetur, id confirmatur: quid eo leuius? sin ex circunspectione aliqua, & accurata consideratione, quod uisum sit, id se dicent sequi: tamen exitum nõ habebunt: primum quia his uisis, inter quæ nihil interest, æqualiter omnibus abrogatur fides. deinde cũ dicant posse accidere sapienti, ut, cũ

omnia fecerit, diligentissimeq; circunspexerit, existat ali quid, quod & uerisimile uideatur, et absit longissime à uero: quo modo, si magna parte quidem, ut solent dicere, ad uerum ipsum, aut q̃proxime accedant, confidere sibi poterunt? ut enim confidant, notum his esse debebit insigne ueri. quo obscuro, & oppresso, quod tandem uerum sibi uidebuntur attingere? quid autem tam obscurum dici potest, q̃ cum ita loquuntur? est hoc quidẽ rei illius signum, aut argumentum; & ea re id sequor: sed fieri potest, ut id, quod significatur, aut falsum sit, aut nihil sit omnino. sed de perceptione hactenus: si quis enim ea, quæ dicta sunt, labefactare uolet, facile etiam absentibus nobis ueritas se ipsa defendet. His satis cognitis, quæ iã explicata sunt; nũc de assentione, atque approbatione, quàm Græci συγκατάθεσιν uocant, pauca dicemus: non quo non latus locus sit: sed paulo aute iacta sunt fundamenta. nam cum uim, quæ esset in sensibus, explicabamus, simul illud aperiebatur, comprehendi multa & percipi sensibus: quod fieri sine assensione non potest. deinde cum inter inanimũ et animal hoc maxime intersit, quòd inanimũ nihil agit, animal agit aliquid: nihil enim agens nẽ cogitari quidẽ potest quale sit: aut ei sensus adimẽdus est: aut ea, quæ est in nostra sita potestate, reddenda assensio. at uero animus quodã modo eripitur ijs, quos neq; sentire, neq; assentiri uolũt: etenim necesse est, ut lancem in libra ponderibus impositis deprimi, sic animum perspicuis cedere. nam quo modo nõ potest animal ullum nõ appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat: (Græci id οἰκεῖον appellãt) sic nõ potest obiectã rem perspicuã nõ approbare. quãquam si

illa, de quibus disputatum est, uera sunt: nihil attinet
de assensione omnino loqui: qui enim quid percipit,
assentitur statim. sed hæc etiam sequũtur, nec memo=
riam sine assensione posse cõstare, neque notitias rerũ,
nec artes, idq́;, quod maximũ est, ut sit aliquid in no=
stra potestate, in eo, qui rei nulli assentietur, nõ erit. ubi
igitur uirtus, si nihil sitũ est in ipsis nobis? maxime au
tem absurdũ, uitia in ipsorũ esse potestate, neque pecca-
re quenquã nisi assensione; hoc idem in uirtute nõ es=
se. cuius omnis cõstãtia & firmitas ex ijs rebus cõstat,
quibus assensa est, et quas approbauit: omninoq́; ante
uideri aliquid, q̃ agamus, necesse est, eiq́;, quod uisum
sit, assentiatur. quare qui aut uisum, aut assensum tol=
lit, is omnẽ actionẽ tollit è uita. Nũc ea uideamus,
quæ cõtra ab his disputari solent. sed prius potestis to=
tius eorũ rationis quasi fundamenta cognoscere. Cõpo
nũt igitur primũ artem quãdam de ijs, quæ uisa dici=
mus: eorumq́; et uim, et genera definiũt: in his qua-
le sit id, quod percipi, et cõprehendi possit, totidẽ uerbis,
quot Stoici. deinde illa exponũt duo, quæ quasi conti-
neãt omnẽ hãc quæstionem: quæ ita uideãtur, ut etiã
alia multa eodem modo uideri possint: neque in his
quidquã intersit, nõ posse eorum alia percipi, alia non
percipi: nihil interesse autẽ, nõ modo si ex omni parte
eiusdem modi sint, sed etiã si discerni non possint. qui=
bus positis, unius argumẽti conclusione tota ab his cau
sa cõprehenditur. cõposita autem ea cõclusio sic est. Eo
rũ, quæ uidẽtur, alia uera sunt, alia falsa: et quod fal=
sum est, id percipi nõ potest: quod autẽ uerũ uisum est,
id omne tale est, ut eiusdẽ modi falsũ etiã possit uideri.

& quæ uisa sunt eiusmodi, ut in iis nihil intersit; nõ potest accidere, ut eorum alia percipi possint, alia nõ possint. nullum igitur est uisum, quod percipi possit. Quæ autem sumunt, ut concludant id, quod uolunt; ex his duo sibi putant concedi: neque.n. quisquã repugnat. ea sunt hæc, quæ uisa falsa sint, percipi ea non posse: et alterũ, inter quæ uisa nihil intersit, ex his non posse alia talia esse, ut percipi possint, alia ut non possint. reliqua uero multa & uaria oratione defendunt. quæ sunt itẽ duo: unum, eorum, quæ uideantur, aliud uerum esse, aliud falsum: alterum, omne uisum, quod sit à uero, tale esse, quale etiam à falso possit esse. hæc duo proposita non præteruolant, sed ita dilatant, ut non mediocrẽ curam adhibeant & diligentiam: diuidunt.n. in partes, & eas quidem magnas: primum in sensus: deinde in ea, quæ ducuntur à sensibus, & ab omni consuetudine, quã obscurari uolunt. tum perueniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem & cõiectura ulla res percipi possit. hæc autem uniuersa concidunt etiam minutius. ut.n. de sensibus hesterno sermone uidistis, item faciunt de reliquis: in singulisq; rebus, quas in minima dispartiunt, uolũt efficere, his omnibus, quæ uisa sint, ueris adiuncta esse falsa, quæ à ueris nihil differant: ea cum talia sint, nihil posse comprehendi. Hanc ego subtilitatẽ philosophia quidem dignissimam iudico, sed ab eorum causa, qui ita disserunt, remotissimam: definitiones.n. & partitiones, & horum luminibus utens oratio, tum similitudines, dissimilitudinesq;, & earum tenuis et acuta distinctio, fidentium est hominum illa uera, & firma, et certa esse, quæ tutentur; nõ eorũ, qui clament ni

hilo magis uera illa esse, q̃ falsa. quid.n.agant, si, cũ aliquid definierint, roget eos quispiã, num illa definitio possit in aliã rem transferri quãlibet? si posse dixerint: (quid.n.dicere habeant?) cur illa uera definitio sit? si negauerint: fatendum sit, quoniam uel illa uera definitio transferri nõ possit in falsum, quod ea definitione explicetur, id percipi posse. quod minime illi uolunt. eadem dici poterunt in omnibus partibus. si.n.dicent, ea, de quibus different, se dilucide perspicere, nec ulla cõmunione uisorum impediri: comprehendere ea se posse fatebuntur. sin autẽ negabunt uera uisa à falsis posse distingui: qui poterunt longius progredi? occurretur enim, sicut occursum est. nã concludi argumentũ non potest, nisi ijs, quæ ad concludendum sumpta erunt, ita probatis, ut falsa eiusdem modi nulla possint esse. ergo si rebus comprehensis, & perceptis, nisa, et progressa ratio hæc efficiet, nihil posse comprehendi: quid potest reperiri, quod ipsum sibi repugnet magis? cumq; ipsa natura accuratæ orationis hoc profiteatur, se aliquid patefacturam, quod non appareat, &, quo id facilius assequatur, adhibiturã et sensus, et ea quæ perspicua sint: qualis est istorũ oratio, qui omnia nõ tam esse, q̃ uideri uolunt? maxime autem cõuincuntur, cum hæc duo pro congruentibus sumunt tam uehementer repugnantia: primũ esse quædam falsa uisa; quod cum uolunt, declarant quædã esse uera: deinde ibidem, inter falsa uisa, et uera nihil interesse. at primum sumpseras, tanquã interesset. ita priori posterius, posteriori superius nõ iũgitur. sed progrediamur longius; et ita agamus, ut nihil nobis assentati esse uideamur; quæq; ab his dicũtur, sic per

ſequamur, ut nihil in præteritis relinquamus. Primum igitur perſpicuitas illa, quam diximus, ſatis magnã habet uim, ut ipſa per ſeſe ea, quæ ſint, nobis, ita ut ſint, indicet. ſed tamen ut maneamus in perſpicuis firmius, et cõſtãtius, maiore quadã opus eſt uel arte, uel diligentia; ne ab iјs, quæ clara ſint ipſa per ſeſe, quaſi præſtigiјs quibuſdã, et captionibus depellamur. nã qui uoluit ſubuenire erroribus Epicurus iјs, qui uidentur conturbare ueri cognitionem; dixitq; ſapientis eſſe, opinionẽ à perſpicuitate ſeiungere: nihil fecit: ipſius enim opinionis errorem nullo modo ſuſtulit. quãobrem cũ duæ cauſæ perſpicuis, & euidentibus rebus aduerſentur: auxilia totidem ſunt contra comparanda: aduerſatur enim primũ, quòd parũ defigunt animos, & intendũt in ea, quæ perſpicua ſunt, ut, quanta luce ea circũfuſa ſunt, poſſint agnoſcere: alterum eſt, quòd fallacibus, & captioſis interrogationibus circunſcripti, atque decepti quidam, cum eas diſſoluere nõ poſſunt, deſciſcunt à ueritate. oportet igitur & ea, quæ pro perſpicuitate reſponderi poſſunt, in prõptu habere, de quibus iam diximus; et eſſe armatos, ut occurrere poſſimus interrogationibus eorum, captioneſq; diſcutere. quod deinceps facere conſtitui. Exponam igitur generatim argumenta eorum, quoniam ipſi etiam illa ſolent non confuſe loqui. Primum conantur oſtendere multa poſſe uideri eſſe, quæ omnino nulla ſunt, cũ animi inaniter moueãtur eodem modo rebus iјs, quæ nullæ ſint; ut iјs, quæ ſint. nam cum dicatis, inquiunt, uiſa quædã mitti à deo, uelut ea, quæ in ſomniјs uideantur, quæq; oraculis, auſpiciјs, extis declarentur, (hæc enim aiunt probari à Stoicis, quos

contra

contra disputant) quærunt, quonam modo, falsa uisa quæ sint, ea deus efficere probabilia; quæ autem planè proxime ad uerum accedunt, efficere nō possit? aut si ea quoque possit, cur illa nō possit, quæ perdifficiliter, internoscātur tamen? et si hæc, cur nō inter quæ nihil sit omnino? deinde cū mens moueatur ipsa per sese, ut & ea declarāt, quæ cogitatione depingimus; et ea, quæ uel furiosis, uel dormientibus uidentur: nō ne, inquiūt, uerisimile sit, sic etiā mentem moueri, ut nō modo nō internoscat, uera illa uisa sint, an ne falsa, sed ut in his nihil intersit omnino? ut, si qui tremerent, & exalbescerent uel ipsi per se motu mentis aliquo, uel obiecta terribili re extrinsecus, nihil interesset, qui distingueretur tremor ille & pallor, neque, ut quidquā interesset inter intestinū, et oblatū. postremo si nulla uisa sint probabilia, quæ falsa sint: alia ratio est. sin autem sunt: cur nō etiā quæ nō facile internoscātur? cur nō ut planè nihil intersit? præsertim cū ipsi dicatis, sapientē in furore sustinere se ab omni assensu, quia nulla in uisis distinctio appareat. ad has omnes uisiones inanes Antiochus quidē & permulta dicebat, et erat de hac una re unius diei disputatio. mihi autē nō idem faciūdū puto. sed ipsa capita dicenda: & primū quidē hoc reprehēdēdū, quòd captiosissimo genere interrogationis utūtur: quod genus minime in philosophia probari solet, cū aliquid minutatim & gradatim additur, aut demitur. Soritas hos uocāt, qui aceruū efficiūt uno addito grano. uitiosum sanè, et captiosum genus. sic enim ascēditis: si tale uisum obiectū est à deo dormiēti, ut probabile sit; cur nō etiā, ut ualde uerisimile? cur deinde, nō ut

difficiliter à uero internoscatur? deinde, ut ne interno scatur quidem? postremo ut nihil inter hoc & illud intersit? huc si perueneris, me tibi primũ quidque cõcedẽte: meũ uitiũ fuerit. sin ipse tua spõte processeris: tuũ. quis enim tibi dederit, aut omnia deũ posse; aut ita facturũ esse, si possit? quo modo autem sumis, ut, si quid cui simile esse possit, sequatur, ut etiã internosci difficiliter possit? deinde, ut ne uix internosci quidẽ: postremo, ut idem sit? ut si lupi canibus similes: eosdẽ dices ad extremũ. & quidẽ honestis similia sunt quædã non honesta, & bonis non bona, & artificiosis minime artificiosa. quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter hæc interesse? ne repugnãtia quidẽ uidemus? nihil est enim, quod de suo genere in aliud genus trãsferri possit. at si efficeretur, ut inter uisa differentium generũ nihil interesset: reperirentur quæ & in suo genere essent, & in alieno. quod fieri qui potest? omniũ deinde inanium uisorũ una depulsio est, siue illa cogitatione informantur, quod fieri solere cõcedimus; siue in quiete, siue per uinũ, siue per insaniam: nam ab omnibus eiusdẽ modi uisis perspicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abesse dicemus: quis enim cũ sibi fingit aliquid, & cogitatione depingit, nõ, simulac se ipse cõmouit, atq; ad se reuocauit, sentit, q̃d intersit inter perspicua, et inania? eadẽ ratio est somniorũ. nũ cẽses Enniũ, cũ in hortis cũ Ser. Galba uicino suo ambulasset, dixisse; uisus sum mihi cũ Galba ambulare? at cũ somniauit, ita narrauit;

» Visus Homerus adesse poeta:

idemq; in Epicharmo;

» Nam uidebar somniare me & ego esse mortuum.

itaque, ſimul experrecti ſumus, uiſa illa contemnimus, neq; ita habemus, ut ea, quæ in foro geſſimus. at enim, dũ uidentur, eadem eſt in ſomnijs ſpecies eorũ, quæ uigilantes uidemus. primum intereſt. ſed id omittamus: illud enim dicimus, non eãdem eſſe uim, neque integritatem dormientiũ, & uigilantiũ, nec mente, nec ſenſu. ne uinolenti quidem quæ faciunt, eadem approbatione faciũt, qua ſobrij: dubitãt, hæſitãt, reuocãt ſe interdum, ijsq;, quæ uidentur, imbecillius aſſentiũtur; cumq; edormiuerũt, illa uiſa q̃ leuia fuerint, intelligunt. quod idem contingit inſanis; ut & incipientes furere ſentiant, et dicant aliquid, quod non ſit, id uideri ſibi; & cum relaxentur, ſentiant, atque illa dicant Alcmeonis,

" Sed mihi neutiquã cor conſentit cũ oculorum aſpectu.

at enim ipſe ſapiens ſuſtinet ſe in furore, ne approbet falſa pro ueris; & aliàs quidem ſæpe, ſi aut in ſenſibus ipſius eſt aliqua forte grauitas, aut tarditas, aut obſcuriora ſunt, quæ uidentur, aut à perſpiciendo temporis breuitate excluditur. quãquam totum hoc, ſapientem aliquando ſuſtinere aſſenſionem, contra uos eſt: ſi enim inter uiſa nihil intereſſet, aut ſemper ſuſtineret, aut nũquam. ſed ex hoc genere toto perſpici poteſt leuitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. quærimus grauitatis, cõſtantiæ, firmitatis, ſapientiæ iudicium; utimur exemplis ſomniantiũ, furioſorũ, ebrioſorũ: illud attendamus, in hoc omni genere quàm inconſtanter loquamur: nõ enim proferremus uino, aut ſomno oppreſſos, aut mente captos, tam abſurde, ut tum diceremus intereſſe inter uigilantium uiſa, & ſobriorũ, & ſanorum, & eorũ qui eſſent aliter affecti; tũ nihil

interesse. ne hoc quidem cernũt, omnia se reddere incerta, quod nolunt: ea dico incerta, quæ ἄδηλα Græci. si enim res se ita habeant, ut nihil intersit, utrũ ita cui uideatur, ut insano, an sano: cui possit exploratũ esse de sua sanitate? quod uelle efficere, nõ mediocris insania est. Similitudines uero aut geminorũ, aut signorũ annulis impressorum pueriliter consectantur. quis enim nostrum similitudines negat esse, cũ eæ plurimis in rebus appareant? sed si satis est ad tollendam cognitioné, similia esse multa multorũ: cur eo nõ estis cõtenti, præsertim cócedentibus nobis? & cur potius id cõtenditis, quod rerũ natura non patitur, ut nõ suo quidque genere sit tale, quale est? nec sit in duobus aut pluribus nulla re differens ulla cómunitas? ut sibi sint & oua ouorũ, & apes apũ simillimæ. quid pugnas igitur? aut quid tibi uis in geminis? conceditur enim similes esse: quo contentus esse potueras. tu autem uis eosdem esse planè, non similes. quod fieri nullo modo potest. deinde cófugis ad physicos, eos, qui maxime in Academia irridentur: à quibus ne tu quidẽ iam te abstinebis: & ais Democritũ dicere, innumerabiles esse mũdos, & quidé sic quosdã inter sese non solũ similes, sed undique, perfecte, et absolute ita pares, ut inter eos nihil prorsus intersit, & eos quidem innumerabiles: itemq; homines. deinde postulas, ut, si mundus ita sit par alteri mũdo, ut inter eos ne minimũ quidem intersit, cõcedatur tibi, ut in hoc quoq; nostro mũdo aliquid alicui sic par sit, ut nihil differat, nihil intersit. cur enim, inquies, cum ex illis indiuiduis, unde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, & in his quidem innumera-

bilibus, inumerabiles Q. Lutatij Catuli non modo pos sint esse, sed etiam sint; in hoc tanto mundo Catulus alter non possit effici? primum quidẽ me ad Democritũ uocas. cui non assentior: potiusq; refellam, propter id, quod dilucide docetur à politioribus physicis, singularũ rerum singulis proprietates esse. fac enim antiquos illos Seruilios, qui gemini fuerunt, tã similes quàm dicũtur: num censes etiam eosdẽ fuisse? non cognoscebantur foris; at domi: non ab alienis; at, à suis. an non uidemus hoc usu uenire, ut quos nũquam putassemus à nobis internosci posse, eos consuetudine adhibita tã facile internosceremus, uti ne minimũ quidem similes esse uiderentur? hic, pugnent licet, non repugnabo: quin etiam concedam, illũ ipsum sapiẽtem, de quo omnis hic sermo est, cum ei res similes occurrẽt, quas nõ habeat denotatas, retẽturũ assensum, nec unquã ulli uiso assensurum, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse nõ possit. sed ad cæteras res habet quãdã artẽ, qua uera à falsis possit distinguere: et ad similitudines istas usus adhibẽdus est. ut mater geminos internoscit cõsuetudine oculorum: sic tu internosces, si assueueris. uides ne, ut in prouerbio sit ouorũ inter se similitudo? tamẽ hoc accepimus, Deli fuisse complures saluis rebus illis, qui gallinas alere permultas quæstus causa solerent. hi cum ouum inspexerant; quæ id gallina peperisset, dicere solebãt. neque id est cõtra nos: nam nobis satis est, oua illa internoscere: nihil enim magis assentiri potest hoc illud esse, quàm si inter illa omnino nihil interesset: habeo enim regulã, ut talia uisa uera iudicem, qualia falsa esse non possint. ab hac mihi nõ licet trãsuersum, ut aiunt, digitũ discedere,

ne confundam omnia: ueri enim & falſi nõ modo co
gnitio, ſed & natura tolletur, ſi nihil erit quod inter=
ſit: ut etiã illud abſurdũ ſit, quod interdũ ſoletis dice=
re; cum uiſa in animos imprimantur, nõ uos id dicere
inter ipſas impreſſiones nihil intereſſe, ſed inter ſpecies,
& quaſdã formas eorũ. quaſi uero non ſpecie uiſa iu
dicentur, quæ fidem nullã habebũt ſublata ueri, & fal
ſi nota. Illud uero perabſurdum, quòd dicitis probabilia
uos ſequi, ſi re nulla impediamini. primum qui poteſtis
non impediri, cũ à ueris falſa nõ diſtent? deinde quod
iudicium eſt ueri, cum ſit cõmune falſi? ex his illa ne=
ceſſario nata eſt ἐποχὴ, id eſt aſſenſionis retẽtio: in qua
melius ſibi conſtitit Arceſilas, ſi uera ſunt quæ de Car
neade nõ nulli exiſtimant. ſi enim percipi nihil poteſt,
quod utrique uiſum eſt: tollendus aſſenſus eſt: quid
enim eſt tã futile, q̃ quidquam approbare nõ cognitũ?
Carneadem autem etiam heri audiebamus ſolitũ eſſe
delabi interdum ut diceret, opinaturũ, id eſt peccaturũ
eſſe ſapientem. mihi porrò non tam certum eſt, eſſe ali=
quid quod comprehendi poſſit, de quo nimium etiam
diu diſputo; quàm ſapientem nihil opinari, id eſt nũ=
quã aſſentiri rei uel falſæ, uel incognitæ. Reſtat illud,
quòd dicũt ueri inueniẽdi cauſa cõtra omnia dici opor
tere, & pro omnibus. uolo igitur uidere, qđ inuenerint.
nõ ſolemus, inquit, oſtendere. quæ ſunt tandem iſta my
ſteria? aut cur celatis quaſi turpe aliquid ſententiã ue
ſtrã? ut qui audient, inquit, ratione potius, q̃ auctori=
tate ducantur. quid ſi utrũque? nũ peius eſt? unum
tamen illud nõ celát; nihil eſſe, quod percipi poſſit. an
in eo auctoritas nihil obeſt? mihi qdẽ uidetur uel plu=

rimum: quis enim ista tam aperte perspicueq; & peruersa, & falsa secutus esset, nisi tanta in Arcesila, multo etiam maior in Carneade & copia rerũ, & dicendi uis fuisset? Hæc Antiochus ferè & Alexãdriæ tũ, & multis annis post, multo etiã asseuerãtius in Syria, cum esset mecum, paulo ante quàm esset mortuus. Sed iam confirmata causa, te hominem amicissimũ, (me autem appellabat) & aliquot annis minorem natu, nõ dubitabo monere. tu ne, cum tãtis laudibus philosophiam extuleris, Hortensiumq; nostrũ dissentientem cõmoueris; eam philosophiam sequere, quæ confundit uera cũ falsis, spoliat nos iudicio, priuat approbatione, omnibus orbat sensibus? & Cimmerijs quidem, quibus aspectũ soli sine deus aliquis, siue natura ademerat, siue eius loci, quem incolebãt, situs, ignes tamen aderant, quorũ illis uti lumine licebat. isti autem, quos tu probas, tãtis offusis tenebris, ne scintillam quidem ullam nobis ad aspiciendũ reliquerunt. quos si sequamur, ijs uinculis simus astricti, ut nos cõmouere nequeamus: sublata enim assensione, omnem & motum animorũ, & actionem rerum sustulerunt. quod non modo recte fieri, sed omnino fieri non potest. prouide etiam, ne uni tibi istã sententiam minime liceat defendere. an tu, cum res occultissimas aperueris, in lucem protuleris, iuratusq; dixeris ea te comperisse; quod mihi quoque licebat, qui ex te illa cognoueram: negabis esse rem ullam, quæ cognosci, comprehendi, percipi possit? uide quæso etiam atque etiam, ne illarũ quoque rerum pulcherrimarũ à te ipso minuatur auctoritas. Quæ cũ dixisset ille, finem fecit. Hortensius autem uehementer admirans, quod

quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, ut etiã manus sæpe tolleret : nec mirum : nã nunquam arbitror contra Academiam dictum esse subtilius : me quoque, iocans ne, an ita sentiens, (non enim satis intelligebam) cœpit hortari, ut sententia desisterem . Tum mihi Catulus, si te, inquit, Luculli oratio flexit, quæ est habita memoriter, accurate, copiose : taceo, neque te, quo minus, si tibi ita uideatur, sẽtẽtiã mutes, deterrendũ puto. illud uero nõ censuerim, ut eius auctoritate mouedare. tãtũ enim te non monuit, inquit arridens, ut caueres, ne quis improbus Tribunus pl. quorũ uides quanta copia semper futura sit, arriperet te, et in cõcione quæreret, qui tibi cõstares, cũ idem negares quidquam certi posse reperiri, idem te cõperisse dixisses. hoc quæso ne te terreat. de causa autem ipsa malim quidem te ab hoc dissentire. sin cesseris, nõ magnopere mirabor: memini enim Antiochũ ipsum, cũ annos multos talia sensisset; simulac uisum sit, sententia destitisse . Hæc cũ dixisset Catulus, me omnes intueri. Tũ ego nõ minus cõmotus, q̃ soleo in causis maioribus, huiusmodi quadã oratione sum exorsus . Me Catule oratio Luculli de ipsa re ita mouit, ut docti hominis, & copiosi, & parati, & nihil prætereũtis eorũ, quæ pro illa causa dici possent; nõ tamẽ ut ei respõdere posse diffiderẽ. auctoritas autẽ tãta planè me mouebat, nisi tu opposuisses nõ minorem tuã. aggrediar igitur, si pauca ante quasi de fama mea dixero. Ego enim si aut ostẽtatione aliqua adductus, aut studio certãdi, ad hãc potissimũ philosophiam me applicaui, non modo stultitiam meam, sed etiam mores, & naturam condemnandã puto. nam si minimis in rebus

pertinacia reprehenditur, calumnia etiam coercetur: ego de omni statu consilioq; totius uitæ aut certare cũ alijs pugnaciter, aut frustrari cum alios, tum etiam me ipsum uelim? itaque nisi ineptum putarem, in tali disputatione id facere, quod, cũ de Rep. disceptatur, fieri interdum solet: iurarem per Iouem, deosq; penates, me & ardere studio ueri reperiendi, & ea sentire, quæ dicerem. qui enim possum non cupere uerũ inuenire, cũ gaudeã, si simile ueri quid inuenerim? sed ut hoc pulcherrimũ esse iudicem, uera uidere: sic, pro ueris probare falsa, turpissimũ est. nec tamen ego is sum, qui nihil unquã falsi approbem, qui nunquam assentiar, qui nihil opiner: sed quærimus de sapiente. ego uero ipse et magnus quidã sum opinator, (nõ enim sum sapiens) & meas cogitationes sic dirigo, nõ ad illam paruulam Cynosuram,

» Qua fidunt duce nocturna Phœnices in alto,

ut ait Aratus; eoq; directius gubernãt, quòd eã tenẽt,

» Quæ cursu interiore breui conuertitur orbe:

sed ad Elicen, & clarissimos septentriones, id est rationes has, latiore specie, non ad tenue elimatas. eo fit, ut errẽ, & uager latius. sed nõ de me, ut dixi, sed de sapiente quæritur. uisa enim ista cũ acriter mentẽ, sensum ue pulerũt, accipio, hisq; interdum assentior, nec percipio tamẽ: nihil enim arbitror posse percipi. nõ sum sapiẽs: itaque uisis cedo, neque possum resistere. sapiẽtis autẽ hãc censet Arcesilas uim esse maximã Zenoni assentiẽs, cauere ne capiatur, ne fallatur uidere: nihil est enim ab ea cogitatione, quã habemus de grauitate sapiẽtis, errore, leuitate, temeritate disiũctius. qd igitur lo-

quar de firmitate ſapientis? quem quidem nihil opina=
ri tu quoque Luculle cõcedis. quod quoniã à te proba=
tur,(ut præpoſtere tecũ agam: mox referam me ad or
dinem) hæc primũ concluſio quam habeat uim, conſide
ra. Si ulli rei ſapiens aſſentietur unquã: aliquãdo etiã
opinabitur. nũquam autem opinabitur: nulli igitur
rei aſſentietur. hãc cõcluſionem Arceſilas probat: cõ=
firmat enim primũ, & ſecundũ: Carneades non nũ=
quam ſecũdũ illud dabat, aſſentiri aliquando. ita ſe=
quebatur, etiã opinari: quod tu nõ uis, & recte, ut mi
hi uideris. Sed illud primũ, ſapiẽtẽ, ſi aſſenſurus eſſet,
etiam opinaturum, falſum eſſe & Stoici dicũt, & eo=
rum adſtipulator Antiochus: poſſe enim eũ falſa à ue
ris, & quæ nõ poſſint percipi, ab iis, quæ poſſint, diſtin=
guere. nobis autem primũ, etiam ſi quid percipi poſſit,
tamẽ ipſa cõſuetudo aſſentiẽdi periculoſa eſſe uidetur,
& lubrica: quãobrem cum tam uitioſum eſſe conſtet,
aſſentiri quidquã aut falſum, aut incognitũ: ſuſtinen=
da eſt potius omnis aſſenſio, ne præcipitet, ſi temere pro
ceſſerit: ita enim finitima ſunt falſa ueris, eáq; quæ p=
cipi poſſunt, (ſi modo ea ſunt quædã: iam enim uidebi
mus) ut tamen in præcipitẽ locũ non debeat ſe ſapiens
committere. ſin autem, omnino nihil eſſe, quod percipi
poſſit, à me ſumpſero, et, quod tu mihi das, accepero, ſa=
pientem nihil opinari: effectũ illud erit, ſapientem aſ=
ſenſus omnes cohibiturũ: ut tibi uidendũ ſit, id ne ma=
lis, an aliquid opinaturum eſſe ſapientem. neutrũ, in=
quies, illorũ. nitamur igitur, nihil poſſe percipi: etenim
de eo omnis eſt cõtrouerſia. ſed prius pauca cũ Antio=
cho: qui hæc ipſa, quæ à me defendũtur, et didicit apud

Philonem tā diu, ut cōstaret diutius didicisse neminem; & scripsit de his rebus acutissime; & idem hæc non acrius accusauit in senectute, quàm antea defensitauerat. quamuis igitur fuerit acutus, ut fuit: tamen inconstantia leuatur auctoritas. quis inquā enim iste dies illuxerit, quæro, qui illi ostenderit eā, quam multos annos esse negauisset, ueri & falsi notam. excogitauit aliquid: eadem dicit, quæ Stoici. pœnituit eum illa sensisse: cur non se transtulit ad alios, & maxime ad Stoicos? eorum enim erat propria ista defensio. quid eum Mnesarchi pœnitebat? quid Dardani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum. nūquam à Philone discessit, nisi posteaquam ipse cœpit, qui se audirent, habere. unde autē subito uetus Academia renouata est? nominis dignitatem uidetur, cū à re ipsa descisceret, retinere uoluisse; quòd erāt qui illū gloriæ causa facerent sperare, etiā fore, ut ij, qui se sequerentur, Antiochij uocarentur. mihi autē magis uidetur nō potuisse sustinere cōcursum omniū philosophorū: etenim de cæteris sunt inter illos nō nulla cōmunia; hæc Academicorū est una sententia, quam reliquorū philosophorū nemo probet. itaque cessit. ut enim ij, qui sub nube solem nō ferūt: item ille, cū æstuaret, ueterum, ut Menianorū, sic Academicorum umbrā secutus est. quoq; solebat uti argumento tū, cum ei placebat nihil posse percipi; cū quæreret Dionysius ille Heracleotes, utrū comprehendisset certa illa nota, qua assentiri dicitis oportere, illud ne, quod multos annos tenuisset, Zenoniq; magistro credidisset; honestū quod esset, id bonū solū esse; an, quod postea defensitauisset, honesti inane nomen esse, uolu=

ptatem esse summum bonum: qui ex illius commutata sentētia docere uellet, nihil ita signari in animis nostris à uero posse, quod non eodem modo possit à falso; is cu rauit, quod argumentū ex Dionysio ipse sumpsisset, ex eo cæteri sumerent. Sed cum hæc alio loco plura, nunc ad ea, quæ à te Luculle dicta sunt. et primum quod ini tio dixisti, uideamus quale sit: similiter à nobis de anti= quis philosophis cōmemorari, atque seditiosi solerēt cla- ros uiros, sed tamen populares aliquos, nominare. illi cum res nō bonas tractent, similes bonorū uideri uolūt. nos autē dicimus, ea nobis uideri, quæ uosmet ipsi nobi= lissimis philosophis placuisse conceditis. Anaxagoras ni uem nigram dixit esse. ferres me, si ego idem dicerem? tu, ne si dubitarem quidem. at quis est hic? num Sophi stes? sic enim appellantur ij, qui ostentationis aut quæ- stus causa philosophantur. maxima fuit & grauita= tis & ingenij gloria. quid loquor de Democrito? quem cum eo conferre possumus non modo ingenij magnitu dine, sed etiam animi? qui ita sit ausus ordiri, Hæc lo= quor de uniuersis. nihil excipit, de quo non profiteatur: quid enim esse potest extra uniuersa? quis hunc philoso= phum nō anteponit Cleanthi, Chrysippo, reliquisq; infe rioris ætatis? qui mihi cū illo collocati, quintæ classis ui dentur. atque is nō hoc dicit quod nos, qui ueri esse ali= quid non negamus, percipi posse negamus: ille uerum esse planè negat: esse sensus quidem nec obscuros di= cit, nec tenebricosos: sic enim appellat eos is, qui hūc ma xime est admiratus, Chius Metrodorus initio libro, qui est de natura. Nego, inquit, scire nos, sciamus ne aliquid, an nihil sciamus; ne id ipsum quidē nescire, aut scire, scire

nos; nec, omnino ſit ne aliquid, an nihil ſit. Furere tibi Empedocles uidetur: at mihi digniſſimum rebus ijs, de quibus loquitur, ſonum fundere. num ergo is excæcat nos, aut orbat ſenſibus, ſi parum magnã uim cenſet in ijs eſſe ad ea, quæ ſub eos ſubiecta ſunt, iudicãda? Parmenides, Xenophanes, minus bonis quãquã uerſibus, ſed tamen illis uerſibus, increpant eorũ arrogantiam quaſi irati, qui, cũ ſciri nihil poſſit, audeãt ſe ſcire dicere. & ab his aiebat remouendum Socratem & Platonem: cur? an de ullis certius poſſum dicere? uixiſſe cũ his equidem uideor: ita multi ſermones perſcripti ſunt: è quibus dubitari nõ poſſit, quin Socrati nihil ſit uiſum ſciri poſſe. excepit unũ tantũ, ſcire ſe, nihil ſe ſcire: nihil amplius. quid dicã de Platone? qui certe tã multis libris hæc perſecutus non eſſet, niſi probauiſſet: ironiam enim alterius, perpetuã præſertim, nulla fuit ratio perſequi. uideor ne tibi, nõ ut Saturninus, nominare modo illuſtres homines, ſed etiam imitari nunquã niſi clarũ, niſi nobilem? atque habebã moleſtos uobis, ſed minutos, Stilbonem, Diodorum, Alexinum: quorũ ſunt contorta, & aculeata quædam ſophiſmata: ſic enim appellantur fallaces concluſiunculæ. ſed quid eos colligã, cũ habeam Chryſippum, qui fulcire putatur porticum Stoicorum? quàm multa ille contra ſenſus, quàm multa contra omnia, quæ in conſuetudine probantur, diſſoluit? idem mihi quidem non uidetur: ſed diſſoluerit ſanè. certe tam multa non collegiſſet, quæ nos fallerent probabilitate magna, niſi uideret ijs reſiſti non facile poſſe. Quid Cyrenei uidentur, minime contempti philoſophi? qui negant eſſe quidquam, quod percipi poſſit

extrinſecus : ea ſe ſola percipere, quæ tactu intimo ſentiant, ut dolorem & uoluptatem ; neque ſe, quo quid colore, aut quo ſono ſit, ſcire, ſed tantũ ſentire affici ſe quodã modo. ſatis multa de auctoribus. quãquã ex me quæſieras, nõ ne putarem, poſt illos ueteres, tot ſeculis, inueniri uerũ potuiſſe, tot ingenijs, tantisq; ſtudijs quærentibus. quid inuentum ſit, paulo poſt uidero, te ipſo quidem iudice. Arceſilam uero nõ obtrectãdi cauſa cũ Zenone pugnauiſſe, ſed uerũ inuenire uoluiſſe, ſic intelligitur. nemo inquã ſuperiorũ nõ modo expreſſerat, ſed ne dixerat quidem, poſſe hominẽ nihil opinari; nec ſolũ poſſe, ſed ita neceſſe eſſe ſapienti. uiſa eſt Arceſilæ cũ uera ſententia, tũ honeſta, & digna ſapiente. quæſiuit de Zenone fortaſſe, quid futurũ eſſet, ſi nec percipere quidquã poſſet ſapiens, nec opinari ſapientis eſſet. ille, credo, nihil opinatur; quoniã eſſet quod percipi poſſet. quid ergo eſſet id? uiſum, credo. quale igitur uiſum? tum illũ ita definiuiſſe : ex eo quod eſſet, ſicut eſſet impreſſum, & ſignatũ, & effectũ: poſt requiſitum, etiamne ſi eiuſmodi eſſet uiſum uerũ, quale falſum : hic Zenonem uidiſſe acute, nullũ eſſe uiſum, quod percipi poſſet ; ſi id tale eſſet ab eo quod eſt, ut eiuſmodi ab eo, quod nõ eſt, poſſet eſſe. recte conſenſit Arceſilas ad definitionẽ additũ : neque enim falſum percipi poſſe, neq; uerũ, ſi eſſet tale, quale uel falſum. incubuit autẽ in eas diſputationes, ut doceret nullũ tale eſſe uiſum à uero, ut non eiuſdem modi etiã à falſo poſſit eſſe. hæc autem eſt una cõtentio, quæ adhuc permanſerit. nã illud, nulli rei aſſenſurum eſſe ſapientem, nihil ad hanc controuerſiã pertinebat : licebat enim nihil percipere, & ta-

men opinari: quod à Carneade dicitur probatũ. equidẽ Clitomacho plus quàm Philoni, aut Metrodoro credens, hoc magis ab eo disputatum, quàm probatum puto. sed id omittamus. illud certe opinatione, & perceptione sublata sequitur, omnium assensionum retentio: ut, si ostendero nihil posse percipi, tu concedas nunquã assensurum esse. quid ergo est, quod percipi possit, si ne sensus quidem uera nũciãt? quos tu Luculle cõmuni loco defendis. quod ne id facere posses, iccirco heri, nõ necessario loco, cõtra sensus tã multa dixeram. tu autem te negas infracto remo, neque colũbæ collo cõmoueri: primũ cur? nã & in remo sentio nõ esse id, quod uideatur; & in colũba plures uideri colores, nec esse plus uno. deinde nihil ne præterea diximus? maneãt illa o-
* mnia. lacerat ista causa: ueraces suos sensus esse dicit. igitur semper auctorẽ habes, & eũ qui magno suo periculo causam agat: eò enim rẽ dimittit Epicurus, si unus sensus semel in uita mentitus sit, nulli unq̃ esse credẽdũ. hoc est uerũ esse, cõfidere suis testibus, & importune insistere. itaque Timagoras Epicureus negat sibi unq̃, cũ oculũ torsisset, duas ex lucerna flãmulas esse uisas: opinionis enim esse mendacium, nõ oculorum. quasi quæratur, quid sit, nõ quid uideatur. sed hic quidem maiorũ similis. tu uero, qui uisa sensibus alia uera dicas esse, alia falsa; qui ea distinguis? desine quæso cõmunibus locis. domi nobis ista nascũtur. si quis deus te interroget sanis modo, & integris sensibus, nũ amplius quid desideras? quid respõdeas? utinã quidẽ roget. audiat, quã nobiscum male agatur. ut enim uera uideamus, quàm lõge uidebimus? ego Catuli Cumanã ex hoc loco regio-

nem uideo, Pompeianũ non cerno: neque quidquã interiectum est, quod obstet: sed intendi lõgius acies non potest. ò præclarum prospectũ. Puteolos uidemus: at familiarem nostrum Auianũ, fortasse in porticu Neptuni ambulantem, non uidemus. at ille nescio qui, qui in scholis nominari solet, mille et octingẽta stadia quod abesset uidebat: quædã uolucres longius. responderem igitur audacter isti uestro deo, me planè his oculis non esse cõtentum. dicit me acrius uidere. quàm ullos pisces fortasse. qui neque uidentur à nobis, & nũc quidẽ sub oculis sunt: neque ipsi nos suspicere possunt. ergo ut illis aqua, sic nobis aer crassus offunditur. at amplius nõ desideramus. quid talpã? num desiderare lumen putas? neque tã quererer cũ deo, quòd parũ longe, quàm quòd falsum uiderẽ. uides ne nauem illã? stare nobis uidetur: at ijs, qui in naui sunt, moueri hæc uilla. quære rationẽ, cur ita uideatur: quã ut maxime inueneris, quod haud scio an non possis; non tu uerũ testem habere, sed eum non sine causa falsum testimoniũ dicere ostenderis. quid ego de naui? uidi enim à te remum contemni. maiora fortasse quæris. quid potest esse sole maius? quem mathematici amplius duo de uiginti partibus confirmant maiorem esse, q̃ terram. quantulus nobis uidetur? mihi quidem quasi pedalis. Epicurus autẽ posse putat etiã minorem esse eum, q̃ uideatur, sed nõ multo. ne maiorem quidem multo putat esse; uel tantum esse, quãtus uideatur. ut oculi aut nihil mẽtiãtur, aut nõ multũ mẽtiãtur. ubi igitur illud est semel? sed ab hoc credulo, qui nũquã sensus mẽtiri putat, discedamus, qui ne nũc quidem, cũ ille sol, qui tãta incitatione fer-

tur,

tur, ut celeritas eius quanta sit ne cogitari quidē possit, tamen nobis stare uideatur. Sed ut minuam cōtrouersiam; uidete quæso, q̄ in paruulis sitis. Quatuor sunt capita, quæ concludunt nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi possit. de quo hæc tota quæstio est. è quibus primum est, esse aliquod uisum falsum: secundum, nō posse id percipi: tertium, inter quæ uisa nihil intersit, fieri nō posse, ut eorum alia percipi possint, alia nō possint: quartum, nullum esse uisum uerum à sensu profectum, cui non appositum sit uisum aliud, quod ab eo nihil intersit, quodq; percipi non possit. horum quatuor capitum secundum & tertium omnes concedunt, primum Epicurus non dat. uos, quibuscum res est, id quoque cōceditis. omnis pugna de quarto est. qui igitur P. Seruilium Geminum uidebat, si Quintū se uidere putabat, incidebat in eiusmodi uisū, quod percipi nō posset; quia nulla nota uerū à falso distinguebatur. qua distinctione sublata, quam haberet M. Cotta, qui bis cum Gemino Cōsul fuit, agnoscendo eiusmodi notā, quæ falsa esse non possit? negas tantam similitudinem in rerū natura esse. pugnas omnino, sed cū aduersario facili. ne sit sanè: uideri certe potest: fallet igitur sensum: & si una fefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit: sublato enim iudicio illo, quo oportet agnosci; etiam si ipse erit, quem uideris, qui tibi uidebitur, tamen nō ea nota iudicabis, qua dicis oportere, ut non possit esse eiusdē modi falsa. quando igitur potest tibi P. Geminus, Quintus uideri: quid habes explorati, cur non possit tibi Cotta uideri, qui non sit, quoniam aliquid uidetur esse quod nō est? Omnia dicis sui generis esse; nihil esse idē, quod sit

alìud . Stoicum est quidem, nec admodum credibile, nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum . hæc refelli possunt: sed pugnare nolo: ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibus ne partibus uisa res nihil differat, an internosci nõ possit, etiam si differat. sed si hominum similitudo tanta esse non potest, ne signorum quidem? dic mihi, Lysippus eodem ære, eadem temperatione, eodem cœlo, aqua, cæteris omnibus, centum Alexandros eiusdem modi facere non possit? qua igitur notione discerneres? quid, si in eiusmodi cera centum sigilla hoc annullo impressero, ecquæ poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quærendus annularius aliquis, quoniam gallinarium inuenisti Deliacum illum, qui oua cognosceret? Sed adhibes artem aduocatam etiam sensibus. pictor uidet, quæ nos non uidemus: & simul inflauit tibicen, à perito carmen agnoscitur. quid hoc? non ne uidetur contra te ualere, si sine magnis artificijs, ad quæ pauci accedunt, nostri quidem generis admodum, nec uidere, nec audire possumus? Iam illa præclara, quanto artificio esset sensus nostros, mentemq;, & totam constructionem hominis fabricata natura. cur non extimescam opinandi temeritatem? etiam ne hoc affirmare potes Luculle, esse aliquam uim, cum prudentia & consilio scilicet, quæ finxerit, uel, ut tuo uerbo utar, quæ fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est? ubi adhibita est? quando? cur? quo modo? tractantur ista ingeniose, disputantur etiam eleganter. denique uideãtur sanè, ne affirmentur modo. sed de physicis mox, et quidẽ ob eam causam, ne tu, qui idem me facturum paulo ante dixeris,

uideare mentitus. sed ut ad ea, quæ clariora sunt, ueniam: res iam uniuersas profundam; de quibus uolumina impleta sunt non à nostris solũ, sed etiam à Chrysippo. de quo queri solent Stoici; dum studiose omnia conquisierit contra sensus, & perspicuitatem, contráq; omnẽ consuetudinem, contráq; rationem, ipsum sibi respondentem inferiorem fuisse: itaque ab eo armatũ esse Carneadem. ea sunt eiusmodi, quæ à te diligentissime tractata sunt. dormientium, & uinolentorum, et furiosorum uisa imbecilliora esse dicebas, q̃ uigilãtiũ, siccorũ, sanorũ: quo modo? quia cũ experrectus esset Ennius, nõ diceret se uidisse Homerũ, sed uisum esse: Alcmeo autẽ,

» Sed mihi neutiquam cor consentit.

similia de uinolentis. quasi quisquam neget, & qui experrectus sit, eum somniare; & cuius furor consederit, putare nõ fuisse ea uera, quæ essent sibi uisa in furore. sed non id agitur: tum cum uideantur, quo modo uidẽtur, id quæritur. nisi uero Ennium non putamus ita totum illud audiuisse,

» O' pietas animi,

si modo id somniauit; ut si uigilans audiret. experrectus enim potuit illa uisa putare, ut erant, & somnia. dormienti uero æque, ac uigilanti probantur. quid Iliona somno illo?

» mater te appello.

non ne illa credit filium locutum, ut experrecta etiam crederet? unde enim illa?

» Age adsta: mane: audi: itera dum eadem et ista mihi:

num uidetur minorẽ habere uisis, quã uigilãtes, fidem? quid loquar de insanis? qualis tandem fuit affinis tuus

Catule Tuditanus? quisquam sanissimus tam certa putat quæ uidet, q̃ is putabat, quæ uidebãtur? quid ille, qui,
» Video, uideo te uiuum Vlixes, dum licet:
non ne etiam bis exclamauit se uidere, cum omnino nõ uideret? quid apud Euripidem Hercules, cũ, ut Eurysthei filios, ita suos cõfigebat sagittis? cũ uxorem interimebat? cũ conabatur etiam patrem? nõ perinde mouebatur falsis, ut ueris moueretur? quid ipse Alcmeo tuus, qui negat cor sibi cũ oculis cõsentire? nõ ne ibidẽ incitato furore?
» Vnde hæc flamma oritur?
& illa deinceps:
» Incende, incende: adsunt, adsunt:, me, me expetũt.
quid, cum uirginis fidem implorat?
» Fer mi auxilium: pestem abige à me:
» Flammiferam hanc uim, quæ me excruciat,
» Ceruleæ incinctæ igni incendunt:
» Circunstant cum ardentibus tædis.
nũ dubitas, quin sibi hæc uidere uideatur? iteq; cætera:
» Intendit crinitus Apollo
» Arcum auratum Luna innixus.
» Diana facem iacit à læua.
qui magis hæc crederet, si essent, quàm credebat, quia uidebantur? apparet enim iam cor cum oculis consentire. omnia autem hæc proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil potest esse; inter uisa uera, et falsa ad animi assensum nihil interesse. uos autem nihil agitis, cum falsa illa uel furiosorum, uel somniãtium, recordatione ipsorum refellitis: nõ enim id quæritur, qualis recordatio fieri soleat eorum, qui experrecti sunt; aut eorum, qui furere destiterint; sed qualis uisio fuerit aut

furentium, aut somniantium tum, cum cōmouebātur. Sed abeo à sensibus. quid est, quod ratione percipi possit? dialecticā inuentā esse dicitis, ueri, & falsi quasi disceptatricem, & iudicem. cuius ueri & falsi? & in qua re? in geometria ne, quid sit uerū uel falsum, dialecticus iudicabit, an in literis, an in musicis? at ea nō nouit. in philosophia igitur sol quantus sit, quid ad illum? quod sit summum bonum, quid habet ut queat iudicare? quid igitur iudicabit, quæ coniunctio, quæ disiunctio uera sit, quid ambigue dictū sit, quid sequatur quanque rem, quid repugnet? si hæc, & horum similia iudicat, de se ipsa iudicat. plus autē pollicebatur. nā hæc quidem iudicare, ad cæteras res, quæ sunt in philosophia multæ, atque magnæ, non est satis. sed quoniā in ea arte tantum ponitis: uidete, ne contra uos tota nata sit. quæ primo progressu festiue tradit elementa loquendi, & ambiguorū intelligentiam, concludendiq; rationem: tum paucis additis uenit ad soritas, lubricū sanè, & periculosum locum: quod tu modo dicebas esse uitiosum interrogandi genus. quid ergo, istius uitij nū nostra culpa est? rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus quatenus. nec hoc in aceruo tritici solum, unde nomen est, sed ulla omnino in re minutatim interroganti; diues, pauper; clarus, obscurus sit; multa, pauca; magna, parua; lōga, breuia; lata, angusta; quāto aut addito, aut dempto certū respondeamus, non habemus. at uitiosi sunt soritæ. frangite igitur eos, si potestis, ne molesti sint: erūt enim, nisi caueatis. cautū est, inquit: placet. n. Chrysippo, cū gradatim interrogetur, uerbi (cau-

ſa, tria pauca ſint, an ne multa) aliquanto prius, q̃ ad multa ꝑueniat, quieſcere, ideſt qđ ab ijs dicitur ἡσυχάζειν. per me uel ſtertas licet, inquit Carneades, nõ modo quie ſcas. ſed quid proficit ? ſequitur enim qui te ex ſomno excitet, & eodem modo interroget. quod in numero cõ= ticuiſti ; ſi ad eum numerum unũ addidero, multa ne erunt ? progrediere rurſus, quoad uidebitur. quid plu= ra ? hoc. n. fateris, neque ultimũ te paucorũ, neq; pri= mum multorum reſpondere poſſe. cuius generis error ita manat, ut non uideam quò nõ poſſit accedere. nihil me lædit, inquit : ego enim, ut agitator callidus, prius quàm ad finem ueniã, equos ſuſtinebo, eoq; magis, ſi lo cus is, quò ferentur equi, præceps erit. ſic me, inquit, an= te ſuſtinebo, nec diutius captioſe interrogãti reſpõdebo. ſi habes, quod liqueat, neque reſpõdes: ſuperbe. ſi nõ ha bes : ne tu quidem perſpicis. ſi, quia obſcura: concedo : ſed negas te uſque ad obſcura progredi: illuſtribus igitur rebus inſiſtis. ſi id tantũmodo, ut taceas: nihil aſſeque= ris : quid enim ad illum, qui te captare uult, utrum ta centem irretiat te, an loquẽtem ? ſin autẽ uſque ad no uem, uerbi gratia, ſine dubitatione reſpõdes pauca eſſe, in decimo inſiſtis : etiã à certis & illuſtrioribus cohibes aſſenſum : hoc idem me in obſcuris facere non ſinis. ni hil igitur te contra ſoritas ars iſta adiuuat, quæ nec au gendi, nec minuẽdi quid aut primum ſit, aut poſtremũ, docet. quid, quòd eadem illa ars, quaſi Penelope telã re= texens, tollit ad extremũ ſuperiora ? utrũ ea ueſtra, an noſtra culpa eſt ? nempe fundamentum dialecticæ eſt, quidquid enũcietur (id autem appellatur ἀξίωμα: quod eſt quaſi effatum) aut uerum eſſe, aut falſum. quid igi=

tur? hæc uera, an falsa sunt? si te mentiri dicis, idq́; uerum dicis: mentiri uerum dicis. hæc scilicet inexplicabilia esse dicitis. quod est odiosius, q̃ illa, quæ nos incõprehensa, et nõ percepta dicimus. sed hæc omitto. illud quæro, si ista explicari nõ possunt, nec eorũ ullum iudicium inuenitur, ut respondere possitis, uera ne, an falsa sint: ubi est illa definitio, effatum esse id, quod aut uerũ, aut falsum sit? rebus sumptis adiũgam, ex his sequẽdas esse alias, alias improbandas, quæ sunt in genere contrario. quo modo igitur hoc cõclusum esse iudicas? si dicis nũc lucere, & uerum dicis: lucet. dicis autẽ lucere, & uerũ dicis: lucet igitur. probatis certe genus, & rectissime cõclusum dicitis: itaque in docendo eũ primum cõcludendi modum traditis. aut quidquid igitur eodẽ modo cõcluditur, probabitis: aut ars ista nulla est. uide ergo, hanc cõclusionem probaturus ne sis. si dicis te mẽtiri, uerumq́; dicis: mentiris. dicis autẽ te mẽtiri, uerumq́; dicis: mentiris igitur. qui potes hanc nõ probare, cũ probaueris eiusdẽ generis superiorẽ? Hæc Chrysippea sunt, ne ab ipso quidem dissoluta. quid. n. faceret huic conclusioni? si lucet, lucet: lucet autẽ, lucet igitur. crederet scilicet. ipsa. n. ratio connexi, cũ concesseris superius, cogit inferius cõcedere. quid ergo hæc ab illa cõclusione differt? si mentiris, mentiris: mentiris autem, mentiris igitur. hoc negas te posse nec approbare, nec improbare. qui igitur magis illud? si ars, si ratio, si uia, si uis deniq; cõclusionis ualet: eadẽ est in utroque. sed hoc extremũ eorum est: postulant, ut excipiãtur hæc inexplicabilia. Tribunum aliquem censeo uideant: à me istam exceptionem nunquam impetrabunt. etenim cum ab epi=

curo, qui totam dialecticam & cõtemnit, et irridet, non impetrent, ut uerum esse concedat, quod ita effabimur; aut uiuet cras Hermachus, aut non uiuet; cum dialectici sic statuant, omne, quod ita disiunctum sit, quasi aut etiam, aut non, non modo uerum esse, sed etiã necessarium: uide, quàm sit cautus is, quem isti tardum putãt. si enim, inquit, alterutrum concessero: necessarium esse necesse erit, cras Hermachũ aut uiuere, aut non uiuere: nulla autem est in natura rerum talis necessitas. cũ hoc igitur dialectici pugnent, id est Antiochus, & Stoici: totam enim euertit dialecticam. nam si è contrarijs disiunctio (contraria autem ea dico, cum alterum ait, alterum neget) si talis disiunctio falsa potest esse, nulla uera est. mecum uero quid habent litium, qui ipsorum disciplinam sequor? cum aliquid huiusmodi inciderat, sic ludere Carneades solebat. Si recte conclusit: teneo. sin uitiose: minam Diogenes reddat: ab eo enim Stoico dialecticam didicerat: hæc autem merces erat dialecticorũ. sequar igitur eas uias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quo modo iudicem, si lucet, lucet, uerum esse ob eã causam, quòd ita didici, omne, quod ipsum ex se cõnexũ sit, uerum esse; non iudicem, si mentiris, mentiris, eodem modo esse connexũ. aut igitur hoc, et illud; aut nisi hoc, ne illud quidem iudicabo. sed ut omnes istos aculeos, & totum tortuosum genus disputandi relinquamus, ostẽdamusq; qui simus; iã explicata tota Carneadis sentẽtia, Antiochi ista corruent uniuersa. nec uero quidquam ita dicam, ut quisquam id fingi suspicetur: à Clitomacho sumã, qui usque ad senectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, ut Pœnus, & ualde studiosus, ac dili=

gens. & quatuor eius libri ſunt de ſuſtinendis aſſenſio-nibus. hæc autem, quæ iam dicam, ſunt ſumpta de primo. Duo placet eſſe Carneadi uiſorum genera: in uno hanc diuiſionem; alia uiſa eſſe, quæ percipi poſſint, aliæ quæ non poſſint: in altero autem, alia uiſa eſſe probabilia, alia non probabilia: itaque quæ cõtra ſenſus, cõtraq; perſpicuitatem dicantur, ea pertinere ad ſuperiorem diuiſionem: contra poſteriorem nihil dici oportere: quare ita placere, tale uiſum nullum eſſe, ut perceptio conſequeretur; ut autem probatio, multa: etenim contra naturam eſſet, ſi probabile nihil eſſet. ſequitur omnis uitæ ea, quam tu Lucullè cõmemorabas, euerſio. itaque et ſenſibus probanda multa ſunt. teneatur modo illud, non ineſſe in his quidquam tale, quale non etiam falſum nihil ab eo differens eſſe poſſit. ſic quidquid acciderit ſpecie probabile; ſi nihil ſe offeret, quod ſit probabilitati illi cõtrarium, utetur eo ſapiens, ac ſic omnis ratio uitæ gubernabitur: etenim is quoque, qui à uobis ſapiẽs inducitur, multa ſequitur probabilia, non comprehenſa, neque percepta, neque aſſenſa, ſed ſimilia ueri: quæ niſi probet, omnis uita tollatur. quid enim? conſcendens nauem ſapiens num comprehenſum animo habet, atque perceptũ, ſe ex ſententia nauigaturum? qui poteſt? ſed ſi iam ex hoc loco proficiſcatur Puteolos ſtadia triginta, probo nauigio, bono gubernatore, hac tranquillitate: probabile uideatur, ſe illuc uenturum eſſe ſaluum. huiuſmodi igitur uiſis conſilia capiet & agendi, et non agendi: faciliorq; erit, ut albã niuẽ eſſe probet, quàm erat Anaxagoras, qui id non modo ita eſſe negabat, ſed ſibi, quia ſciret aquam nigram eſſe, unde illa cõcreta eſſet, albam

ipsam esse ne uideri quidem. & quæcũque res eum sic attinget, ut sit uisum illud probabile, neque ulla re impeditum: mouebitur: non. n. est è saxo sculptus, aut è robore dolatus: habet corpus: habet animum: mouetur mente: mouetur sensibus: ut ei multa uera uideãtur: neque tamen habere insignem illam et propriam percipiendi notam, eoq́; sapientem nõ assentiri, quia possit eiusdẽ modi existere falsum aliquod, cuiusmodi hoc uerũ. neque nos cõtra sensus aliter dicimus, ac Stoici, qui multa falsa esse dicunt, longeq́; aliter se habere, ac sensibus uideantur. hoc autem si ita sit, ut unum modo sensibus falsum uideatur: præsto est, qui neget, rem ullam percipi posse sensibus. ita nobis tacentibus ex uno Epicuri capite, altero uestro, perceptio & comprehensio tollitur. quod est caput Epicuri? si ullum sensibus uisum falsum est: nihil percipi potest. quod uestrum? sunt falsa sensus uisa. quid sequitur? ut taceam, conclusio ipsa loquitur, nihil posse percipi. non concedo, inquit, Epicuro. certa igitur cum illo, qui à te totus diuersus est: noli mecum, qui hoc quidem certe, falsi esse aliquid in sensibus, tibi assentior. quanquam nihil mihi tã mirum uidetur, quàm ista dici ab Antiocho quidẽ maxime, cui erãt, quæ paulo ante dixi, notissima. licet. n. hæc quiuis arbitratu suo reprehẽdat, quòd negemus rẽ ullam percipi posse: certe leuior reprehensio est, quòd tamen dicimus esse quædã probabilia. non uidetur hoc satis esse uobis: ne sit: illa certe debemus effugere, quæ à te uel maxime agitata sunt. nihil igitur cernis? nihil audis? nihil tibi est perspicuum? explicaui paulo ante Clitomacho auctore, quo modo ista Carneades diceret.

accipe, quemadmodum ea dicãtur à Clitomacho in eo libro, quem ad C. Luciliũ scripsit poetam, cum scripsisset iisdem de rebus ad L. Censorinum, eum, qui Consul cum M. Manilio fuit. scripsit igitur his ferè uerbis: sunt.n. mihi nota, propterea quòd earum ipsarum rerum, de quibus agimus, prima institutio, & quasi disciplina illo libro continetur. sed scriptum est ita: Academicis placere esse rerum eiusmodi dissimilitudines, ut aliæ probabiles uideantur, aliæ contra: id autẽ nõ esse satis, cur alia percipi posse dicas, alia nõ posse; propterea quòd multa falsa probabilia sint, nihil autem falsi perceptũ, et cognitum possit esse. itaq; ait uehemẽter errare eos, qui dicant ab Academia sensus eripi, à quibus nunquam dictum sit, aut colorẽ, aut saporem, aut sonum nullum esse; illud sit disputatũ, non inesse in his propriam, quæ nusquam alibi esset, ueri & certi notã. quæ cum exposuisset, adiungit, dupliciter dici assensus sustinere sapientem: uno modo, cum hoc intelligatur, omnino eum rei nulli assentiri: altero, cum se à respõdẽdo, ut aut approbet quid, aut improbet, sustineat; ut neq; neget aliquid, neque ait. id cũ ita sit: alterum placere, ut nũquam assentiatur: alterum tenere, ut sequens probabilitatẽ, ubicũque hæc aut occurrat, aut deficiat, aut etiam aut non, respondere possit, nec, ut placeat eum, qui de omnibus rebus contineat se ab assentiendo, moueri tamen, & agere aliquid, reliquit eiusmodi uisa, quibus ad actionem excitemur: item ea, quæ interrogati in utranque partem respondere possumus, sequentes tantummodo quod ita uisum sit, dum sine assensu: neque tamen omnia eiusmodi uisa approbari, sed ea, quæ

nulla re impedirentur. Hæc ſi uobis non probamus, ſint falſa ſanè, inuidioſa certe non ſunt: non enim lucem eripimus; ſed ea, quæ uos percipi, comprehendiq́;, eadem nos, ſi modo probabilia ſint, uideri dicimus. Sic igitur inducto & conſtituto probabili, & eo quidem expedito, ſoluto, libero, nulla re implicato, uides profecto Lucull e tacere iam illud tuum perſpicuitatis patrociniũ. iiſdem enim hic ſapiens, de quo loquor, oculis, quibus iſte ueſter, cœlum, terram, mare intuebitur: iiſdem ſenſibus reliqua, quæ ſub quenque ſenſum cadunt, ſentiet. mare illud quidem nũc fauonio naſcente purpureũ uidetur: idem huic noſtro uidebitur, nec tamen aſſentietur, quia nobiſmet ipſis modo ceruleum uidebatur, mane flauum, quodq́; nunc, quia à ſole collucet, albeſcit, & uibrat, diſſimileq́; eſt proximo ei continenti: ut etiã ſi poſſis rationem reddere cur id eueniat, tamen nõ poſſis id uerum eſſe, quod uidebatur oculis, defendere. Vnde memoria, ſi nihil percipimus, (ſic enim quærebas) quòd meminiſſe uiſa niſi comprehenſa non poſſumus? quid Polyænus, qui magnus mathematicus fuiſſe dicitur? is poſteaquam Epicuro aſſentiens totã geometriam eſſe falſam credidit, num illa etiam, quæ ſciebat, oblitus eſt? atqui falſum quod eſt, id percipi non poteſt, ut nobiſmet ipſis placet. ſi igitur memoria perceptarum, comprehenſarumq́; rerum eſt: omnia, quæ quiſque meminit, habet ea cõprehenſa, atque percepta: falſi autem comprehendi nihil poteſt: & omnia meminit Scyron Epicuri dogmata: uera igitur illa ſunt nũc omnia. hoc per me licet. ſed tibi aut cõcedendũ eſt ita eſſe, quod minime uis: aut memoriam mihi remit=

tas, oportet; & facile esse ei locum, etiam si comprehensio, perceptioq; nulla sit. Quid fiet artibus? quibus? ijs ne, quæ ipsæ fatentur coniectura se plus uti, quàm scientia; an ijs, quæ tantum id, quod uidetur, sequuntur, nec habent istam artem uestram, qua uera et falsa dijudicent? sed illa sunt lumina duo, quæ maxime causam istam continent. primum enim negatis fieri posse, ut quisquam nulli rei assentiatur. at id quidem perspicuum est; cum Panætius, princeps propè meo quidem iudicio Stoicorum, ea de re dubitare se dicat, quam omnes præter eum Stoici certissimam putãt; uera esse aruspicũ auspicia, oracula, somnia, uaticinationes; seq; ab assensu sustineat. quod is potest facere, ut de ijs rebus, quas illi, à quibus ipse didicit, certas habuerint; cur id sapiens de reliquis rebus facere non possit? an est aliquid, quod positum uel improbare, uel approbare possit, dubitari non possit? an tu in soritis poteris hoc, cum uoles; ille in reliquis rebus non poterit eodem modo insistere, præsertim cum possit sine assensione ipsam uerisimilitudinem non impeditam sequi? Alterum est, quod negatis actionem ullius rei posse in eo esse, qui nullam rem assensu suo comprobet. primum enim uideri oportet, in quo sit etiam assensus: dicunt enim Stoici sensus ipsos assensus esse; quos quoniam appetitio consequatur, actionem sequi; tolli autẽ omnia, si uisa tollantur. hac de re in utranque partem et dicta sunt, et scripta multa. uide superiora: sed breui res potest tota confici. ego enim etsi maximã actionem puto, repugnare uisis, obsistere opinionibus, assensus lubricos sustinere; credoq; Clitomacho ita scribenti, Herculis quendam laborem exã-

clatum à Carneade, quod, ut feram & immanem belluam, sic ex animis nostris assensionem, id est opinationem, & temeritatem extraxisset: tamen ut ea pars defensionis relinquatur, quid impediet actionem eius, qui probabilia sequitur nulla re impediente? hoc, inquit, ipsum impediet, quòd statuet, ne id quidem, quod probet, posse percipi. iam istuc te quoque impediet in nauigãdo, in conserendo, in uxore ducenda, in liberis procreandis, plurimisq; in rebus, in quibus nihil sequere, præter probabile. & tamen illud usitatum, & sæpe repudiatum refers, non ut Antipater, sed, ut ais, pressius: nam Antipatrum reprehensum, quòd diceret, consentaneum esse ei, qui affirmaret nihil posse comprehendi, id ipsum saltem dicere posse comprehendi. quod ipsi Antiocho pingue uidebatur, & sibi contrarium: non enim potest conuenienter dici nihil comprehendi posse, si ipsum comprehendi posse dicatur. illo modo potius putat urgendum fuisse Carneadem: cum sapientis nullum decretum esse possit, nisi comprehensum, perceptum, cognitum; ut hoc ipsum decretum, quod sapientis esset, nihil posse percipi, fateretur esse perceptum. proinde quasi sapiens nullum aliud decretum habeat, et sine decretis uitam agere possit. sed ut illa habet probabilia, nõ percepta; sic hoc ipsum, nihil posse percipi. nam si in hoc haberet cognitionis notam, eadem uteretur in cæteris. quam quoniam nõ habet, utitur probabilibus. itaque nõ metuit, ne confundere omnia uideatur, & incerta reddere. non enim, quemadmodum si quæsitũ ex eo sit, stellarum numerus par, an impar sit; item si de officio, multisq; alijs de rebus, in quibus uersatur exer

citatusq; sit, nescire se dicat: in incertis.n.nihil est probabile: in quibus autem est, in his non deerit sapienti, neque quid faciat, neque quid respōdeat. Ne illā quidem prætermisisti Luculle reprehēsionem Antiochi. nec mirum: in primis.n.est nobilis. qua solebat dicere Antiochus Philonem maxime perturbatum. cum.n. sumeretur unum, esse quædam falsa uisa; alterum, nihil ea differre à ueris: nō attendere, superius illud ea re à se esse concessum, quòd uideretur esse quædā in uisis differentia: eam tolli altero, quo neget uisa à falsis uera differre: nihil tam repugnare. id ita esset, si nos uerum omnino tolleremus. nō facimus: nam tam uera, quàm falsa cernimus. sed probandi species est: percipiendi signum nullum habemus. Ac mihi uideor nimis etiā nunc agere ieiune. cum sit.n.campus, in quo possit exultare oratio; cur eā in tantas angustias, et in Stoicorum dumeta compellimus? si.n.mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse diceret, quod impressum esset è uero; neque adhiberet illam magnam accessionem, quo modo imprimi non posset à falso: cum simplici homine simpliciter agerem, nec magnopere contenderem. atque etiam, si, cū ego nihil dicerem posse comprehendi, diceret ille sapientem interdum opinari; non repugnarem, præsertim ne Carneade quidem huic loco ualde repugnante. nunc quid facere possum? quæro enim, quid sit, quod comprehendi possit. respondet mihi non Aristoteles, aut Theophrastus, ne Xenocrates quidem, aut Polemo, sed nihil minor: quod est tale uerū, quale falsum esse nō possit. nihil eiusmodi inuenio: itaq; in cognitione nimirū assentiar, id est opinabor. hoc mihi

& Peripatetici, et uetus Academia concedit, uos negatis, Antiochus in primis: qui me ualde mouet; uel quòd amaui hominem, ſicut ille me; uel quòd ita iudico, politiſſimum, & acutiſſimum omnium noſtræ memoriæ philoſophorum. à quo primum quæro, quo tandem modo ſit eius Academiæ, cuius ſe eſſe profiteatur? ut omittam alia: hæc duo, de quibus agitur, quis unquam dixit aut ueteris Academiæ, aut Peripateticorum? uel id ſolum percipi poſſe, quod eſſet uerum tale, quale falſum eſſe non poſſet: uel ſapientem nihil opinari? certe nemo. horum neutrũ ante Zenonem magnopere defenſum eſt. ego tamen utrũque uerũ puto: nec dico temporis cauſa: ſed ita planè probo. illud ferre nõ poſſum. tu, cum me incognito aſſentiri uetes, idq́; turpiſſimum eſſe dicas, & pleniſſimum temeritatis; tantum tibi arroges, ut exponas diſciplinam ſapientiæ, naturam rerum omnium euoluas, mores fingas, fines bonorum malorumq́; conſtituas, officia deſcribas, quam uitam ingrediar definias, idemq́; etiam diſputandi et intelligẽdi iudicium dicas te & artificium traditurum: perficies, ut ego iſta innumerabilia complectens, nuſquam labar? nihil opiner? quæ tandem ea eſt diſciplina, ad quam me deducas, ſi ab hac abſtraxeris? uereor, ne ſubarroganter facias, ſi dixeris tuam. atqui, ita dicas, neceſſe eſt. neque uero tu ſolus, ſed me ad ſuã quiſque rapiet. age, reſtitero Peripateticis, qui ſibi cum oratoribus cognationem eſſe, qui claros uiros à ſe inſtructos dicant Remp. ſæpe rexiſſe: ſuſtinuero Epicureos, tot meos familiares, tam bonos, tam inter ſe amantes uiros: Diodoro quid faciam Stoico, quem à puero audiui, qui mecum uiuit

tot annos, qui habitat apud me, quem et admiror, et diligo, qui ista Antiochia cõtemnit. nostra, inquies, sola uera sunt. certe sola, si uera: plura enim uera discrepantia esse non possunt. utrum igitur nos impudentes, qui labi nolumus; an illi arrogãtes, qui sibi persuaserint scire se solos omnia? non me quidem, inquit, sed sapiẽtem dico scire. optime: nempe ista scire, quæ sunt in tua disciplina. hoc primum quale est, à non sapiente explicari sapientiam? sed discedamus à nobismet ipsis: de sapiente loquamur: de quo, ut sæpe iam dixi, omnis hæc quæstio est. In tres igitur partes et à plerisque, et à uobismet ipsis distributa sapientia est. primum ergo, si placet, quæ de natura rerum sint quæsita, uideamus: uelut illud ante. est ne quisquam tãto inflatus errore, ut sibi se illa scire persuaserit? non quæro rationes eas, quæ ex coniectura pendent: quæ disputationibus huc, & illuc trahuntur, nullam adhibent persuadendi necessitatem. geometræ prouideant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere; & qui omnia uobis, quæ describunt, probant. nõ quæro ex his illa initia mathematicorum; quibus non concessis, digitum progredi non possunt: pũctum esse, quod magnitudinem nullã habeat; extremitatem, & quasi libramentũ, in quo nulla omnino crassitudo sit: liniamentum sine ulla latitudine carẽtem. hæc cum uera esse concessero: si adijciam ius iurandum, sapientem ne prius, quàm Archimedes eo inspectante rationes omneis descripserit eas, quibus efficitur multis partibus solem maiorem esse quàm terram, iuraturum putas? si fecerit: solem ipsum, quem deum censet esse, contempserit. quòd si geometricis rationi=

bus non est crediturus, quæ uim afferunt in docendo, uos ipsi ut dicitis: næ ille longe aberit ut argumentis credat philosophorum: aut si est crediturus, quorum potissimum? omnia physicorum licet explicare: sed longum est: quæro tamen, quem sequatur. finge aliquem nunc fieri sapientem, non dum esse: qua potissimum sententia melius eliget disciplinam? et si quácũque eliget, insipiens eliget. sed sit ingenio diuino: quem unum è physicis potissimũ probabit? nec. n. plus uno poterit. nõ persequor quæstiones infinitas: tantum de principijs rerum, è quibus omnia constant, uideamus quem probet: est enim inter magnos homines summa dissensio. princeps Thales unus è septem, cui sex reliquos consensisse primos ferunt, ex aqua dixit constare omnia. at hoc Anaximandro populari, & sodali suo non persuasit: is enim infinitatem naturæ dixit esse, è qua omnia gignerentur. post eius auditor Anaximenes, infinitum aera, sed ea, quæ ex eo orirentur, definita; gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia. Anaxagoras, materiam infinitam, sed eas particulas similes inter se, minutas; eas primum confusas, postea in ordinem adductas mente diuina. Xenophanes paulo etiam antiquior, unũ esse omnia, neque id esse mutabile, & id esse deum, neque natum unquam, & sempiternum, conglobata figura. Parmenides, ignem, qui moueat terram, quæ ab eo formetur. Leucippus, plenum, & inane. Democritus huic in hoc similis, uberior in cæteris. Empedocles, hæc peruulgata, & nota quatuor. Heraclitus, ignem. Melisus, hoc, quod esset infinitum, & immutabile, & fuisse semper, & fore. Plato ex ma=

teria in ſe omnia recipiente mundum eſſe factum cēſet à deo ſempiternum. Pythagorei ex numeris & mathematicorum initijs proficiſci uolunt omnia. ex his eliget ueſter ſapiens unum aliquem, credo, quem ſequatur: cæteri tot uiri, et tanti repudiati ab eo condemnatiq́; diſcedent. quācūque uero ſententiam probauerit, eam ſic animo comprehenſam habebit, ut ea, quæ ſenſibus: nec magis approbabit nunc lucere, q̄, quoniam Stoicus, hunc mundum eſſe ſapientem, habere mentem, quæ & ſe & ipſum fabricata ſit, & omnia moderetur, moueat, regat. erit perſuaſum etiam, ſolem, lunam, ſtellas omnes, terram, mare, deos eſſe, quòd quædam animalis intelligentia per omnia ea permeet, & tranſeat: fore tamen aliquādo, ut omnis hic mundus ardore deflagret. ſint iſta uera, (uides enim, iam me fateri aliquid eſſe ueri) comprehendi ea tamen, & percipi nego. cum enim tuus iſte Stoicus ſapiens ſyllabatim iſta dixerit, ueniet flumen orationis aureum fundens Ariſtoteles, qui illum deſipere dicat: neque enim ortū eſſe unquam mundum, quòd nulla fuerit nouo conſilio inito tam præclari operis inceptio; & ita eum eſſe undique aptū, ut nulla uis tantos queat motus mutationemq́; moliri; nulla ſenectus diuturnitate temporum exiſtere, ut hic ornatus unquam dilapſus occidat. tibi hoc repudiare, illud autem ſuperius, ſicut caput et famam tuam, defendere neceſſe erit: mihi ne ut dubitem quidem relinquatur? ut omittam leuitatem temere aſſentiētium, quanti libertas iſta æſtimanda eſt, non mihi neceſſe eſſe, quod tibi eſt? cur deus, omnia noſtri cauſa cū faceret, (ſic .n. uultis) tātā uim natricū, uiperarumq́; fecerit? cur mortifera tā mul

ta perniciosa terra, mariq; dispersérit? negatis hæc tam polite, tamq; subtiliter effici potuisse sine diuina aliqua solertia. cuius quidē uos maiestatē deducitis usque ad apium, formicarumq; perfectionem: ut etiam inter deos Myrmecides aliquis minutorū opusculorum fabricator fuisse uideatur. negas sine deo posse quidquā. ecce tibi è transuerso Lampsacenus Strato, qui det isti deo immunitatem magni quidem muneris. sed cum sacerdotes deorum uacationem habeant, quāto est æquius habere ipsos deos? negat opera deorum se uti ad fabricandum mundum. quæcūque sint, docet omnia esse effecta natura, nec ut ille, qui asperis, et leuibus, et hamatis, uncinatisq; corporibus concreta hæc esse dicat interiecto inani. somnia censet hæc esse Democriti nō docētis, sed optantis. ipse autem singulas mundi partes persequens, quidquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri, aut factū esse docet ponderibus, & motibus. sic ille & deum opere magno liberat, & me timore: quis enim potest, cum existimet à deo se curari, non & dies, & noctes diuinū numen horrere? &, si quid auersi acciderit, quod cui non accidit? extimescere, ne id iure euenerit? Nec Stratoni tamē assentior: neque uero tibi. modo hoc, modo illud probabilius uidetur. latent ista omnia Luculle crassis occultata & circunfusa tenebris, ut nulla acies humani ingenij tanta sit, quæ penetrare in cœlum, terram intrare possit. corpora nostra non nouimus: qui sint situs partiū, quam uim quæq; pars habeat, ignoramus. itaque medici ipsi, quorum intererat ea nosse, aperuerunt, ut ea uiderent: nec eo tamen aiunt Empiricis notiora esse illa, quia possit fieri, ut patefacta, & de=

tecta mutentur. ſed ecquid nos eodem modo rerum naturas perſcribere, aperire, diuidere poſſumus, ut uideamus, terra ne penitus defixa ſit, & quaſi radicibus ſuis hæreat, an media pendeat? habitari ait Xenophanes in luna, eamq; eſſe terrã multarũ urbiũ, & mõtiũ. portenta uidentur: ſed tamen neque ille, qui dixit, iurare poſſet ita ſe rem habere, neque ego. non ne etiã dicitis, eſſe è regione nobis è contraria parte terræ, qui aduerſis ueſtigijs ſtent cõtra noſtra ueſtigia, quos Antipodas uocatis? cur mihi magis ſuccenſetis, qui iſta non aſpernor; quàm eis, qui, cum audiunt, deſipere uos arbitrantur? Nicetas Syracuſius, ut ait Theophraſtus, cœlũ, ſolem, lunam, ſtellas, ſupera denique omnia ſtare cenſet, neque præter terram rem ullam in mũdo moueri: quæ cum circũ axem ſe ſumma celeritate conuertat, & torqueat, eadem effici omnia, quæ, ſi ſtãte terra cœlũ moueretur. atque hoc etiã Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, ſed paulo obſcurius. Quid tu Epicure? loquere. putas ſolem eſſe tantulum? ego ne uobis quidem tantum. ſed & uos ab illo irridemini: & ipſi illum uiciſſim eluditis. liber igitur à tali irriſione Socrates, liber Ariſto Chius, qui nihil iſtorum ſciri putat poſſe. ſed redeo ad animum & corpus. ſatis ne tãdem ea nota ſunt nobis, quæ neruorũ natura ſit, quæ uenarũ? tenemus ne, quid animus ſit? ubi ſit? denique ſit ne, aut, ut Dicæarcho uiſum eſt, ne ſit quidem ullus? ſi eſt: tris ne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis, an ſimplex, unusq; ſit? ſi ſimplex, utrum ſit ignis, an anima, an ſanguis? an, ut Xenocrates, mẽs nullo corpore? quod intelligi quale ſit uix poteſt. et, quidquid

eſt, mortale ſit, an æternū? nam utraque in parte multa dicuntur. horum aliquid ueſtro ſapienti certum uidetur: noſtro, ne quid maxime quidem probabile ſit, occurrit: ita ſunt in pleriſque contrariarū rationū paria mométa. ſin agis uerecūdius, & me accuſas, nō quòd tuis rationibus nó aſſentiar, ſed quòd nullis: uincam animum, cuiq; aſſentiar deligam: qué potiſſimū? quem? Democritū? ſemper enim, ut ſcitis, ſtudioſus nobilitatis fui. urgebor iam omnium ueſtrum conuitio. tu ne aut inane quidquam putes eſſe, cum ita completa, & cōferta ſint omnia, ut & quod mouebitur corporū cedat, et quà quidq; ceſſerit, aliud ilico ſubſequatur; aut atomos ullas, è quibus quidquid efficiatur, illarum ſit diſſimillimum; aut ſine aliqua mente rem ullam effici poſſe præclaram? & cum in uno mūdo ornatus hic tam ſit mirabilis; innumerabileis, ſupra, infra, dextra, ſiniſtra, ante, poſt, alios diſſimiles, alios eiuſdem modi mundos eſſe? et, ut nos nunc ſumus ad Baulos, Puteoloſq; uideamus, ſic innumerabiles paribus in locis eſſe, eiſdē nominibus, honoribus, rebus geſtis, ingenijs, formis, ætatibus, eiſdem de rebus diſputantes? et ſi nunc, aut ſi etiam dormientes aliquid animo uidere uideamur, imagines extrinſecus in animos noſtros per corpus irrumpere? tu uero ne iſta aſciueris, ne ue fueris cōmétitijs rebus aſſenſus. nihil ſentire, eſt melius, quàm tam praua ſentire. non ergo id agitur, ut aliquid aſſenſu meo comprobem. quæ tu uide ne impudenter etiam poſtules, non ſolum arroganter; præſertim cum iſta tua mihi ne probabilia quidē uideātur: nec enim diuinationem, quam probatis, ullam eſſe arbitror; fatumq; illud etiā, quo omnia cōtineri dicitis,

contemno. ne exædificatum quidem hunc mũdum diuino cõſilio exiſtimo. atque haud ſcio an ita ſit. ſed cur rapior in inuidiã? licet ne per uos neſcire, quod neſcio? an Stoicis ipſis inter ſe diſceptare, mihi cum iis non licebit? Zenoni et reliquis ferè Stoicis æther uidetur ſummus deus, mente præditus, qua omnia regantur. Cleanthes, qui quaſi maiorũ eſt gentiũ Stoicus, Zenonis auditor, ſolem dominari, & rerum potiri putat. itaque cogimur diſſenſione ſapientum, dominũ noſtrum ignorare; quippe qui neſciamus, ſoli, an ætheri ſeruiamus. ſolis autem magnitudo (ipſe.n. hic radiatus me intueri uidetur) admonet, ut crebro faciam mentionem ſui. uos uero huius magnitudinẽ quaſi decempeda, hinc.n. me * quaſi malis architectis mẽſuræ ueſtræ nego hoc: permẽſi refertis. ergo credere dubiũ eſt, uter noſtrum ſit, leuiter ut dicam, uerecũdior? neque tamen iſtas quæſtiones phyſicorum exterminandas puto: eſt.n. animorum, ingeniorumq; naturale quoddam quaſi pabulũ cõſideratio, contemplatioq; naturæ. erigimur: elatiores fieri uidemur: humana deſpicimus: cogitanteſq; ſupera, atque cœleſtia, hæc noſtra, ut exigua, & minima, cõtenimus. indagatio ipſa rerum tum maximarum, tum etiã occultiſſimarum, habet oblectationem. ſi uero aliquid occurret, quod ueriſimile uideatur: humaniſſima completur animus uoluptate. quæret igitur hæc & ueſter ſapiens, & hic noſter; ſed ueſter, ut aſſentiatur, credat, affirmet; noſter, ut uereatur temere opinari, præclareq; agi ſecũ putet, ſi in eiuſmodi rebus, ueriſimile quod ſit, inuenerit. Veniamus nunc ad bonorum malorumq; notionem. ſed paululum ante dicendum eſt. non mihi

uidentur considerare, cum physica ista ualde affirmãt, earum etiam rerum auctoritatem, si quæ illustriores uideantur, amittere: non enim magis assentiuntur, neque approbant lucere nũc, quàm cum cornix cecinerit, tum aliquid eam aut iubere, aut uetare: nec magis affirmabunt signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse, quàm solem, quẽ metiri non possunt, plus, quàm duo de uiginti partibus maiorem esse, quàm terram. ex quo illa conclusio nascitur: si, sol quantus sit, percipi non potest; qui cæteras res eodem modo, quo magnitudinem solis, approbat, is eas res nõ percipit. magnitudo autem solis percipi nõ potest: qui igitur id approbat, quasi percipiat; nullam rem percipit. responderint posse percipi, quantus sol sit: non repugnabo, dummodo eodem pacto cætera percipi, cõprehendiq; dicant. nec enim possunt dicere, aliud alio magis, minus ue comprehendi: quoniam omnium rerum una est diffinitio comprehendendi. sed quod cœperam: quid habemus in rebus bonis, & malis explorati? nempe fines constituendi sunt, ad quos & bonorum & malorum summa referatur. qua de re est igitur inter summos uiros maior dissensio? & omitto illa, quæ relicta iam uidentur; & Herillũ, qui in cognitione, et scientia summum bonum ponit. qui cum Zenonis auditor esset, uides quantum ab eo dissenserit, & quàm nõ multum à Platone Megarici, quorum fuit nobilis disciplina. cuius, ut scriptum uideo, princeps Xenophanes, quẽ modo nominaui: deinde eum secuti Parmenides & Zeno: itaque ab his Eretriaci philosophi nominabantur. post Euclides Socratis discipulus Megareus: à quo idem illi Megarici dicti: qui id bonum solum esse dicebant, quod

esset unũ, & simile, & idem, et semper. hi quoque multa à Platone. à Menedemo autem, quòd is Eretrias fuit, Eretriaci appellati: quorum omne bonum in mente positum, & mentis acie, qua uerum cerneretur. illis similia, sed opinor explicata uberius, & ornatius. hos si contemnimus, etiam abiectos putamus, illos certe minus despicere debemus, Aristonem, qui, cum Zenonis fuisset auditor, reprobauit illa, quæ ille uerbis: nihil esse bonum, nisi uirtutem; neque malũ, nisi quod uirtuti esset contrarium: in medijs ea momenta, quæ Zeno uoluit, nulla esse censuit. huic summum bonum est, in his rebus neutram in partẽ moueri: quæ ἀδιαφορία ab ipso dicitur. Pyrrho autem, ea ne sentire quidem sapientem, quæ ἀπάθεια nominãtur. has igitur tot sententias omittamus: hæc uideamus, quæ nũc diu, multumq; defensa sunt. Alij uoluptatem finem esse uoluerunt. quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat, unde Cyrenaici: post Epicurus: cuius est disciplina nunc notior, neque tamen cũ Cyrenaicis de ipsa uoluptate consentiens. uoluptatẽ autem & honestatem fines esse Callipho censuit: uacare omni molestia Hieronymus: hoc idem cum honestate Diodorus. ambo hi Peripatetici. honeste autem uiuere, fruentem rebus ijs, quas primas homini natura conciliet, & uetus Academia censuit, ut indicant scripta Polemonis, quem Antiochus probat maxime; & Aristoteles, eiusq; amici nunc proxime uidentur accedere. introducebat etiam Carneades, nõ quo probaret, sed ut opponeret Stoicis, summum bonum esse, frui ijs rebus, quas primas natura cõciliauisset. honestũ autem, quod ducatur à cõciliatione naturæ, Zeno statuit finem esse bono-

rum, qui inuentor, & princeps Stoicorũ fuit. iam illud perſpicuum eſt, omnibus finibus ijs bonorum, quos expoſui, malorum fines eſſe contrarios. ad uos nunc refero, quem ſequar, modo ne quis illud tam ineruditũ, abſurdumq́; reſpondeat; quemlibet, modo aliquem. nihil poteſt dici inconſideratius. cupio ſequi Stoicos: licet ne? omitto per ipſum Ariſtotelẽ, meo iudicio in philoſophia propè ſingularem: per ipſum Antiochum, qui appellabatur Academicus, erat quidẽ, ſi perpauca mutauiſſet, germaniſſimus Stoicus. erit igitur res iam in diſcrimine. nã aut Stoicus cõſtituatur ſapiens, aut ueteris Academiæ. utrunque non poteſt: eſt. n. inter eos non de terminis, ſed de tota poſſeſſione contentio: nã omnis ratio uitæ diffinitione ſummi boni continetur: de qua qui diſſident, de omni ratione uitæ diſſident. non poteſt igitur uterque ſapiens eſſe, quoniã tantopere diſſentiũt; ſed alter. ſi Polemoneus, peccat Stoicus rei falſæ aſſentiẽs. uos quidem nihil dicitis à ſapiente tam alienum eſſe. ſin uera ſunt Zenonis: eadem in ueteres Academicos Peripateticosq́; dicenda. hic igitur, neutri aſſentiens, ſi nũquã, * uter eſt prudentior? quid, cum ipſe Antiochus diſſentit quibuſdam in rebus ab ijs, quos amat, Stoicis? non ne indicat non poſſe illa probanda eſſe ſapienti? placet Stoicis, omnia peccata eſſe paria: at hoc Antiocho uehemẽtiſſime diſplicet. liceat tandem mihi conſiderare, utram ſententiam ſequar. præcide, inquit: ſtatue aliquando quid libet: quid? quæ dicũtur quidem, & acuta mihi uidentur in utranque partẽ, & paria. non ne caueã, ne ſcelus faciam? ſcelus. n. dicebas eſſe Luculle, dogma prodere. cõtineo igitur me, ne incognito aſſentiar: quod

mihi tecum est dogma cõmune. Ecce multo maior etiã dissensio. Zeno in una uirtute positam beatã uitam putat. quid Antiochus? etiam, inquit, beatam, sed nõ beatissimã. deus ille, qui nihil censuit deesse uirtuti. homuncio hic, qui multa putat præter uirtutẽ homini partim chara esse, partim etiã necessaria. sed ille uereor ne uirtuti plus tribuat, q̃ natura patiatur, præsertim Theophrasto multa diserte, copioseq; dicente. et hic metuo ne uix sibi constet: qui cum dicat esse quædam et corporis, & fortunæ mala, tamẽ eũ, qui in his omnibus sit, beatum fore censet, si sapiens sit. distrahor: tum hoc mihi probabilius, tum illud uidetur: & tamen, nisi alterutrum sit, uirtutem iacere planè puto. uerum in his discrepant. Quid illud? in quibus consentiunt, num pro ueris probare possumus? sapientis animum nunquam neq; cupiditate moueri, neq; lætitia efferri? age, hæc probabilia sanè sint: num etiam illa? nũquam timere, nũquam dolere? sapiens ne non timeat? nec, si patria deleatur, non doleat? satis durum: sed Zenoni necessarium; cui præter honestum, nihil est in bonis: tibi uero Antioche minime; cui, præter honestatem, multa bona, præter turpitudinem multa mala uidentur: quæ & uenientia metuat sapiens necesse est, & uenisse doleat. sed quæro, quando ista fuerint ab Academia uetere decreta, ut animum sapientis commoueri, & conturbari negarent? mediocritates illi probant, & in omni permotione naturalem uolebant esse quendam modum. legimus omnes Crantoris ueteris Academici de luctu: est enim non magnus, uerum aureolus, et, ut Tuberoni Panætius præcipit, ad uerbũ ediscẽdus libellus. atq; illi qui-

dem etiam utiliter à natura dicebant permotiones istas animis nostris datas, metũ cauendi causa, misericordiã ægritudinemq; clementiæ : ipsam iracundiam fortitudinis quasi cotem esse dicebant: recte, secus ne, alias uiderimus : atrocitas quidem ista tua quo modo in ueterem Academiã irruperit, nescio. illa uero ferre nõ possum: non quòd mihi displiceãt: sunt enim Socratica pleraque mirabilia, Stoicorũ quæ παράδοξα nominãtur : sed ubi Xenocrates, ubi Aristoteles ista tetigit ? hos.n. quasi eosdem esse uultis. illi unquam dicerent sapientes solos reges ? solos diuites ? solos formosos ? omnia, quæ ubique essent, sapientis esse ? neminem Cõsulem, Prætoré, Imperatorem, nescio an ne Quinqueuirũ quidem quenq̃ nisi sapientem ? postremo, solũ ciuem, solũ liberũ ? insipientes omnes, peregrinos, exules, seruos, furiosos ? denique scripta Lycurgi, Solonis, duodecim tabulas nostras, nõ esse leges ? ne urbis denique, aut ciuitatis, nisi quæ essent sapiẽtiũ ? hæc tibi Luculle, si es assensus Antiocho familiari tuo, tam sunt defendenda, q̃ mœnia : mihi autem bono modo tantum, quantũ uidebitur. legi apud Clitomachum, cũ Carneades, & Stoicus Diogenes ad senatum in Capitolio starent, A. Albinũ, qui tũ P. Scipione & M. Marcello Cõsulibus Prætor esset, eũ, qui cum auo tuo Luculle Consul fuit, sanè doctũ hominem, ut indicat ipsius historia scripta græce, iocãtem dixisse Carneadi: ego tibi Carneade Prætor esse nõ uideor, quia sapiens nõ sum; nec hæc urbs, nec in ea ciuitas. tũ ille, huic Stoico non uideris. Aristoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus sequi uolebat, nõ dubitasset, quin & Prætor ille esset, & Roma urbs, & eã ciuitas

incoleret. ſed ille noſter eſt planè, ut ſupra dixi, Stoicus perpauca balbutiẽs. uos autem mihi ueremini, ne labar ad opinionem, & aliquid adſciſcam & comprobem incognitum: quod minime uultis. quid conſilij datis? teſtatur ſæpe Chryſippus tris ſolas eſſe ſententias, quæ defendi poſſint, de finibus bonorum: circuncidit et amputat multitudinem: aut enim honeſtatẽ eſſe finem, aut uoluptatem, aut utrũque: nam qui dicãt ſummum bonum id eſſe, ſi uacemus omni moleſtia; eos inuidioſum nomen uoluptatis fugere, ſed in uicinitate uerſari: quod facere eos etiam, qui illud idem cũ honeſtate coniungerent: nec multo ſecus eos, qui ad honeſtatem prima naturæ commoda adiungerent. ita tres reliquit ſententias, quas putet probabiliter poſſe defendi. ſit ſanè ita. quanquam à Polemonis, & Peripateticorum, et Antiochi finibus non facile diuellor: neque quidquã habeo adhuc probabilius. uerũtamen uideo, quàm ſuauiter uoluptas ſenſibus noſtris blandiatur. labor, ut aſſentiar Epicuro, aut Ariſtippo. reuocat uirtus, uel potius reprehẽdit manu: pecudum illos motus eſſe dicit: hominem iũgit deo. poſſum eſſe medius: ut, quoniam Ariſtippus, quaſi animum nullum habeamus, corpus ſolum tuetur, Zeno, quaſi corporis ſimus expertes, animum ſolum complectitur; ut Calliphontem ſequar, cuius quidem ſentẽtiam Carneades ita ſtudioſe defenſitabat, ut eã probare etiã uideretur: quãquam Clitomachus affirmabat, nũquam ſe intelligere potuiſſe, quid Carneadi probaretur. ſed ſi ipſum finem uelim ſequi, nõ ne ipſa ſeueritas, et grauis, & recta ratio mihi obuerſetur? tu, cum honeſtas in uoluptate cõtemnenda cõſiſtat, honeſtatem cũ uoluptate,

tanquam hominem cum belua, copulabis? unum igitur par quod depugnet, reliquum est, uoluptas cum honestate. de quo Chrysippo fuit, quantum ego sentio, non magna contentio. alterum si sequare, multa ruunt, & maxime communitas cum hominum genere, charitas, amicitia, iustitia, reliquæ uirtutes: quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita: nam quæ uoluptate, quasi mercede aliqua, ad officium impellitur, ea non est uirtus, sed fallax imitatio, simulatioq; uirtutis. audi contra illos, qui nomen honestatis à se ne intelligi quidem dicant: nisi forte quod gloriosum sit in uulgus, id honestum uelimus dicere, fontem omnium bonorum in corpore esse, hanc normam, hanc regulam, hanc præscriptionem esse naturæ: à qua qui aberrauisset, eum nunquam, quid in uita sequatur, habiturum. nihil igitur me putabis, hæc, & alia innumerabilia cum audiam, moueri? tam moueor, quã tu Luculle: neque me minus hominẽ, quàm te putaueris. tantũ interest, quòd tu, cũ es cõmotus, acquiescis, assentiris, approbas, uerum illud, certum, cõprehensum, perceptum, ratum, firmum, fixum fuisse uis, deq; eo nulla ratione neq; pelli, neque moueri potes. ego nihil eiusmodi esse arbitror, cui si asséñsus sim, nõ assentiar sæpe falsè, quoniam uera à falsis nullo discrimine separantur, præsertim cum iudicia ista dialecticæ nulla sint. Venio enim iam ad tertiã partem philosophiæ. aliud iudicium Protagoræ est, qui putet id cuique uerũ esse, quod cuiq; uideatur: aliud Cyrenaicorum, qui, præter permotiones intimas, nihil putãt esse iudicij: aliud Epicuri, qui omne iudicium in sensibus, & in rerum notitijs, et in uoluptate constituit. Plato autem omne iudicium ueritatis, ueri

tatemq; ipſam, abductam ab opinionibus, et à ſenſibus, cogitationis ipſius, & mentis eſſe uoluit. num quid horum probat noſter Antiochus? ille uero ne maiorum quidem ſuorum: ubi. n. aut Xenocratem ſequitur, cuius libri ſunt de ratione loquendi multi, et multum probati; aut ipſum Ariſtotelem, quo profecto nihil eſt acutius, nihil politius; à Chryſippo pedem nũquam. quid ergo Academici appellamur? an abutimur gloria nominis? aut cur cogimur eos ſequi, qui inter ſe diſſident? in hoc ipſo, quod in elementis dialectici docẽt, quo modo iudicare oporteat, uerum, falſum ne ſit, ſi quid ita connexũ eſt, ut hoc; ſi dies eſt, lucet: quanta cõtentio eſt? aliter Diodoro, aliter Philoni, Chryſippo aliter placet. qd? cum Cleãthe doctore ſuo quã multis rebus Chryſippus diſſidet? quid? duo uel principes dialecticorum Antipater, & Archidemus, opinioſiſſimi homines, nõ ne multis in rebus diſſentiunt? quid me igitur Luculle in inuidiã, & tanquam in concionẽ uocas? & quidem, ut ſeditioſi Tribuni ſolent, occludi tabernas iubes? quò. n. ſpectat illud, cum artificia tolli quereris à nobis, niſi ut opifices concitentur? qui ſi undique omnes cõuenerint, facile cõtra uos incitabũtur. expromam primum illa inuidioſa, quòd eos omnes, qui in cõcione ſtabũt, exules, ſeruos, inſanos eſſe dicatis: deinde ad illa ueniam, quæ iam nõ ad multitudinem, ſed ad uoſmet ipſos, qui adeſtis, pertinẽt: negat. n. uos Zeno, negat Antiochus ſcire quidquam: quo modo, inquies? nos enim defendimus, etiam inſipientem multa comprehendere. at ſcire negatis quenquam rem ullam, niſi ſapientem. & hoc quidem Zeno geſtu conficiebat: nam cum extẽſis digitis aduerſam manum

ostenderat, uisum, inquiebat, huiusmodi est; deinde cum paulum digitos constrinxerat, assensus huiusmodi; tum cum planè compresserat, pugnumq; fecerat, comprehensionem illam esse dicebat. qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod ante non fuerat, κατάληψιν imposuit. cum autem læuã manum admouerat, & illũ pugnum arcte, uehementerq; compresserat, scientiam talem esse dicebat: cuius compotem, nisi sapiẽtem, esse neminem. sed qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi quidem solent dicere. ita tu nunc Catule lucere nescis; nec tu Hortensi, in tua uilla nos esse. num nimis hæc inuidiose dicũtur? hæc tamen minus eleganter, illa subtilius. sed quo modo tu, si nihil cóprehendi posset, artificia concidere dicebas, nec mihi dabas, id, quod probabile esset, satis magnam uim habere ad artes: sic ego nũc tibi refero, artem sine sciẽtia esse nõ posse. an pateretur hoc Zeusis, aut Phidias, aut Polycletus, nihil se scire, cum in his esset tanta solertia? quòd si eos docuisset aliquis, quam uim habere diceretur scientia: desinerent irasci: ne nobis quidem succenserent; cum didicissent id tollere nos, quod nusquã esset; quod autem satis esset ipsis, relinquere. quam rationem maiorum etiam comprobat diligentia: qui primum iurare ex sui animi sentẽtia quẽque uoluerunt; deinde ita teneri, si sciens falleret, quòd insciẽtia multa uersaretur in uita; tum qui testimonium diceret, ut arbitrari se diceret etiam quod ipse uidisset; quæq; iurati iudices cognouissent, ut ea non esse facta, sed ut uideri pronunciarent. Verum, quoniam non solum nauta significat, sed etiam Fauonius ipse insusurrat, nauigandi nobis Luculle tempus esse; & quoniam satis multa

dixi; est mihi perorandum. posthac tamen, cum hæc quæremus, potius de dissensionibus tantis summorum uirorum disseramus, de obscuritate naturæ, deq; errore tot philosophorum, qui de bonis, contrarijsq; rebus tantopere discrepant, ut, cum plus uno uerum esse nõ possit, iacere necesse sit tot, & tam nobiles disciplinas; q̃ de oculorum, sensuumq; reliquorum mendacijs, & de sorite, aut pseudomeno; quas plagas ipsi cõtra se Stoici tenuerunt. Tũ Lucullus, non moleste, inquit, fero nos hæc contulisse: sæpius enim cõgredientes nos, & maxime in Tusculanis nostris, si qua uidebũtur, requiremus. Optime, inquã. sed quid Catulus sentit? quid Hortensius? Tũ Catulus, ego ne, inquit? ad patris reuoluor sententiam: quam quidem ille Carneadeã esse dicebat: ut percipi nihil putem posse, assensurum autem non percepto, id est opinaturũ sapientem existimẽ, sed ita, ut intelligat se opinari, sciatq; nihil esse, quod cõprehendi & percipi possit: per * ἐποχὴν illam omnium rerum cõprobans, illi alteri sententiæ, nihil esse quod percipi possit, uehementer assentior. Habeo, inquã, sententiam tuã, neque eam admodum aspernor. sed tibi quid tãdem uidetur Hortensi? Tũ ille ridens, tollendum teneo te, inquam. nam ista Academiæ est propria sententia. Ita sermone confecto, Catulus remansit, nos ad nauiculas nostras descendimus.

CICERO VARRONI S. D.

E Tsi munus flagitare, quamuis quis ostenderit, ne populus quidem solet, nisi cōcitatus: tamen ego expectatione promissi tui moueor, ut admoneā te, non ut flagitem. misi autē ad te quatuor admonitores nō nimis uerecūdos: nosti enim profecto os adolescentioris Academiæ. ex ea igitur media excitatos misi: qui, metuo, ne te forte flagitent: ego autem mādaui, ut rogarent. expectabam omnino iandiu, meq́; sustinebā, ne ad te prius ipse quid scriberem, q̃ aliquid accepissem, ut possem te remunerari quamsimillimo munere: sed cum tu tardius faceres, idest, ut ego interpretor, diligentius; teneri non potui, quin coniunctionem studiorum, amorisq́; nostri quo possem literarum genere delararem. feci igitur sermonem, inter nos habitum in Cumano, cum esset unà Pomponius: tibi dedi parteis Antiochianas, quas à te probari intellexisse mihi uidebar: mihi sumpsi Philonis. puto fore, ut, cum legeris, mirere id nos locutos esse inter nos, quod nunquam locuti sumus: sed nosti morem dialogorum. post hæc autem mi Varro quamplurima, si uidebitur, & de nobis, & inter nos, sero fortasse, sed superiorum temporum fortuna Reip. causam sustineat: hæc ipsi præstare debemus. atque utinam quietis temporibus, atque aliquo si non bono, at saltem certo statu ciuitatis hæc inter nos studia exercere possemus. quanquam tum quidem uel aliæ quæpiam rationes honestas nobis & curas, & actiones darent: nunc au-

tem quid eſt, ſine his cur uiuere uelimus? mihi uero cum his ipſis uix, his autem detractis, ne uix quidem. ſed hæc coràm, & ſæpius. Migrationem, & emptionem feliciter euenire uolo, tuumq́; in ea re conſilium probo. Cura ut ualeas.

M. T. CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM SECVNDAE EDITIONIS

LIBER I.

IN Cumano nuper cum mecū Atticus noster esset, nunciatū est nobis à M. Varrone, uenisse eum Roma pridie uesperi, et, nisi de uia fessus esset, continuo ad nos uenturum fuisse. quod cum audiuissemus, nullam moram interponendam putauimus, quin uideremus hominem nobiscum & studijs ijsdem, & uetustate amicitiæ coniunctum: itaque confestim ad eum ire perreximus: paulumq; cum eius uilla abessemus, ipsum ad nos uenientem uidimus; atque illum complexi, ut mos amicorum est, satis eum longo interuallo ad suam uillam reduximus. hic pauca primo, atque ea percunctátibus nobis, & si quid forte Roma noui: Atticus, omitte ista, quæ nec percunctari, nec audire sine molestia possumus, quæso, inquit; & quære potius, ecquid ipse noui: silent enim diutius musæ Varronis, quàm solebant: nec tamen istum cessare, sed celare quæ scribat, existimo. Minime uero, inquit ille: intemperantis enim esse arbitror, scribere quod occultari uelit. sed habeo opus magnum in manibus, quòd iam pridem ad hunc ipsum (me autem dicebat) quædam institui, quæ

& sunt magna sanè, & limantur à me politius. Et ego, ista quidem, inquam, Varro iam diu expectans, nõ audeo tamen flagitare: audiui enim è Libone nostro, cuius nosti studium, (nihil enim eiusmodi celare possumus) nõ ea te intermittere, sed accuratius tractare, nec de manibus unquam deponere. illud autem mihi ante hoc tempus nũquam in mentem uenit à te requirere: sed nunc, posteaquam sum ingressus res eas, quas tecum simul didici, mãdare monumẽtis, philosophiamq; ueterem illam à Socrate ortã latinis literis illustrare; quæro, quid sit, cur, cũ multa scribas, genus hoc prætermittas, præsertim cum & ipse in eo excellas, & id studiũ, totaq; ea res longe cæteris & studijs & artibus antecedat. Tum ille, rem à me sæpe deliberatam, & multum agitatam requiris. itaque non multũ hæsitans respondebo: sed ea dicam, quæ mihi sunt in promptu, quòd ista ipsa de re multum, ut dixi, & diu cogitaui. Nam cum philosophiam uiderem diligentissime literis græcis explicatam, existimaui, si qui de nostris eius studio tenerentur, si essent græcis doctrinis eruditi, græca potius, q̃ nostra lecturos; sin à Græcorum artibus & disciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditione græca intelligi non possunt: itaq; ea nolui scribere, quæ nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent. uides autem eadem ipse: didicisti enim non posse nos Amafanij, aut Rabirij similes esse; qui nulla arte adhibita, de rebus ante oculos positis uulgari sermone disputant, nihil diffiniunt, nihil partiuntur, nihil apta interrogatione concludunt, nullã denique artẽ esse nec dicendi, nec disserendi putant. nos autem præ=

ceptis dialecticorum, & oratorum, quoniam utranque uim unam esse nostri putant, sic parentes, ut legibus, uerbis, quanquam nouis, cogimur uti: quæ docti (ut dixi) à Græcis petere malunt, indocti ne à nobis quidem accipiunt: ut frustra omnis suscipiatur labor. Iã uero physica, si Epicurum, id est si Democritum probarem, possem scribere ita planè ut Amafanius: quid est enim magnum, cum causas rerum efficientium sustuleris, de corpusculorum (ita enim appellat atomos) concursione fortuita loqui? nostra tu physica nosti, quæ continentur ex effectione, & ex materia ea, quã fingit, & format effectio. adhibenda enim geometria est: quoniam * quibusnam quisquam enunciare uerbis, aut quem ad intelligendũ poterit adducere, hæc ipsa de uita, & moribus, de expetendis, fugiendisq; rebus: illi enim simpliciter pecudis & hominis idem bonum esse censent: apud nostros enim, nõ ignoras, quæ sit & quanta subtilitas. siue enim Zenonẽ sequare: magnũ est efficere, ut quis intelligat quid sit illud uerum, & simplex bonũ, quod non possit ab honestate seiungi: quod bonum quale sit, negat omnino Epicurus sine uoluptatibus sensum mouentibus nec suspicari. si uero Academiã ueterẽ persequamur, quã nos, ut scis, probamus: q̃ erit illa acute explicãda nobis? q̃ argute, q̃ obscure etiã cõtra Stoicos disserendũ? totũ igitur illud philosophiæ studium mihi quidem ipse sumo & ad uitæ consuetudinem, & cõstãtiam quantã possum, & ad delectationem animi; nec ullũ arbitror, ut apud Platonem est, maius aut melius à dijs datũ munus homini: sed meos amicos, in quibus est studiũ, in Græciã mitto, id est ad Græcos ire iubeo,

ut ea à fontibus potius hauriant, q̃ riuulos cõsectentur. quæ autẽ nemo adhuc docuerat, nec erat unde studiosi scire possent; ea, quantũ potui, (nihil enim magnopere meorũ miror) feci ut essent nota nostris: à Græcis enim peti nõ poterant, ac post L. Aelij nostri occasum ne à Latinis quidem. & tamen in illis ueteribus nostris, quæ Menippũ imitati, non interpretati quadam hilaritate cõspersimus, multa admista ex intima philosophia, multa dialectice dicta: quæ quo facilius minus docti intelligerent iocũditate quadã ad legendũ inuitati, in laudationibus, in ijs ipsis antiquitatũ proœmijs philosophiæ scribere uoluimus, si modo consecuti sumus. Tum ego, sunt, inquam, ista Varro: nã nos in nostra urbe peregrinantes, errantesq́;, tãquã hospites, tui libri quasi domum reduxerunt; ut possemus aliquando, qui, & ubi essemus, agnoscere. tu ætatem patriæ, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinã, tu sedem regionum, locorum, tu omnium diuinarum humanarumq́; rerũ nomina, genera, officia, causas aperuisti: plurimumq́; poetis nostris, omninoq́; latinis & literis luminis attulisti, & uerbis: atque ipse uariũ & elegãs omni ferè numero poema fecisti: philosophiamq́; multis locis inchoasti, ad impellendũ satis, ad docendũ parũ. Causam autẽ probabilem tu quidem affers: aut enim græca legere malent, qui erunt eruditi; aut ne hæc quidem, qui illa nesciunt. sed da mihi nunc, satis ne probas? immo uero & hæc, qui illa non poterunt, & qui græca poterunt, non contemnent sua. quid enim causæ est, cur poetas latinos græcis literis eruditi legant, philosophos non

legant? an quia delectat Ennius, Pacuuius, Accius, qui non uerba, ſed uim græcorum expreſſerũt poetarum? quanto magis philoſophi delectabunt, ſi, ut illi Aeſchylum, Sophoclem, Euripidem, ſic hi Platonem imitẽtur, Ariſtotelem, Theophraſtum? oratores quidem laudari uideo, ſi qui è noſtris Hyperidem ſint, aut Demoſthenẽ imitati. ego autem (dicam enim, ut res eſt) dum me ambitio, dum honores, dum cauſæ, dum Reip. non ſolũ cura, ſed quædã etiam procuratio multis officijs implicatum, & conſtrictum tenebat, hæc incluſa habebam, et, ne obſoleſcerent, renouabam, cum licebat, legendo. nũc uero & fortunæ grauiſſimo percuſſus uulnere, & adminiſtratione Reip. liberatus, doloris medicinam à philoſophia peto, & otij oblectationem hanc honeſtiſſimã iudico: aut enim huic ætati hoc maxime aptũ eſt; aut ijs rebus, ſi quas dignas laude geſſimus, hoc in primis cõſentaneum; aut etiam ad noſtros ciues erudiẽdos nihil utilius; aut, ſi hæc ita nõ ſunt, nihil aliud uideo, quod agere poſſimus. Brutus quidem noſter excellens omni genere laudis, ſic philoſophiam latinis literis perſequitur, nihil ut ijſdem de rebus græca deſideres: & eandem quidem ſententiam ſequitur, quam tu: nam Ariſtum Athenis audiuit aliquandiu: cuius tu fratrem Antiochum. quamobrem da quæſo te huic etiam generi literarum. Tum ille, iſtuc quidem cõſiderabo, nec uero ſine te. ſed de te ipſo quid eſt, inquit, quod audio?

Quanam, inquam, de re? Relictam à te ueterem iam, inquit, tractari autem nouam. Quid ergo, inquam, Antiocho id magis licuerit noſtro familiari remigrare in domũ ueterem è noua, quam nobis in nouã è

uetere? certe enim recentissima quæque sunt correcta & emendata maxime. quanquam Antiochi magister Philo, magnus uir, ut tu existimas ipse, negarit in libris, quod coràm etiã ex ipso audiebamus, duas Academias esse: errorem[que] eorũ, qui ita putarũt, coarguit. Est, inquit, ut dicis: sed ignorare te non arbitror, quæ contra Philonem Antiochus scripserit. Immo uero & istã, & totam ueterem Academiam, à qua absum tã diu, renouari à te, nisi molestum est, uelim: & simul assidamus, inquam, si uidetur. Sanè istud quidem, inquit: sum enim admodum infirmus. sed uideamus, idem ne Attico placeat fieri à me, quod te uelle uideo. Mihi uero, inquit ille: quid est enim, quod malim, [quam] ex Antiocho iam pridem audita recordari? & simul uidere, satis ne ea cõmode dici possint latine? quæ cum sunt dicta, in cõspectu cõsedimus omnes. Tũ Varro ita exorsus est. Socrates mihi uidetur, id quod constat inter omnes, primus à rebus occultis, & ab ipsa natura inuolutis, in quibus omnes ante eũ philosophi occupati fuerũt, auocauisse philosophiam, & ad uitam cõmunem adduxisse, ut de uirtutibus, et uitijs, omnino[que] de bonis rebus, & malis quæreret, cœlestia autem uel procul esse à nostra cognitione censeret, uel, si maxime cognita essent, nihil tamen ad bene uiuendum. hic in omnibus ferè sermonibus, qui ab ijs, qui illũ audierũt, perscripti uarie, copiose sunt, ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios, nihil se scire dicat, nisi id ipsum, eo[que] præstare cæteris, quòd illi, quæ nesciãt, scire se putẽt, ipse se nihil scire id unũ sciat, ob eam[que] rẽ se arbitrari ab Apolline omniũ sapiẽtissimũ esse dictũ, quòd hæc esset una omnis

ſapientia, non arbitrari ſeſe ſcire quod neſciat. quæ cũ diceret conſtanter, & in ſententia permaneret, omnis eius oratio tũ in uirtute laudanda, & in omnibus hominibus ad uirtutis ſtudiũ cohortandis cõſumebatur, ut è Socraticorũ libris, maximeq; Platonis intelligi poteſt. Platonis autem auctoritate, qui uarius, & multiplex, & copioſus fuit, una & conſentiens duobus uocabulis philoſophiæ forma inſtituta eſt, Academicorum, & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. nam cum Speuſippum ſororis filium Plato philoſophiæ quaſi hæredem reliquiſſet, duos autem præſtãtiſſimos ſtudio, atque doctrina Xenocratem Chalcedoniũ, & Ariſtotelẽ Stagiritem: qui erãt cũ Ariſtotele, Peripatetici dicti ſunt, quia diſputabant inambulantes in Lycio: illi autem, qui Platonis inſtituto in Academia, quod eſt alterũ gymnaſium, cœtus erant et ſermones habere ſoliti, ex loci uocabulis nomen habuerunt: ſed utrique Platonis ubertate completi certã quandam diſciplinæ formulam compoſuerunt, & eã quidem plenam, ac refertam: illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nulla affirmatione adhibita conſuetudinem diſſerendi reliquerunt. ita facta eſt diſſerendi, quod minime Socrates probabat, ars quædam philoſophiæ, & rerum ordo, & deſcriptio diſciplinæ. quæ quidẽ erat primo duobus, ut dixi, nominibus una: nihil enim inter Peripateticos, et illam ueterem Academiam differebat. abundantia quadam ingenij præſtabat, ut mihi uidetur quidem, Ariſtoteles: ſed idem fons erat utriſque, et eadem rerũ expetendarum fugiendarumq; partitio. Sed quid ago, inquit? aut ſum ne ſa-

nus, qui hæc uos doceo? nam etſi non ſus Mineruā, ut aiunt: tamē inepte quiſque Mineruā docet. Tū Atticus, tu uero, inquit, perge Varro: ualde enim amo noſtra, atque noſtros: meq́; iſta delectāt, cū latine dicuntur, & iſto modo. Quid me, inquā, putas? qui philoſophiam iam profeſſus ſim populo noſtro exhibiturū.

Pergamus igitur, inquit, quoniā placet. Fuit ergo iam accepta à Platone philoſophādi ratio triplex; una de uita, & moribus; altera de natura, & rebus occultis; tertia de diſſerendo, et, quid uerū, & quid falſum, quid rectum in oratione, prauum'ue, quid conſentiens, quid repugnans, iudicando. Ac primam partem illā bene uiuendi à natura petebant, eiq́; parendum eſſe dicebāt, neque ulla alia in re, niſi in natura, quærendū eſſe illud ſummum bonum, quò omnia referrentur: cōſtituebantq́;, extremū eſſe rerum expetendarū, & finem bonorū, adeptū eſſe omnia è natura, & animo, & corpore, & uita. Corporis autem alia ponebāt eſſe in toto, alia in partibus: ualetudinem, uires, pulchritudinē in toto: in partibus autem ſenſus integros, & præſtantiā aliquam partium ſingularū, ut in pedibus celeritatem, uim in manibus, claritatem in uoce, in lingua etiā explanatā uocū impreſſionem. Animi autem, quæ eſſent ad comprehendendā ingenij uirtutem idonea. eaq́; ab ijs in naturā, & mores diuidebantur. naturæ celeritatem ad diſcendū, & memoriā dabant: quorū utrūque mentis eſſet propriū, & ingenij. Morū autem putabāt ſtudia eſſe, & quaſi conſuetudinem: quam partim exercitationis aſſiduitate, partim ratione formabāt. in quibus erat philoſophia ipſa. in qua quod inchoatū eſt,

neque absolutũ, progressio quædam ad uirtutem appellatur: quod autem absolutum, id est uirtus, quasi perfectio naturæ, omniumq́; rerum, quas in animis ponunt, una res optima. ergo hæc animorum. Vitæ autem (id enim erat tertium) adiuncta esse dicebant quæ ad uirtutis usum ualerent. iam uirtus animi bonis & corporis cernitur in quibusdã, quæ nõ tã naturæ, q̃ beatæ uitæ adiuncta sunt. hominem esse censebãt quasi partem quãdã ciuitatis & uniuersi generis humani, eumq́; esse coniunctum cũ hominibus humana quadam societate. ac de summo quidem ac naturali bono sic agũt. cætera autem pertinere ad id putant, aut ad agendũ, aut ad tuendum, ut diuitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiã. ita tripartita ab ijs inducitur ratio bonorũ: atque hæc illa sunt tria genera, quæ putãt plerique Peripateticos dicere: id quidem non falso: est enim hæc partitio illorũ: illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tũ appellarentur, alios Peripateticos arbitrãtur. cõmunis hæc ratio & utrisque hic bonorũ finis uidebatur, adipisci quæ essent prima in natura, quæq́; ipsa per sese expetẽda, aut omnia, aut maxima. ea sunt autem maxima, quæ in ipso animo atq; in ipsa uirtute uersantur. itaq; omnis illa antiqua philosophia sensit in una uirtute esse positã beatã uitã, nec tamen beatissimã, nisi adiungerentur & corporis, & cætera, quæ supra dicta sint, ad uirtutis usum idonea. ex hac descriptione, agẽdi quoque aliquid in uita & officij ipsius initiũ reperiebatur: quod erat in cõseruatione earũ rerũ, quas natura præscriberet. hinc gignebatur fuga desidiæ, uoluptatumq́; cõtemptio: ex quo laborũ, dolorumq́; susceptio multo=

rum magnorumq; recti honestiq; causa, & earum rerum, quæ erant congruentes cum descriptione naturæ. unde & amicitia existebat, & iustitia, atque æquitas. hæc & uoluptatibus, & multis uitæ cõmodis anteponebãtur. hæc quidem fuit apud eos morum institutio, & eius artis, quam primã posui, forma, atque descriptio. De natura autem (id enim sequebatur) ita dicebãt, ut eã diuiderent in res duas: ut altera esset efficiens, altera autem quasi huic se præbens, ea qua efficeretur aliquid. in eo, quod efficeret, uim esse censebant: in eo autem, quod efficeretur, materiã quandã: in utroque tamen utrũque: neque enim materiã ipsam cohærere potuisse, si nulla ui cõtineretur; neque uim sine aliqua materia: nihil est. n. quod nõ alicubi esse cogatur. sed quod ex utroque, id iam corpus & quasi qualitatem quãdã nominabãt. dabitis. n. profecto, ut in rebus inusitatis, quod Græci ipsi faciũt, à quibus hæc iã diu tractãtur, utamur uerbis interdũ inauditis. Nos uero, inquit Atticus. quin etiã græcis licebit utare, cũ uoles, si te latina forte deficient. Bene sanè facis: sed enitar, ut latine loquar, nisi in huiuscemodi uerbis, ut philosophiã, aut rhetoricẽ, aut physicẽ, aut dialecticẽ appellẽ, quibus, ut alijs multis, cõsuetudo iã utitur pro latinis. qualitates igitur appellaui, quas ποιότητας Græci uocãt: quod ipsum apud Græcos nõ est uulgi uerbũ, sed philosophorũ, atq; id in multis. dialecticorũ quoq; uerba nulla sũt publica: suis utũtur. et id quoq; cõmune omniũ ferè artiũ: aut enim noua sunt rerũ nouarũ faciẽda nomina, aut ex alijs trãsferẽda. quod si Græci faciũt, qui in his rebus tot iã secula uersantur: quãto id magis nobis cõ=

cedendũ eſt, qui hæc nunc primum tractare conamur?

Tu uero, inquam, Varro bene etiã meriturus mihi uideris de tuis ciuibus, ſi eos non modo copia rerũ au= xeris, ut effeciſti, ſed etiam uerborũ. Audebimus er= go, inquit, nouis uerbis uti te auctore, ſi neceſſe eſt. Ea= rum igitur qualitatũ ſunt aliæ principes, aliæ ex ijs or= tæ. principes ſunt uniuſmodi, & ſimplices. ex his autẽ ortæ uariæ ſunt, & quaſi multiformes. itaq; aer quo= que, (utimur. n. pro latino) ignis, & aqua, et terra, pri ma ſunt. ex ijs autem ortæ animantiũ formæ, earumq; rerũ, quæ gignuntur è terra. ergo illa initia, ut è græco uertam, elementa dicuntur : è quibus aer, & ignis mo uendi uim habent, & efficiendi, reliquæ partes accipiẽ di, & quaſi patiendi : aquam dico, & terrã. Quintũ genus, è quo eſſent aſtra, menteſq; ſingulares, eorum quatuor, quæ ſupra dixi, diſſimile Ariſtoteles quoddam eſſe rebatur. ſed ſubiectã putãt omnibus ſine ulla ſpecie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tra ctando uſitatius hoc uerbũ, & tritius) materiã quan= dam, ex quo omnia expreſſa atque effecta ſint, quæ to ta omnia accipere poſſit, omnibuſq; modis mutare, atq; ex omni parte, eoq; etiã interire non in nihilũ, ſed in ſuas partes, quæ infinite ſecari, ac diuidi poſſint, cũ ſit nihil omnino in rerũ natura minimũ, quod diuidi ne= queat : quæ autẽ moueãtur, omnia interuallis moueri; quæ interualla itẽ infinitæ diuidi poſſint. & cũ ita mo ueatur illa uis, quam qualitatem eſſe diximus, & cũ ſic ultro citroq; uerſetur : & materiam ipſam totam penitus commutari putant, & ita effici quæ appellant qualia, è quibus in omni natura cohærẽte, & cõtinua=

ta cum omnibus ſuis partibus effectum eſſe mundum, extra quem nulla pars materiæ ſit, nullumq; corpus: partes autem eſſe mundi omnia, quæ inſint in eo, quæ natura ſentiente teneātur, in qua ratio perfecta inſit, quæ ſit eadem ſempiterna: nihil enim ualentius eſſe, à quo intereat. quam uim animū eſſe dicūt mūdi, eādemq; eſſe mentem, ſapientiamq; perfectā: quē deū appellāt, omniūq; rerū, quæ ſunt ei ſubiectæ, quaſi prudentiam quandam, procurantem cœleſtia maxime, deinde in terris ea, quæ pertinēt ad homines; quā interdū neceſſitatem appellāt, quia nihil aliter poſſit, atque ab ea conſtitutum ſit, inter quaſi fatalem & immutabilē continuationem ordinis ſempiterni. non nunquā quidem eandem fortunam, quòd efficiat multa improuiſa hæc nec opinata nobis propter obſcuritatem ignorationemq; cauſarum. Tertia deinde philoſophiæ pars, quæ erat in ratione, & in diſſerendo, ſic tractabatur ab utriſque, quāquā oriretur à ſenſibus, tamen nō eſſe iudicium ueritatis in ſenſibus. mentem uolebant rerum eſſe iudicem: ſolam cenſebant idoneā, cui crederetur, quia ſola cerneret id, quod ſemper eſſet ſimplex, & uniuſmodi, & tale quale eſſet. hanc illi ideam appellabant, iam à Platone ita nominatam, nos recte ſpeciem poſſumus dicere. ſenſus autem omnes hebetes, & tardos eſſe arbitrabantur, nec percipere ullo modo res eas, quæ ſubiectæ ſenſibus uiderentur; quæ eſſent aut ita paruæ, ut ſub ſenſum cadere non poſſent; aut ita mobiles, & concitatæ, ut nihil unquā unum eſſet conſtans, ne idem quidem, quia cōtinenter laberentur, & fluerēt omnia. itaque hac omnē partem rerū opinabilem appellabāt.

ſcientiam autem nuſquam eſſe cenſebant, niſi in animi motionibus, atq; rationibus. qua de cauſa definitiones rerum probabant, & has ad omnia, de quibus diſceptabatur, adhibebant. uerborum etiam explicatio probabatur, qua de cauſa quæque eſſent ita nominata: quã etymologiam appellabant. poſt argumentis & quaſi rerũ notis utebantur ad probandum et ad concludendum id, quod explanari uolebant: in quo tradebatur omnis dialectica diſciplina, ideſt orationis ratione concluſæ. huic quaſi ex altera parte oratoria uis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ ad perſuadẽdum accommodatæ. hæc erat illis prima à Platone tradita: cuius quas acceperim diſputationes, ſi uultis, exponã. Nos uero uolumus, inquam; ut pro Attico etiam reſpondeã.

Et recte, inquit, reſpondes: præclare enim explicatur Peripateticorum & Academiæ ueteris auctoritas. Ariſtoteles primus ſpecies, quas paulo ante dixi, labefactauit: quas mirifice Plato erat amplexatus; ut in his quiddam diuinum eſſe diceret. Theophraſtus autem, uir & oratione ſuauis, & ita moderatus, ut præ ſe probitatem quandam, et ingenuitatem ferat, uehementius etiam fregit quodam modo ueteris diſciplinæ auctoritatem: ſpoliauit enim uirtutem ſuo decore, imbecillamq; reddidit, quòd negauit in ea ſola poſitum eſſe beate uiuere. nam Strato eius auditor, quanquam fuit acri ingenio, tamẽ ab ea diſciplina omnino ſemouendus eſt: qui cum maximè neceſſariam partem philoſophiæ, quæ poſita eſt in uirtute & moribus, reliquiſſet, totumq; ſe ad inueſtigationem naturæ contuliſſet; in ea ipſa plurimũ diſſedit à ſuis. Speuſippus autẽ et Xenocrates, qui primi Platonis

*rationem, auctoritatemq́; susceperant; et post hos Pole=
mo, & Crates, unaq́; Crantor in Academia cōgregati,
diligenter ea, quæ à superioribus acceperant, tuebātur.
iam Polemonē audiuerunt assidue Zeno, et Arcesilas.
sed Zeno cum Arcesilam anteiret ætate, ualdeq́; subtili
ter dissereret, & peracute moueretur; corrigere cona=
tus est disciplinam. eam quoque, si uidetur, correctionē
explicabo, sicut solebat Antiochus. Mihi uero, inq̃, ui=
detur: quod uides idē significare Pōponiū. Zeno igitur
nullo modo is erat, qui, ut Theophrastus, neruos uirtutis
incideret; sed cōtra, qui omnia, quæ ad beatam uitam
pertinerent, in una uirtute poneret, nec quidq̃ aliud nu
meraret in bonis, idq́; appellaret honestū, quod esset sim
plex quoddam, & solum, & unū bonum. cætera autē
etsi nec bona, nec mala essent, tamen alia secūdum na=
turam dicebat, alia naturæ esse cōtraria. ijs ipsis alia in
teriecta et media numerabat. quæ autem secūdum na=
turam essent, ea sumenda, & quadam æstimatione di=
gnanda docebat: contraq́; cōtraria. neutra autē in me
dijs relinquebat: in q̃bus ponebat nihil omnino esse mo
mēti: sed quæ essent sumēda, ex ijs alia pluris esse æsti
manda, alia minoris: quæ pluris, ea præposita appella=
bat; reiecta autē, quæ minoris. atque ut hæc non tam
rebus, q̃ uocabulis cōmutauerat: sic inter recte factum,
atque peccatum, officium, et contra officiū media loca=
bat quædam, recte facta sola in bonis actionibus ponēs,
praue, id est peccata, in malis. officia autē et seruata,
prætermissáq; media putabat, ut dixi. cumq́; superiores
non omnem uirtutem in ratione esse dicerent, sed
quasdā uirtutes natura, aut more perfectas: hic omneis*

in ratione ponebat. cumq; illi ea genera uirtutū, quæ supra dixi, seiungi posse arbitrarentur: hic nec id ullo modo fieri posse disserebat, nec uirtutis usum modo, ut superiores, sed ipsum habitū per se esse præclarum, nec tamen uirtutem cuiquam adesse, quin ea semper uteretur. cumq; perturbationem animi illi ex homine non tollerent, naturaq; & condolescere, & concupiscere, et extimescere, & efferri lætitia dicerent, sed ea contraherent, in angustumq; deducerent: hic omnibus his quasi morbis uoluit carere sapientem. cumq; eas perturbationes antiqui naturales esse dicerent, et rationis expertes; aliaq; in parte animi cupiditatem, alia rationē collocarent: ne his quidem assentiebatur: nam & perturbationes uoluntarias esse putabat, opinionisq; iudicio suscipi; & omnium perturbationū arbitrabatur esse matrem immoderatam quandam intemperantiam. Hæc ferè de moribus. De naturis autem sic sentiebat, primum ut in quatuor initijs rerum illis quintam hāc naturam, ex qua superiores sensus & mentem effici rebātur, non adhiberet: statuebat enim ignem esse ipsam naturam, quæ quidque gigneret, & mentē atque sensus. discrepabat etiam ab ijsdem, quòd nullo modo arbitrabatur quidquā effici posse ab ea, quæ expers esset corporis. cuius generis Xenocrates & superiores etiam animum esse dixerunt: nec uero, aut quod efficeret aliquid, aut quod efficeretur, posse esse non corpus. plurima autem in illa tertia philosophiæ parte mutauit. in qua primum de sensibus ipsis quædam dixit noua: quos iunctos esse censuit è quadā quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille φαντασίαν, nos

uiſum appellemus licet, & teneamus hoc uerbum quidem: erit enim utendum in reliquo ſermone ſæpius. ſed ad hæc, quæ uiſa ſunt, et quaſi accepta ſenſibus, aſſenſionem adiungit animorum: quam eſſe uult in nobis poſitam, et uoluntariam. uiſis non omnibus adiungebat fidem, ſed ijs ſolũ, quæ propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quæ uiderentur: id autem uiſum cum ipſum cerneretur, comprehenſibile. feretis hæc? Nos uero, inquã: quonam enim modo καταληπτον diceres? Sed cum acceptum iam & approbatum eſſet, comprehenſionem appellabat, ſimilem ijs rebus, quæ manu prenderentur: ex quo etiam nomen hoc duxerat. at cum eo uerbo ante nemo tali in re uſus eſſet, plurimisq; idem nouis uerbis (noua enim dicebat) uſus eſt. quod autem erat ſenſu comprehenſum, id ipſum ſenſum appellabat. & ſi ita erat comprehenſum, ut conuelli ratione non poſſet, ſcientiam; ſin aliter, inſcientiam nominabat; ex qua exiſteret etiam opinio, quæ eſſet imbecilla, & cum falſo, incognitoq; communis. ſed inter ſcientiam, & inſcientiam, comprehenſionem illam, quam dixi, collocabat, eamq; neque in rectis, neque in prauis numerabat, ſed ſoli credendum eſſe dicebat. è quo ſenſibus etiam fidem tribuebat, quòd, ut ſupra dixi, comprehenſio facta ſenſibus & uera eſſe illi, & fidelis uidebatur: non quòd omnia, quæ eſſent in re, comprehenderet: ſed quia nihil, quod cadere in eam poſſet, relinqueret, quodq; eã natura quaſi normam ſcientiæ & principium ſui dediſſet, unde poſtea notiones rerum in animis imprimerentur, è quibus non principia ſolum, ſed latiores quædam ad rationem inueniendam uiæ repe-

riuntur. errorem autem, & temeritatem, & ignorantiam, & opinationem, & suspicionem, & uno nomine omnia, quæ essent aliena firmæ & constãtis assensionis, à uirtute, sapientiáq; remouet. atque in ijs ferè commutatio constitit omnis, dissensióq; Zenonis à superioribus. Quæ cum dixisset: & breuiter sanè, minimeq; obscure exposita est, inquam, à te Varro & ueteris Academiæ ratio, & Stoicorũ: uerũ esse autẽ arbitror, ut Antiocho nostro familiari placebat, correctionem ueteris Academiæ potius, q̃ aliquam nouã disciplinam putandam. Tunc Varro, tuæ sunt nũc partes, inquit, qui ab antiquorũ ratione nunc descíscis, & ea, quæ ab Arcesila nouata sunt, probas, docere, quod, & qua de causa dissidiũ factũ sit; ut uideamus, satis ne ista sit iusta defectio. Tũ ego, cũ Zenone, inquã, ut accepimus, Arcesilas sibi omne certamen instituit, non pertinacia, aut studio uincendi, ut mihi quidem uidetur, sed earum rerum obscuritate, quæ ad cõfessionem ignorationis adduxerant Socratem, & ueluti amantes Socratem Democritũ, Anaxagoram, Empedoclem, omnes penè ueteres: qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerũt, angustos sensus, imbecillos animos, breuia curricula uitæ, et, ut Democritus, in profundo ueritatem esse demersam, opinionibus & institutis omnia teneri, nihil ueritati relinqui: deinceps omnia tenebris circũfusa esse dixerũt. itaq; Arcesilas negabat esse quidquã, quod sciri posset, ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. sic omnia latere censebãt in occulto, neque esse quidquã, quod cerni, aut intelligi possit: quibus de causis nihil oportere neq; profiteri, neque

affirmare quenquam, neque assertione approbare: cohi bereq; semper, et ab omni lapsu continere temeritatem: quæ tum esset insignis, cum aut falsa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quidquam esse turpius, quàm cognitioni et perceptioni assertionem, approbationemq; præcurrere. huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, ut contra omnium sententias dies iam plerosque deduceret, ut, cum in eadem re paria contrarijs in partibus momenta rationũ inuenirentur, facilius ab utraque parte assertio sustineretur. hanc Academiam nouã appellabant: quæ mihi uetus uidetur: siquidem Platonem ex illa uetere numeramus: cuius in libris nihil affirmatur, & in utranque partem multa disseruntur, de omnibus quæritur, nihil certi dicitur. sed tamen illa, quam exposui, uetus, hæc noua nominetur: quæ usque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arcesila fuit, in eadẽ Arcesilæ ratione permansit. Carneades autem nullius philosophiæ partis ignarus, &, ut cognoui ex ijs, qui illum audierant, maximeq; ex Epicureo Zenone, qui cum ab eo plurimum dissentiret, unum tamen præter cæteros mirabatur, incredibili quadã fuit facultate.

Et multa ex primo hoc libro, & tres reliqui desiderantur.

M. TVLLII CICERONIS DE FINI BVS BONORVM ET MALORVM LIBER I.

N On eram nescius Brute, cum, quæ summis ingenijs, exquisitaq; doctrina philosophi græco sermone tractauissent, ea latinis literis mandaremus, fore, ut hic noster labor in uarias reprehensiones incurreret. nam quibusdam, & ijs quidem non admodũ indoctis, totum hoc displicet, philosophari. quidam autem id non totum reprehendũt, si remissius agatur; sed tantum studium, tamq; multã operam ponendam in eo non arbitrantur. erunt etiam, et hi quidem eruditi græcis literis, contẽnentes latinas, qui se dicant in græcis legendis operam malle consumere. postremo aliquos futuros suspicor, qui me ad alias literas uocent, genus hoc scribendi, etsi sit elegãs, personæ tamen, & dignitatis esse negent. Contra quos omnes dicendum breuiter existimo. quanquam philosophiæ quidem uituperatoribus satis responsum est eo libro, quo à nobis philosophia defensa, et collaudata est, cum esset accusata, & uituperata ab Hortensio. qui liber cum et tibi probatus uideretur, & ijs, quos ego posse iudicare arbitrarer, plura suscepi, ueritus ne mouere hominum studia uiderer, retinere non posse. qui autem, si maxime hoc placeat, moderatius tamen id uolunt fieri, difficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod se=

mel admissum coerceri, reprimiq; non potest: ut prope=modum iustioribus utamur illis, qui omnino auocent à philosophia, q̃ ijs, qui rebus infinitis modum constituát, in req; eo meliore, quo maior sit, mediocritatem desiderent. siue enim ad sapientiam perueniri potest: non paranda solum nobis ea, sed fruenda etiam est. siue hoc difficile est: tamen nec modus est ullus inuestigandi ueri, nisi inueneris; & quærendi defatigatio turpis est, cum id, quod quæritur, sit pulcherrimum. etenim si delectamur, cum scribimus: quis est tam inuidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus: quis est, qui alienæ modum statuat industriæ? nam ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui nouum uicinum non uult

» fodere, aut arare, aut aliquid ferre, denique=;

non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit noster minime nobis iniucundus labor. Iis igitur est difficilius satisfacere, qui se latina scripta dicunt contemnere. in quibus hoc primum est, in quo admirer; cur in grauissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cum ijdem fabellas latinas ad uerbum de græcis expressas non inuiti legant. quis enim tam inimicus penè nomini Romano est, qui Ennij Medeam, aut Antiopam Pacuuij spernat, aut reijciat? qui se ijsdem Euripidis fabulis delectari dicat, latinas literas oderit? Synephebos ego, inquit, potius Cæcilij, aut Andriam Terentij, quàm utranque Menandri legam? à quibus tá dissentio, ut, cum Sophocles uel optime scripserit, Electram tamen male conuersam Attilij mihi legendam putem. de quo Licinius, ferreum scriptorem: uerum opinor: scripto=

rem tamen, ut legendus sit: rudem enim esse omnino in nostris poetis, aut inertissimæ segnitiæ est, aut fastidij delicatissimi. mihi quidem nulli satis eruditi uidentur, quibus nostra ignota sunt. at,

» Vtinam ne in nemore, –

nihilo minus legimus, quàm hoc idem græcum. quæ autem de bene beateq; uiuendo à Platone disputata sunt, hæc explicari non placebit latine? quòd si nos non interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quæ dicta sunt ab ijs, quos probamus; eisq; nostrum iudicium, & nostrum scribendi ordinem adiungimus: quid habent, cur græca anteponant ijs, quæ & splendide dicta sint, neque sint conuersa de græcis? nã si dicerent ab illis has res esse tractatas: ne ipsos quidem Græcos est cur tam multos legãt, quàm legendi sunt: quid enim est à Chrysippo prætermissum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchũ, Panætium, multos alios, in primisq; familiarem nostrum Possidoniũ. quid Theophrastus? mediocriter ne delectat, cum tractat locos ab Aristotele ante tractatos? quid Epicurei? num desistunt de ijsdem, de quibus et ab Epicuro scriptum est, & ab antiquis, ad arbitrium suum scribere? quòd si Græci leguntur à Græcis ijsdem de rebus alia ratione compositis: quid est, cur nostri à nostris non legantur? quanquam si planè sic uerterem Platonem, aut Aristotelẽ, ut uerterunt nostri poetæ fabulas; male credo mererer de meis ciuibus, si ad eorum cognitionem diuina illa ingenia transferrem: sed id neque feci adhuc, nec mihi tamen, ne faciam, interdictũ puto: locos quidem quosdã, si uidebitur, transferã, et maxime ab ijs, quos modo no-

mindui, cum inciderit, ut id apte fieri possit: ut ab Homero Ennius, Afranius à Menandro solet. nec uero, ut noster Lucilius, recusabo, quo minus omnes mea legãt. utinã ille Persius, Scipio uero, & Rutilius multo etiam magis: quorũ ille iudiciũ reformidans, Tarentinis ait se, & Consentinis, & Siculis scribere. facete is quidẽ, sicut aliàs: sed nec tam docti tunc erant, ad quorũ iudicium elaboraret; & sunt illius scripta leuiora; ut urbanitas summa appareat, doctrina mediocris. ego autẽ quem timeam lectorem, cũ ad te ne Græcis quidem cedentem in philosophia audeam scribere? quanquã à te ipso id quidem facio prouocatus gratissimo mihi libro, quem ad me de uirtute misisti. sed ex eo credo quibusdã usu uenire, ut abhorreãt à Latinis, quòd inciderint in inculta quædam, & horrida, de malis Græcis latine scripta deterius. quibus ego assentior, dummodo à se de iisdem rebus ne Græcos quidem legendos putent. res uero bonas uerbis electis, grauiter, ornateq; dictatas quis nõ legat? nisi qui se planè Græcũ dici uelit: ut à Scæuola est Prætor salutatus Athenis Albutius. quem quidem locum cum multa uenustate, & omni sale idẽ Lucilius: apud quem præclare Scæuola,

» Græcum te Albuti, quàm Romanum, atque Sabinum,
» Municipem Ponti, Titi, Anni centurionum
» Præclarorum hominum, ac primorum, signiferumq;,
» Maluisti dici. græce ergo Prætor Athenis,
» Id quod maluisti, te, cum ad me accedis, saluto:
» Χαῖρε inquam Tite: lictores, turma omnis, cohorsq;
» Χαῖρε. hinc hostis Muti Albutius, hinc inimicus.

sed iure Mutius. ego autem satis mirari nõ queo, unde

hoc ſit tam inſolens domeſticarum rerum faſtidium. nõ eſt omnino hic docendi locus: ſed ita ſentio, & ſæpe diſſerui; latinam linguam non modo nõ inopem, ut uulgo putarent, ſed locupletiorem etiam eſſe, quàm græcam. quando enim uel nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poetis, poſtea quidem q̃ fuit quem imitarentur, ullus orationis uel copioſæ, uel elegantis ornatus defuit? ego uero, cũ forenſibus operis, laboribus, periculis non deſeruiſſe mihi uideor præſidium, in quo à populo R. locatus ſum; debeo profecto, quantumcunque poſſim, in eo quoque laborare, ut ſint opera, ſtudio, labore meo doctiores ciues mei, nec cũ iſtis tãtopere pugnare, qui græca legere malint, modo legãt illa ipſa, nec ſimulent; et ijs ſeruire, qui uel utriſque literis uti uelint, uel, ſi ſuas habent, illas nõ magnopere deſiderẽt. Qui autẽ alia malũt ſcribi à nobis, æqui eſſe debent, quòd & ſcripta multa ſunt, ſic, ut plura nemini è noſtris; et ſcribentur fortaſſe plura, ſi uita ſuppetet: et tamen qui diligenter hæc, quæ de philoſophia literis mandamus, legere aſſueuerit, iudicabit nulla ad legẽdum his eſſe potiora. quid eſt enim in uita tantopere quærendum, quàm cũ omnia in philoſophia, tum id, quod ijs libris quæritur, quid ſit finis, quid extremum, quid ultimum, quò ſint omnia bene uiuendi, recteq; faciendi conſilia referẽda, quid ſequatur natura ut ſummum ex rebus expetendis, quid fugiat ut extremum malorum? qua de re cum ſit inter doctiſſimos magna diſſenſio, quis alienũ putet eius eſſe dignitatis, quã mihi quiſque tribuit, quid in omni munere uitæ optimũ, & uerisſimum ſit, exquirere? an, partus ancillæ ſit ne in fructu habendus, diſſe-

retur inter principes ciuitatis P. Scæuolã, M. Maniliũ? ab hisq; M. Brutus dissentiet, quòd et acutum genus est, et ad usus ciuium nõ inutile; nosq; ea scripta, reliquaq; eiusdem generis & legimus libenter, & legemus? hæc, quæ uitam continent omnem, negligentur? nam ut sint illa uendibiliora, hæc uberiora certe sunt. quanquam id quidem licebit ijs existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quæstionem de finibus bonorum & malorum ferè à nobis explicatam esse ijs literis arbitramur, in quibus, quãtum potuimus, non modo quid nobis probaretur, sed etiam quid à singulis philosophiæ disciplinis diceretur, persecuti sumus. Vt autem à facillimis ordiamur, prima ueniat in medium Epicuri ratio, quæ plerisque notissima est: quam à nobis sic intelliges expositam, ut ab ipsis, qui eam disciplinam probant, non soleat accuratius explicari: uerum enim inuenire uolumus, non tanquam aduersarium aliquem conuincere.

Accurate autẽ quondam à L. Torquato homine omni doctrina erudito defensa est Epicuri sententia de uoluptate: à meq; ei responsum, cum C. Triarius, in primis grauis, & doctus adolescens, ei disputationi interesset. nã cum ad me in Cumanũ salutãdi causa uterque uenisset, pauca primo inter nos de literis, quarum summũ erat in utroque studium: deinde Torquatus, quoniam nacti te, inquit, sumus aliquando otiosum, certe audiam, quid sit, quòd Epicurum nostrum non tu quidem oderis, ut ferè faciunt qui ab eo dissentiunt, sed certe non probes, eum, quem ego arbitror unum uidisse uerũ, maximisq; erroribus animos hominum liberauisse, et omnia tradidisse, quæ pertinent ad bene, beateq; uiuen=

dum. sed existimo te, sicut nostrum Triarium, minus eo delectari, quòd ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti orationis ornamenta neglexerit. nam illuc quidem adduci uix possum, ut ea, quæ senserit ille, tibi non uera uideantur. Vide quantum, inquam, fallare Torquate. oratio me istius philosophi non offendit: nam & complectitur uerbis, quod uult; & dicit plane, quod intelligam: et tamen à philosopho, si afferat eloquentiam, non asperner; si non habeat, nõ admodum flagitem. re mihi non æque satisfacit, & quidem locis pluribus. sed quot homines, tot sententiæ: falli igitur possumus. Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? te enim iudicem æquum puto: modo, quæ dicat ille, bene noris. Hic, nisi mihi Phædrum, inquam, mentitum, aut Zenonem putas, quorum utrunque audiui, cũ mihi nihil sanè præter sedulitatem probarent: omnes mihi Epicuri sententiæ satis notæ sunt: atque eos, quos nominaui, cũ Attico nostro frequenter audiui, cũ miraretur ille quidem utrũque, Phædrum autem etiam amaret: quotidieq; inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus: neque erat unquã cõtrouersia, quid ego intelligerẽ, sed quid probarem. Quid igitur est, inquit? audire enim cupio, quid non probes. Principio, inquã, in physicis, quibus maxime gloriatur, primum totus est alienus. Democrito adijcit perpauca mutãs, sed ita, ut ea, quæ corrigere uult, mihi qdẽ deprauare uideatur. ille atomos quas appellat, id est corpora indiuidua propter soliditatem, cẽset in infinito inani, in quo nec summũ, nec infimũ, nec mediũ, nec ultimũ, nec extremũ sit, ita ferri, ut cõcursionibus inter se cohærescãt, ex quo efficiantur ea, quæ sint, quæq; cernãtur, omnia;

eumq; motum atomorum nullo à principio, sed ex æter no tempore intelligi cōuenire. Epicurus autē in quibus sequitur Democritum, non ferè labitur: quanquam utriusque cū multa non probo, tum illud in primis, quòd, cum in rerum natura duo quærēda sint, unū, quæ materia sit, ex qua quæque res efficiantur; alterū, quæ uis sit, quæ quidque efficiat: de materia disseruerūt, uim et causam efficiendi reliquerunt. sed hoc cōmune uitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ: censet enim eadem illa indiuidua, & solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam, hūc naturalem esse omnium corporum motum. deinde ibidem homo acutus; cum illud occurreret, si omnia deorsum è regione ferrentur, et, ut dixi, ad lineā, nunquam fore ut atomus altera alteram posset attingere: itaque attulit rem commentitiā: declinare dixit atomum perpaulum: quo nihil posset fieri minus: ita effici cōplexiones, & copulationes, & adhæsiones atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesq; partes mūdi, quæq; in eo essent. quæ cū res tota ficta sit pueriliter, tum ne efficit quidem quod uult: nam & ipsa declinatio ad libidinem fingitur, (ait enim declinare atomū sine causa: quo nihil turpius physico, q̄, fieri sine causa qd quam, dicere) & illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, è regione inferiorem locum petentium sine causa eripuit atomis: nec tamen id, cuius causa hæc finxerat, assecutus est. nā si omnes atomi declinabūt, nullæ unquam cohærescent; siue aliæ declinabunt, aliæ suo nutu recte ferentur: primū erit hoc quasi prouincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiā Democritus

tus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatũ efficere non poterit. ne illud quidẽ physici est credere aliquid esse minimum. quod profecto nũquam putauisset, si à Polyæno familiari suo geometriã discere maluisset, q̃ illam etiã ipsum dedocere. sol Democrito magnus uidetur, quippe homini erudito, in geometriáq; perfecto. huic bipedalis fortasse : tantum. n. esse censet, quantus uidetur, uel paulo aut maiorem, aut minorem. ita, quæ mutat, ea corrumpit: quæ sequitur, sunt tota Democriti. atomi, inane, imagines, quæ idola nominant, quorũ incursione nõ solum uideamus, sed etiam cogitemus, infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν uocant, tota ab illo est: tum innumerabiles mundi, qui et oriantur, et intereant quotidie. quæ etsi mihi nullo modo probãtur: tamen Democritum laudatum à cæteris, ab hoc, qui eum unũ secutus est, nollem uituperatũ. Iam in altera philosophiæ parte, quæ est quærendi, ac disserẽdi, quæ λογικὴ dicitur, iste uester planè, ut mihi quidem uidetur, inermis ac nudus est: tollit definitiones: nihil de diuidẽdo, ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur, cõcludaturq; ratio, tradit: non, qua uia captiosa soluãtur, ambigua distinguantur, ostendit: iudicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro uero probatum sit, sublatũ esse omne iudicũ ueri & falsi putat. In tertia uero parte, quæ est de uita, et moribus, in cõstitutione finis nil gẽnerosum sapit, atque magnificũ. cõfirmat illud uel maxime, quòd ipsa natura, ut ait ille, asciscat et reprobet, id est uoluptatem et dolorem. ad hæc, et quæ fugiamus, et quæ sequamur, refert omnia. quod q̃q̃ Aristippi est, à Cyrenaicisq; melius, liberiusq; defenditur: tamen eiusmodi

esse iudico, ut nihil homine uideatur indignius: ad ma=
ra enim quædam nos natura genuit, & cõformauit, ut
mihi quidem uidetur. ac fieri potest, ut errem: sed ita
prorsus existimo, neque eũ Torquatũ, qui hoc primus co
gnomen inuenerit, aut torquem illum hosti detraxisse,
ut aliquã ex eo perciperet corporis uoluptatem; aut cũ
Latinis tertio Cõsulatu cõflixisse apud Veserim propter
uoluptatẽ. quòd uero securi filiũ percusserit, priuauisse
se etiã uidetur multis uoluptatibus, cũ ipsi naturæ, pa=
trióq; amori prætulerit ius maiestatis, atque imperij. q́d
L. Torquatus, is, qui Consul cum Cn. Octauio fuit; cũ
illam seueritatem in eo filio adhibuit, quẽ in adoptionẽ
D. Silano emãcipauerat, ut eũ, Macedonum legatis ac=
cusantibus, quòd pecunias Prætorẽ in prouincia cepisse
arguerent, causam apud se dicere iuberet; req́; ex utra=
que parte audita, pronũciaret eũ nõ talem uideri fuisse
in imperio, quales eius maiores fuissent; et in conspectũ
suum uenire uetuit: nunquid uidetur tibi de uoluptati=
bus suis cogitauisse? sed ut omittam pericula, labores, do=
lorem etiam, quẽ optimus quisque pro patria, et pro suis
suscipit, ut nõ modo nullam captet, sed etiam prætereat
omnes uoluptates; dolores denique quosuis suscipere ma
lit, q̃ deserere ullã officij partẽ: ad ea, quæ hoc non mi
nus declarãt, sed uidentur leuiora, ueniamus. quid tibi
Torquate, quid huic Triario literæ, quid historiæ, co=
gnitióq; rerum, quid poetarum euolutio, quid tanta tot
uersuũ memoria uoluptatis affert? nec mihi illud dixe=
ris. hæc.n.ipsa mihi sunt uoluptati, & erant illa Tor
quatis. nunquam hoc ita defendit Epicurus, neque uero
tu, aut quisquam eorũ, qui aut saperet aliquid, aut ista

didicisset. Et quod queritur sæpe, cur tã multi sunt Epicurei: sunt aliæ quoq; causæ: sed multitudinẽ hoc maxime allicit, quòd ita putat dici ab illo, recta, & honesta quæ sint, ea facere ipsa per se lætitiã, id est uoluptatẽ. homines optimi nõ intelligũt totam rationẽ euerti, si ita se res habeat. nam si concederetur, etiã si ad corpus nihil referatur, ista sua sponte & per se esse iucunda: per se esset & uirtus, & cognitio rerum, quod minime ille uult, expetenda. hæc igitur Epicuri nõ probo, inquam. de cætero, uellem equidẽ aut ipse doctrinis fuisset instructior: est enim, quod ita tibi uideri necesse est, nõ satis politus ijs artibus, quas qui tenent, eruditi appellantur: aut ne deterruisset alios à studijs. quanquam te quidẽ uideo minime esse deterritũ. Quæ cũ dixissem, magis ut illum prouocarem, quàm ut ipse loquerer: tum Triarius leniter arridens, tu quidem, inquit, totum Epicurum penè è philosophorum choro sustulisti. quid ei reliquisti, nisi te quoq;, ut id modo loqueretur, intelligere quid diceret. aliena dicit in physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarẽtur. sed si quæ in his corrigere uoluit, deteriora fecit. disserendi artẽ nullã habuit. uoluptatem cũ summũ bonũ diceret, primũ in eo ipso parũ uidit, deinde hoc quoque alienum: nam ante Aristippus, & ille melius: etenim quasi detractis de homine sensibus, addidisti ad extremũ, etiã indoctũ fuisse. Fieri, inquã, ò Triari nullo pacto potest, ut non dicas quid non probes eius, à quo dissentias. quid enim me prohiberet Epicureũ esse, si probarẽ quæ ille diceret? cum præsertim illa perdiscere ludus esset. quamobrẽ dissentientiũ inter se reprehensiones non sunt uituperandæ. maledicta, contumeliæ, tum iracundiæ, conten=

tiones, cõcertationesq; in disputando pertinaces, indignæ mihi philosophia uideri solent. Tũc Torquatus, prorsus, inquit, assentior: neque .n. disputari sine reprehensione, nec cum iracũdia, aut pertinacia recte disputari potest. sed ad hæc, nisi molestum est, habeo quæ uelim. At me, inquam, nisi te audire uellem, censes hæc dicturum fuisse? Vtrum igitur percurri omnem Epicuri disciplinã placet, an de una uoluptate quæri, de qua omne certamen est? Tuo uero id quidem arbitratu. Sic faciam igitur, inquit: unã rem explicabo, eamq; maximam. de physicis aliàs. & quidem tibi & declinationẽ istam atomorum, & magnitudinẽ solis probabo, & Democriti errata ab Epicuro reprehensa, & correcta per multa. nunc dicam de uoluptate, nihil scilicet noui, ea tamen, quæ te ipsum probaturũ esse cõfidam. Certe, inquam, pertinax non ero, tibiq;, si mihi probabis ea, quæ dices, libenter assentiar. Probabo, inquit, modo ista sis æquitate, quam ostendis: sed uti oratione perpetua malo, quàm interrogare, aut interrogari. Vt placet, inquam. Tunc dicere exorsus est. Primum igitur, inquit, agam sic, ut ipsi auctori huius disciplinæ placet: cõstituam, quid, & quale sit id, de quo quærimus: nõ quo ignorare uos arbitrer: sed ut ratione, & uia procedat oratio. Quærimus igitur, quid sit extremum, quid ultimum bonorum. quod omnium philosophorum sententia tale debet esse, ut ad id omnia referri oporteat, ipsum autem nusquam. hoc Epicurus in uoluptate ponit: quod summum bonũ esse uult, summumq; malum dolorem, idq; instituit docere sic: omne animal, simulatque natum sit, uoluptatem appetere, eaq; gaudere

ut ſummo bono ; dolorem aſpernari, ut ſummum malum, & , quantum poſſit, à ſe repellere, idq́; facere non dum deprauatum, ipſa natura incorrupte, atque integre iudicãte: itaque negat opus eſſe ratione, neq; diſputatione, quáobrem uoluptas expetenda, fugiendus dolor ſit. ſentiri hoc putat, ut calere ignem, niuem eſſe albam, dulce mel, quorum nihil oportere exquiſitis rationibus confirmare: tantum ſatis eſſe admonere: intereſſe enim inter argumentum, cõcluſionemq́; rationis, et inter mediocrem animaduerſionem, atque admonitionẽ: altera, occulta quædam, & quaſi inuoluta aperiri: altera prompta, & aperta indicari: etenim quoniam detractis de homine ſenſibus, reliqui nihil eſt; neceſſe eſt, quid aut ſecũdum naturam, aut cõtra ſit, à natura ipſa iudicari: uoluptatem etiam & per ſe expetendam eſſe, & dolorem ipſum per ſe eſſe fugiendum: etenim quid percipit, & quid iudicat, quo aut petat, aut fugiat aliquid, præter uoluptatem, et dolorem? ſunt autem quidã è noſtris, qui hæc ſubtilius uelint tradere, & negent ſatis eſſe, quid bonum ſit, aut quid malum, ſenſu iudicari, ſed animo etiã, ac ratione intelligi poſſe, et uoluptatem ipſam per ſe eſſe expetendam, & dolorem ipſum per ſe eſſe fugiendum: itaque aiunt hanc quaſi naturalem, atque inſitã in animis noſtris ineſſe notionem, ut alterum eſſe appetendũ, alterum aſpernandum ſentiamus. Alij autem, quibus ego aſſentior, cũ à philoſophis compluribus permulta dicuntur, cur nec uoluptas in bonis ſit numeranda, nec in malis dolor; non exiſtimant oportere nimium nos cauſæ confidere; ſed & argumentandum, & accurate diſſerendum, & rationibus conquiſitis de uoluptate & do

lore disputandum putant. sed ut perspiciatis unde omnis iste error natus sit uoluptatẽ accusantiũ, doloremq; laudantium, totam rẽ aperiam, eaq; ipsa, quæ ab illo inuentore ueritatis, & quasi architecto beatæ uitæ dicta sunt, explicabo. nemo enim ipsam uoluptatem, quia uoluptas sit, aspernetur, aut oderit, aut fugiat; sed quia cõsequuntur magni dolores eos, qui ratione uoluptatem sequi nesciunt. neque porrò quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci uelit; sed quia non nunquam eiusmodi incidunt tempora, ut labore, & dolore magnam aliquam quærat uoluptatem. ut enim ad minima ueniam, quis nostrũ exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea cõmodi consequatur? quis autem uel eum iure reprehenderit, qui in ea uoluptate uelit esse, qua nihil molestiæ cõsequatur; uel illum, qui dolorẽ eum fugiat, quo uoluptas nulla pariatur? at uero eos & accusamus, & iusto odio dignissimos ducimus, qui blanditijs præsentium uoluptatum deliniti, atque corrupti, quos dolores, quas molestias excepturi sint, occæcati cupiditate non prouidẽt. similiq; sunt in culpa qui officia deserũt mollitia animi, idest laborum, & dolorum fuga. & harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. nam libero tempore, cũ soluta nobis est eligendi optio, cumq; nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere possimus, omnis uoluptas assumenda est, omnis dolor depellendus. temporibus autem quibusdam, aut officijs debitis, aut rerum necessitatibus sæpe eueniet, ut & uoluptates repudiandæ sint, & molestiæ nõ recusandæ. itaque harum rerum hic tenetur à sapiente delectus, ut

aut reijciẽdis uoluptatibus maiores alias cõſequatur, aut perferendis doloribus aſperiores repellat. hanc ego cum teneã ſententiã, quid eſt cur uerear, ne ad eã nõ poſſim accommodare Torquatos noſtros? quos tu paulo ante tũ memoriter, tum etiam erga nos amice & beneuole colle giſti. nec me tamen laudandis maioribus meis corrupi= ſti, nec ſegniorem ad reſpondendum reddidiſti. quorum facta quemadmodum, quæſo, interpretaris? ſiccine eos cẽſes aut in armatum hoſtem impetum feciſſe, aut in li beros, aut in ſanguinem ſuum tam crudeles fuiſſe, nihil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis ſuis cogitarent? at id ne feræ quidem faciunt, ut ita ruant, atque turbẽ tur, ut, earum motus & impetus quò pertineant, non in telligamus. tu tam egregios uiros cenſes tantas res geſ= ſiſſe ſine cauſa? quæ fuerit cauſa, mox uidero: inter= ea hoc tenebo; ſi ob aliquam cauſam iſta, quæ ſine du= bio præclara ſunt, fecerint, uirtutem his per ſe ipſam cauſam non fuiſſe. torquem detraxit hoſti: & quidem ſe texit, ne interiret. at magnũ periculum adijt: in ocu= lis quidem exercitus. quid ex eo conſecutus eſt? laudem, & charitatem: quæ ſunt uitæ ſine metu degendæ præſi dia firmiſſima. filium morte mulctauit: ſi ſine cauſa, nollem me ab eo ortum tam importuno, tamq; crudeli: ſin ut dolore ſuo ſanciret militaris imperij diſciplinam, exercitumq; in grauiſſimo bello animaduerſionis metu contineret, ſaluti proſpexit ciuium, qua intelligebat con= tineri ſuam. atque hæc ratio late patet. in quo enim ma xime conſueuit iactare ueſtra ſe oratio, tua præſertim, qui ſtudioſe antiqua perſequeris, claris & fortibus uiris commemorandis, eorumq; factis non emolumento ali=

quo, sed ipsius honestatis decore laudandis; id totum euertitur eo delectu rerum, quem modo dixi, cõstituto, ut aut uoluptates omittantur maiorum uoluptatũ adipiscendarum causa, aut dolores suscipiantur maiorũ dolorum effugiendorũ gratia. sed de clarorũ hominum factis illustribus & gloriosis satis hoc loco dictũ sit: erit enim iam de omnium uirtutũ cursu ad uoluptatẽ proprius disserendi locus. nunc autem explicabo, uoluptas ipsa quæ, qualisq; sit, ut tollatur error omnis imperitorũ; intelligaturq;, ea, quæ uoluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, q̃ grauis, q̃ continens, q̃ seuera sit: non enim hanc solam sequimur, quæ suauitate aliqua naturã ipsam mouet, & cũ iucunditate quadam percipitur sensibus; sed maximã illã uoluptatem habemus, quæ percipitur omni dolore detracto. nam quoniam, cum priuamur dolore, ipsa liberatione, & uacuitate omnis molestiæ gaudemus; omne autem id, quo gaudemus, uoluptas est, ut omne id, quo offendimur, dolor: doloris omnis priuatio recte nominata est uoluptas. ut enim cum cibo & potione fames sitisq; depulsa est, ipsa detractio molestiæ consecutionem affert uoluptatis: sic in omni re doloris amotio successionem efficit uoluptatis: itaque non placuit Epicuro mediũ esse quiddã inter dolorem & uoluptatem: illud enim ipsum, quod quibusdam medium uidetur, cum omni dolore caret, non modo uoluptatem esse, uerum etiam summam uoluptatem: quisquis enim sentit, quemadmodum sit affectus; cum necesse est aut in uoluptate esse, aut in dolore: omni autem priuatione doloris putat Epicurus terminari summam uoluptatem, ut postea uariari uoluptas

diſtinguiq́; poſſit, augeri amplificariq́; nõ poſſit. at etiã Athenis, ut à patre audiebam, facete, & urbane Stoicos irridente, ſtatua eſt in Ceramico Chryſippi ſedentis porrecta manu, quæ manus ſignificet illũ in hac eſſe rogatiuncula delectatũ. nunquidnã manus tua ſic affecta, quemadmodum affecta nunc eſt, deſiderat? nihil ſanè. at, ſi uoluptas eſſet bonum, deſideraret. ita credo. non eſt igitur uoluptas bonum. hoc ne ſtatuam quidem dicturam pater aiebat, ſi loqui poſſet: concluſum eſt enim contra Cyrenaicos ſatis acute: nihil ad Epicurũ. nã ſi ea ſola uoluptas eſſet, quæ quaſi titillaret ſenſus, ut ita dicã, & ad eos cũ ſuauitate afflueret, & illaberetur: nec manus eſſe cõtenta poſſet ulla uacuitate doloris ſine iucũdo motu uoluptatis. ſin autẽ ſumma uoluptas eſt, ut Epicuro placet, nihil dolere: primũ tibi recte Chryſippe conceſſum eſt, nihil deſiderare manũ, cũ ita eſſet affecta; ſecundum non recte, ſi uoluptas eſſet bonum, fuiſſe deſideraturam: iccirco enim nõ deſideraret, quia, quod dolore caret, id in uoluptate eſt. Extremũ autem eſſe bonorũ uoluptatem, ex hoc facile perſpici poteſt. conſtituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentẽ & animo, & corpore uoluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente: quem tãdem hoc ſtatu aut præſtabiliorem, aut magis expetendum poſſumus dicere? ineſſe enim neceſſe eſt in eo, qui ita ſit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorẽ timentis, quòd mors ſenſu careat, dolor in longinquitate leuis, in grauitate breuis ſoleat eſſe; ut eius magnitudinem celeritas, diuturnitatem alleuatio cõſoletur. ad ea cũ accedit, ut neque diuinũ nomen horreat, nec præte=

ritas uoluptates effluere patiatur, earumq; assidua recordatione lætetur: quid est, quod huic possit, quod melius sit, accidere? statue contra aliquem confectum tantis animi, corporisq; doloribus, quanti in hominem maximi cadere possunt; nulla spe proposita, fore leuius aliquãdo, nulla præterita, nec præsenti, nec expectata uoluptate: quid eo miserius dici, aut fingi potest? quòd si uita doloribus referta maxime fugienda est, summum profecto malum est uiuere cum dolore. cui sententiæ consentaneum est, ultimum esse bonorum cum uoluptate uiuere: nec enim habet nostra mens quidquam, ubi consistat tanquam in extremo; omnesq; & metus, et ægritudines ad dolorem referuntur; nec præterea est res ulla, quæ sua natura aut solicitare possit, aut frangere. præterea & appetendi, & refugiendi, et omnino rerum gerendarum initia proficiscũtur aut à uoluptate, aut à dolore. quod cum ita sit, perspicuum est, omnes rectas res, atq; laudabiles eò referri, ut cũ uoluptate uiuatur. quoniam autem id est uel summum bonũ, uel ultimum, uel extremũ, quod Græci τέλος nominant, quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: fatendum est, summum esse bonum iucunde uiuere. id qui in una uirtute ponunt, et splendoris nomine capti, quid natura postulet, non intelligunt: errore maximo, si Epicurum audire uoluerint, liberãtur: istæ enim uestræ eximiæ pulchræq; uirtutes, nisi uoluptatem efficerẽt, quis eas aut laudabiles, aut expetẽdas arbitraretur? ut enim medicorum scientiam non ipsius artis, sed bonæ ualetudinis causa probamus; & gubernatoris ars, quia bene nauigandi rationem habet, utilitate, nõ arte laudatur: sic

ſapientia, quæ ars uiuendi putanda eſt, nõ expeteretur, ſi nihil efficeret: nũc expetitur, quòd eſt tãquam artifex conquirendæ, et cõparandæ uoluptatis. quam autẽ dicam uoluptatem, iã uidetis; ne inuidia uerbi labefactetur oratio mea. nã cum ignoratione rerum bonarum, & malarum maxime hominũ uita uexetur, ob eumq; errorem & uoluptatibus maximis ſæpe priuentur, & prauiſſimis animi doloribus torqueantur: ſapientia eſt adhibenda, quæ & terroribus, cupiditatibusq; detractis, & omniũ falſarum opinionum temeritate direpta, certiſſimam ſe nobis ducem præbeat ad uoluptatem: ſapiẽtia enim eſt una, quæ mœſtitiam pellat ex animis; quæ nos exhorreſcere metu nõ ſinat; qua præceptrice in trãquillitate uiui poteſt, omniũ cupiditatum ardore reſtincto: cupiditates enim ſunt inſatiabiles; quæ non modo ſingulos homines, ſed uniuerſas familias euertunt; totã etiam labefactãt ſæpe Remp. ex cupiditatibus odia, diſſidia, diſcordiæ, ſeditiones, bella naſcũtur. nec hæ ſeſe foris ſolum iactant, nec tantum in alios cæco impetu incurrunt: ſed intus etiam in animis incluſæ inter ſe diſſident, atque diſcordãt. ex quo uitam amariſſimã neceſſe eſt effici: ut ſapiens ſolum amputata circunciſaq; inanitate omni, & errore, naturæ finibus cõtentus ſine ægritudine poſſit, & ſine metu uiuere. quæ eſt enim aut utilior, aut ad bene uiuendũ aptior partitio, quàm illa, qua eſt uſus Epicurus? qui unum genus poſuit earum cupiditatum, quæ eſſent & naturales, & neceſſariæ; alterũ, quæ naturales eſſent, nec tamen neceſſariæ; tertiũ, quæ nec naturales, nec neceſſariæ. quarũ ea ratio eſt, ut neceſſariæ nec opa multa, nec impẽſa expleãtur.

ne naturales quidem multa desiderant, propterea quòd ipsa natura diuitias, quibus contenta est, et parabiles, et terminatas habet. inanium autem cupiditatem nec modus ullus, nec finis inueniri potest. quòd si uitam omnẽ uideamus perturbari errore, et inscitia, sapientiamq; esse solam quæ nos à libidinum impetu, & formidinum terrore uindicet, & ipsius fortunæ modice ferre doceat iniurias, & omnes doceat uias, quæ ad quietem, & tranquillitatem ferant: quid est, cur dubitemus dicere, & sapientiam propter uoluptatem expetendam, & insipientiam propter molestias esse fugiendam? Eademq; ratione ne temperantiam quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis afferat, et eos quasi concordia quadam placet, ac leniat. temperantia est enim, quæ in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem ut sequamur, monet. nec enim satis est iudicare, quid faciendum, non faciendum'ue sit; sed stare etiam oportet in eo, quod sit iudicatũ. plerique autẽ, quòd tenere, atque seruare id, quod statuerũt, nõ possunt; uicti et debilitati, obiecta specie uoluptatis tradunt se libidinibus constringendos; nec, quid prouenturum sit, prouident; ob eamq; causam propter uoluptatem & paruam, & non necessariã, & quæ uel aliter pararetur, et qua etiã carere possent sine dolore, tum in morbos graues, tum in damna, tum in dedecora incurrunt; sæpe etiam legum, iudiciorumq; pœnis obligantur. qui autem ita frui uolunt uoluptatibus, ut nulli propter eas dolores cõsequantur; & qui suum iudicium retinent, ne uoluptate uicti faciant id, quod sentiunt non esse faciendum: hi uoluptatem maximam adipiscuntur prætermittenda uolu-

ptate. iidem etiam dolorem sæpe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in maiorem. ex quo intelligitur, nec intemperantiã propter se fugiendam esse, temperantiamq; expetendam, nõ quia uoluptates fugiat, sed quia maiores consequatur. Eadem fortitudinis ratio reperietur. nam neque laborũ perfunctio, neque perpessio dolorũ per se ipsa allicit, nec patientia, nec assiduitas, nec uigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur, industria, ne fortitudo quidẽ: sed ista sequimur, ut sine cura, metuq; uiuamus, animumq;, et corpus, quantum efficere possimus, molestia liberemus. ut enim mortis metu omnis quietæ uitæ status perturbatur; et ut, succumbere doloribus, eosq; humili animo, imbecilloq; ferre, miserũ est; ob eamq; debilitatem animi, multi parentes, multi amicos, non nulli patriam, pleriq; autem se ipsos penitus perdiderũt: sic robustus animus, & excelsus omni est liber cura, et angore, cum & mortem cõtemnit, qua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua antequam nati; & ad dolores ita paratus est, ut meminerit maximos morte finiri, paruos multa habere interualla quietis, mediocriũ nos esse dominos; ut, si tolerabiles sint, feramus; sin minus, æquo animo è uita, cum ea non placeat, tanquam è theatro exeamus. quibus rebus intelligitur, nec timiditatẽ, ignauiamq; uituperari, nec fortitudinẽ patientiamq; laudari suo nomine; sed illas reiici, quia dolorem pariant; has optari, quia uoluptatem. Iustitia restat, ut de omni uirtute sit dictum. sed similia ferè dici possunt. ut enim sapientiam, temperãtiam, fortitudinem copulatas esse docui cum uoluptate, ut ab ea nullo modo nec diuelli, nec distrahi possint: sic de iustitia iudicandum est: quæ nõ

modo nunquam nocet cuiquam, ſed contra ſemper alit aliquid tum ui ſua, atque natura, quod trãquillet animos; tum ſpe, nihil earum rerum defuturum, quas natura deprauata deſiderat. quemadmodũ temeritas, & libido, & ignauia ſemper animum excruciant, & ſemper ſolicitant, turbulentæq; ſunt: ſic cuius in mente conſedit, hoc ipſo, quòd adeſt, turbulenta non poteſt fieri: et ſi uero molita quippiam eſt, quamuis occulte fecerit, nũquam tamen confidet id fore ſemper occultũ. plerũque improborum facta primo ſuſpicio inſequitur, deinde ſermo, atque fama, tum accuſator, tum iudex: multi etiã, ut te Conſule, ipſi ſe indicauerunt. quòd ſi qui ſatis opibus hominum ſibi contra conſcientiam ſepti eſſe, et muniti uidentur; deorum tamẽ horrent, eaſq; ipſas ſolicitudines, quibus eorũ animi noctes, atque dies exedũtur, à dijs immortalibus ſupplicij cauſa importari putãt. quæ autem tãta ex improbis factis ad minuendas uitæ moleſtias acceſſio fieri poteſt, quanta ad augẽdas tum conſcientia factorum, tum pœna legum, odioq; ciuiũ? etiã tamẽ in quibuſdam neq; pecuniæ modus eſt, neq; honoris, neq; imperij, nec libidinũ, nec epularũ, nec reliquarum cupiditatũ: quas nulla præda unquã improbe parta minuit, ſed auget potius, atq; inflãmat: ut coercendi magis, q̃ dedocendi eſſe uideãtur. inuitat igitur uera ratio bene ſanos ad iuſtitiã, æquitatẽ, fidem: neque homini infanti, atque impotenti iniuſte facta conducũt; qui nec facile efficere poſſit, quod conetur; nec obtinere, ſi effecerit: et opes uel fortunæ, uel ingenij liberalitati magis conueniunt; qua qui utuntur, beneuolentiam ſibi cõciliant, et, quod aptiſſimũ eſt ad quiete uiuendum, cha-

ritatem, præsertim cũ omnino nulla sit causa peccandi: quæ enim cupiditates à natura proficiscũtur, facile explentur sine ulla iniuria: quæ autem inanes sunt, his parendum non est : nihil enim desiderabile concupiscũt ; plusq; in ipsa iniuria detrimẽti est, q̃ in ijs rebus emolumenti, quæ iniuria pariũtur. itaq; ne iustitiam quidem recte quis dixerit per se ipsam optabilem, sed quia iucũditatis uel plurimum afferat . nam diligi, et charũ esse, iucundum est, propterea quia tutiorem uitam, & uoluptatem efficit pleniorem. itaq; non ob ea solum incõmoda, quæ eueniũt improbis, fugiendam improbitatem putamus, sed multo etiã magis, quòd cuius in animo uersatur, nũquam sinit eum respirare, nũquam acquiescere. quòd si ne ipsarum quidem uirtutũ laus, in qua maxime cæterorum philosophorum exultat oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad uoluptatẽ; uoluptas autem est sola, quæ nos uocet ad se, et alliciat suapte natura: non potest esse dubium, quin id sit summũ, atque extremum bonorum omniũ, beateq; uiuere nihil aliud sit, nisi cum uoluptate uiuere. Huic certæ stabiliq; sentẽtiæ quæ sint coniũcta, explicabo breui. Nullus in ipsis error est finibus bonorum, & malorũ, id est in uoluptate, aut in dolore: sed in his rebus peccant, cum, è quibus hæc efficiantur, ignorant. animi autem uoluptates & dolores nasci fatemur è corporis uoluptatibus, & doloribus. itaque concedo, quod modo dicebas, cadere causa, si qui è nostris aliter existimant: quos quidẽ uideo esse multos, sed imperitos. quanquam autem & lætitiam nobis uoluptas animi, & molestiam dolor afferat: eorum tamẽ utrunque et ortum esse è corpore, & ad corpus refer=

ri, nec ob eam causam non multo maiores esse & uoluptates, & dolores animi, q̃ corporis. nam corpore nihil, nisi præsens, & quod adest, sentire possumus : animo autem et præterita, & futura. ut enim æque doleamus animo, cũ corpore doleamus : fieri tamen permagna accessio potest, si aliquod æternum, et infinitum impendere malum nobis opinemur. quod idem licet transferre in uoluptatem, ut ea maior sit, si nihil tale metuamus. Iam illud quidem perspicuum est, maximam animi aut uoluptatem, aut molestiam plus aut ad beatam, aut ad miseram uitam afferre momenti, quàm eorum utrumuis, si æque diu sit in corpore. non placet autem, detracta uoluptate, ægritudinem statim consequi, nisi in uoluptatis locum dolor forte successerit : at contra, gaudere nosmet omittendis doloribus, etiã si uoluptas ea, quæ sensum moueat, nulla successerit. eo intelligi potest, quanta uoluptas nõ dolere sit. sed ut ijs bonis erigimur, quæ expectamus : sic lætamur ijs, quæ recordamur. stulti autem malorum memoria torquẽtur: sapientes bona præterita grata recordatione renouata delectant. est autẽ situm in nobis, ut & aduersa quasi perpetua obliuione obruamus, & secunda iucunde ac suauiter meminerimus. sed cum ea, quæ præterierunt, acri animo & attento intuemur, tunc fit, ut ægritudo sequatur, si illa mala sint; lætitia, si bona. ò præclaram beate uiuendi, & apertam, et simplicem, et directam uiam. cum enim certe nihil homini possit melius esse, quàm uacare omni dolore, et molestia, perfruiq; maximis & animi, et corporis uoluptatibus: uidetis ne, quàm nihil prætermittatur, quod uitam adiuuet, quo facilius id, quod propositum

situm

situm est, summũ bonum consequamur? clamat Epicurus, is, quem uos nimis uoluptatibus esse deditũ dicitis, non posse iucunde uiui, nisi sapienter, honeste, iusteq; uiuatur; nec sapienter, honeste, iuste, nisi iucũde: neque enim ciuitas in seditione beata esse potest, nec in discordia dominorum domus: quo minus animus à se ipse dissidens, secumq; discordans gustare partem ullam liquidæ uoluptatis & liberæ potest. atqui pugnátibus et cõtrarijs studijs, cõsilijsq; semper utens, nihil quieti uidere, nihil tranquilli potest. quòd si corporis grauioribus morbis uitæ iucũditas impeditur: quanto magis animi morbis impediri necesse est? animi autem morbi sunt cupiditates immensæ, & inanes, diuitiarũ, gloriæ, dominationis, libidinosarũ etiam uoluptatum. accedunt ægritudines, molestiæ, mœrores, qui animos exedunt cõficiũtq; curis hominum non intelligentium, nihil dolendum esse animo, quod sit à dolore corporis præsenti, futuro'ue seiunctum. nec uero quisquam stultus non horũ morborum aliquo laborat. nemo igitur est non miser. accedit etiam mors; quæ quasi saxũ Tãtalo semper impendet: tũ superstitio; qua qui est imbutus, quietus esse nũquã potest. præterea bona præterita non meminerũt, præsentibus nõ fruũtur, futura modo expectãt: quæ quia certa esse nõ possunt, conficiuntur & angore, & metu; maximeq; cruciantur, cum sero sentiunt frustra se aut pecuniæ studuisse, aut imperijs, aut opibus, aut gloriæ: nullas enim consequuntur uoluptates; quarũ potiendi spe inflammati, multos labores, magnosq; susceperant. Ecce alij minuti, & angusti, aut omnia semper desperantes, aut maleuoli, inuidi, difficiles, lucifugi,

maledici, monstrosi, alij autem etiã amatorijs leuitatibus dediti, alij petulantes, alij audaces, proterui, ijdẽ intemperantes, & ignaui, nunquã in sentẽtia permanentes. quas ob causas in eorum uita nulla est intercapedo molestiæ. igitur neque stultorũ quisquam beatus, neque sapientum non beatus. multóq; hoc melius nos, ueriúsq; quàm Stoici. illi enim negant bonum quidquam esse, nisi nescio quam illam umbram, quod appellant honestum, non tam solido, quàm splendido nomine: uirtutem autem nixam hoc honesto nullam requirere uoluptatem, atque ad beate uiuendum se ipsa esse cõtentã. sed possunt hæc quadã ratione dici, non modo non repugnãtibus, uerũ etiam approbantibus nobis: sic enim ab Epicuro sapiens beatus semper inducitur: finitas habet cupiditates: negligit mortẽ: de dijs immortalibus sine ullo metu uera sentit: non dubitat, si ita melius sit, de uita migrare: his rebus instructus semper in uoluptate est: neque enim tempus est ullũ, quo nõ plus habeat uoluptatum, quàm dolorum: nam & præterita grate meminit, & præsentibus ita potitur, ut animaduertat quanta sint ea, quamq; iucũda: neque pendet ex futuris, sed expectat illa, fruitur præsentibus: ab ijsq; uitijs, quæ paulo ante collegi, abest plurimũ: et, cũ stultorum uitam cum sua comparat, magna afficitur uoluptate: dolores autem, si qui incurrunt, nunquam uim tantam habent, ut non plus habeat sapiens, quod gaudeat, quàm quod angatur. optime uero Epicurus, quòd exiguam dicit fortunam interuenire sapienti, maximásq; ab eo, & grauissimas res consilio ipsius, & ratione administrari, nec maiorẽ uoluptatem ex infinito

tempore ætatis percipi posse, quàm ex hoc percipiatur, quod uideamus esse finitũ. In dialectica autem uestra nullam uim existimauit esse nec ad melius uiuendum, nec ad commodius disserendum. In physicis quidem, cũ plurimũ possint, ea scientia & uerborũ uis, & natura orationis, & consequentium repugnãtium'ue ratio potest perspici. omnium autem rerum natura cognita, leuamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum; è qua ipsa horribiles existunt sæpe formidines: denique etiã morati melius erimus, cum didicerimus quæ natura desideret: tum uero, si stabilem scientiam rerũ tenebimus; seruata illa, quæ quasi delapsa de cœlo est ad cognitionem omniũ, regulam, ad quam omnia iudicia rerũ dirigentur, nũquam ullius oratione uicti sententia desistemus. nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum iudicia defendere. quidquid porrò animo cernimus, id omne oritur à sensibus. qui si omnes ueri erunt, ut Epicuri ratio docet. tum denique poterit aliquid cognosci, & percipi. quos qui tollunt, & nihil posse percipi dicunt; ij remotis sensibus ne id ipsum quidem expedire possunt, quod disserunt. præterea, sublata cognitione, & scientia, tollitur omnis ratio & uitæ degendæ, & rerum gerendarum. sic è physicis & fortitudo sumitur contra mortis timorem, & constantia contra metum religionis, & sedatio animi omnium rerum occultarum ignoratione sublata; & moderatio, natura cupiditatum generibusq; earum explicatis; &, ut modo docui, cognitionis regula, & iudicio ab eadem illa cõstituto, ueri à falso distinctio traditur.

Residat locus huic disputationi uel maxime necessarius, de amicitia: quam, si uoluptas summũ sit bonũ, affirmatis nullá omnino fore: de qua Epicurus quidem ita dicit; omnium rerũ, quas ad beate uiuendum sapientia cõparauerit, nihil esse maius amicitia, nihil uberius, nihil iucũdius: neque uero hoc oratione solũ, sed multo magis uita, & factis, & moribus comprobauit. quod quàm magnum sit, fictæ ueterũ fabulæ declarant. in quibus tam multis, tamq; uarijs ab ultima antiquitate repetitis, tria uix amicorũ paria reperiũtur; ut ad Orestẽ peruenias, profectus à Theseo. at uero Epicurus una in domo, & ea quidem angusta, quàm magnos, quantáq; amoris conspiratione consentientes tenuit amicorũ greges? quod fit etiam nũc ab Epicureis. sed ad rem redeamus. de omnibus dici non necesse est. tribus igitur modis uideo esse à nostris de amicitia disputatum. alij, cum eas uoluptates, quæ ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas, quàm nostras expeteremus; quo loco uidetur quibusdã stabilitas amicitiæ uacillare: tuentur tamen eũ locũ, seq; facile, ut mihi uidetur, expediunt: ut enim uirtutes, de quibus ante dictũ est, sic amicitiam negant à uoluptate posse discedere: nam cũ solitudo, & uita sine amicis, insidiarum, & metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias cõparare: quibus partis, confirmatur animus, & à spe pariendarum uoluptatũ seiungi non potest. atque ut odia, inuidiæ, despicationes aduersantur uoluptatibus: sic amicitiæ non modo fautrices fidelissimæ, sed etiã effectrices sunt uoluptatum tam amicis, quàm sibi. quibus non solũ præsentibus fruuntur, sed etiam spe eri-

guntur consequentis, ac posteri temporis. quod quia nullo modo sine amicitia firmam, & perpetuam iucunditatem uitæ tenere possumus, neque uero ipsam amicitiã tueri, nisi æque amicos, & nosmet ipsos diligamus: idcirco & hoc ipsum efficitur in amicitia, & amicitia cũ uoluptate cõnectitur: nam & lætamur amicorũ lætitia æque, ac nostra; & pariter dolemus angoribus. quocirca eodem modo sapiẽs erit affectus erga amicũ, quo in se ipsum; quosq; labores propter suam uoluptatem susceperit, eosdem suscipiet propter amici uoluptatem: quæq; de uirtutibus dicta sunt, quemadmodum hæ semper uoluptatibus inhærent; eadem de amicitia dicenda sunt. præclare enim Epicurus his penè uerbis.
» eadem, inquit, scientia cõfirmauit animũ, ne quod aut
» sempiternũ, aut diuturnũ timeret malũ; quæ perspexit,
» in hoc ipso uitæ spatio amicitiæ præsidiũ esse firmissimũ.
Sunt autem quidã Epicurei timidiores paulo cõtra uestra cõuitia, sed tamen satis acuti; qui uerentur, ne, si amicitiã propter nostrã uoluptatem expetendam putemus, tota amicitia quasi claudicare uideatur: itaque primos congressus, copulationesq; consuetudinum, instituendarum amicitiarum, fieri propter uoluptates: cũ autem usus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorescere tamen, ut, etiã si nulla sit utilitas ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. etenim, si loca, si fana, si urbes, si gymnasia, si cãpũ, si canes, si equos, si ludicra, exercendi, aut uenandi cõsuetudine adamare solemus: quanto id in hominũ cõsuetudine facilius fieri poterit, et iustius? sunt autẽ qui dicunt fœdus quoddam esse sapientũ, ut ne minus ami

cos quidē, q̄ se ipsos diligāt. quod & fieri posse intelligimus, & sæpe id uidemus, & perspicuū est nihil ad iucūde uiuendū reperiri posse, quod coniunctione tali sit aptius. quibus ex omnibus iudicari potest, nō modo nō impediri rationem amicitiæ, si summū bonum in uoluptate ponatur; sed sine hoc institutionem amicitiæ omnino nō posse reperiri. Quapropter si ea, quæ dixi, sole ipso illustriora, et clariora sunt; si omnia dixi hausta è fonte naturæ; si tota oratio nostra omnem sibi fidē sensibus cōfirmat, idest incorruptis, atque integris testibus; si infantes, pueri, si mutæ etiā bestiæ penè loquūtur magistra, ac duce natura, nihil esse prosperū nisi uoluptatē, nihil asperū nisi dolorē; de quibus neque deprauate iudicāt, neque corrupte: nō ne ei maximā gratiā habere debemus, qui, exaudita quasi uoce naturæ, sic eā firme grauiterq; comprehenderit, ut omnes bene sanos in uiam placatæ, trāquillæ, quietæ, beatæ uitæ deduceret? qui quòd tibi parum uidetur eruditus, ea causa est, quòd nullā eruditionem esse duxit, nisi quæ beatæ uitæ disciplinā iuuaret. an ille tempus aut in poetis euoluendis, ut ego & Triarius te hortatore fecimus, cōsumeret, in quibus nulla solida utilitas, omnisq; puerilis delectatio, aut se, ut Plato, in musicis, geometria, numeris, astris contereret? quæ & à falsis initijs profecta, uera esse nō possunt: et, si essent uera, nihil afferrent, quo iucundius, idest quo melius uiueremus. eas ergo artes persequeretur, uiuendi artem tantam, tamq; operosam, & perinde fructuosam relinqueret? nō ergo Epicurus ineruditus, sed ij indocti, qui, quæ pueros non didicisse turpe est, ea putent usque ad senectutem esse di=

ſcenda. Quæ cum dixiſſet, explicaui, inquit, ſententiam meam, & eo quidem conſilio, tuũ iudicium ut cognoſcerem. quæ mihi facultas, ut id meo arbitratu facerẽ, ante hoc tempus nunquam eſt data.

M. T. CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER II.

H Ic cum uterque me intueretur, ſeſeq́; ad audiendũ ſignificarent paratos: primum, inquam, deprecor, ne me tãquam philoſophũ putetis ſcholam uobis aliquam explicaturũ: quod ne in ipſis quidem philoſophis magnopere unquam probaui: quãdo enim Socrates, qui parẽs philoſophiæ iure dici poteſt, quidquam tale fecit? eorũ erat iſte mos, qui tũ ſophiſtæ nominabãtur: quorũ è numero primus eſt auſus Leõtinus Gorgias in cõuentu poſcere quæſtionem, ideſt iubere dicere, qua de re quis uellet audire. audax negociũ: dicerem impudens, niſi hoc inſtitutũ poſtea trãslatũ ad philoſophos noſtros eſſet. ſed & illũ, quẽ nominaui, et cæteros ſophiſtas, ut è Platone intelligi poteſt, luſos uidemus à Socrate: is enim percõtãdo, atque interrogãdo elicere ſolebat eorũ opiniones, quibus cũ diſſerebat, ut ad ea, quæ ij reſpõdiſſent, ſi quid uideretur, diceret. qui mos cũ à poſterioribus non eſſet retentus, Arceſilas eũ reuocauit, inſtituitq́;, ut ij, qui ſe audire uellẽt, nõ de ſe quærerẽt, ſed ipſi dicerent quid ſentirẽt. quod cũ di-

xiſſent,ille contra. ſed qui audiebãt,quoad poterãt defendebant ſententiam ſuã. apud cæteros autem philoſophos,qui quæſiuit aliquid,tacet. quod quidem iam fit etiam in Academia.ubi enim is,qui audire uult,ita dixit,uoluptas mihi uidetur eſſe ſummum bonũ: perpetua oratione contra diſputatur: ut facile intelligi poſſit,eos,qui aliquid ſibi uideri dicãt,nõ ipſos in ea ſentẽtia eſſe, ſed audire uelle contraria. nos commodius agimus. non enim ſolum Torquatus dixit, quid ſentiret, ſed etiã cur. ego autem arbitror,quanquam admodum delectatus ſum eius oratione perpetua,tamẽ cõmodius, cum in rebus ſingulis inſiſtas, et intelligas quid quiſque concedat,quid abnuat,ex rebus cõceſſis cõcludi quid ue lis,& ad exitum perueniri.cum enim fertur quaſi torrens oratio,quãuis multa cuiuſque modi rapiat,nihil tamen teneas,nihil apprehendas, nuſquã orationem rapidã coerceas. omnis autem in quærendo, quæ uia quadam,& ratione habetur, oratio perſcribere primũ debet,ut quibuſdã in formulis ea res agatur,ut,inter quos diſſeritur,cõueniat quid ſit id,de quo diſſeratur.hoc poſitum in Phædro à Platone probauit Epicurus, ſenſitq; in omni diſputatione id fieri oportere: ſed quod proximũ fuit,nõ uidit: negat enim definiri rẽ placere: ſine quo fieri interdũ nõ poteſt,ut inter eos,qui ambigũt, cõueniat.quid ſit id,de quo agatur: uelut in hoc ipſo,de quo nũc diſputamus: quærimus enim finem bonorũ: poſſumus ne ſcire,hoc quale ſit, niſi contulerimus inter nos,cũ finem bonorũ dixerimus,quid finis, quid etiã ſit ipſum bonũ? atqui hæc patefactio quaſi rerum opertarũ,cum,quid quidque ſit,aperitur,definitio eſt: qua

tu etiam imprudens utebare non nunquam : nã hunc ipsum siue finem, siue extremum, siue ultimũ definiebas, id esse, quò omnia, quæ recte fierẽt, referrẽtur, neq; id ipsum usquam referretur. præclare hoc quidem. bonũ ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus fuisset, definisses; aut quod esset natura appetendũ; aut quod prodesset; aut quod iuuaret; aut quod liberet. modo idẽ, nisi molestũ est, quoniã tibi nõ omnino displicet definire, & id facis cũ uis: uelim definires, quid sit uoluptas, de quo omnis hæc quæstio est. Quasi quis, inquit, sit, qui, quid sit uoluptas, nesciat, aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquã desideret. Me ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi uiderer habere bene cognitã uoluptatem, & satis firme conceptam animo, atque cõprehensam. nunc autem dico ipsum Epicurum nescire, & in eo nutare, eumq;, qui crebro dicat diligenter oportere exprimi quæ uis subiecta sit uocibus, non intelligere interdum quid sonet hæc uox uoluptatis, id est quæ res huic uoci subijciatur. Tunc ille ridens, hoc uero, inquit, optimum, ut is, qui finem rerum expetendarum uoluptatem esse dicat, id extremum, id ultimum bonorum; id ipsum quid sit, quale sit, nesciat. Atqui, inquam, aut Epicurus, quid sit uoluptas, aut omnes mortales, qui ubique sunt, nesciunt. Quonam, inquit, modo? Quia uoluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens mouetur, & iucunditate quadam perfunditur. Quid ergo, inquit, istam uoluptatem Epicurus ignorat? Non semper, inquã: nam interdũ nimis etiam nouit, quippe qui testificetur ne intelligere quidem se posse, ubi sit, aut quid sit ullum

bonum, præter illud, quod cibo, aut potione, & aurium delectatione, & obscœna uoluptate capiatur. an hæc ab eo nō dicūtur? Quasi me pudeat, inquit, istorū, aut non possim, quemadmodum ea dicantur, ostendere. Ego uero non dubito, inquam, quin facile possis: nec est, quòd te pudeat sapienti assentiri, qui se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus. nam Metrodorum non putant ipsum professum, sed, cū appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse. septem autem illi, non suo, sed populorum omnium suffragio nominati sunt. uerum hoc loco sumo, uerbis his eandem certe uim uoluptatis Epicurum nosse, quam cæteros: omnes enim iucundum motum, quo sensus hilarentur, græce ἡδονὴν, latine uoluptatem uocant.

Quid est igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, & quidē discendi causa magis, quàm quo te, aut Epicurum reprehensum uelim. Ego quoque, inquit, didicerim libentius, si quid attuleris, q̃ te reprehenderim. Tenes ne igitur, inquā, Hieronymus Rhodius quod dicat esse summum bonū, quò putet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finē illi uideri, nihil dolere.

Quid? idē iste de uoluptate quid sentit? Negat esse eam, inquit, propter se ipsam expetendā. Aliud igitur esse censet gaudere, aliud non dolere. Et quidem, inquit, uehementer errat: nam, ut paulo ante docui, augēdæ uoluptatis finis est, doloris omnis amotio. Tū nō dolere, inq̃, istud q̃ uim habeat, postea uidero: aliā uero uim uoluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi ualde pertinax fueris, cōcedas necesse est. Atqui reperies, inquit, in hoc quidem pertinacē: dici enim nihil

potest uerius. Est ne quæso, inquam, sitienti in bibendo uoluptas? Quis istud, inquit, posset negare? Eadē ne, inquā, quæ restincta siti? Immo alio genere? nam restincta sitis stabilitatem uoluptatis habet, inquit: illa autē uoluptas ipsius restinctionis, in motu est. Cur igitur, inquā, res tam dissimiles eodem nomine appellas?

Quid paulo ante, inquit, dixerim, nō ne meministi, cum omnis dolor detractus esset, uariari, nō augeri uoluptatem? Memini uero, inquā, sed tu istud dixisti bene latine, parum plane: uarietas enim latinum uerbum est, idq; proprie quidem in disparibus coloribus dicitur, sed transfertur in multa disparia: uariū poema, uaria oratio, uarij mores, uaria fortuna, uoluptas uaria etiā dici solet, cum percipitur ex multis dissimilibus rebus, dissimiliter efficientibus uoluptates. eā si uarietatem diceres, intelligerē, ut, etiā non dicente te, intelligo: ista uarietas quæ sit, non satis perspicio, quòd ais, cū dolore careamus, tum in summa uoluptate nos esse; cum autem uescamur ijs rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tū esse in motu uoluptatem, quæ faciat uarietatem uoluptatum; sed non augeri illā non dolendi uoluptatem. quā cur uoluptatem appelles, nescio. An potest, inquit ille, quidquā esse suauius, q̄ nihil dolere?

Immo sit sanè nihil melius, inquam: non dū enim id quæro: nū propterea idem uoluptas est, quod, ut ita dicā, indolentia? Planè idē, inquit, & maxima quidem, qua fieri nulla maior potest. Quid dubitas igitur, inquam, summo bono à te ita constituto, ut id totū in nō dolendo sit, id tenere unū, id tueri, id defendere? quid enim necesse est tanq̄ meretricē in matronarū cœ

tum, ſic uoluptatem in uirtutum concilium adducere? ſed inuidioſum nomen eſt, & infamiæ ſubiectũ. itaque hoc frequenter dici ſolet à uobis, non intelligere nos, quam dicat Epicurus uoluptatem. quod quidem mihi ſi quando dictum eſt, eſt autem dictum non parũ ſæpe: etſi ſatis clemens ſum in diſputando, tamen interdum ſoleo ſubiraſci. ego ne non intelligo, quid ſit ἡδονὴ græce, latine uoluptas? utram tandem linguã neſcio? deinde, qui fit, ut ego neſciam, ſciant omnes, quicunque Epicurei eſſe uoluerunt? quod ueſtri quidem uel optime diſputant, nihil opus eſſe eũ, qui philoſophus futurus ſit, ſcire literas. itaque ut maiores noſtri ab aratro abduxerunt Cincinnatum illum, ut Dictator eſſet: ſic uos de Pelaſgis omnibus colligitis bonos illos quidem uiros, ſed certe non pereruditos. ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? ut ſcias me intelligere, primum idem eſſe uoluptatem dico, quod ille ἡδονήν. & quidem ſæpe quærimus uerbũ latinum par græco, & quod idem ualeat: hic nihil fuit, quod quæreremus: nullũ inueniri poteſt, quod magis idem declaret latine, quod græce, quàm declarat uoluptas. huic uerbo omnes, qui ubique ſunt, qui latine ſciũt, duas res ſubijciũt, lætitiã in animo, cõmotionem ſuauem iucunditatis in corpore. nã & ille apud Trabeam, uoluptatem animi nimiam, lætitiã dicit, eandem, quam ille Cæcilianus, qui omnibus lætitijs lætum eſſe ſe narrat. ſed hoc intereſt, quòd uoluptas dicitur etiã in animo uitioſa res, ut Stoici putant, qui eã ſic definiunt, ſublationem animi ſine ratione, opinantis ſe magno bono frui: nõ dicitur lætitia, nec gaudium in corpore. in eo autem uolu-

ptas omnium latine loquentium more ponitur, cũ per=cipitur ea, quæ sensum aliquem moueat iucũditas. hãc quoque iucũditatem, si uis, transfer in animũ : iuuare enim in utroque dicitur, ex eóq; iucũdũ : modo intelligas inter illum, qui dicat,

» Tanta lætitia auctus sum, ut mihi non constem;

& eum, qui,

» Nunc demum mihi animus ardet ;=

quorum alter lætitia gestiat, alter dolore crucietur; esse illum medium,

» Quanquam hæc inter nos nuper notitia admodum est,

qui nec lætetur, nec angatur : itemq; inter eũ, qui potiatur expetitis corporis uoluptatibus, & eum, qui crucietur summis doloribus, esse eũ, qui utroque careat. satis ne igitur uideor uim uerborũ tenere, an sum etiã nũc uel græce loqui, uel latine docendus? & tamẽ uide, ne, si ego non intelligam quid Epicurus loquatur, cũ græce, ut uideor, luculenter sciã, sit aliqua culpa eius, qui ita loquatur, ut nõ intelligatur. quod duobus modis sine reprehensione fit : si aut de industria facias, ut Heraclitus, cognomento qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obscure memorauit: aut cũ rerũ obscuritas, non uerborũ, facit, ut nõ intelligatur oratio : qualis est in Timæo Platonis. Epicurus autẽ, ut opinor, nec nõ uult, si possit, plane, & aperte loqui : nec de re obscura, ut physici, aut artificiosa, ut mathematici, sed de illustri, & facili, etiã in uulgus peruulgata, loquitur. quãquã nõ negatis nos intelligere quid sit uoluptas, sed qd ille dicat. è quo efficitur, nõ ut nos nõ intelligamus, quæ uis sit istius uerbi; sed ut ille suo more loquatur, no

strum negligat. si enim idem dicat, quod Hieronymus, qui censet summum bonum esse sine ulla molestia uiuere: cur mauult dicere uoluptatem, q̃ uacuitatem doloris? ut ille facit, qui quid dicat, intelligitur. sin autem uoluptatem putat: dicat adiũgendã ad illã, quæ in motu sit: sic enim appellat hãc dulcem in motu, illam nihil dolentis in stabilitate. quid tendit, cum efficere non possit, ut cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est qui suã naturam, sensumq; perspexerit, uacuitas doloris, & uoluptas idem esse uideatur? hoc est uim afferre Torquate sensibus, extorquere ex animis cognitiones uerborũ, quibus imbuti sumus. quis enim est, qui nõ uideat hæc esse in natura rerũ tria? unum, cum in uoluptate sumus: alterum, cum in dolore: tertium hoc quidem, in quo nunc sumus. credo quidem uos nec in dolore, nec in uoluptate esse; cũ in uoluptate sit, qui epuletur; in dolore, qui torqueatur. tu autem inter hæc, tãtã multitudinem hominũ interiectam nõ uides nec lætantium, nec dolentiũ? Non prorsus, inquit: omneisq;, qui sine dolore sint, in uoluptate, & ea quidẽ summa, esse dico. Ergo in eadẽ uoluptate eũ, qui alteri misceat mulsum, ipse nõ sitiens; & eũ, qui illud sitiens bibat?

Tũ ille, finem, inquit, interrogãdi, si uidetur: quod quidem ego à principio ita me malle dixerã, hoc ipsum prouidẽs dialecticas captiones. Rhetorice igitur, inq̃, nos mauis, q̃ dialectice disputare? Quasi uero, inqt, perpetua oratio rhetorum solum, non etiam philosophorũ sit. Zenonis est, inquã, hoc Stoici, omnem uim loquendi, ut iã ante Aristoteles, in duas tributã esse partes. rhetoricam palmæ, dialecticam pugno similem

esse dicebat, quòd latius loquerentur rhetores, dialectici autẽ cõpressius. obsequar igitur uolũtati tuæ: dicamq; , si potero, rhetorice, sed hac rhetorica philosophorũ, non nostra illa forensi: quam necesse est, cũ populariter loquamur, esse interdũ paulo hebetiorem. sed dum dialecticam Torquate cõtemnit Epicurus, quæ una cõtinet omnem & perspiciendi, quid in quaque re sit, scientiã, et iudicãdi quale quidque sit, ac ratione, et uia disputãdi: ruit in dicendo, ut mihi quidem uidetur, nec ea, quæ docet, uult ulla arte distingui: ut hæc ipsa, quæ modo loquebamur. summum à uobis bonũ uoluptas dicitur. aperiendum est igitur, quid sit uoluptas: aliter enim explicari, quod quæritur, non potest. quã si explicauisset, non tam hæsitaret. aut enim eã uoluptatem tueretur, quã Aristippus, id est qua sensus dulciter ac iucũde mouetur, quã etiã pecudes, si loqui possent, appellarent uoluptatẽ: aut si magis placeret suo more loqui, quã ut

" Omnes Danai, aut Mycenenses, Attica pubes,

reliquiq; Græci, qui hoc anapæsto citãtur; hoc non dolere solum uoluptatis nomine appellaret, illud Aristippeũ contemneret: aut, si utrunque probaret, aut probat, coniungeret doloris uacuitatem cũ uoluptate, & duobus ultimis uteretur: multi enim & magni philosophi hæc ultima bonorum iuncta fecerunt, ut Aristoteles, qui uirtutis usum cum uitæ perfectæ prosperitate coniunxit. Callipho adiunxit ad honestatem uoluptatem. Diodorus ad eandem honestatem addidit uacuitatem doloris. idem fecisset Epicurus, si sententiam hãc, quæ nũc Hieronymi est, coniunxisset cum Aristippi uetere sententia: illi enim inter se dissentiunt: propte-

rea singulis finibus utuntur: et cũ uterque græce egregie loquatur; nec Aristippus, qui uoluptatem summũ bonum dicit, in uoluptate ponit non dolere; neque Hieronymus, qui summum bonũ statuit non dolere, uoluptatis nomine unq̃ utitur pro illa indolẽtia; quippe qui ne in expetendis quidem rebus numeret uoluptatẽ. duæ sunt enim res quoque: ne tu uerba solũ putes: unũ est, sine dolore esse: alterum, cũ uoluptate. uos ex his tam dissimilibus rebus non modo nomen unũ, nam id facilius paterer; sed etiam rem unã ex duabus facere conamini. quod fieri nullo modo potest. hic, qui utrãque probat, ambobus debuit uti, sicut facit, remq́; tamen diuidit uerbis. cum enim ipsam eã uoluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne suspicari quidem se ullum bonũ seiunctũ ab illo Aristippeo genere uoluptatis. atque ibi hoc dicit, ubi omnis eius est oratio de summo bono. in alio uero libro, ubi breuiter comprehensis grauissimis sententijs quasi oracula edidisse sapiẽtiæ dicitur, scribit his uerbis: quæ nota tibi profecto Torquate sunt: quis. n. uestrũ nõ edidicit Epicuri κυρίας δόξας, id est maxime ratas? quia grauissimæ sint ad beate uiuendũ breuiter enũciatæ sentẽtiæ. animaduerte igitur, recte ne hãc sententiã interpreter. Si ea, quæ sunt luxuriosis efficientia uoluptatum, liberarent eos deorum, & mortis, & doloris metu, docerentq́; qui essent fines cupiditatũ: nihil haberem, quod reprehenderem; cum undique complerentur uoluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, id est aut malum. Hoc loco se tenere Triarius nõ potuit. Obsecro, inquit, Torquate

quate hæc dicit Epicurus? quod mihi quidem uisus est, cum sciret, uelle tamen cōfitentem audire Torquatum.

At ille nō pertimuit, saneq́; fidenter, istis quidē ipsis uerbis, inquit: sed quid sentiat, nō uidetis. Si alia sentit, inquam, alia loquitur: nūquam intelligam, quid sentiat: sed planè dicit, quod intelligā: idq́; si ita dicit, nō esse reprehēdendos luxuriosos si sapiētes sint, dicit absurde. similiter, & si dicat non reprehendēdos parricidas, si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem. et tamen quid attinet luxuriosis ullam exceptionem dare? aut fingere aliquos, qui, cum luxuriose uiuerent, à summo philosopho non reprehenderentur eo nomine duntaxat, cætera cauerent? sed tamen non ne reprehenderes Epicure luxuriosos ob eam ipsam causam, quòd ita uiuerent, ut persequerentur cuiusque modi uoluptates? cum esset præsertim, ut ais tu, summa uoluptas nihil dolere? atqui reperiemus asotos primum ita non religiosos, ut edant de patella; deinde ita mortē nō timentes, ut illud in ore habeant ex Hymnide,

" Mihi sex menses satis sunt uitæ: septimū Orco spōdeo. iam doloris medicamenta illa Epicurea tanquam de narthecio promant: si grauis, breuis: si longus, leuis. unum nescio, quo modo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. quid ergo attinet dicere, nihil haberem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? hoc est dicere, non reprehenderem asotos, si nō essent asoti. isto modo ne improbos quidem, si essent boni uiri. hic homo seuerus luxuriam per se ipsam reprehendendam non putat. & hercule Torquate, ut uerū loquamur, si uoluptas summum bonum est, rectissime

nō putat. nolim enim mihi fingere asotos, ut soletis, qui in mensam uomant, et qui de conuiuijs auferātur, crudiq́; postridie se rursus ingurgitent, qui solem, ut aiunt, nec occidentem unquam uiderint, nec orientem, qui cō sumptis patrimonijs egeant. nemo nostrum istius generis asotos iucunde putat uiuere. mundos, elegantes, optimis cocis, pistoribus, piscatu, aucupio, uenatione, his omnibus exquisitis, uitanteis cruditatem, quibus uinum diffusum è pleno sit œnophoro, ut ait Lucilius, cui nihil dēpsit ius, et sarculos abstulerit: adhibenteis ludos, et quæ sequūtur illa, quibus detractis, clamat Epicurus se nescire quid sit bonū. adsint etiam formosi pueri, qui ministrēt: resplēdeat his uestis, argētum, odrilitiū, locus ipse, ædificium. hos ego asotos bene quidē uiuere, at beate nūquam dixerim. ex quo efficitur, non ut uoluptas ne sit uoluptas, sed ut uoluptas non sit summum bonum. nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescēs, post autem Panætium audierat, Lælius, eo dictus est sapiēs, quòd nō intelligeret quid suauissimū esset, (nec. n. sequitur, ut cui cor sapiat, ei nō sapiat palatus) sed quia parui id duceret.

" O' Lapathe, ut iactare necesse est cognitu' cui sis.
" In quo Læliu' clamores sophos ille solebat
" Edere, compellans gumas ex ordine nostros.
" Læliu' præclare, & recte sophos, illudq́; uere:
" O' Publi, ò gurges, Galloni es homo miser, inquit:
" Cœnasti in uita nunquam bene, cum omnia in isto
" Consumis, squilla, atque acipensere cum decumano.

is hæc loquitur, qui in uoluptate nihil ponens, negat eū bene cœnare, qui omnia ponat in uoluptate: & tamen non negat libenter unquā cœnasse Gallonium, (mētire

tur enim) ſed bene. ita grauiter, & ſeuere uoluptatem ſecernit à bono. ex quo illud efficitur, qui bene cœnent, omneis libenter cœnare; qui libenter, nō cōtinuo bene. ſemper Lælius bene. quid bene? dicet Lucilius, coćto, cō dito. ſed cedò caput cœnæ, ſermone bono. quid, ex eo ſi quæris, libenter? ueniebat. n. ad cœnam, ut animo quieto ſatiaret deſideria naturæ. recte ergo is negat unquā bene cœnaſſe Galloniū, recte miſerum, cum præſertim in eo omne ſtudium cōſumeret. quem libenter cœnaſſe nemo negat. cur igitur nō bene? quia quod bene, id recte, frugaliter, honeſte: ille porrò male, praue, nequiter, turpiter cœnabat. non igitur nec Lapathi ſuauitatem acipenſeri Gallonij Lælius anteponebat, ſed ſuauitatem ipſam negligebat. quod nō faceret, ſi in uoluptate ſummum bonum poneret. ſemouenda eſt igitur uoluptas, non ſolum ut recta ſequamini, ſed etiā ut loqui deceat frugaliter. poſſumus ne igitur in uita ſummū bonum dicere, cum id ne in cœna quidē poſſe uideamur? quo modo autem philoſophus loquitur tria genera cupiditatum, naturales, et neceſſarias; naturales, nō neceſſarias; nec naturales, nec neceſſarias? primū diuiſit ineleganter: duo enim genera quæ erant, fecit tria. hoc eſt non diuidere, ſed frāgere rem. qui ſi diceret cupiditatum eſſe duo genera, naturales, & inanes; naturalium quoque item duo, neceſſarias, et nō neceſſarias: cōfecta res eſſet: uitioſum eſt. n. in diuidendo, partem in genere numerare. ſed hoc ſanè concedamus: cōtemnit enim diſſerendi elegantiam: confuſe loquitur. gerendus eſt mos, modo recte ſentiat. et quidē illud ipſum non nimiū probo, et tamen patior, philoſophum loqui de cupiditati

bus finiendis. an potest cupiditas finiri? tollenda est, atque extrahēda radicitus: quis est enim, in quo sit cupiditas, quin recte cupidus dici possit? ergo et auarus erit, sed finite: & adulter, uerum habebit modum: et luxuriosus eodem modo. qualis ista philosophia est, quæ non interitum afferat prauitatis, sed sit cōtenta mediocritate uitiorum? quanquā in hac diuisione rem ipsam prorsus probo, elegantiā desidero. appellet hæc desideria naturæ, cupiditatis nomē seruet aliò, ut, cum de auaritia, cum de intemperantia, cū de maximis uitijs loquetur, eam tanquam capitis accuset. sed hæc quidem liberius ab eo dicuntur, & sæpius. quod equidem non reprehendo: est. n. tanti philosophi, tamq; nobilis, audacter sua decreta defendere. sed tamen ex eo, quòd eam uoluptatem, quam omnes gentes hoc nomine appellant, uidetur amplexari sæpe uehementius, in magnis interdū uersatur angustijs, ut, hominum conscientia remota, nihil tā turpe sit, quod uoluptatis causa nō uideatur esse facturus. deinde ubi erubuit, (uis enim est permagna naturæ) confugit illuc, ut neget accedere quidq̄ posse ad uoluptatem nihil dolentis. at iste non dolendi status nō uocatur uoluptas. nō laboro, inquit, de nomine. quid, quòd res alia tota est? reperiam multos, uel innumerabiles potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quàm uos estis: quibus, quidquid uelim, facile psuadeam. quid ergo dubitamus, quin, si nō dolere uoluptas sit summa, nō esse in uoluptate dolor sit maximus? cur id non ita fit? quia dolori non uoluptas contraria est, sed doloris priuatio.
* hoc uero non uidere maximo argumento uoluptatē ulla: qua sublata, neget se intelligere omnino quid sit bo=

num. eam autem ita persequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: cætera addit, quæ si appelles, honos præfandus sit. hoc igitur, quod solum bonū seuerus, & grauis philosophus nouit, idem non uidet ne expetendū quidem esse, quòd eam uoluptatem hoc eodem auctore nō desideremus, cū dolore careamus. quáquá hæc sunt cótraria. hic si definire, uel diuidere didicisset, si loquē di uim, si denique consuetudinem uerborū teneret; nūquam in tátas salebras incidisset. nūc uides, quid faciat. quam nemo unquā uoluptatem appellat, & hāc in motu uoluptatem, quæ duo sunt, unū facit: sic enim has suaues, & quasi dulces uoluptates appellat. interdū ita extenuat, ut M. Curiū putes loqui: interdū ita laudat, ut, quid præterea sit bonū, neget se posse ne suspicari quidem. quæ iam oratio non à philosopho aliquo, sed à Censore opprimenda est: non est enim uitiū solū in oratione, sed etiam in moribus. luxuriam nō reprehendit, modo sit uacua infinita cupiditate, & timore. hoc loco discipulos quærere uidetur, ut, qui asoti esse uelint, philosophi ante fiant. A' primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo summi boni. simul atque natū animal est, gaudet uoluptas, & eam appetit, ut bonum: aspernatur dolorem, ut malum. de malis autem, & bonis, ab ijs animalibus, quæ non dum deprauata sunt, ait optime iudicari. hæc & tu ita posuisti, & uerba uestra sunt. q̄ multa uitiosa? summum enim bonum, & malum uagiens puer utra uoluptate dijudicabit, stante, an mouente? quoniā, si dijs placet, ab Epicuro loqui discimus. si stāte, hoc natura uidelicet uult, saluā esse se; quod concedimus: si mouente, quod tamē

dicitis, nulla turpis uoluptas erit, quæ prætermittēda sit. & simul nō proficiſcitur animal illud modo natum à ſumma uoluptate, quæ eſt à te poſita in nō dolēdo. nec tamen argumentum hoc Epicurus à paruis petiuit, aut etiam à beſtijs: quæ putat eſſe ſpecula naturæ: ut diceret, ab his duce natura hanc uoluptatē expeti nihil dolendi. neque. n. hæc mouere poteſt appetitū animi: nec illum habet ictum, quo pellat animum ſtatus hic nō dolendi. itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. at ille pellit, qui permulcet ſenſum uoluptate. itaque Epicurus ſemper hoc utitur, ut probet uoluptatem natura expeti, quòd ea uoluptas, quæ in motu ſit, et paruos ad ſe alliciat, & beſtias, nō illa ſtabilis, in qua tantū ineſt nihil dolere. quid igitur cōuenit, ab alia uoluptate dicere naturam proficiſci, in alia ſummum bonum ponere? beſtiarum uero nullum iudicium puto: quamuis enim deprauatæ nō ſint, prauæ tamen eſſe poſſunt. ut bacillū aliud eſt inflexum & incuruatum de induſtria, aliud ita natum: ſic ferarum natura non eſt illa quidem deprauata mala diſciplina, ſed natura ſua. nec uero ut uoluptatē expetat, natura mouet infantem, ſed tantū ut ſe ipſe diligat, ut integrum ſe, ſaluumq́; uelit: omne. n. animal, ſimul ut ortum eſt, & ſe ipſum, & omnes partes ſuas diligit, duasq́; res, quæ maximæ ſunt, in primis amplectitur, animum, & corpus, deinde utriuſque partes: nam ſunt & in animo præcipua quædam, & in corpore: quæ cum leuiter agnouit, tunc diſcernere incipit, ut ea, quæ prima data ſunt natura, appetat, aſpernaturq́; contraria. in his primis naturalibus uoluptas inſit necne, magna quæſtio eſt. nihil uero putare eſſe præter uo=

luptatem, non membra, nō sensus, non ingenij motum, non integritatem corporis, nō ualetudinem, summæ mihi uidetur inscitiæ. atque ab isto capite fluere necesse est omnem rationem bonorum, & malorum. Polemoni, etiā ante Aristoteli ea prima uisa sunt, quæ paulo ante dixi. ergo nata est sententia ueterum Academicorum, & Peripateticorū; ut finem bonorum dicerent, secūdū naturā uiuere, id est, uirtute adhibita, frui primis à natura datis. Callipho ad uirtutem nihil adiunxit, nisi uoluptatem: Diodorus nisi uacuitatē doloris. his omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorū. Aristippo simplex uoluptas: Stoicis, cōsentire naturæ: quod esse uolunt è uirtute, id est honeste uiuere: quod ita interpretātur, uiuere cum intelligentia earum rerum, quæ natura euenirent, eligente ea, quæ essent secundū naturam, reijcienteq; contraria. Ita tres sunt fines expertes honestatis; unus Aristippi, uel Epicuri; alter Hieronymi; Carneadis tertius: tres, in quibus honestas cum aliqua accessione, Polemonis, Calliphonis, Diodori. una simplex, cuius Zeno auctor, posita in decore tota, idest in honestate. nā Pyrrho, Aristo, Herillus iā diu abiecti. reliqui sibi constiterunt, ut extrema cū initijs conuenirent; ut Aristippo uoluptas, Hieronymo doloris uacuitas, Carneadi frui principijs naturalibus esset extremū. Epicurus autem cum in prima commēdatione uoluptatem dixisset: si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille: sin eam, quam Hieronymus, fecisset idem, ut uoluptatem illam Aristippi in prima commendatione poneret. nam quod ait sensibus ipsis iudicari uoluptatem bonum esse, dolorem malum: plus tri-

buĩt ſenſibus, quàm nobis leges permittunt. priuatarum litium iudices ſumus: nihil enim poſſumus iudicare, niſi quod eſt noſtri iudicij. in quo fruſtra iudices ſolent, cum ſententiam pronũciant, addere, ſi quid mei iudicij eſt. ſi enim non fuit eorum iudicij, nihilo magis, hoc non addito, illud eſt iudicatum, quod iudicat ſenſu dulce, amarũ; lene, aſperum; prope, longe; ſtare, mouere; quadratum, rotundum. quam igitur pronunciabit ſententiam ratio? adhibita primum diuinarum humanarumq; rerum ſcientia, quæ poteſt appellari rite ſapientia: deinde adiunctis uirtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu uoluptatum ſatellites, et miniſtras eſſe uoluiſti: quarum adeo omnium ſententia pronunciabit, primum de uoluptate, nihil eſſe ei loci, non modo ut ſola ponatur in ſummi boni ſede, quam quærimus; ſed ne illo quidem modo, ut ad honeſtatem applicetur. de uacuitate doloris eadem ſententia eſt. reijcietur etiam Carneades: nec illa de ſummo bono ratio aut uoluptatis, non dolendi ue particeps, aut honeſtatis expers probabitur. ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam conſideret. aut enim ſtatue, nihil eſſe bonum, niſi honeſtum; nihil malum, niſi turpe; cætera aut omnino nihil habere momenti, aut tantũ, ut nec expetenda, nec fugienda, ſed eligẽda modo, aut reijcienda ſint: aut anteponet eam, quam cum honeſtate ornatiſſimam, tũ etiam ipſis initijs naturæ, & totius perfectione uitæ locupletatam uidebit. quod eo liquidius faciet, ſi perſpexerit, rerum inter eas, uerborum ne ſit controuerſia. huius ego nunc auctoritatem ſequens, idẽ faciam. quantum enim potero, minuam cõtentiones; omneſq; ſimplices ſentẽtias eorũ, in quibus nulla eſt uirtutis

adiunctio, omnino à philosophia semouendas putabo. primum Aristippi, Cyrenaicorumq; omnium: quos non est ueritum, in ea uoluptate, quæ maxima dulcedine sensum moueret, summum bonum ponere, cõtemnentes istã uacuitatem doloris. hi nõ uiderunt, ut ad cursum equũ, ad arãdum bouem, ad indagandum canem, sic hominẽ ad duas res, ut ait Aristoteles, intelligendum, & agendũ esse natum, quasi mortalem deum: contráq;, ut tardam aliquam, & languidam pecudem, ad pastum, et ad procreãdi uoluptatem hoc diuinum animal ortum esse uoluerũt. quo nihil mihi uidetur esse absurdius. atque hæc contra Aristippum, qui eam uoluptatem nõ modo summam, sed solam etiam dicit, quam omnes unam appellamus uoluptatem. aliter autem uobis placet. sed ille, ut dixi, uitiose: nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenij humani significat ad hanc unam rem natum hominem, ut frueretur uoluptatibus. nec uero audiendus Hieronymus: cui summum bonũ est idem, quod uos interdum, uel potius nimium sæpe dicitis, nihil dolere. non enim, si malum dolor est, carere eo malo satis est ad bene uiuendum. hoc dixerit potius Ennius,

" Nimium boni est, cui nihil est mali:

nos beatam uitam nõ depulsione mali, sed adeptione boni iudicemus; nec eam cessando, siue gaudendo, ut Aristippus, siue non dolendo, ut hic, sed agendo aliquid, considerandóue quæramus. Quæ possunt eadem contra Carneadeum illud summum bonum dici: quod is non tam, ut probaret, protulit, quàm ut Stoicis, quibus cum bellum gerebat, opponeret. id autem eiusmodi est, ut additum ad uirtutem, auctoritatem uideatur habitu

rum, & expletorum cumulate uitam beatam: de quo omnis hæc quæstio est. nam qui ad uirtutem adiungunt uel uoluptatem, quam unã uirtus minimi facit; uel uacuitatem doloris, quæ etiam si malo caret, tamen nõ est summum bonum: accessione utũtur non ita probabili: nec tamen, cur id tam parce, tamq; restricte faciant, intelligo. quasi enim emendum eis sit, quod addant ad uirtutem, primum uilissimas res addũt, deinde singulas potius, q̃ omnia, quæ prima natura approbauisset, ea cum uoluptate coniungerẽt. quæ cum Aristoni, & Pyrrhoni omnino uisa sunt pro nihilo, ut inter optime ualere, et grauissime ægrotare nihil prorsus dicerent interesse: recte iã pridem cõtra eos desitum est disputari. dum. n. in una uirtute sic omnia esse uoluerunt, ut eam rerũ selectione exspoliarẽt, nec ei quidquã, aut unde oriretur, darent, aut, ubi niteretur: uirtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem ad scientiam omnia reuocans, unum quoddã bonũ uidit, sed nec optimum, nec quo uita gubernari possit: itaque hic ipse iã pridem est reiectus. post enim Chrysippum non sanè est disputatum. Restatis igitur uos. nã cum Academicis incerta luctatio est: qui nihil affirmant, &, quasi desperata cognitione certi, id sequi uolũt, quodcũque uerisimile uideatur. Cũ Epicuro autẽ hoc est plus negocij, quod ex duplici genere uoluptatis coniunctus est, quodq; et ipse, & amici eius, & multi postea defensores eius sententiæ fuerunt, & nescio quo modo, is, qui auctoritatem minimam habet, maximam uim, populus cũ illis facit. quos nisi arguimus, omnis uirtus, omne decus, omnis uera laus deserẽda est. ita cæterorũ sentẽtijs semotis, relinqui-

tur non mihi cum Torquato, sed uirtuti cum uoluptate certatio. quam quidem certationem homo et acutus, et diligens Chrysippus non contemnit, totumq; discrimen summi boni in eadem comparatione positum putat. ego autem existimo, si honestũ aliquid ostẽdero, quod sit ipsum ui sua, propterq; se expetẽdũ, iacere uestra omnia. itaque eo, quale sit, breuiter, ut tẽpus postulat, cõstituto, accedã ad omnia tua Torquate. ubi si me memoria forte defecerit, tuũ est ut suggeras. Honestum igitur id intelligimus, quod tale est, ut detracta omni utilitate, sine ullis præmijs, fructibusq;, per se ipsum possit iure laudari. quod quale sit, non tã definitione, qua sum usus intelligi potest, quãquam aliquantum potest, quàm cõmuni omniũ iudicio, & optimi cuiusq; studijs, atq; factis: qui permulta ob eam unã causam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honestum est, etsi nullum cõsecuturũ emolumentum uident: homines enim, etsi multis alijs, tamẽ hoc uno à bestijs plurimũ differũt, quòd rationẽ habeãt à natura, mentemq; datã et acrem, et uigentem, celerrimeq; multa simul agitãtem, et, ut ita dicã, sagacẽ: quæ et causas rerum et consecutiones uideat, et similitudines transferat, & disiuncta cõiungat, et cum præsentibus futura copulet, omnemq; cõplectatur uitæ consequẽtis statum. eademq; ratio facit hominem hominum appetentem, cumq; his natura, & sermone, & usu cõgruentẽ; ut profectus à charitate domesticorum, ac suorum, currat longius, et se implicet primum ciuiũ, deinde omnium mortalium societate; atque, ut ad Architã scripsit Plato, non sibi se soli natum meminerit, sed patriæ, sed suis, ut perexigua pars ipsi relinquatur. & quoniam eadem

natura cupiditatem ingenuit homini ueri inueniendi, quod facillime apparet, cum uacui curis, etiam quid in cœlo fiat, scire auemus: his initijs inducti omnia uera diligimus, id est fidelia, simplicia, constantia: tũ uana, falsa, fallentia odimus, ut fraudem, periurium, malitiam, iniuriam. eadem ratio habet in se quiddã amplũ, atque magnificum, ad imperandum magis, q̃ ad parendum accõmodatum, omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam leuia ducens; altum quiddã, excelsum, nihil timens, nemini cedens, semper inuictũ. atque his tribus generibus honestorũ notatis, quartum sequitur, et in eadem pulchritudine, & aptum ex illis tribus: in quo inest ordo, & moderatio. cuius similitudine perspecta in formarũ specie, à dignitate transitũ est ad honestatem dictorũ atque factorum. nam ex ijs tribus laudibus, quas ante dixi, & temeritatem reformidat, & nõ audet cuiquã aut dicto proteruo, aut facto nocere: ueretur'q; quidquã aut facere, aut loqui, quod parum uirile uideatur. Habes undique expletam & perfectã Torquate formã honestatis: quæ tota his quatuor uirtutibus, quæ à te quoque cõmemoratæ sunt, cõtinetur. hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quã, aut qualem esse uelint, qui honestate summum bonum metiantur. si enim ad honestatem omnia referantur, nec in ea uoluptatem dicãt inesse: ait eos inani uoce sonare, (his enim ipsis uerbis utitur) neque intelligere, neque uidere, sub hac uoce honestatis quæ sit subijcienda sententia. ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum. quod, inquit, quãquam uoluptatibus quibusdam est sæpe iu-

cundius, tamen expetitur propter uoluptatem. uides ne quàm ſit magna diſſenſio? philoſophus nobilis, à quo non ſolum Græcia, & Italia, ſed etiam omnis barbaria commota eſt; honeſtum quid ſit, ſi id non eſt in uoluptate, negat ſe intelligere; niſi forte illud, quod multitudinis rumore laudatur. ego autem hoc etiam turpe eſſe ſæpe iudico; & ſi quando turpe non ſit, tamen non eſſe non turpe, cum id à multitudine laudetur: quod ſi ſit ipſum perfectum, atque laudabile; non ob eã cauſam tamen illud dici honeſtum eſſe, quia laudetur à multis; ſed quia tale ſit, ut, uel ſi ignorarent id homines, uel ſi obmutuiſſent, pulchritudine ſua tamen eſſet, ſpecieq; laudabile. itaque idẽ natura uictus, cui obſiſti non poteſt, dicit alio loco id, quod à te etiam paulo ante dictũ eſt; non poſſe iucunde uiui, niſi etiam honeſte. quid nũc, honeſte, dicit? idem ne, quod iucunde? ergo ita, non poſſe honeſte uiui, niſi honeſte uiuatur. an niſi populari fama? ſine ea igitur iucũde negat poſſe uiuere? quid turpius, quàm ſapientis uitam ex inſipientium ſermone pẽdere? quid ergo hoc loco intelligit honeſtum? certe nihil, niſi quod poſſit ipſum propter ſe iure laudari. nam ſi propter uoluptatem: quæ eſt iſta laus, quæ poſſit è macello peti? non is uir eſt, ut, cum honeſtatem eo loco habeat, ut ſine ea iucunde neget poſſe uiui, illud honeſtũ, quod populare ſit, ſentiat, et ſine eo iucunde neget uiui poſſe, aut, quidquã aliud honeſtum intelligat, niſi quod ſit rectum ipſum, quod per ſe ſua ui, ſua natura, ſua ſit ſponte laudabile. itaque Torquate cũ diceres clamare Epicurum non poſſe iucunde uiui, niſi honeſte, & ſapiẽter, & iuſte uiueretur; tu ipſe mihi gloriari uidebare.

tanta uis inerat in uerbis propter earum rerum, quæ significabantur his uerbis, dignitatem, ut altior fieres, ut interdum insisteres, ut nos intués, quasi testificarere, laudari honestatem, & iustitiam aliquando ab Epicuro. q̃ te decebat ijs uerbis uti, quibus si philosophi non uterentur, philosophia omnino non egeremus: istorũ enim uerborum amore, quæ perraro appellantur ab Epicuro, sapientiæ, fortitudinis, iustitiæ, temperátiæ, præstantissimis ingenijs homines se ad philosophiæ studium contulerũt. oculorũ, inquit Plato, est in nobis sensus acerrimus: quibus sapientiam non cernimus. quàm illa ardenteis amores excitaret sui, si uideretur. cur tandem? an quòd illa callida est, ut optime possit architectari uoluptates? cur iustitia laudatur? aut unde est hoc contritum uetustate prouerbium, quicum in tenebris? hoc dictum in una re, latissime patet: ut in omnibus factis re, non teste moueamur: sunt enim leuia, & perinfirma, quæ dicebantur à te, cum animi conscientia improbos excruciari, tum etiam pœnæ timore: qua aut afficiũtur, aut semper sunt in metu ne afficiantur aliquádo. non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi non bonum illũ uirum, qui quidquid fecerit ipse se cruciet, omniáq; formidet, sed omnia callide referentem ad utilitatem, acutum, uersutum, ueteratorem, facile ut excogitet quo modo occulte sine teste, sine ullo conscio fallat. an tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cum Prætor quæstionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rẽ iudicandam, ut anno proximo P. Scæuola Tribunus pl. ferret ad plebem, uellent ne de ea re quæri. quo plebiscito, decreta à senatu est Cõsuli quæstio Cn. Scipioni. pro

fectus in exilium Tubulus statim, nec respondere ausus: erat enim res aperta: non igitur de improbo, sed callide improbo quærimus: qualis Q. Pópeius in fœdere Numantino inficiando fuit. nec uero omnia timentem: primum qui animi conscientiam non curet: quam scilicet comprimere nihil est negocij: is enim, qui occultus, et tectus dicitur, tantum abest ut se indicet, perficiet etiam ut dolere alterius improbe facto uideatur: quid est enim aliud, esse uersutũ? memini me adesse P. Sestilio Rufo, cum is ad amicos rem ita deferret, se esse hæredem Q. Fabio Gallo. cuius in testamento scriptum esset, se esse ab eo rogatum, ut omnis hæreditas ad filiam perueniret. id Sestilius factum negabat: poterat autem impune: quis enim redargueret? nemo nostrum negabat. eratq́; uerisimilius, hunc mentiri, cuius interesset, q̃ illum, qui id se rogasse scripsisset, quod debuisset rogare. addebat etiã, se in legem Voconiam iuratum contra eã facere nõ audere, nisi aliter amicis uideretur. aderamus nos quidem adolescentes, sed & multi amplissimi uiri: quorum nemo censuit plus filiæ dandum, quàm posset ad eam lege Voconia peruenire. tenuit permagnam Sestilius hæreditatem. unde, si secutus esset eorum sententiam, qui honesta & recta emolumentis omnibus, & cõmodis anteponerent, ne nummum quidem unum attigisset. num igitur postea cẽses anxio animo, aut solicito fuisse? nihil minus. contraq́; illa hæreditate diues, ob eamq́; rem lætus: magni enim æstimabat pecuniam non modo non contra leges, sed etiam legibus partam. quæ quidem uel cum periculo est quærenda uobis: est enim effectrix multarum & magnarum uoluptatum. ut igitur illis, qui,

recta et honesta quæ sunt, ea statuunt per se expetêda, adeunda sunt quæuis pericula decoris, honestatisq; causa: sic uestris, qui omnia uoluptate metiuntur, pericula adeunda sunt, ut adipiscãtur magnas uoluptates. si magna res, magna hæreditas agetur, cum pecunia uoluptates pariantur plurimæ, idem erit Epicuro uestro faciendum, si suum finem bonorum sequi uolet, quod Scipioni magna gloria proposita, si Annibalem in Africã retraxisset. itaque quantũ adijt periculum? ad honestatem enim ille omnem conatum suum referebat, non ad uoluptatem. sic uester sapiens magno aliquo emolumento cõmotus, animi causa, si opus fuerit, dimicabit. occultum facinus esse potuerit, gaudebit: deprehensus, omnem pœnam contemnet: erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad exilium, ad ipsum etiam dolorem. quam quidem uos, cum improbis pœnam proponitis, impatibilem facitis; cum sapientem semper boni plus habere uultis, tolerabilem. sed finge non solum callidum eum, qui aliquid improbe faciat, uerum etiam præpotentem: ut M. Crassus fuit; qui tamen solebat uti suo bono: ut hodie est noster Pompeius; cui recte facienti gratia est habenda: esse enim quamuis uellet iustus, iniquus poterat impune. quàm multa uero iniuste fieri possunt, quæ nemo possit reprehendere? si te amicus tuus moriens rogauerit, ut hæreditatem reddas suæ filiæ; nec usquam id scripserit, ut scripsit Fabius; nec cuiquam dixerit; quid facias? tu quidem reddes: ipse Epicurus fortasse redderet: ut Sex. Peduceus Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem & humanitatis, & probitatis suæ filium; tum doctus, tũ omniũ uir optimus, et iustissimus;

cum sciret nemo eum rogatũ à C. Plotio equite R. splẽdido Nursino, ultro ad mulierem uenit, eiq; nihil opinãti uiri mandatum exposuit, hæreditatemq; reddidit. sed ego ex te quæro, quoniam idem tu certe fecisses: non ne intelligis eo maiorem uim esse naturæ, quòd ipsi uos, qui omnia ad uestrum commodum, &, ut ipsi dicitis, ad uoluptatem referatis, tamen ea faciatis, è quibus appareat non uoluptatem uos, sed officium sequi? plusq; rectã naturam, quàm rationẽ prauam ualere? si scieris, inquit Carneades, aspidem occulte latere uspiã, et uelle imprudentem super eam assidere, cuius mors tibi emolumentũ factura sit: improbe feceris, nisi monueris ne assideat: sed impune tamen id te constat fecisse: quis enim coarguere possit? sed nimis multa: perspicuum est.n. nisi æquitas, fides, iustitia proficiscantur à natura, et si omnia hæc ad utilitatẽ referantur, uirum bonũ nõ posse reperiri. sed de his rebus satis multa in nostris de Rep. libris sunt dicta à Lælio. Transfer idem ad modestiam, uel temperantiam, quæ est moderatio cupiditatum rationi obediens. satis ne ergo pudori cõsulat, si quis sine teste libidini pareat? an est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiã si nulla comitetur infamia? quid fortes uiri? uoluptatum ne calculis subductis prælium ineunt, sanguinem pro patria profundunt, an quodam animi ardore atque impetu concitati? utrũ tandem censes Torquate, imperiosum illum, si nostra uerba audiret, tuã ne de se orationem libentius auditurũ fuisse, an meam, cum ego dicerem nihil eum fecisse sua causa, omniaq; Reip. tu contra nihil, nisi sua? si uero id etiam explanare uelles apertius, diceres nihil eum fecisse nisi uoluptatis causa.

quo modo eum tandem laturum fuisse existimes? esto: fecerit, si ita uis, Torquatus propter suas utilitates: malo enim dicere, quàm uoluptates, in tãto præsertim uiro. num etiã eius collega, P. Decius, princeps in ea familia Consulatus, cum se deuoueret, et equo admisso in mediã aciem Latinorum irruebat, aliquid de uoluptatibus suis cogitabat? nam ubi eam caperet, aut quando, cum sciret confestim esse moriendum, eamq; mortem ardẽtiore studio peteret, quàm Epicurus uoluptatem petendã putat? quod quidem eius factum nisi esset iure laudatum, non esset imitatus quarto Consulatu suo filius: neq; porrò ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, Consul cecidisset in prælio, seq; è continenti genere tertiam uictimam Reip. præbuisset. contineo me ab exemplis græcis: hoc medicũ est: Leonidas, Epaminundas, tres aliqui, aut quatuor. ego si nostros colligere cœpero, perficiã illud quidem, ut se uirtuti tradat constringendã uoluptas: sed dies me deficiet: & , ut A. Varius, qui est habitus iudex durior, dicere consessori solebat, cum datis testibus alij tamen citarẽtur, aut hoc testiũ satis est, aut nescio quid satis sit; sic à me satis testium est dictum: quid enim? te ipsum dignissimum maioribus tuis uoluptas ne induxit, ut adolescentulus eriperes P. Syllæ Consulatum? quem cum ad patrem tuum retulisses fortissimum uirũ, qualis ille uel Cõsul, uel ciuis cum semper, tum post Consulatum fuit? quo quidem auctore nos ipsi ea gessimus, ut omnibus potius, quàm ipsis nobis consuluerimus. At quàm pulchre dicere uidebare, cum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis uoluptatibus, nullo nec præsenti, nec futuro dolore; ex altera autem cru

ciatibus maximis toto corpore, nulla nec adiuncta, nec ſperata uoluptate: & quærebas, quis aut hoc miſerior, aut ſuperiore illo beatior foret: deinde concludebas, ſummum malum eſſe dolorem, ſummum bonum uoluptatem. L. Thorius Balbus fuit Lanuuinus: quem meminiſſe tu non potes. is ita uiuebat, ut nulla tam exquiſita poſſet inueniri uoluptas, qua non abundaret. erat & cupidus uoluptatum, & cuiuſuis generis eius intelligens, & copioſus; ita non ſuperſtitioſus, ut illa plurima in ſua patria ſacrificia & phana contemneret; ita non timidus ad mortem, ut in acie ſit ob Remp. interfectus. cupiditates non Epicuri diuiſione finiebat, ſed ſua ſocietate: habebat tamē rationem ualetudinis: utebatur ijs exercitationibus, ut ad cœnam & eſuriens, & ſitiens ueniret; eo cibo, qui & ſuauiſſimus eſſet, & idem facillimus ad concoquendum; uino & ad uoluptatem, & ne noceret. cætera illa adhibebat, quibus demptis negat ſe Epicurus intelligere quid ſit bonum. aberat omnis dolor. qui ſi adeſſet, nec molliter ferret, & tamen medicis plus, quàm philoſophis uteretur. color egregius, integra ualetudo, ſumma gratia, uita denique conferta uoluptatum omnium uarietate. hūc uero beatum oratio quidem ueſtra ſic cogitat. ego, huic quem anteponam, non audeo dicere: dicet pro me ipſa uirtus: nec dubitabit iſti ueſtro beato M. Regulum anteponere. quem quidem, cū ſua uoluntate, nulla ui coactus, propter fidem, quam dederat hoſti, ex patria Carthaginem reuertiſſet, tum ipſum, cum uigilijs, & fame cruciaretur, clamat uirtus beatiorem fuiſſe, quàm potantē in roſa Thoriū. bella magna geſ-

ſerat is: bis Conſul fuerat: triumpharat: nec tamē ſua illa ſuperiora tam magna, nec tam præclara ducebat, q̄ illum ultimū caſum, quem propter fidem, conſtātiamq; ſuſceperat: qui nobis miſerabilis uidetur audientibus, illi perpetienti erat uoluptarius: non .n. hilaritate, nec laſciuia, nec riſu, aut ioco comite leuitatis, ſed ſæpe etiam triſtes firmitate, & conſtantia ſunt beati. ſtuprata per uim Lucretia à regis filio, teſtata ciues, ſe ipſam interemit. hic dolor populi duce & auctore Bruto, cauſa ciuitati libertatis fuit: ob eiusq; mulieris memoriam primo anno & uir, & pater eius Conſul eſt factus. tenuis L. Virginius, unusq; de multis, ſexageſimo anno poſt libertatem receptam, Virginiam filiā ſua manu occidit, potius quàm ea App. Claudij libidini, qui tū erat ſummo in imperio, dederetur. aut hæc tibi Torquate ſunt uituperanda, aut patrociniū uoluptatis repudiandū. quod autem patrocinium, aut quæ iſta cauſa eſt uoluptatis, quæ nec teſtes ullos è claris uiris, nec laudatores poterit adhibere? ut enim nos ex annalium monumētis teſtes excitamus eos, quorum omnis uita cōſumpta eſt in laboribus glorioſis, qui uoluptatis nomen audire nō poſſent: ſic in ueſtris diſputationibus hiſtoria mutata eſt. nunq̄ audiui in Epicuri ſchola Lycurgum, Solonem, Milciadem, Themiſtoclem, Epaminundam nominari: qui in ore ſunt cæterorum omnium philoſophorum. nūc uero, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus, ſuppeditabit nobis Atticus de theſauris ſuis, quos & quantos uiros habere teſtiū ſat eſt. nō ne melius eſt de his aliquid, q̄ tātis uoluminibus de Themiſtocle loqui? ſint iſta Græcorum. quanquam ab his philoſophiam, & omnes in=

genuas disciplinas habemus. sed tamẽ est aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis. pugnant Stoici cũ Peripateticis. alteri negant quidquam esse bonũ, nisi quod honestum sit: alteri, plurimũ se, & longe, longeq; plurimum tribuere honestati, sed tamen & in corpore & extra esse quædã bona. & certamen honestũ, & disputatio splendida: omnis est enim de uirtutis dignitate cõtentio. at cũ tuis cum disseras, multa sunt audienda etiã de obscœnis uoluptatibus, de quibus ab Epicuro sæpissime dicitur. nõ potes ergo ista tueri Torquate, mihi crede, si te ipse, & tuas cogitationes, & studia perspexeris. pudebit te inquã illius tabulæ, quam Cleãthes, sanè cõmode, uerbis pingere solebat. iubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictã in tabula uoluptatem, pulcherrimo uestitu, & ornatu regali, in solio sedẽtem: præsto esse uirtutes, ut ancillulas; quæ nihil aliud agerent, nullum suũ officium ducerent, nisi ut uoluptati ministrarent, & eam tantũ ad aurem admonerent (si modo id pictura intelligi posset) ut caueret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominũ; aut quidquã, è quo oriretur aliquis dolor. nos quidem uirtutes sic natæ sumus, ut tibi seruiremus: aliud negocij nihil habemus. at negat Epicurus (hoc enim uestrũ lumen est) quenquã, qui honeste non uiuat, iucũde posse uiuere. quasi ego id curẽ, quid ille aiat, aut neget. illud quæro, quid ei, qui in uoluptate summum bonũ putat, consentaneum sit dicere. quid affers, cur Thorius, Posthumius, cur Chius, cur omniũ magister Orata nõ iucũdissime uixerit? ipse negat, ut ante dixi, luxuriosorũ uitã reprehẽdendã, nisi planè fatui sint, id est nisi

aut cupiant, aut metuãt. quarum ambarum rerũ cum medicinam pollicetur, luxuriæ licentiam pollicetur: his enim rebus detractis, negat se reperire in asotorum uita quod reprehendat. non igitur potestis uoluptate omnia dirigentes aut tueri, aut retinere uirtutem. nam nec uir bonus ac iustus haberi debet, qui, ne malum habeat, abstinet se ab iniuria. nosti credo illud;

» Nemo pius est, qui pietatem cauet.

caue quidquam putes esse uerius: nec. n. dum metuit, iustus est: & certe, si metuere destiterit, non erit. nõ metuit autem, siue celare poterit, siue opibus maius quidq̃ fecerit, certeq; mallet obtinere existimari bonus uir, ut nõ sit; q̃ esse, ut nõ putetur. ita, quod certissimum est, pro uera, certaq; iustitia simulationẽ nobis iustitiæ traditis, præcipitisq; quodam modo ut nostram stabilem cõscientiam contemnamus, aliorum errãtem opinionem aucupemur. Quæ dici eadẽ de cæteris uirtutibus possunt: quarum omnium fundamenta uos in uoluptate, tãquã in aqua, ponitis. quid enim? fortem ne possumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quanquã te non possum, ut ais, corrumpere: delector, inquam, & familia uestra, & nomine. & hercule modo uir optimus nostriq; amantissimus A. Torquatus uersatur ante oculos: cuius quantum studium, & quàm insigne fuerit erga me temporibus illis, quæ nota sunt omnibus, scire necesse est utrũque uestrũ. quæ mihi ipsi, qui uolo & esse, & haberi gratus, grata nõ essent, nisi eum perspicerem mea causa mihi amicũ fuisse, nõ sua. nisi hoc dicis sua, quod interest omnium recte facere. si id dicis, uicimus: id enim uolumus, id contendimus, ut officij fructus sit

ipsum officium. hoc ille tuus non uult, omnibusq; ex rebus uoluptatem, quasi mercedem, exigit. sed ad illum redeo. si uoluptatis causa cũ Gallo apud Anienem depugnauit prouocatus, & ex eius spolijs sibi & torquem, et cognomen induit, nullá aliam ob causam nisi quòd ei talia facta digna uiro uidebantur: fortem non puto. iã si modestia, si pudicitia, si uno uerbo temperantia pœnæ aut infamiæ metu coercebũtur, nõ sanctitate sua se tuebuntur: quod adulterium, quod stuprum, quæ libido nõ se proripiet, ac proijciet aut occultatione proposita, aut impunitate, aut licentia? Quid illud Torquate, quale tã dem uidetur? te isto nomine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas, quæ contendis, quò referas, cuius rei causa perficere quæ conaris uelis, quod optimũ denique in uita iudices, non audere in conuentu dicere? quid enim mereri uelis iam, cum magistratum inieris, & in concionem ascenderis (est enim tibi edicendũ, quæ sis obseruaturus in iure dicendo: & fortasse etiam, si tibi erit uisum, aliquid de maioribus tuis, et de te ipso dices more maiorũ) qd merearis igitur, ut te dicas in eo magistratu omnia uoluptatis causa facturũ esse? teq; nihil fecisse in uita, nisi uoluptatis causa? an me, inquis, tam amẽtem putas, ut apud imperitos isto modo loquar? at tu eadẽ ista dic in iudicio: aut, si coronam times, dic in senatu. nunquã facies. cur, nisi quòd turpis est oratio? me ne ergo, & Triarium dignos existimas, apud quos turpiter loquare? uerum esto. uerbum ipsum uoluptatis non habet dignitatem: nec nos fortasse intelligimus: hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos uoluptatem quam dicatis. rem uides difficilem & obscuram. indiuidua, &

intermūdia, quæ nec ſunt ulla, nec poſſunt eſſe, intelligi mus: uoluptas, quæ paſſeribus omnibus nota eſt, à nobis intelligi non poteſt. quid, ſi efficio, ut fateare me non modo, quid ſit uoluptas, ſcire, (eſt. n. iucūdus motus in ſenſu) ſed etiam quid eam tu uelis eſſe? tum enim eā ipſam uis, quā modo ego dixi: & nomen imponis, in motu ut ſit, & faciat aliquam uarietatem: tum aliam quandā ſummam uoluptatem, cui addi nihil poſſit. eam tu adeſſe, cum dolor omnis abſit, eamq́; ſtabilem appellas. ſit ſane iſta uoluptas. dic in quo uis conuentu, te omnia facere, ne doleas. ſi ne hoc quidem ſatis ample, ſatis honeſte dici putas, dic te omnia & in iſto magiſtratu, & in omni uita utilitatis tuæ cauſa facturum, nihil niſi quod expediat, nihil denique niſi tua cauſa: quē clamorē cōcionis, aut quā ſpē Cōſulatus eius, qui tibi paratiſſimus eſt, futurā putes? eam ne rationem ſequare, qua tecū ipſe, & cū tuis utare; profiteri autem, & in medium proferre non audeas? at uero illa, quæ Peripatetici, quæ Stoici dicunt, ſemper tibi in ore ſunt, in iudicijs, in ſenatu, officiū, æquitatē, dignitatem, fidem, recta, honeſta, digna imperio, digna populo R. omnia pericula pro Rep. mori pro patria. hæc cū loqueris, nos Barones ſtupemus, tu uidelicet tecū ipſe rides. nā inter iſta tam magnifica uerba, tamq́; præclara non habet ullum uoluptas locum, non modo illa, quam in motu eſſe dicitis, quam omnes urbani, ruſtici, omnes, inquam, qui latine loquuntur, uoluptatem uocant; ſed ne hæc quidem ſtabilis, quā præter uos nemo appellat uoluptatem. uide, ne non debeas uerbis noſtris uti, ſententijs tuis. quòd ſi uultum tibi, ſi inceſſum fingeres, quo grauior uiderere, non

esses tui similis : uerba tu fingas, et ea dicas, quæ nõ sentias, aut etiam, ut uestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam forensem, ut in fronte ostentatio sit, intus ueritas occultetur? uide quæso, rectum ne sit. mihi quidem eæ ueræ uidẽtur opiniones, quæ honestæ, quæ laudabiles, quæ gloriosæ, quæ in senatu, quæ apud populum, quæ in omni cœtu, conciliõq; proferendæ sint; ne id nõ pudeat sentire, quod pudeat dicere. Amicitiæ uero locus ubi esse potest, aut quis amicus esse cuiquam, quẽ nõ ipsum amet propter ipsum? quid autem est amare, ex quo nomen amicitiæ ductum est, nisi uelle bonis aliquẽ affici quammaximis, etiam si ad se ex iis nihil redeat? ecquid, prodest, inquis, mihi eo esse animo? immo uideri fortasse: esse enim, nisi eris, non potes: qui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? quod non sub dubia utilitatis ratione effici solet, sed ipsum à se oritur, & sua sponte nascitur. At enim sequor utilitatem. manebit ergo amicitia tam diu, quàm diu sequetur utilitas: et si utilitas amicitiam constituet, tollet eadem. sed quid ages tandem, si utilitas ab amicitia, ut fit sæpe, defecerit? relinques ne? quæ ista amicitia est? retinebis? qui conuenit? quid enim de amicitia statueris utilitatis causa expetenda, uides. ne in odium ueniam, si amicum destitero tueri. primum cur ista res digna odio est? num quid est turpe, nisi quod est? si, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen, ne sine fructu alligatus sis, ut moriatur, optabis. quòd si non modo utilitatem tibi nullam afferet, sed iacturæ rei familiaris erunt faciundæ, labores suscipiendi, adeundum uitæ periculum: ne tum quidem te respicies, & cogitabis

ſibi quenque natum eſſe, & ſuis uoluptatibus? uadẽ te ad mortem tyrãno dabis pro amico, ut Pytagoræus ille fecit Siculo tyranno? aut Pylades cum ſis, dices te eſſe Oreſtem, ut moriare pro amico? aut ſi eſſes Oreſtes, Pyladem refelleres, te indicares? et ſi id non probares, quo minus ambo unà necaremini, non deprecarere? faceres tu quidem Torquate hæc omnia: nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te prætermiſſurum credã aut mortis, aut doloris metu. non quæritur autem, quid naturæ tuæ conſentaneum ſit, ſed quid diſciplinæ. ratio iſta, quam defendis, præcepta, quæ didiciſti, quæ probas, funditus euertunt amicitiam: quamuis eam Epicurus, ut facit, in cœlum efferat laudibus. at coluit ipſe amicitias. quaſi quis illum neget & bonum uirum, & comem, & humanum fuiſſe. de ingenio eius in his diſputationibus, non de moribus quæritur. ſit iſta in Græcorum leuitate peruerſitas, qui maledictis inſectantur eos, à quibus de ueritate diſſentiunt. ſed quamuis comis in amicitijs tuendis fuerit, tamen, ſi hæc uera ſunt, (nihil enim affirmo) non ſatis acutus fuit. at multis ſe probauit. & quidem iure fortaſſe: ſed tamen nõ grauiſſimum eſt teſtimonium multitudinis: in omni enim arte, uel ſtudio, uel quauis ſcientia, uel in ipſa uirtute, optimũ quidque rariſſimum eſt. ac mihi quidem, quòd & ipſe bonus uir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie ſunt & in amicitijs fideles, & in omni uita conſtantes, & graues, nec uoluptate, ſed officio cõſilia moderantes, hoc uidetur maior uis honeſtatis, & minor uoluptatis. ita enim uiuunt quidam, ut eorum uita refellatur oratio. atque ut cæteri exiſtimantur dicere me-

lius, quàm facere: sic hi mihi uidentur facere melius, quàm dicere. Sed hæc nihil sanè ad rem. illa uideamus, quæ à te de amicitia dicta sunt. è quibus unum mihi uidebar ab ipso Epicuro dictũ agnoscere: amicitiam à uoluptate non posse diuelli, ob eamq; rem colẽdam esse, quòd sine ea tuto et sine metu uiui nõ posset, nec iucũde quidẽ posset. Satis est ad hoc respõsum. attulisti aliud humanius horum recẽtiorum, nũquam dictum ab ipso illo, quod sciam: primo utilitatis causa amicum expeti: cum autem usus accessisset, tũ ipsum amari propter se, etiam omissa spe uoluptatis. hoc etsi multis modis reprehendi potest, tamen accipio quod dat: mihi. n. satis est, ipsis non satis. nam aliquãdo posse recte fieri dicũt nulla expectata, nec quæsita uoluptate. Posuisti autẽ, dicere alios fœdus quoddam inter se facere sapientes, ut, quẽadmodũ sint in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos: id & fieri posse, & sæpe esse factũ, & ad uoluptates percipiẽdas maxime pertinere. hoc fœdus facere si potuerunt, faciãt etiam illud, ut æquitatem, modestiam, uirtutes omnes per se ipsas gratis diligãt. at uero si fructibus, et emolumentis, & utilitatibus amicitias colemus, si nulla charitas erit, quæ faciat amicitiã ipsam sua sponte, ui sua, ex se, & propter se expetendam: dubium est, quin fundos, et insulas amicis anteponamus? licet hic rursus ea cõmemores, quæ optimis uerbis ab Epicuro de laudibus amicitiæ dicta sunt: non quæro, quid dicat, sed quid cõuenienter rationi possit, & sententiæ suæ dicere. utilitatis causa amicitia est quæsita: nũ igitur utiliorẽ tibi hũc Triarium putas esse posse, q̃ si tua sint Puteolis gramina? collige omnia, q̃ soletis. præsidiũ

amicorum ſatis eſt tibi in te, ſatis in legibus, ſatis & in mediocribus amicitijs præſidij : contemni iam non poteris : odium autem & inuidiam facile uitabis : ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur : & tamen non tantis uectigalibus ad liberalitatem utens, etiã ſine hac Pyladea amicitia, multorum te beneuolentia præclare & tuebere, & munies. at qui cum ioca, ſeria, ut dicitur, qui cum arcana, qui cũ occulta omnia? tecũ optime, deinde etiam cum mediocri amico. ſed fac iſta eſſe nõ importuna: quid ad utilitatem tantæ pecuniæ? uides igitur, ſi amicitiã ſua charitate metiare, nihil eſſe præſtãtius; ſin emolumẽto, ſummas familiaritates prædiorum pretioſorum mercede ſuperari. me ipſum igitur ames oportet, non mea, ſi ueri amici futuri ſumus. ſed in rebus apertiſſimis nimiũ longi ſumus: perfecto enim, & concluſo, nec uirtutibus, nec amicitijs uſquam locũ eſſe, ſi ad uoluptatem omnia referãtur, nihil præterea magnopere dicendũ. attamen ne cui loco nõ uideatur eſſe reſpõſum, pauca etiam nũc dicã ad reliquam orationem tuam. Quoniam igitur omnis ſumma philoſophiæ ad beate uiuendũ refertur, idq; unum expetentes homines ſe ad hoc ſtudium contulerunt; beate autem uiuere alij in alio, uos in uoluptate ponitis; item contra, omnem miſeriam in dolore: id primũ uideamus, beate uiuere ueſtrũ quale ſit. atque hoc dabitis, ut opinor, ſi modo ſit aliquid eſſe beatum, id oportere totum poni in poteſtate ſapientis. nã ſi amitti uita beata poteſt, beata eſſe nõ poteſt: quis enim confidit ſemper ſibi illud ſtabile, & firmũ permanſurum, quod fragile & caducum ſit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum

ſuorũ, timeat neceſſe eſt, ne aliquando amiſſis illis ſit miſer: beatus autem eſſe in maximarũ rerum timore nemo poteſt: nemo igitur eſſe beatus poteſt: neque .n. in aliqua parte, ſed in perpetuitate temporis uita beata dici ſolet: neque appellatur omnino uita beata, niſi cõfecta, atque abſoluta: nec poteſt quiſquam aliàs beatus eſſe, aliàs miſer: qui .n. exiſtimabit poſſe ſe miſerũ eſſe, beatus non erit: nam cũ ſemel eſt ſuſcepta beata uita, tam permanet, q̃ ipſa illa effectrix beatæ uitæ ſapientia, neque expectat ultimũ tempus ætatis: quod Crœſo ſcribit Herodotus præceptum à Solone. etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem quidẽ temporis ad beate uiuendum aliquid afferre, nec minorem uoluptatem percipi in breuitate temporis, quàm ſi illa ſit ſempiterna. hæc dicuntur inconſtantiſſime. cum enim ſummũ bonum in uoluptate ponat, negat infinito tempore ætatis uoluptatem fieri maiorem, q̃ finito, atq; modico. qui bonum omne in uirtute ponit, is poteſt dicere perfici beatam uitam perfectione uirtutis: negat .n. ſummo bono afferre incrementum diem. qui autem uoluptate uitam effici beatam putabit, qui ſibi is cõueniet, ſi negabit uoluptatem creſcere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. an dolor longiſſimus quiſque miſerrimus, uoluptatem non optabiliorem diuturnitas facit? quid eſt igitur, cur ita ſemper deum appellet Epicurus beatum & æternũ? dempta .n. æternitate nihilo beatior Iupiter, quàm Epicurus. uterque .n. ſummo bono fruitur, id eſt uoluptate. at .n. hic etiã dolore: nam eũ nihili facit: ait .n. ſe, ſi uratur, q̃ hoc ſuaue, dicturum. qua igitur re à deo uincitur, ſi æternitate nõ uincitur?

in qua quid est boni, præter summam uoluptatem, et eã sempiternam? quid ergo attinet gloriose loqui, nisi constãter loquare? in uoluptate corporis, addam si uis animi, dum ea ipsa, ut uultis, sit quod et in corpore, situ͂ est uiuere beate. quid? istam uoluptatem perpetuam quis potest præstare sapienti? nam quibus rebus efficiuntur uoluptates, hæ non sunt in potestate sapientis: nõ enim in ipsa sapientia positum est beatu͂ esse, sed in ijs rebus, quas sapientia comparat ad uoluptatem. totum autem id externum: & quod externum, id in casu est. ita fit beatæ uitæ domina fortuna. quam Epicurus ait exiguã interuenire sapienti. age, inquies, ista parua sunt: sapiẽtem locupletat ipsa natura: cuius diuitias Epicurus ipse parabiles esse docuit. hæc bene dicuntur: nec ego repugno: sed inter se ipsa pugnant: negat. n. tenuissimo uictu, id est contemptissimis escis, & potionibus minorẽ uoluptatem percipi, q̃ rebus exquisitissimis ad epulãdu͂. huic ego, si negaret quidquã interesse ad beate uiuendum quali uteretur uictu, cõcederem, laudarẽ etiã: uerum enim diceret: idq; Socratem, qui uoluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimentum esse famem, potionis sitim: sed qui ad uoluptatem omnia referens, uiuit ut Gallonius, loquitur ut Frugi ille Piso, non audio: nec. n. eum, quod sentiat, dicere existimo. naturales diuitias dixit parabiles esse, quòd paruo esset natura cõtenta. certe, nisi uoluptatẽ tanti æstimaretis. non minor, inquit, uoluptas percipitur tam ex uilissimis rebus, q̃ ex pretiosissimis. hoc est non modo cor non habere, sed ne palatum quidem. qui. n. uoluptatem ipsam contemnunt, ijs licet dicere se acipenserem mænæ non

anteponere . cui uero in uoluptate summũ bonum est, huic omnia sensu non ratione sunt iudicãda; eaq; dicẽda optima, quæ sint suauissima. uerum isto modo consequatur summas uoluptates non modo paruo, sed fermè nihilo, si potest: sit uoluptas nõ minor in nasturtio illo, quo uesci Persas esse solitos scribit Xenophõ; quã in Syracusanis mensis, quæ à Platone grauiter uituperãtur: sit, inquam, tam facilis, quã uultis, uoluptatis cõparatio: quid de dolore dicemus? cuius tanta tormẽta sunt, ut in his beata uita, si modo dolor summum malum est, esse nõ possit. ipse. n. Metrodorus, penè alter Epicurus, beatum esse describit his ferè uerbis: cum corpus bene constitutum sit, & sit exploratum ita futurum. an id exploratum cuiquam potest esse, quo modo sese habiturum sit corpus non dico ad annum, sed ad uesperam? dolor igitur, id est summũ malũ, metuetur semper, etiam si non aderit: iam. n. adesse poterit. qui potest igitur habitare in beata uita summi mali metus? traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. iam ipsum absurdum, maximũ malum negligi. sed quæ tãdem ista ratio est? maximus dolor, inquit, breuis est. primum, quid tu dicis breue? deinde dolorem tam maximum? quid enim? summus dolor plures dies manere non potest? uide, ne etiam menses. nisi forte eum dicis, qui, simulatque arripuit, interficit. quis istum dolorem timet? illum mallem leuares, quo optimũ, atque humanissimum uirum Cn. Octauiũ M. filium, familiarem meũ, confici uidi: nec uero semel, nec ad breue tempus, sed & sæpe planè, & diu. quos, dij immortales, ille, cum omnes artus ardere uiderentur, cruciatus perferebat? nec tamen miser

esse, quia summum id malum nõ erat; tantummodo laboriosus uidebatur. at miser, si in uitiosa, et flagitiosa uita afflueret uoluptatibus. Quod autem magnum dolorem breuem, longinquũ leuem esse dicitis: id nõ intelligo quale sit: uideo. n. et magnos, et eosdem lõginquos dolores. quædam alia toleratio est uerior: qua uti uos nõ potestis, qui honestatem ipsam per se non amatis. fortitudinis quædam præcepta sunt, ac penè leges, quæ effœminari uirum uetant in dolore. quamobrem turpe putandũ est, non dico dolere (nam id quidem est interdũ necesse) sed saxũ illud Lemniũ clamore Philoctetæo funestare:

" Quod eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
" Resonando mutum flebiles uoces refert.

huic Epicurus comparet se, si potest:

" Cui uiperino morsu uenæ uiscerum
" Veneno imbutæ tetros cruciatus cient.

sit Epicurus Philocteta. si grauis dolor, breuis. at iam decimum annum in spelunca iacet. si longus, leuis: dat enim interualla, & relaxat. primum non sæpe: deinde quæ est ista relaxatio, cum & præteriti doloris memoria recens est, & futuri atque impendentis torquet timor? moriatur, inquit. fortasse id optimum. sed ubi illud, plus semper uoluptatis? si enim ita est, uide ne facinus facias, cum mori suadeas. potius ergo illa dicantur, turpe esse uiro debilitari, dolore frangi, succumbere. nam ista uestra, si grauis breuis, si longus leuis, dictata sunt. uirtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomentis dolor mitigari solet. audi, ne longe abeam, moriens quid dicat Epicurus: & intellige facta eius cum dictis discrepare. Epicurus Hermacho salutẽ.

» Cum ageremus, inquit, uitæ beatum, & eūdem supre=
» mum diem, scribebamus hæc. tāti autem morbi aderāt
» uesicæ, & uiscerum, ut nihil ad eorum magnitudinem
» possit accedere. Ecce miserum hominem, si dolor sum
mum malum est. dici aliter non potest. sed audiamus
» ipsum. Compensabatur tamen, inquit, cū his omnibus
» animi lætitia, quam capiebam memoria rationū, inuen
» torumq; nostrorū. sed tu, ut dignum est tua erga me,
» & erga philosophiam uoluntate, ab adolescentia susce=
» pta, fac ut Metrodori tueare liberos. Non ego iam
Epaminundæ, non Leonidæ mortem huius morti ante=
pono. quorū alter, cū uicisset Lacedæmonios apud Man
tineā, simulq; ipse graui uulnere exanimari se uideret;
ut primū despexit, quæsiuit saluus ne esset clypeus: cū
saluum esse flentes sui respondissent, rogauit essent ne
fusi hostes: cumq; id quoq; ut cupiebat audiuisset, euel=
li iussit eā, qua erat trāsfixus, hastā. ita multo sangui=
ne profuso in lætitia & in uictoria est mortuus. Leoni
das autem rex Lacedæmoniorū se in Thermopylis, tre-
centosq; eos, quos eduxerat Sparta, cum esset proposita
aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus.
præclaræ mortes sunt imperatoriæ. philosophi autem in
suis lectulis plerunque moriuntur. refert tamen, quòd
sibi uidetur esse morienti magna laus. compensabatur,
inquit, cum summis doloribus lætitia. audio equidem
philosophi uocem Epicure. sed, quid tibi dicendum sit,
oblitus es. primū enim, si uera sunt ea, quorum recor=
datione te gaudere dicis, hoc est si uera sunt tua scri=
pta, & inuēta: gaudere nō potes: nihil enim iā habes,
quod ad corpus referas: est autem à te semper dictū,

nec gaudere quenquã nisi propter corpus, nec dolere. præteritis, inquit, gaudeo. quibusnam præteritis? si ad corpus pertinentibus, rationes tuas te uideo compensare cum istis doloribus, non memoriã corpore perceptarum uoluptatum. si autem ad animũ, falsum est, quòd negas animi ullum esse gaudium, quod nõ referatur ad corpus. cur deinde Metrodori liberos cõmendas? quid ex isto tuo egregio officio, & tãta fide (sic enim existimo) ad corpus refers? huc, & illuc Torquate uos uersetis licet: nihil in hac præclara epistola scriptũ ab Epicuro congruens & conueniens decretis eius reperietis. ita redarguitur ipse à sese, ueneuntq; scripta eius probitate ipsius, ac moribus. nam ista commendatio puerorum, memoria & charitas amicitiæ, summorum officiorum in extremo spiritu conseruatio, indicat innatam esse homini probitatem gratuitam, nõ mutuatam uoluptatibus, nec præmiorum mercedibus euocatam: quod enim testimoniũ maius quærimus, quæ honesta & recta sint, ipsa esse optabilia per sese, cum uideamus tãta esse officia morientis? sed ut epistolam laudandam arbitror eã, quam modo totidem ferè uerbis interpretatus sum: (quanquam ea cum sententia eius philosophi nullo modo congruebat) sic eiusdem testamentum non solum à philosophi grauitate, sed etiam ab ipsius sententia iudico discrepare: scripsit enim & multis sæpe uerbis, & breuiter, aptéq; in eo libro, quem modo nominaui, mortem nihil ad nos pertinere: quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu: quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere. hoc ipsum elegãtius poni, meliusq; potuit. nã quod ita positũ est, quod dissolutũ sit,

id esse sine sensu; id eiusmodi est, ut non satis plane di cat, quid sit dissolutum. sed tamen intelligo, quid uelit: quæro autem, quid sit, quòd cum dissolutione, idest morte, sensus omnis extinguatur: & cum reliqui nihil sit omnino, quod pertineat ad nos, tam accurate, tamq; diligenter caueat, & sanciat, ut Amynomachus & Timocrates hæredes sui de Hermaci sententia dent, quod satis sit ad diem agendũ natalem suũ quotannis mense Gamelione; itemq; omnibus mensibus uicesimo die lunæ dent ad eorũ epulas, qui unà secũ philosophati sint; ut & sui, & Metrodori memoria colatur. hæc ego nõ possum dicere non esse hominis & belli, & humani: sapientis uero nullo modo, physici præsertim, quem se ille esse uult, putare ullum esse cuiusquam diem natalem. quid? uere ne potest esse dies sæpius, qui semel fuit? certe non potest. an eiusdem modi? ne id quidem, nisi cũ multa annorum intercesserint milia, & omnium syderum eodem, unde profecta sint, fiat ad unum tempus reuersio. nullus est igitur cuiusquam dies natalis. at habetur. & ego scilicet id nesciebam. sed ut sit, etiam ne post mortem coletur? idq; testamento cauebit is, qui uobis quasi oraculum ediderit, nihil ad nos post mortem pertinere? hæc non erant eius, qui innumerabiles mundos, infinitasq; regiones, quarum nulla esset ora, nulla extremitas, mente peragrauisset. nunquid tale Democritus? ut alios omittam, hunc appello, quem ille unum secutus est. quòd si dies notandus fuit, eum ne potius, quo natus; an eum, quo sapiens factus est? non potuit, inquies, fieri sapiens, nisi natus esset. isto modo ne si auia quidem eius nata non esset. res tota Torquate

non doctorum hominum, uelle post mortem epulis celebrari memoriam sui nominis. quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantam hominum facetorũ urbanitatem incurratis, non dico. nihil opus est litibus. tantum dico, magis fuisse uestrum agere Epicuri diem natalem, q̃ illum testamento cauere, ut ageretur. sed ut ad propositũ reuertamur, (de dolore enim cum diceremus, ad istam epistolam delati sumus) nũc totum illud concludi sic licet. qui in summo malo est, iste cum in eo est, non est beatus. sapiens autem semper beatus est, & est aliquando in dolore: non est igitur summũ malum dolor. iam illud quale tandem est? bona præterita nõ effluere sapienti, mala meminisse non oportere. primũ in nostra ne potestate est, quid meminerimus? Themistocles quidem, cum ei Simonides, an quis alius, artem memoriæ polliceretur, obliuionis, inquit, mallẽ: nã memini etiã quæ nolo, obliuisci non possum quæ uolo. magno hic ingenio. sed res se tamẽ sic habet, ut nimis imperiosi philosophi sit, uetare meminisse. uide, ne ista sint Måliana uestra, aut maiora etiã, si imperes quod facere nõ possim. quid, si etiã iucunda memoria est præteritorũ malorũ? ut prouerbia non nulla ueriora sint, quàm uestra dogmata. uulgo enim dicitur, iucũdi acti labores. nec male Euripides: concludã, si potero, latine: græcum enim hunc uersum nostis omnes:

» Suauis est laborum præteritorum memoria.

sed ad bona præterita redeamus. quæ si à uobis talia dicerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut expulsus, egens, in palude demersus trophæorum recordatione leuaret dolorem suũ: audirem, & planè probarem: nec

enim abſolui beata uita ſapientis, nec ad exitum perduci poterit, ſi prima quæq; bene ab eo cõſulta, atq; facta, ipſius obliuione obruentur. ſed uobis uoluptatum perceptarum recordatio beatã uitam facit, & quidem corpore perceptarum. nam ſi quæ ſunt aliæ, falſum eſt, omnes animi uoluptates eſſe è corporis ſocietate. corporis autem uoluptas etiam ſi præterita delectat, nõ intelligo cur Ariſtoteles Sardanapali epigramma tantopere derideat, in quo ille Rex Aſſyriæ glorietur ſe omnes ſecũ libidinũ uoluptates abſtuliſſe. quod enim ne uiuus quidem, inquit, diutius ſentire poterat, q̃ dum fruebatur; quo modo id potuit mortuo permanere? fluit igitur uoluptas corporis, & prima quæq; auolat, ut aiebat; ſæpiuſq; relinquit cauſas pœnitendi, q̃ recordandi. itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

» Deſine Roma tuos hoſtes: —

reliqua præclare,

» Nanque tibi monumenta mei peperere labores.

laboribus hic præteritis gaudet: tu iubes uoluptatibus. hic ſe ad ea reuocat, è quibus nihil unquã retulerit ad corpus: tu totus hæres in corpore. illud autem ipſum qui obtineri poteſt, quod dicitis omnes animi & uoluptates & dolores ad corporis uoluptates & dolores pertinere? nihil ne te delectat unquã? uideo, qui cum loquar. te igitur Torquate ipſum per ſe nihil delectat? omitto dignitatem, honeſtatem, ſpeciem ipſam uirtutũ, de quibus ante dictum eſt: hæc leuiora ponam: poema, aut orationem cum aut ſcribis, aut legis, cum omnium factorum, cum regionum conquiris hiſtoriam: ſignũ, tabula, locus amœnus, ludi, uenatio, uilla Luculli, (nam

ſi tuam dicerem, latebrã haberes, ad corpus diceres pertinere) ſed ea, quæ dixi, ad corpus ne referſ? an eſt aliquid, quod te ſua ſpõte delectet? aut ptinaciſſimus fueris, ſi in eo perſtiteris, ad corpus ea, quæ dixi, referre: aut deſerueris totam Epicuri uoluptatem, ſi negaueris. Quod uero à te diſputatũ eſt, maiores eſſe uoluptates, & dolores animi, quàm corporis, quia trium temporũ particeps animus ſit, corpore autem præſentia ſolũ ſentiãtur: qui probari poteſt, ut is, qui propter me aliquid gaudeat, plus, quàm ego ipſe, gaudeat? animi uoluptas oritur propter uoluptatem corporis; & maior eſt animi uoluptas, quàm corporis: ita fit, ut gratulator lætior ſit, quàm is, cui gratuletur. ſed dum efficere uultis beatum ſapientem, cum maximas animo uoluptates percipiat, omnibusq; partibus maiores, q̃ corpore: quid occurrat, nõ uidetis: animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus maiores, quàm corporis. ita miſer ſit aliquando neceſſe eſt is, quem uos beatum ſemper uultis eſſe. nec uero id, dum omnia ad uoluptatem, doloremq; referetis, efficietis unquã. quare aliud aliquid Torquate hominis ſummum bonum reperiendum eſt. uoluptatem beſtijs concedamus: quibus uos de ſummo bono teſtibus uti ſoletis. quid, ſi etiã beſtiæ multa faciunt duce ſua quæque natura partim indulgenter uel cũ labore, ut in gignendo, in educãdo? perfacile appareat aliud quiddã ijs propoſitũ, nõ uoluptatem? turtures & curſu, & peregrinatione lætantur: cõgregatione aliæ cœtum quodam modo ciuitatis imitãtur. uidemus in quodam uolucrum genere non nulla indicia pietatis, cognitionem, memoriam, in multis etiam diſciplinã. ergo in

bestijs erunt secreta à uoluptate humanarũ quædam si mulacra uirtutum: in ipsis hominibus uirtus nisi uolu=ptatis causa nulla erit, & homini, qui cæteris animãti=bus plurimum præstat, præcipui à natura nihil datum esse dicemus? nos uero, siquidem in uoluptate sunt o-mnia, longe multumq; superamur à bestijs: quibus ipsa terra fundit ex sese pastus uarios, uarieq; abũdãtes nihil laborantibus: nobis autem aut uix, aut ne uix quidẽ, suppetunt multo labore quærentibus. nec tamẽ ullo mo do summum pecudis bonum, & hominis, idem mihi uideri potest: quid enim tãto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto cõcursu hone=stissimorũ studiorũ, tanto uirtutum comitatu, si ea nul lam ad aliam rem nisi ad uoluptatem conquiruntur? ut si Xerxes, cũ tãtis classibus, tantisq; equestribus, & pedestribus copijs, Hellesponto iuncto, Athõue perfosso, maria ambulauisset, terramq; nauigauisset, si, cũ tãto impetu in Græciã uenisset, causam eius quis ex eo quæ reret tantarum copiarum, tantiq; belli, mel se afferre ex Hymeto uoluisse diceret, certe sine causa uideretur tanta conatus: sic nos sapientem plurimis, & grauissi mis artibus, atque uirtutibus instructum, & ornatum non, ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne cœlum, totamq; cum uniuerso mari terram mente complexum, uoluptatem petere si dice=mus, mellis causa dicemus tanta molitum. ad altiora quædam, & magnificentiora, mihi crede Torquate, nati sumus: nec id ex animi solum partibus, in quibus * inest memoria rerũ innumerabilium, uitæ quidem in=finita, inest coniectura consequentium, non multum

à diuinatione differens, inest moderator cupiditatis pudor, inest ad humanã societatem iustitiæ fida custodia, inest in perpetiendis laboribus, adeundisq; periculis firma & stabilis doloris mortisq; contemptio : ergo hæc in animis: tu autem etiam membra ipsa, sensusq; considera: qui tibi, ut reliquæ corporis partes, nõ comites solũ uirtutũ, sed ministri etiã uidebũtur . quid, si in ipso corpore multa uoluptati præponenda sunt, ut uires, ualetudo, uelocitas, pulchritudo? quid tãdem in animis cẽses ? in quibus doctissimi illi ueteres inesse quiddã cœleste & diuinum putauerũt ? quod si esset in uoluptate summũ bonũ, ut dicitis; optabile esset, in uoluptate maxima nullo interuallo interiecto, dies, noctesq; uersari, cũ omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi mouerẽtur. quis est autem dignus nomine hominis, qui unum diẽ totũ uelit esse in isto genere uoluptatis ? Cyrenaici quidẽ nõ recusant . uestri hæc uerecũdius : illi fortasse constantius. sed lustremus animo non has maximas artes, quibus qui carebãt, inertes à maioribus nominabantur : sed quæro, num existimes non dico Homerũ, Archilochum, Pindarũ, sed Phidiam, Polycletum, Zeuxin ad uoluptates artes suas direxisse ? ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quàm ciuis excellens ad factorũ pulchritudinem ? quæ autem est alia causa erroris tanti, tã lõge, lateq; diffusi, nisi quòd is, qui uoluptatem summum bonum esse decernit, non cũ ea parte animi, in qua inest ratio, atque consilium, sed cum cupiditate, idest cum animi leuissima parte deliberat? quæro enim de te: si sunt dij, ut uos etiã putatis, qui possunt esse beati, cum uoluptates corpore percipere non possint? aut si

ſine eo genere uoluptatis beati ſunt, cur ſimilem animi uſum in ſapiente eſſe nolitis? lege laudationes Torquate non eorum, qui ſunt ab Homero laudati, non Cyri, non Ageſilai, non Ariſtidis, non Themiſtoclis, non Philippi, non Alexandri: lege noſtrorum hominum, lege ueſtræ familiæ: neminem uidebis ita laudatum, ut artifex callidus comparãdarũ uoluptatum diceretur. nõ elogia monumentorum id ſignificant, uelut hoc ad portam? Vno ore cui plurimæ conſentiunt gentes, populi primarium fuiſſe uirum. id ne conſenſiſſe de Calatino plurimas gentes arbitramur, primarium populi fuiſſe, quòd præſtantiſſimus fuiſſet in conficiendis uoluptatibus? ergo in iis adoleſcentibus bonam ſpem eſſe dicemus, & magnam indolem, quos ſuis commodis inſeruituros, et, quidquid ipſis expediat, facturos arbitramur? non ne uidemus, quanta perturbatio rerum omnium conſequatur? quanta confuſio? tollitur beneficium: tollitur gratia: quæ ſunt uincula concordiæ. nec enim, ſi tuam ob cauſam cuiquam commodes, beneficium illud habendum eſt, ſed fœneratio: nec gratia deberi uidetur ei, qui ſuam ob cauſam commodauerit. maximas uero uirtutes iacere omnes neceſſe eſt uoluptate dominante. ſunt etiam turpitudines plurimæ, quæ, niſi honeſtas natura plurimum ualeat, cur non cadant in ſapientem non eſt facile defendere. Ac ne plura complectar, (ſunt enim innumerabilia) bene laudata uirtus uoluptatis aditus intercludat neceſſe eſt. quod iã à me expectare noli. tute introſpice in mentem tuam ipſe: eamq; omni cogitatione pertractans, percõtare ipſe te, perpetuis ne malis uoluptatibus perfluens, in ea,

quã sæpe usurpabas, tranquillitate degere omnem ætatem sine dolore, assumpto etiam illo, quod uos quidem adiungere soletis, sed fieri nõ potest, sine doloris metu; an, cũ de omnibus gentibus optime mererere, cũ opem indigentibus salutemq; ferres, uel Herculis perpeti erumnas: sic enim maiores nostri labores nõ fugiendos, tristissimo tamen uerbo erũnas etiam in deo nominauerunt. exigerem ex te, cogeremq; ut responderes, nisi uererer, ne Herculem ipsum ea, quæ pro salute gentium summo labore gessisset, uoluptatis causa gessisse diceres.

Quæ cũ dixissem, habeo, inquit Torquatus, ad quos ista referam: & quanquam aliquid ipse poteram, tamen inuenire malo paratiores familiares nostros. Credo Syronem dicis, & Polidemũ, cũ optimos uiros, tũ doctissimos homines. Recte, inquit, intelligis. Age sanè, inquam. sed erat æquius Triarium aliquid de nostra dissensione iudicare. Immo, inquit arridẽs, iniquũ, hac quidem de re: tu enim ista lenius: hic Stoicorum more nos uexat. Tũ Triarius, posthac quidem, inquit, audacius: nam hæc ipsa mihi erũt in prõptu, quæ modo audiui; nec ante aggrediar, quàm te ab istis, quos dicis, instructũ uidero. Quæ cum essent dicta, finem fecimus & ambulandi, & disputandi.

M. T. CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER III.

V Oluptatem equidem Brute, si ipsa pro se loquatur, nec tã pertinaces habeat patronos, concessuram arbitror conuictam superiore libro dignitati: etenim sit impudens, si uirtuti diutius repugnet, aut si honestis iucunda anteponat, aut pluris esse contendat dulcedinem corporis, & titillantem ex ea re natã lætitiam, quàm grauitatem animi, atque constãtiam. quare illã quidem dimittamus, & suis se finibus tenere iubeamus, ne blanditijs eius, illecebrisq; impediatur disputandi seueritas: quærendũ est enim, ubi sit illud summum bonum, quod reperire uolumus; quoniã & uoluptas ab eo remota est, & eadem fere cõtra eos dici possunt, qui uacuitatem doloris finem bonorũ esse uoluerunt. nec uero ita ullum probetur summum bonum, ut uirtute careat, qua nihil potest esse præstãtius. itaque quãquam in eo sermone, qui cum Torquato est habitus, non remissi fuimus: tamen hæc acrior est cum Stoicis parata contentio: quæ enim de uoluptate dicũtur, ea nec acutissime, nec abscondite disserũtur: neque enim qui defendũt eam, uersuti in disserẽdo sunt; nec, qui cõtradicũt, causam difficilem repellunt. ipse etiam dicit Epicurus, ne argumentãdum quidem esse de uoluptate, quòd sit positum eius iudicium in sensibus, ut commoneri nos satis sit, nihil attineat doceri. quare il-

la nobis simplex fuit in utranque partem disputatio: nec enim in Torquati sermone quidq̃ implicatum, aut tortuosum fuit; nostraq́;, ut mihi uidetur, dilucida oratio. Stoicorum autem non ignoras quàm sit subtile, uel spinosum potius disserendi genus, idq́; cum Græcis, tum magis nobis, quibus etiam uerba parienda sunt, imponendaq́; noua nouis rebus nomina. quod quidẽ nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitãs, in omni arte, cuius usus uulgaris, communisq́; non sit, multam nouitatem nominum esse, cum constituantur earũ rerum uocabula, quæ in quaque arte uersentur. itaque & dialectici, et physici uerbis utuntur ijs, quæ ipsi Græciæ nota nõ sunt. geometræ uero, musici, grãmatici etiã more quodam loquuntur suo. item ipsæ rhetorum artes, quæ sunt totæ forẽses, atque populares, uerbis tamẽ in dicendo quasi priuatis utũtur, ac suis. atque ut omittam has artes elegantes, & ingenuas, ne opifices quidẽ tueri sua artificia possent, nisi uocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. quin etiam agricultura, quæ abhorret ab omni politiore elegãtia, tamen eas res, in quibus uersatur, nominibus notauit nouis. quo magis hoc philosopho faciendum est: ars est enim philosophia uitæ: de qua disserens arripere uerba de foro non potest. quanquam ex omnibus philosophis Stoici plurima nominauerunt. Zeno quoque eorũ princeps nõ tam rerũ inuentor fuit, quàm nouorum uerborum. quòd si in ea lingua, quã plerique uberiorem putant, concessum à Græcia est, ut doctissimi homines de rebus non peruulgatis inusitatis uerbis uterentur: quãto id uel nobis magis est concedendum, qui ea nunc primũ audemus attingere?

& si, quod sæpe diximus, & quidem cum aliqua querela non Græcorũ modo, sed etiam eorũ, qui se Græcos magis quàm nostros haberi uolunt; nos non modo non uinci à Græcis uerborũ copia, sed esse in ea etiam superiores: elaborandũ est, ut hoc non in nostris solum artibus, sed etiam in illorũ ipsorũ consequamur. quanquã ea uerba, quibus ex instituto ueterum utimur pro latinis, ut ipsa philosophia, ut rhetorica, dialectica, grãmatica, geometria, musica, quanquã latine ea dici poterant, tamen, quoniam usu percepta sunt, nostra ducamus. Atque hæc quidem de rerum nominibus. De ipsis rebus autem sæpenumero Brute uereor ne reprehẽdar, cum hæc ad te scribam, qui tum in philosophia, tum in optimo genere philosophiæ tantum processeris. quod si facerem quasi te erudiens, iure reprehenderer. sed ab eo plurimũ absum: neque, ut ea cognoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te mitto; sed quia facillime in nomine tuo acquiesco, & quia te habeo æquissimum eorum studiorum, quæ mihi cõmunia tecum sunt, æstimatorem, & iudicem. attendes igitur, ut soles, diligenter, eamq; controuersiam dijudicabis, quæ mihi fuit cum auunculo tuo, diuino, ac singulari uiro. Nam in Tusculano cũ essem, uellemq; è bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, ueni in eius uillam, ut eos ipse, ut solebam, inde promerem. quò cum uenissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, uidi in bibliotheca sedentem, multis circunfusum Stoicorum libris: erat enim, ut scis, in eo inexhausta auiditas legendi, nec satiari poterat, quippe qui ne reprehensionem quidem uulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere sæpe, dum sena=

tus cogeretur, nihil operæ Reip. detrahens. quo magis tum in summo otio, maximaq; copia quasi helluo librorum, si hoc uerbo in tam clara re utendum est, uidebatur. quod cũ accidisset, ut alter alterum nec opinato uideremus; surrexit statim. deinde prima illa, quæ in cõgressu solemus: quid tu, inquit, huc? à uilla enim credo: et si ibi te esse scissem, ad te ipse uenissem. Heri, inquam, ludis cõmissis, ex urbe profectus ueni ad uesperam: causa enim fuit huc ueniendi, ut quosdã hinc libros promerem: & quidem Cato totam hanc copiam iam Lucullo nostro notam esse oportebit: nã his libris eũ malo, quã reliquo ornatu uillæ delectari: est enim mihi magnæ curæ: quanquam quidem hoc proprium tuũ munus est, ut ita erudiatur, ut & patri, et Scipioni nostro, & tibi tã propinquo respondeat. laboro autem non sine causa: nã & aui eius memoria moueor, (nec enim ignoras, quanti fecerim Scipionem; qui, ut opinio mea fert, in principibus iã esset, si uiueret) & Lucullus mihi uersatur ante oculos, uir tũ omnibus excellens, tum mecum & amicitia, & omni uolũtate sententiaq; coniunctus. Præclare, inquit, facis, cũ & eorũ memoriã tenes, quorũ uterque tibi testamento liberos suos cõmendauit; & puerum diligis. quod autem meũ munus dicis, non equidem recuso, sed te adiungo sociũ. addo etiam illud, multa iam mihi dare signa puerũ & pudoris, & ingenij: sed ætatẽ uides. Video equidẽ, inquã: sed infici tamen iam debet ijs artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad maiora ueniet paratior.

* Sic equidem, diligẽtius sæpiusq; ista loquemur inter nos, agemusq; cõmuniter: sed resideamus, inquit, si pla-

cet : itaq; fecimus. Tum ille : tu autem, cum ipse tantum librorũ habeas, quos hic tandem requiris? Cõmentarios quosdam, inquam, Aristotelicos, quos hic sciebam esse, ueni ut auferrẽ, quos legerem, dũ essem otiosus : quod quidem nobis, ut scis, non sæpe contingit.

Quã uellẽ, inquit, ut te ad Stoicos inclinasses : erat enim, si cuiusquã, certe tuum, nihil præter uirtutem in bonis ducere. Vide ne magis, inquam, tuũ fuerit, cũ in re idem tibi, quod mihi, uideretur, non noua te rebus nomina imponere : ratio enim nostra consentit, oratio pugnat. Minime uero, inquit ille, cõsentit : quidquid enim præter id, quod honestũ sit, expetendũ esse dixeris, in bonisq; numeraueris; & honestũ ipsum quasi uirtutis lumen extinxeris; & uirtutẽ penitus euerteris. Dicuntur ista Cato magnifice, inquã. sed uides ne uerborum gloriam tibi cum Pyrrhone, & Aristone, qui omnia exæquent, esse cõmunem? de quibus, cupio scire, quid sentias. Ego ne quæris, inquit, scire quid sentiã? quos bonos uiros, fortes, iustos, moderatos aut audiuimus in Rep. fuisse, aut ipsi uidimus : qui sine ulla doctrina naturã ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt : eos melius à natura institutos fuisse, quàm instituti potuissent à philosophia, si ullã aliam probauissent, præter eã, quæ nihil aliud in bonis habet, nisi honestũ; nihil, nisi turpe, in malis? cæteræ philosophorum disciplinæ, omnino alia magis, alia minus, sed tamẽ omnes, quæ rem ullam uirtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modo nihil adiuuare arbitror, neque afferre, quo meliores simus; sed ipsam deprauare naturam. nam si hoc non obtineatur, id so-

lum bonum esse, quod honestũ sit: nullo modo probari possit, beatá uitam uirtute effici. quòd si ita sit: cur opera philosophiæ sit danda, nescio: si enim sapiens aliquis miser esse possit, næ ego istam gloriosam, memorabilemq; uirtutem nõ magno æstimandá putem. Quæ adhuc Cato à te dicta sunt, eadem, inquá, dicere posses, si sequerere Pyrrhonem, aut Aristoné: nec enim ignoras, his istud honestum, non summum modo, sed etiam, ut tu uis, solum bonum uideri. quod si ita est, sequitur id ipsum, quod te uelle uideo, omnes semper beatos esse sapientes. hos ne igitur laudas, & hanc eorum sententiam sequi nos censes oportere? Minime uero istorum quidem, inquit. cum enim uirtutis hoc proprium sit, earum rerum, quæ secundũ naturam sint, habere delectum: qui omnia sic exæquauerũt, ut in utranque partem ita paria redderent, uti nulla selectione uterentur eius, uirtutem ipsam sustulerunt. Istud quidem, inquam, optime dicis: sed quæro, nũ ne tibi faciendum idem sit nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestumq; sit, reliquarum rerum discrimen omne tollenti.

Si quidem, inquit, tollerem: sed relinquo. Quonam modo, inquam, si una uirtus, unũ istud, quod honestum appellas, rectum, laudabile, decorum (erit. n. notius quale sit, pluribus notatũ uocabulis idem declarantibus) id ergo inquam si solum est bonum, quid habebis præterea quod sequare? aut si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, prauum, flagitiosum, fœdum; ut hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus: quid præterea dices esse fugiendum? Nõ ignoráti, inquit, tibi quid sim dicturus, sed aliqd, ut ego

suspicor,

ſuſpicor, ex mea breui reſponſione arripere cupienti, nõ reſpondebo ad ſingula: explicabo potius, quoniã otioſi ſumus, niſi alienum putas, totam Zenonis, Stoicorumq; ſentẽtiam. Minime id quidem, inquam, alienũ: multumq; ad ea, quæ quærimus, explicatio tua iſta profecerit. Experiamur igitur, inquit. etſi habet hæc Stoicorũ ratio difficilius quiddã & obſcurius. nam cum in græco ſermone hæc ipſa quondam rerum nomina nouarũ non uidebantur, quæ nunc cõſuetudo diuturna triuit: quid cenſes in latino fore? Facillimum id quidẽ eſt, inquam: ſi enim Zenoni licuit, cum rem aliquam inueniſſet inuſitatam, inauditum quoque ei rei nomẽ imponere; cur non liceat Catoni? nec tamen exprimi uerbũ è uerbo neceſſe erit, ut interpretes indiſerti ſolent; cũ ſit uerbum, quod idem declaret, magis, minus'ue uſitatum. equidem ſoleo etiam, quod uno Græci, ſi aliter non poſſum, idem pluribus uerbis exponere. & tamen puto concedi nobis oportere, ut græco uerbo utamur, ſi quando minus occurret latinum, ne hoc ephippijs, & acratophoris potius, quàm proegmenis, & apoproegmenis concedatur. quanquam hæc quidem propoſita recte, et reiecta dicere licebit. Bene facis, inquit, quòd me adiuuas: et iſtis quidem, quæ modo dixiſti, utar potius latinis. in cæteris ſubuenies, ſi me hærentem uidebis. Sedulo, inquã, faciam. ſed fortuna forteis. quare conare quæſo: quid. n. hoc poſſumus agere diuinius? Placet his, inquit, quorum ratio mihi probatur, ſimul atque natum ſit animal, (hinc enim eſt ordiendum) ipſum ſibi conciliari, & commendari ad ſe conſeruandum, & ad ſuum ſtatum, & ad ea, quæ conſeruan=

tia ſunt eius ſtatus, diligenda; alienari autem ab interitu, iiſq; rebus, quæ interitum uideantur afferre. id ita eſſe ſic probant, quòd antequam uoluptas, aut dolor attigerit, ſalutaria appetant parui, aſpernenturq; contraria. quod non fieret, niſi ſtatum ipſum diligerent, interitum timerent. fieri autem non poſſet, ut appeterent aliquid, niſi ſenſum haberent ſui, eoq; ſe, & ſua diligerent. ex quo intelligi debet, principium ductum eſſe à ſe diligendi. In principiis autem naturalibus diligendi ſui plerique Stoici non putant uoluptatem eſſe ponendam. quibus ego uehementer aſſentior: ne, ſi uoluptatem natura poſuiſſe in iis rebus uideatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia ſequantur. ſatis eſſe autem argumenti uidetur, quamobrem illa, quæ natura prima ſunt aſcita, natura diligamus, quòd eſt nemo, quin, cum utrũuis liceat, aptas malit, & integras omnes partes corporis, quàm eodem uſu imminutas, & detortas habere. cognitiones autem (uel, ſi hæc uerba minus placent, aut minus intelliguntur, καταλήψεις appellemus licet) eas igitur ipſas propter ſe aſciſcendas arbitramur, quòd habeant quiddam in ſe quaſi complexum, & continens ueritatem. id autem in paruis intelligi poteſt: quos delectari uideamus, etiam ſi eorum nihil interſit, ſi quid ratione per ſe ipſi inuenerunt. artes etiam ipſas propter ſe aſſumendas putamus, tum quia ſit in his aliquid dignũ aſſumptione, tum quòd conſtent ex cognitionibus, & cõtineant quiddam in ſe ratione conſtitutũ, & uia. à falſa autem aſſenſione magis nos alienatos eſſe, quàm à cæteris rebus, quæ ſunt contra naturam, arbitrantur. Iam membrorum, id eſt partium corporis alia uidentur

propter eorum usum à natura esse donata, ut manus, crura, pedes, & ea, quæ sunt intus in corpore; quorum utilitas quanta sit, à medicis etiam disputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quẽdam ornatum, ut cauda pauoni, plumæ uersicolores columbis, uiris mãmæ, atque barba. hæc dicuntur fortasse ieiunius: sunt enim quasi prima elementa naturæ: quibus ubertas orationis adhiberi uix potest. nec equidem eam cogito conseƈtari: ueruntamen cum de rebus grandioribus dicas, ipsæ res uerba rapiunt: ita fit cũ grauior, tum etiam splẽdidior oratio. Est ut dicis, inquam. sed tamen omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici uidetur. istiusmodi autem res dicere ornate uelle, puerile est: plane autem, & perspicue expedire posse, doƈti, & intelligentis uiri. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principijs naturæ discessimus. quibus congruere debent, quæ sequuntur. sequitur autem prima diuisio hæc. æstimabile esse dicitur: sic. n. ut opinor appellamus * id, quod aut ipsum secundum naturã sit, aut tale quid efficiat, ut seleƈtione dignum propterea sit, quod aliquod pondus habeat dignum æstimatione: quam ille ἀξίαν uocat: contráq; inæstimabile, quod sit superiori contrarium. initijs igitur ita constitutis, ut ea, quæ secundum naturam sunt, ipsa propter se sumenda sint, cótrariáq; item reijcienda: primum est officium (id enim appello καθῆκον) ut se conseruet in naturæ statu, deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatáq; contraria, quæ inuenta seleƈtione, & item reieƈtione sequuntur: deinceps cum officio seleƈtio, deinde ea perpetua, tum ad extremum constans con-

sentaneáq; naturæ: in qua primum inesse incipit, et intelligi quid sit quod uere bonũ possit dici: prima est.n. conciliatio hominis ad ea, quæ sunt secundum naturã. simul autem cepit intelligentiam, uel notionem potius, quam appellant ἔννοιαν illi; uiditq; rerum agendarum ordinem, & ut ita dicam, concordiam: multo eã pluris æstimauit, quàm omnia illa, quæ primum dilexerat: atque ita cognitione, & ratione collegit, ut statueret in eo collocatum summum illud hominis per se laudandũ, & expetendum bonum, quod positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam, si placet. cum igitur in eo sit id bonum, quò referenda sunt omnia: honeste facta, ipsumq; honestum, quod in bonis ducitur, quanquam post oritur, tamen id solũ ui sua, et dignitate expetendum est: eorum autem, quæ sunt prima naturæ, propter se nihil est expetendum. cum uero illa, quæ officia esse dixi, proficiscãtur ab initijs naturæ: ad ea hæc referri necesse est: ut recte dici possit, omnia officia eò referri, ut adipiscamur principia naturæ, nec tamen ut hoc sit bonorum ultimum: propterea quòd nõ inest in primis naturæ conciliationibus honesta actio: cõsequens enim est, & post oritur, ut dixi: est tamen ea secundum naturam, multóq; nos ad se expetendam magis hortatur, quàm superiora omnia. sed ex hoc primũ error tollendus est, ne quis sit, qui existimet, ut duo sint ultima bonorum. ut enim si cui sit propositum collimare hastam aliquò aut sagittam, sicut nos ultimum in bonis diximus: sic illi facere omnia quæ possit, ut collimet: huic in eius similitudine omnia sint facienda, ut
* collimet, & tamen ut omnia faciat, quo propositum

aſſequatur. ſed hoc quaſi ultimum, quale nos ſummum in uita bonũ dicimus: illud autem, ut feriat, quaſi ſeli-gendum, non expetendum. cum autem omnia officia à principijs naturæ proficiſcantur, ab ijſdem neceſſe eſt proficiſci ipſam ſapientiam. ſed quemadmodũ ſæpe fit, ut is, qui cõmendatus ſit alicui, pluris eũ faciat, cui cõ-mendatus ſit, quàm illum, à quo ſit: minime mirũ eſt, primo nos ſapientiæ cõmendari ab initijs naturæ, poſt autem ipſam ſapientiã nobis chariorem fieri, quàm illa ſint, à quibus ad hanc uenerimus. atque ut membra nobis ita data ſunt, ut ad quandã rationẽ uiuendi da-ta eſſe appareant: ſic appetitio animi, quæ ὁρμὴ græ-ce uocatur, non ad quoduis genus uitæ, ſed ad quandã formam uiuendi uidetur data: itemq; & ratio, & perfecta ratio. ut enim hiſtrioni actio, ſaltatori mo-tus, non quiuis, ſed certus quidam eſt datus: ſic uita agenda eſt certo genere quodam, non quolibet: quod genus conueniens, conſentaneumq; dicimus. nec enim gubernationi, aut medicinæ ſimilem ſapientiam eſſe ar-bitramur, ſed actioni illi potius, quam modo dixi, & ſaltationi; ut in ipſa arte inſit, non foris petatur ex-tremum, ideſt artis effectio. & tamen eſt etiam alia cum his ipſis artibus ſapientiæ diſſimilitudo, propterea quòd in illis, quæ recte facta ſunt, non continentur ta-men omnes partes ex quibus conſtant. quæ autem nos aut recta, aut recte facta dicamus, ſi placet; illi au-tem appellant κατορθώματα; omnes numeros uirtutis continent: ſola enim ſapientia in ſe tota conuerſa eſt: quod idem in cæteris artibus nõ fit. inſcite autem medi cinæ, & gubernationis ultimum cum ultimo ſapientiæ

comparatur: sapientia enim et animi magnitudinem complectitur, & iustitiam, & ut omnia, quæ homini accidant, infra se esse iudicet: quod idem in cæteris artibus non cõtingit. tenere autem uirtutes eas ipsas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit, nisi statuerit nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab alio, præter honesta & turpia. Videamus nunc, quàm sint praeclare illa ijs, quæ iam posui, consequentia. cum enim hoc sit extremum (sentis enim credo me iam diu, quod τέλος Græcus dicat, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum summum: licebit etiam finem pro extremo, aut ultimo dicere) cum ergo hoc sit extremum congruenter naturæ, conuenienterq; uiuere, necessario sequitur, omnes sapientes semper feliciter, absolute, fortunate uiuere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quàm uitam, fortunasq; nostras, id est ut, quod honestum sit, id solum bonum iudicemus: potest id quidem fuse, & copiose, & omnibus electissimis uerbis, grauissimisq; sententijs rhetorice & augeri, & ornari: sed consectaria me Stoicorum breuia, & acuta delectant. concluduntur igitur eorum argumenta sic. quod est bonum, omne laudabile est: quod autem laudabile est, omne honestum est: bonum igitur quod est, honestum est. satis ne hoc conclusum uidetur? certe: quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant sumpta in eo, uides esse conclusum. duorum autem, è quibus effecta conclusio est, contra superius dici solet, non omne bonum esse laudabile. nam quod honestum sit, laudabile esse conceditur. illud au=

em perabſurdum, bonum eſſe aliquid, quod non ex=petendum ſit; aut expetendũ, quod non placens; aut, ſi id, non etiam diligendum; ergo & probandũ; ita etiam laudabile; id autem honeſtum. ita fit, ut, quod bonum ſit, id etiam honeſtum ſit. deinde quæro, quis aut de miſera uita poſſit gloriari, aut non de beata? de ſola igitur beata. ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam eſſe beatam uitam: quod non poſſit quidem niſi honeſtæ uitæ iure contingere: ita fit, ut ho=neſta uita beata uita ſit. & quoniam is, cui contingit ut iure laudetur, habet inſigne quiddam ad decus, & ad gloriam, ut ob ea, quæ tanta ſint, beatus dici iure poſſit: idem de uita talis uiri rectiſſime dicitur. ita ſi beata uita honeſtate cernitur, quod honeſtum eſt, id bonum ſolum habendum eſt. quod uero negari nullo modo poſſit, quem unquam ſtabili, & firmo, & ma gno animo, quem fortem uirum dicimus effici poſſe, niſi conſtitutum ſit, non eſſe malum dolorem? ut enim qui mortem in malis ponit, non poteſt eam non timere: ſic nemo ulla in re poteſt id, quod malum eſſe decer=nit, non curare, idq́; contemnere. quo poſito, & o=mnium aſſenſu approbato, illud aſſumitur, eum, qui magno ſit animo, atque forti, omnia, quæ cadere in hominem poſſint, deſpicere, & pro nihilo puta=re. quæ cum ita ſint, effectum eſt nihil eſſe malum, quod turpe non ſit. atque iſte uir altus, & excellens, magno animo, uere fortis, infra ſe omnia humana ducens, is inquam, quem efficere uolumus, quem quæ=rimus certe; & confidere ſibi debet, & ſuæ uitæ, & actæ, & conſequenti, & bene de ſe iudicare,

ſtatuens nihil mali poſſe incidere ſapienti. ex quo intelligitur idem, illud ſolum bonum eſſe, quod honeſtum ſit, idq́; eſſe beate uiuere, & honeſte, id eſt cum uirtute uiuere. nec uero ignoro uarias philoſophorum fuiſſe ſententias, eorum dico, qui ſummum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerent. quas quãquam uitioſe quidam ſecuti ſunt, tamen non modo his tribus, qui uirtutem à ſummo bono ſegregauerunt, cum aut uoluptatem, aut uacuitatem doloris, aut prima naturæ in ſummis bonis ponerent, ſed etiam alteris tribus, qui mancam fore putauerũt ſine aliqua acceſſione uirtutem, ob eamq́; rem trium earum rerum, quas ſupra dixi, ſingulas ſingulis addiderunt: his tamen omnibus eos antepono, cuiuſmodi ſunt, qui ſummum bonum in animo, atque in uirtute poſuerunt. ſed ſunt tamen perabſurdi & ij, qui, cum ſcientia uiuere, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam eſſe dixerunt, atque ita ſapientem beatum fore, nihil aliud alij momento ullo anteponentem: ut quidam Academici conſtituiſſe dicuntur, extremum bonorum, & ſummum munus eſſe ſapientis obſiſtere uiſis, aſſenſusq́; ſuos firme ſuſtinere. his ſingulis copioſe reſponderi ſolet, ſed quæ perſpicua ſunt, longa eſſe nõ debent. quid autem apertius, quàm, ſi ſelectio nulla ſit ab ijs rebus, quæ contra naturã ſint,
* earum rerum, quæ ſint ſecundum naturam, tollatur omnis ea, quæ quæratur, laudeturq́; prudentia? circunſcriptis igitur ijs ſententijs, quas poſui, & ijs, quæ ſimiles earum ſunt, relinquitur ut ſummum bonum ſit, uiuere ſcientiam adhibentem earum rerum, quæ natura eueniant; ſeligentem, quæ ſecundum naturam, et, ſi quæ

contra naturam ſunt, reijcientem, ideſt conuenienter, congruenterq; naturæ uiuere. ſed in cæteris artibus, cum dicitur artificioſe, poſterum quodam modo, & conſequens putandum eſt: quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant. quod autem in quo ſapienter dicimus, id apprime recte dicitur: quidquid enim à ſapiente proficiſcitur, id continuo debet expletum eſſe omnibus ſuis partibus: in eo enim poſitum eſt id, quod dicimus eſſe expetendum. nam ut peccatum eſt patriam prodere, parentes uiolare, fana depeculari, quæ ſunt in effectu: ſic timere, ſic mœrere, ſic in libidine eſſe, peccatum eſt, etiam ſine effectu. uerum ut hæc non in poſteris, & in conſequentibus, ſed in primis continuo peccata ſunt: ſic ea, quæ proficiſcuntur à uirtute, ſuſceptione prima, non perfectione recta ſunt iudicãda. Bonum autem, quod in hoc ſermone toties uſurpatum eſt, id etiam definitione explicetur. ſed eorum definitiones paulum oppido inter ſe differunt, & tamen eodem ſpectant. ego aſſentior Diogeni, qui bonum definierit, id, quod eſſet natura abſolutum. id autem ſequens, illud quod prodeſſet, (ὠφέλημα enim ſic appellemus) motum aut ſtatum eſſe dixit, è natura abſoluta. cumq; rerũ notiones in animis fiãt, ſi aut uſu aliquid cognitum ſit, aut coniunctione, aut ſimilitudine, aut collatione rationis: hoc quarto, quod extremum poſui, bonorum notitia facta eſt. cum enim ab ijs rebus, quæ ſunt ſecundum naturam, aſcendit animus collatione rationis, tum ad notionem boni peruenit. hoc autem ipſum bonum non acceſſione, neque creſcendo, aut cum cæteris comparando, ſed propria ui ſua & ſentimus, & appellamus bonum. ut enim mel,

etsi dulcissimum est, suo tamẽ proprio genere saporis, non comparatione cum aliis, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi æstimandum, sed ea æstimatio genere ualet, nõ magnitudine. nã cum æstimatio, quæ ἀξία dicitur, neque in bonis numerata sit, nec rursus in malis: quãtumcũque eò addideris, in suo genere manebit. alia est igitur propria æstimatio uirtutis: quæ genere, non crescendo, ualet. nec uero perturbationes animorum, quæ uitam insipientiũ miseram, acerbamq́; reddunt, quas Græci πάθη appellant, poteram ego, uerbum ipsum interpretans, morbos appellare: sed non cõueniret ad omnia: quis enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt πάθος. sit igitur perturbatio, quæ nomine ipso uitiosa declarari uidetur. nec hæ perturbationes ui aliqua naturali mouentur: omnesq́; hæ sunt genere quatuor, partibus plures; ægritudo, formido, libido, quamq́; Stoici cõmuni nomine corporis, et animi, ἡδονὴν appellant; ego malo lætitiam appellare, quasi gestientis animi elationem uoluptariam. perturbationes autem nulla naturæ ui cõmouentur: omniaq́; ea sunt opiniones ac iudicia leuitatis. itaque his sapiens semper uacabit. omne autem quod honestum sit, id esse propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententiis. præter enim tres disciplinas, quæ uirtutem à summo bono excludunt, cæteris omnibus philosophis hæc est tuenda sententia, maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestũ, esse uoluerunt. sed hæc quidem est perfacilis, & perexpedita defensio. quis est enim, aut quis un

quam fuit aut auaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipisci scelere quouis uelit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quàm illo modo peruenire? quam uero utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis sunt, quò moueantur, quibusq; de causis ea uersentur in cœlo? quis autem tam agrestibus institutis uiuit, aut quis cõtra studia naturæ tã uehementer obduruit, ut à rebus cognitione dignis abhorreat, easq; sine uoluptate, aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis est, qui maiorum, aut Africanorum, aut eius, quem tu in ore semper habes, proaui mei, cæterorumq; uirorum fortium, atque omni uirtute præstantium facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo afficiatur uoluptate? quis autem honesta in familia institutus, & educatus ingenue, non ipsa turpitudine, etiam si eum læsura non sit, offenditur? quis animo æquo uidet eum, quem impure, ac flagitiose putet uiuere? quis non odit sordidos, uanos, leues, futiles? quid autem dici poterat, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statueremus, quo minus homines tenebras, & solitudinem nacti, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se fœditate sua turpitudo ipsa deterreat? innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est: nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quàm & honesta expetenda per se, & eodem modo turpia per se fugienda. Constituto autem illo, de quo ante diximus, quod honestum sit, id esse solũ bonum; intelligi necesse est, pluris id, quod honestum

sit, æstimandũ esse, quàm illa media, quæ ex eo comparentur. stultitiam autem, & temeritatem, & iniustitiam, & intemperãtiam cũ dicimus esse fugienda propter eas res, quæ ex ipsis eueniant, nõ ita dicimus, ut cũ illo quod positum est, solum id esse malum, quod turpe sit, hæc pugnare uideatur oratio: propterea quòd ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpes actiones, quæ oriũtur è uitijs: quas enim Græci κακίας appellãt, uitia malo, quàm malitias nominare. Hæc tu inquam Cato uerbis illustribus, & id, quod uis, declarãtibus. itaque mihi uideris latine docere philosophiam, & ei quasi ciuitatem dare, quæ quidem adhuc peregrinari Romæ uidebatur, nec offerre sese nostris sermonibus: & ista maxime propter limatam quandam & rerum & uerborũ tenuitatem. scio enim esse quosdam, qui quamuis lingua philosophari possint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus utũtur ipsi, qui dicunt ea se modo probare, quibus natura tacita assentiatur. itaque in rebus minime obscuris non multus est apud eos disserendi labor. quare attendo te studiose, et, quæcũque rebus ijs, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriæ mando: mihi enim erit ijsdem istis fortasse iam utendũ. Virtutibus igitur rectissime mihi uideris, & ad consuetudinem nostræ orationis, uitia posuisse contraria. quod enim uituperabile est per se ipsum, id eo ipso uitium nominatũ puto, uel etiam à uitio dictum uituperari. sin κακίαν malitiam dixisses, ad aliud nos unum certum uitium consuetudo latina traduceret. hoc omni uirtuti uitiũ cõtrario nomine opponitur. Tum ille, his igitur ita positis, inquit, sequitur

magna contentio: quæ pertractata est à Peripateticis mollius: est.n.eorum consuetudo dicendi non satis acuta propter ignorationẽ dialecticæ. Carneades tuus egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaq́; eloquentia rem in summum discrimen adduxit: propterea quòd pugnare non destitit, in omni hac quæstione, quæ de bonis, et malis appelletur, nõ esse rerum Stoicis cum Peripateticis cõtrouersiam, sed nominum. mihi autem nihil tam perspicuum uidetur, quàm has sententias eorum philosophorum re inter se magis, q̃ uerbis dissidere, maiorem multo habere Stoicos & Peripateticos rerum omnino discrepantiam, quàm uerborum; quippe cum Peripatetici omnia, quæ ipsi bona appellãt, pertinere dicant ad beate uiuendũ; nostri uero, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, complecti beatam uitam putent. an uero certius quidquam potest esse, quàm illa ratio eorum, qui dolorem in malis ponunt, nõ posse sapientem beatum esse, cum eculeo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis nõ habent, ratio certe cogit uti in omnibus tormentis conseruetur beata uita sapienti. etenim si dolores eosdem tolerabilius patiantur, qui excipiunt eos pro patria, quàm qui leuiore de causa: opinio facit, non natura, uim doloris aut maiorem, aut minorem. ne illud quidem est consentaneum, ut, si, cum tria genera bonorum sint, quæ sententia est Peripateticorũ, eo beatior quisque sit, quo sit corporis, aut externis bonis plenior; ut hoc idem approbandum sit nobis, ut, qui plura habeat quæ in corpore magni æstimantur, sit beatior. illi enim corporis cõmodis compleri uitam beatam putant: nostri nihil minus. nam cum ita placeat, ne

eorum quidem bonorum, quæ nos bona naturæ appellemus, frequentia beatiorem uitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris æstimandam: certe minus ad beatã uitam pertinet multitudo corporis cõmodorum. etenin si & sapere expetendum sit, & ualere: coniunctum utrunque magis expetendũ sit, quàm sapere solũ. neque tamen, si utrunque sit æstimatione dignũ, pluris sit cõiunctum, quàm sapere ipsum separatum. nam qui ualetudinem æstimatione aliqua dignã uideamus, neque tamen eam in bonis ponimus, ijdem censemus nullã esse tantam æstimationem, ut ea uirtuti anteponatur. quod idem Peripatetici nõ tenent: quibus dicendum est, quæ & honesta actio sit, & sine dolore, eam magis esse expetendam, quàm si esset eadem actio cum dolore. nobis aliter uidetur: recte, secus ne, postea. sed potest ne rerum maior esse dissensio? ut enim obscuratur, & offunditur luce solis lumen lucernæ; et ut interit magnitudine maris Aegei stilla muriæ; et ut in diuitijs Crœsi teruncij accessio, et gradus unus in ea uia, quæ est hinc in Indiam: sic, cum sit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista rerum in corpore sitarum, æstimatio splendore uirtutis, & magnitudine obscuretur, & obruatur, atque intereat necesse est. & quemadmodũ opportunitas (sic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit maior productione temporis, (habent enim suum modum quæcunque opportuna dicũtur) sic recta effectio (κατόρθωσιν enim ita appello, quoniam rectum factum κατόρθωμα) recta igitur effectio, itẽ conuenientia, denique ipsum bonum, quod in eo positum est, ut naturæ cõsentiat, crescendi accessionem nullã habet: ut enim oppor=

tunitas illa, sic hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione maiora: ob eamq; causam Stoicis non uidetur optabilior, nec magis expetenda beata uita, si sit longa, quàm si breuis: utunturq; simili. ut si cothurni laus illa esset, ad pedẽ apte conuenire; neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec maiores minoribus: sic quorum omne bonum cõueniẽtia, atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec lõginquiora breuioribus anteponentur: nec uero satis acute dicunt: si bona ualetudo pluris æstimãda sit longa, quàm breuis, sapiẽtiæ quoque usus longissimus quisque sit plurimi. non intelligunt ualetudinis æstimationem spatio iudicari; uirtutis, opportunitate: ut uideantur qui illud dicant, ijdem hoc esse dicturi, bonam mortem, & bonum partum meliorem longum esse, quàm breuem. non uident alia breuitate pluris æstimari, alia diuturnitate. itaq; consentaneum est his, quæ dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, crescere putant posse, ijsdem placere esse alium alio etiam sapiẽtiorem, itemq; alium magis alio uel peccare, uel recte facere. quod nobis non licet dicere: qui crescere bonorum finem non putamus. ut enim qui demersi sunt in aqua, nihilo magis respirare possunt, si longe non absunt à summo, ut iam iamq; possint emergere, quàm si etiam tum essent in profundo; nec catulus ille, qui iam appropinquat ut uideat, plus cernit, quã is, qui modo est natus: item qui processit aliquantum ad uirtutis aditum, nihilo minus in miseria est, quàm ille, qui nihil processit. hæc mirabilia uideri intelligo: sed cum certe superiora firma, ac uera sint, his au-

tem ea conſentanea, & conſequentia; ne de eorum qui dem ueritate eſt dubitandum. ſed quanquam negēt, nec uirtutes, nec uitia creſcere : attamen utrūque eorū fundi quodam modo, & quaſi dilatari putant. diuitias autem Diogenes cenſet nō eam modo uim habere, ut quaſi duces ſint ad uoluptatem, & ad ualetudinem bonam, ſed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in uirtute, neq; in cæteris artibus, ad quas eſſe dux pecunia poteſt, continere autē non poteſt: itaque ſi uoluptas, aut ſi bona ualetudo ſit in bonis, diuitias quoq; in bonis eſſe ponendas : at ſi ſapientia bonum ſit, non ſequi ut etiam diuitias bonum eſſe dicamus: nec ab ulla re, quæ non ſit in bonis, id, quod ſit in bonis, contineri poteſt . ob eamq; cauſam, quia cogitationes, comprehenſionesq; rerum, è quibus efficiuntur artes, ad appetitiones mouent; cum diuitiæ nō ſint in bonis, nulla ars diuitijs contineri poteſt. quod ſi de artibus concedamus , uirtutis tamen non ſit eadem ratio, propterea quòd hæc plurimæ commentationis, & exercitationis indigeat, quod idem in artibus non fit ; & quòd uirtus ſtabilitatem, firmitatem, conſtantiam totius uitæ complectatur, nec eadem hæc in artibus eſſe uideamus . Deinceps explicatur differentia rerum: quam ſi non ullam eſſe diceremus, confunderetur omnis uita , ut ab Ariſtone ; nec ullum ſapientiæ munus, aut opus inueniretur, cum inter res eas, quæ ad uitam degendam pertinerent, nihil omnino intereſſe , neque ullum delectum adhiberi oporteret. itaque, cum eſſet ſatis conſtitutum id ſolum eſſe bonum, quod eſſet honeſtum; et id malum ſolum, quod turpe: tum inter hæc, & illa , quæ nihil ualerent ad beate , miſere ue uiuen-

dum,

dum, aliquid tamen, quo differrent, esse uoluerunt, ut essent eorum alia æstimabilia, alia contra, alia neutrum: quæ autem æstimanda essent, eorum in aliis satis esse causæ, quamobrem quibusdã anteponerentur; ut in ualetudine, ut in integritate sensuũ, ut in doloris uacuitate; ut gloriæ, diuitiarum, similium rerum: alia autem non esse eiusmodi. itemq; eorũ, quæ nulla æstimatione digna essent, partim satis habere causæ, quamobrem reiicerentur; ut dolorem, morbum, sensuũ amissionẽ, paupertatem, ignominiam, similia horũ: partim nõ. itemq; hinc esse illud exortum quod Zeno προηγμένον, cõtraq; quod ἀποπροηγμένον nominauit, cum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac nouis: quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. quanquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles. sed non alienũ est, quo facilius uis uerbi intelligatur, rationem huius uerbi faciendi Zenonis exponere. ut enim, inquit, nemo dicit, in regia regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem, (id enim est προηγμένον) sed eos, qui in aliquo honore sint, quorum ordo proxime accedit, ut secũdus sit ad regium principatum: sic in uita non ea, quæ primario loco sunt, sed ea, quæ secundum locum obtinent, προηγμένα, id est producta nominentur. quæ uel ita appellemus, (id erit uerbum è uerbo) uel promota, uel, ut dudum diximus, præposita, uel præcipua; & illa reiecta: re enim intellecta, in uerborum usu faciles esse debemus. quoniam autem omne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus: necesse est, nec bonum esse, nec malum hoc quod præpositum uel præcipuum nominamus. itaque id definimus, quod sit indif-

ferens, cum æstimatione mediocri: quod .n. illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit ut indifferens dicerem. neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in medijs, quod aut secũdum naturam esset, aut contra: nec, cum id relinqueretur, nihil in his poni, quod satis æstimabile esset: nec hæc posita, non aliqua essent præposita. recte igitur hæc facta distinctio est. atque etiam ab ijs, quo facilius res perspici possit, hoc simile ponitur. ut enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem, & ultimum, ita iacere talum, ut rectus assistat; qui ita talus erit iactus, ut cadat rectus, præpositum quiddã habebit ad finem; qui aliter, contra; neque tamen illa præpositio tali ad eũ, quem dixi, finem pertinebit: sic ea, quæ sunt præposita, referuntur illa quidem ad finem, sed ad eius uim, naturamq; nihil pertinent. Sequitur illa diuisio, ut bonorum alia sint ad illud ultimum pertinentia, (sic enim appello, quæ τελικὰ dicuntur: iam hoc ipsum instituamus, ut placuit, pluribus uerbis dicere, quod uno non poterimus; ut res intelligatur) alia autem efficientia, quæ Græci ποιητικὰ; alia utrunque. de pertinentibus, nihil est bonum, præter actiones honestas. de efficientibus, nihil præter amicum. sed & pertinentẽ & efficientem sapientiam uolunt esse. nam quia sapientia est conueniens actio, est illo pertinenti genere, quod dixi. quod autem honestas actiones affert, & efficit, id efficiens dici potest. hæc, quæ præposita dicimus, partim sunt per se ipsa præposita, partim quòd aliquid efficiunt, partim utrunque: per se, ut quidam habitus oris, & uultus, ut status, ut motus; in quibus sunt et præponenda quædam, et reij=

cienda : alia ob eam rem præposita dicetur, quòd ex se aliquid efficiant, ut pecunia : alia autē ob utranq; rem, ut integri sensus, ut bona ualetudo. de bona autem fama (quam .n. appellant εὐδοξίαν, aptius est hoc loco bonam famam appellare, quàm gloriam) Chrysippus quidem, & Diogenes, detracta utilitate, ne digitum quidem eius causa porrigendum esse dicebant. quibus ego uehementer assentior. qui autem post eos fuerunt, cum Carneadem sustinere nō possent, hanc, quam dixi, bonam famam ipsam propter se præpositam, et sumendā esse dixerunt; esseq; hominis ingenui, et liberaliter educati, uelle bene audire à parentibus, à propinquis, à bonis etiam uiris, idq; propter rem ipsam, non propter usum : dicuntq;, ut liberis cōsultum uelimus, etiam si posthumi futuri sint, propter ipsos, sic futuræ post mortem famæ tamen esse propter rem, etiam detracto usu, consulendum. sed cum, quod honestum sit, id solum bonum esse dicamus : consentaneum tamen est, fungi officio, cum id officium nec in bonis ponamus, nec in malis : est enim aliquid in his rebus probabile, & quidem ita, ut eius ratio reddi possit. est autem officium, quod ita factum est, ut eius probabilis ratio reddi possit. ex quo intelligitur, officium medium quoddam esse, quod neque in bonis ponatur, neque in cōtrarijs. quoniamq; in ijs rebus, quæ neque in uirtutibus sunt, neque in uitijs, est tamen quiddam, quod usui possit esse : tollendum id nō est. est autem eius generis actio quoque quædam, & quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid, et facere eorum. quod autem ratione actum sit, id officiū appellamus. est igitur officiū eius generis, quod nec in bo

nis ponatur, nec in contrarijs. atque perspicuum etiam illud est, in istis rebus medijs aliquid agere sapiẽtem. iudicat igitur, cum agit, officium illud esse. quod quoniã nunquam fallitur in iudicando, erit in medijs rebus officium. quod efficitur etiã hac cõclusione rationis. quoniam enim uidemus esse quiddam, quod recte factum appellemus, id autem est perfectum officium: erit autẽ etiam inchoatum, ut, si iuste depositum reddere in recte factis sit, in officijs ponatur depositum reddere: illo. n. addito, iuste, facit recte factũ: per se autem hoc ipsum reddere in officio ponitur. quoniamq; non dubium est, quin in ijs, quæ media dicimus, sit aliud sumendũ, aliud reijciendũ: quidquid ita fit, aut dicitur, cõmuni officio cõtinetur. ex quo intelligitur, quoniã se ipsos omnes natura diligunt, tam insipientem, quàm sapientem sumpturum quæ secundum naturam sint, reiecturumq; cõtraria. ita est quoddam commune officium sapientis, et insipientis. ex quo efficitur, uersari in ijs, quæ media dicamus. sed cum ab his omnia proficiscantur officia; nõ sine causa dicitur, ad ea referri omnes nostras cogitationes, in his & excessum è uita, & in uita mansionem: in quo enim plura sunt, quæ secundum naturam sunt; huius officium est in uita manere: in quo autem aut sunt plura contraria, aut fore uidentur; huius officium est è uita excedere. ex quo apparet, & sapientis esse aliquando officium, excedere è uita, cũ beatus sit; & stulti, manere in uita, cum sit miser. nam bonum illud, & malum, quod sæpe iam dictum est, postea consequitur. prima autem illa naturæ, siue secunda, siue contraria, sub iudicium sapientis, & delectum cadũt:

estq; illa subiecta quasi materia sapiētiæ. itaque & manendi in uita, & migrādi ratio omnibus ijs rebus, quas supra dixi, metienda. nam neque ijs, qui uirtute retinentur in uita, neque ijs, qui sine uirtute sunt, mors est oppetenda; ut sæpe officium est sapientis desciscere à uita, cum sit beatissimus, si id opportune facere possit, quod est cōuenienter naturæ uiuere: sic enim censent, opportunitatis esse beate uiuere. itaque à sapientia præcipitur, se ipsam, si iusserit, sapiens ut relinquat. quāobrem cum uitiorum ista uis non sit, ut causam afferāt mortis uoluntariæ: perspicuum est, etiam stultorum, qui ijdem miseri sint, officium esse, manere in uita, si sint in maiore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. & quoniam excedens è uita, & manens, æque miser est; nec diuturnitas magis ei uitam fugiendā facit: non sine causa dicitur ijs, qui pluribus naturalibus frui possint, esse in uita manendum. pertinere autem ad rem arbitrantur intelligi natura fieri, ut liberi à parentibus amentur: à quo initio profectā cōmunem humani generis societatē persequimur. quod primum intelligi debet figura, membrisq; corporum. quæ ipsa declarant, procreandi à natura habitam esse rationem. neque uero hæc inter se cōgruere possent, ut natura & procreari uellet, & diligi procreatos non curaret. atque etiā in bestijs uis naturæ inspici potest: quarum in fœtu & educatione laborem cum cernimus, naturæ ipsius uocem uidemur audire. quare ut perspicuū est, natura nos à dolore abhorrere: sic apparet, à natura ipsa, ut eos, quos genuerimus, amemus, impelli. ex hoc nascitur, ut etiam cōmunis hominum inter homi-

nes naturalis sit cōmendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum, quòd homo sit, non alienum uideri. ut enim in membris alia sunt tanquam sibi nata, ut oculi, ut aures; alia etiam cæterorum membrorū usum adiuuant, ut crura, ut manus: sic immanes quædā bestiæ sibi solum natæ sunt: at illa, quæ in concha patula Pinna dicitur, isq;, qui enat è concha, qui, quòd eam custodiat, Pinnoteres uocatur, in eamq; cum se recepit, includitur; ut uideatur monuisse, ut caueret; itemq; formicæ, apes, ciconiæ aliorum etiam causa quædam faciunt. multo magis hæc coniunctio est hominis: itaque natura sumus apti ad cœtus, concilia, ciuitates. Mundū autem censet regi numine deorum, eumq; esse quasi cōmunem urbem, & ciuitatem hominum, & deorum, et unumquenque nostrū eius mundi esse partem: ex quo illud natura consequi, ut communem utilitatem nostræ anteponamus. ut enim leges omnium salutem singulorum saluti anteponunt: sic uir bonus, & sapiens, & legibus parens, & ciuilis officij non ignarus, utilitati omnium plus, quàm unius alicuius, aut suæ consulit, nec magis uituperādus est proditor patriæ, quàm cōmunis utilitatis, aut salutis desertor propter suam utilitatē, aut salutem. ex quo fit, ut laudandus sit is, qui mortem appetat pro Rep. qui doceat chariorem nobis esse patriā quàm nosmet ipsos. quoniamq; illa uox inhumana, & scelerata dicitur, eorum, qui negant se recusare, quo minus ipsis mortuis terrarum omnium deflagratio consequatur; quod uulgari quodam uersu græco pronunciari solet: certe uerum est, etiam ijs, qui aliquando futuri sint, esse propter ipsos cōsulendum. ex hac animorū

affectione testamenta, cõmendationesq; morientium natæ sunt: quodq; nemo in solitudine uitam agere uelit, ne cum infinita quidem uoluptatum abũdantia, facile intelligitur, non ad coniunctionem, cõgregationemq; hominũ, & ad naturalem cõmunitatem esse natos. impellimur autem natura, ut prodesse uelimus quãplurimis, in primisq; docendo, rationibusq; prudentiæ tradendis. itaque nõ facile est inuenire, qui, quod sciat ipse, nõ tradat alteri. ita nõ solum ad discendum propensi sumus, uerum etiam ad docendum. atque ut tauris natura datum est, ut pro uitulis cõtra leones summa ui impetuq; contendãt: sic ij, qui ualent opibus, atque id facere possunt, ut de Hercule & Libero accepimus, ad seruandũ genus hominũ natura incitantur. atque etiam Iouem cum optimum, & maximum dicimus, cumq; eundẽ salutarem, hospitalem, statorem; hoc intelligi uolumus, salutem hominum in eius esse tutela. minime autem cõuenit, cũ ipsi inter nos abiecti neglectiq; simus, postulare ut dijs immortalibus chari simus, & ab his diligamur. quemadmodum igitur membris utimur prius, quàm didicimus cuius ea utilitatis causa habeamus: sic inter nos natura ad ciuilem communitatem coniuncti, & consociati sumus. quod ni ita se haberet, nec iustitiæ ullus esset, nec bonitati locus. & quo modo hominum inter homines iuris esse uincula putant, sic homini nihil iuris esse cũ bestijs: præclare enim Chrysippus, cætera nata esse hominum causa, & deorũ, eos autem cõmunitatis & societatis suæ, ut bestijs homines uti ad utilitatem suam possint sine iniuria: quoniamq; ea natura esset hominis, ut cum genere humano quasi ciui-

le ius intercederet; qui id conseruaret, eum iustum; qui migraret, iniustum fore. sed quemadmodum, theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest eius esse eum locum, quem quisque occuparit: sic in urbe, mundóue communi non aduersatur ius, quo minus suũ quidque cuiusque sit. cum autem ad tuendos, conseruandosq; homines hominem natum esse uideamus: cõsentaneum est huic naturæ, ut sapiẽs uelit gerere, & ministrare Rẽp. atque, ut è natura uiuat, uxorem adiungere, & uelle ex ea liberos procreare. ne amores quidem sanctos à sapiente alienos esse arbitrãtur. Cynicorum autem rationem atque uitam alij cadere in sapientem dicũt, si quis eiusmodi forte casus inciderit, ut id faciendum sit: alij nullo modo. ut uero conseruetur omnis homini erga hominem societas, coniunctio, charitas, & emolumenta, & detrimenta, quæ ὠφελήματα & βλάμματα appellant, communia esse uoluerunt. quorum altera prosunt, nocent altera. neque solum ea communia, uerum etiam paria esse dixerunt. incõmoda autem, & commoda (ita εὐχρηστήματα & δυσχρηστήματα appello) communia esse uoluerunt, paria noluerunt: illa enim, quæ prosunt, aut quæ nocent, aut bona sunt, aut mala: quæ sint paria necesse est. cõmoda autem, aut incõmoda in eo genere sint, quæ præposita & reiecta dicimus. ea possunt paria non esse: sed emolumenta communia esse dicuntur: recte autem facta & peccata non habentur communia. amicitiam autem adhibendam esse censent, quia sit ex eo genere, quæ prosunt. quanquam autem in amicitia alij dicant æque charam esse sapienti rationem amici, ac suam, alij

autem sibi cuique chariorem suã: tamen hi quoque posteriores fatentur alienum esse à iustitia, ad quam nati esse uideamur, detrahere quid de aliquo, quod sibi assumat. minime uero probatur huic disciplinæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut iustitiã propter utilitates asci=sci, aut probari: eædem enim uoluptates poterunt eas labefactare, atq; peruertere: etenim nec iustitia nec amicitia esse omnino poterunt, nisi ipsa per se expetantur: ius autem quod ita dici, appellariq; possit, id esse naturam; alienumq; esse à sapiente, non modo iniuriam cui facere, uerum etiam nocere. nec uero rectum est cum amicis, aut bene meritis cõsociare, aut coniungere iniuriam: grauissimeq;, & uerissime defenditur, nũquam æquitatem ab utilitate posse seiungi; et quidquid æquũ, iustumq; esset, id etiam honestum; uicissimq;, quidquid esset honestum, id iustũ etiam, atque æquum fore. Ad easq; uirtutes, de quibus disputatum est, dialecticam etiam adiungunt, & physicam: easq; ambas uirtutum nomine appellant; alteram, quòd habeat rationem, ne cui falso assentiamur, ne'ue unquam copiosa probabilitate fallamur, eaq;, quæ de bonis, & malis diceremus, ut tenere, tueriq; possimus: nam sine hac arte quemuis arbitramur à uero abduci, fallíq; posse. recte igitur, si omnibus in rebus temeritas, ignoratioq; uitiosa est, ab his ea, quæ tollit hæc, uirtus nominata est. Physicæ quoque nõ sine causa tributus idem est honos: propterea quòd qui conuenienter naturæ uicturus sit, ei & proficiscendum est ab omni mundo, & ab eius procuratione. nec uero potest quisquam de bonis, & malis uere iudicare, nisi omni cognita ratione naturæ, & ui=

tæ, etiam deorum, & utrum conueniat nec ne natura hominis cum uniuersa. quæq; sunt uetera præcepta sapientium, qui iubent tempori parere, & sequi deum, & se noscere, & nihil nimis, hæc sine physicis quã uim habeant (& habent maximam) uidere nemo potest. atque etiam ad iustitiam colendam, ad tuendas amicitias, et reliquas charitates quid natura ualeat, hæc una cognitio potest tradere. nec uero pietas aduersus deos, nec quanta his gratia debetur, sine explicatione naturæ intelligi potest. Sed iam sentio me esse longius prouectum, quàm proposita ratio postularet. uerum admirabilis compositio disciplinæ, incredibilisq; rerum traxit ordo. quæ, per deos immortales, non ne miraris? quid enim aut in natura, qua nihil est aptius, nihil descriptius; aut in operibus manu factis tã compositũ, tamq; compactum, & coagmentatũ inueniri potest? quid posterius priori non cõuenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid nõ sic aliud ex alio nectitur, ut non, si ullam literam moueris, labent omnia? nec tamen quidquam est, quod moueri possit. quàm grauis uero, quàm magnifica, quàm constans conficitur persona sapientis? qui, cum ratio docuerit quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit necesse est beatus, ueréq; omnia ista nomina possideat, quæ irrideri ab imperitis solent: rectius enim appellabitur rex, quàm Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit: rectius magister populi (is enim est Dictator) quàm Sylla, qui trium pestiferorum uitiorum, luxuriæ, auaritiæ, crudelitatis, magister fuit: rectius diues, quàm Crassus, qui nisi eguisset, nunquam Euphratem nulla belli causa

transire uoluisset. recte eius omnia dicentur, qui scit uti solus omnibus. recte etiam pulcher appellabitur: animi enim lineamenta sunt pulchriora, quàm corporis: recte solus liber, nec dominationi cuiusquam parens, neque obediens cupiditati: recte inuictus, cuius etiã si corpus cõstringatur, animo tamen uincula inijci nulla possint, neque expectet ullũ tempus ætatis, ut tũ denique iudicetur, beatus ne fuerit, cum extremum uitæ diem morte confecerit: quod ille unus è septem sapientibus non sapienter Crœsum monuit. nam si beatus unquam fuisset, beatam uitam usque ad illum à Cyro extructũ rogũ protulisset. quod si ita est, ut neque quisquã nisi bonus uir, & omnes boni beati sint: quid philosophia magis colendum, aut quid est uirtute diuinius?

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER IIII.

Q Væ cum dixisset, finem ille. ego autem, næ tu, inquam, Cato ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucide. itaque aut omittamus contra omnino uelle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum: tum enim diligenter, etsi minus uere, nam non dum id quidem audeo dicere; sed tamen accurate non modo fundatam, uerum etiam extructam disciplinam non est facile perdiscere. Tum ille, ain tandem, inquit, cũ ego te hac noua

lege uideam eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas? quæ tamen à te agetur nõ melior, quàm illæ sunt, quas interdum obtines. quare istã quoque aggredere, tractatam præsertim & ab alijs, & à te ipso sæpe, ut tibi deesse non possit oratio. Tũ ego, non mehercule soleo temere contra Stoicos: non quo illis admodũ assentiar: sed pudore impedior: ita multa dicũt, quæ uix intelligam. Obscura, inquit, quædam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicũtur de industria: sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur easdem res, inquã, Peripateticis dicentibus, uerbum nullum est, quod non intelligatur? Easdem ne res, inquit? an parum disserui, non uerbis Stoicos à Peripateticis, sed uniuersa re, & tota sententia dissentire? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit.

Putabam equidem satis, inquit, me dixisse. quare ad ea primum, si uidetur. sin aliud quid uoles, postea.

Immo isto quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, responde arbitratu meo. Vt placet, inquit. etsi illud erat aptius, æquum cuique concedere. Existimo, inquam, Cato, ueteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem, deinde eorum Polemonem, Theophrastum, satis & copiose, & eleganter habuisse constitutam disciplinam, ut non esset causa Zenoni, cum Polemonem audisset, cur & ab eo ipso, & à superioribus dissideret. quorum fuit hæc institutio. in qua animaduertas uelim, quid putes mutandum; nec expectes, dum ad omnia dicam, quæ à te dicta sunt: uniuersa enim illorum ratione cum tota

uestra confligendum puto. qui cum uiderent nos ita esse natos, ut & communiter ad eas uirtutes apti essemus, quæ notæ, illustresq; sunt; iustitiam dico, temperantiam, cæterasq; generis eiusdem; quæ omnes similes artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem, & tractatione differunt; easq; ipsas uirtutes uiderent nos magnificentius appetere, & ardentius, habere etiam insitam quandam, uel potius innatam cupiditatem scientiæ, natosq; esse ad congregationem hominum, & ad societatem, communitatemq; generis humani, eaq; in maximis ingenijs maxime elucere: totam philosophiam tres in partes diuiserunt. quam partitionem à Zenone retentam esse uidemus. quarum cum una sit, qua mores conformari putantur: differo eam partem, quæ quasi stirps est huius quæstionis: qui sit enim finis bonorum, mox: hoc lòco tantum dico, à ueteribus Peripateticis, Academicisq;, qui re consentientes uocabulis differebant, eum locum, quem ciuilem recte appellaturi uidemur, græce πολιτικὸν, grauiter, & copiose esse tractatum. quàm multa illi de Rep. scripserunt? quàm multa de legibus? quàm multa non solum præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primum enim ipsa illa, quæ subtiliter disserenda erant, polite, apteq; dixerunt, cum definientes, tum partientes: ut uestri etiam: sed uos squallidius: illorum, uides, quàm niteat oratio. deinde ea, quæ requirebant orationem ornatam, & grauem, quàm magnifice sunt dicta ab illis? quàm splendide? de iustitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate degenda, de philoso-

phia, de capessenda Rep. de temperãtia, de fortitudine hominum, * de spinis uellentium, ut Stoici, nec ossa nudantium; sed eorum, qui grandia ornate uellent, enucleate minora dicere. itaque quæ sunt eorum consolationes? quæ cohortationes? quæ etiam monita, et consilia scripta ad summos uiros? erat enim apud eos, ut est rerum ipsarũ natura, sic dicendi exercitatio duplex. nam quidquid quæritur, id habet aut generis ipsius sine personis, temporibusq́; , aut ijs adiunctis, facti, aut iuris, aut nominis controuersiã. ergo in utroq; exercebantur: eaq́; disciplina effecit tantam illorũ utroque in genere dicendi copiam. totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui sunt, aut non potuerunt, aut noluerunt, certe reliquerunt. quãquam scripsit artem rhetoricam Cleanthes, Chrysippus etiam, sed sic, ut, si quis obmutescere cõcupierit, nihil aliud legere debeat. itaque uides, quo modo loquantur. noua uerba fingunt, deserunt usitata: at quanta conantur? mundum hunc omnem oppidum esse nostrum. incendit igitur eos, qui audiunt. uides, quantam rem agas: ut Circeis qui habitet, totum hunc mundum suum municipium esse existimet. quid ille incendat? restinguet citius, si ardentem acceperit. ista ipsa, quæ tu breuiter, Regem, Dictatorẽ, diuitem solum esse sapientem, à te quidem apte, ac rotunde: quippe: habes. n. à rhetoribus. illorum uero ista ipsa quàm exilia de uirtutis ui: quam tantam uolunt esse, ut beatum per se efficere possit. pungunt quasi aculeis, interrogatiunculis angustis. quibus, etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, & ijdem abeunt, qui uenerant: res enim fortasse ueræ, certe graues, non ita

tractantur, ut debent, sed aliquãto minutius. Sequitur disserendi ratio, cognitioq́; naturæ. nam de summo bono mox, ut dixi, uidebimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In ijs igitur partibus duabus nihil erat quod Zeno commutare gestiret: res enim præclare se habent, & quidem in utraque parte: quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad disserendum ualet, prætermissum est? qui & definierunt plurima: & definiendi artes reliquerunt: quodq́; est definitioni adiunctũ, ut res in partes diuidatur, id & fit ab illis, &, quemadmodum fieri oporteat, traditur. item de contrarijs: à quibus ad genera, formasq́; generum deuenerunt. iam argumenti ratione conclusi, caput esse faciunt ea, quæ perspicua dicũt: deinde ordinem sequũtur: tum quid uerum sit in singulis. extrema conclusio est. quanta autem ab illis uarietas argumentorum ratione concludentium? eorumq́; cum captiosis interrogationibus dissimilitudo? quid, quòd pluribus locis quasi denunciant, ut neque sensuũ fidem sine ratione, nec rationes sine sensibus exquiramus, atque ut eorum alterũ ab altero separemus? quid? ea, quæ dialectici nunc tradunt, & docent, non ne ab illis instituta sunt, & inuéta? de quibus etsi à Chrysippo maxime est elaboratum, tamen à Zenone minus multo, q̃ ab antiquis. ab hoc autem quædam non melius, quàm ueteres: quædam omnino relicta. cumq́; duæ sint artes, quibus perfecte ratio, & oratio cõpleatur, una inueniendi, altera disserendi: hanc posteriorem & Stoici, & Peripatetici, prioré autem illi egregie tradiderunt, hi omnino ne attigerunt quidem. nam, è quibus locis quasi thesauris arguméta

depromerentur, uestri ne suspicati quidem sunt, superiores autem artificio, & uia tradiderunt. quæ quidem res efficit, ne necesse sit, iisdem de rebus semper quasi dictata decantare, neque à commentariolis suis discedere. nam qui sciet ubi quidque positum sit, quàq; eò ueniat, is, etiam si quid obrutum erit, potuerit eruere, semperq; esse in disputando suus. quod etsi ingenijs magnis præditi quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur: ars tamen est dux certior, quàm natura: aliud est enim poetarũ more uerba fundere, aliud ea, quæ dicas, ratione, & arte distinguere. Similia dici possunt de explicatione naturæ: qua hi utuntur, et uestri: neque uero ob duas modo causas, quod Epicuro uidetur, ut pellatur mortis, & religionis metus: sed etiã modestiam quandam cognitio rerum cœlestium affert ijs, qui uideant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo; & magnitudinem animi deorum opera, & facta cernentibus; iustitiam etiam, cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris, & domini numen, quod consilium, quæ uoluntas. cuius ad naturam apta ratio, uera illa, & summa lex à philosophis dicitur. inest in eadem explicatione naturæ insatiabilis quædam è cognoscendis rebus uoluptas: in qua una, confectis rebus necessarijs, uacui negotijs, honeste ac liberaliter possumus uiuere. ergo in hac ratione tota de maximis ferè rebus Stoici illos secuti sunt, ut & deos esse, & quatuor ex rebus omnia constare dicerent. cum autem quæreretur res admodum difficilis, num quinta quædam natura uideretur esse, ex qua ratio, & intelligentia oriretur, in quo etiam de animis; cuius

generis

generis essent, quæreretur: Zeno id dixit esse ignem: non nulla deinde aliter, sed ea pauca. de maxima autem re, eodem modo, diuina mente, atque natura mundũ uniuersum, atque eius maximas partes administrari, materiam uero rerum, & copiam apud eos exilem, apud illos uberrimam reperiemus. quàm multa ab his conquisita, & collecta sunt de omniũ animantium genere, ortu, membris, ætatibus? quàm multa de rebus ijs, quæ gignũtur è terra? quàm multæ, quamq; de rebus uarijs & causæ cur quidque fiat, & demonstrationes quemadmodũ quæque fiant? qua ex omni copia, plurima, & certissima argumenta sumũtur ad cuiusque rei naturã explicandã. ergo adhuc, quantum equidem intelligo, causa non uidetur fuisse mutãdi nominis: nõ enim, si omnia non sequebatur, iccirco nõ erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum in physicis quidem Democritum puto: pauca mutat, uel plura sanè. at cum è plurimis eadem dicit, tũ certe de maximis. quod item cum uestri faciant, non satis magnam tribuunt inuentoribus gratiã. Sed hæc hactenus. Nunc uideamus quæso, de summo bono, quod continet philosophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inuentoribus, tanquã à parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quanquam à te Cato diligenter est explicatus finis hic bonorum, qui continet philosophiam, & qui à Stoicis, & quemadmodũ diceretur; tamen ego quoque exponam; ut perspiciamus, si potuerimus, quidnam à Zenone noui sit allatũ. cum enim superiores, è quibus planissime Polemo, secundum naturam uiuere summum bonum esse dixissent, his uerbis significare Stoici tria dicunt:

unum eiusmodi, uiuere adhibentem scientiam earũ rerum, quæ natura euenirent. hũc ipsum Zenonis aiunt finem esse, declarantem illud, quod à te dictum est, conuenienter naturæ uiuere. alterum significare idem, ut diceretur officia omnia media, aut pleraque seruantem uiuere. hoc sic expositum dissimile est superiori: illud enim rectum, quod κατόρθωμα dicebas, contingit sapienti soli; hoc autem inchoati cuiusdã officij est, non perfecti: quod cadere in non nullos insipientes potest. tertium autem, omnibus, aut maximis rebus ijs, quæ secundum naturam sint, fruentem uiuere. hoc non est positum in nostra actione: cõpletur enim & ex eo genere uitæ, quod uirtute fruitur; & ex ijs rebus, quæ secundum naturam sunt, neque sunt in nostra potestate. sed hoc summum bonum, quod certa significatione intelligitur, eáq; uita, quæ ex summo bono degitur, quia coniuncta ei uirtus est, in sapientem solum cadit: isq; finis bonorum, ut ab ipsis Stoicis scriptũ uidemus, à Xenocrate, atque ab Aristotele constitutus est. itaque ab his constitutio illa prima natura, à qua tu quoque ordiebare, his prope uerbis exponitur. omnis natura uult esse conseruatrix sui, ut & salua sit, & in genere conseruetur suo. ad hanc rem aiunt artes quoque exquisitas, quæ naturam adiuuarent: in quibus ea numeretur in primis, quæ est uiuẽdi ars, ut tueatur quod à natura datũ sit; quod desit, acquirat. ijdemq; diuiserunt naturam hominis in animum, et corpus. cumq; eorum unũquodque per se expetendum esse dixissent, uirtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant. cum animum quadã infinita laude antepo=

nerent corpori, uirtutes quoque animi bonis corporis an
teponebant. sed cũ sapientiã totius hominis custodem,
& procuratricem esse uellent, quæ esset naturæ comes,
& adiutrix: hoc sapientiæ munus esse dicebant, ut eũ
tueretur qui constaret ex animo & corpore, in utro=
que iuuaret eum, atque contineret. atque ita re primo
simpliciter collocata, reliqua subtilius persequentes, cor
poris bona facilem quãdã rationem habere censebant.
de animi bonis accuratius exquirebant: in primisq; re
periebant, in his inesse iustitiæ semina: primiq; ex omni
bus philosophis à natura tributum esse docuerũt, ut ij,
qui procreati essent, à procreatoribus amarentur; &
id, quod temporum ordine antiquius est, ut cõiugia ui=
rorum, & uxorum natura coniuncta esse dicerent,
qua ex stirpe orirentur amicitiæ cognationum. atque
ab his initijs profecti, omnium uirtutum & originem,
et progressionẽ persecuti sunt. ex quo magnitudo quo=
que animi existebat, qua facile posset repugnari, obsi=
stiq; fortunæ, quòd maximæ res essent in potestate sa=
pientis. uarietates autem, iniuriasq; fortunæ facile uete
rũ philosophorũ præceptis instituta uita superabat. prin
cipijs autem à natura datis, amplitudines quædam bo=
norum excitabantur, partim profectæ à contempla=
tione rerum occultiorum, quòd erat insitus menti co=
gnitionis amor; ex quo etiam rationis, explicandi, dis=
serendiq; cupiditas consequebatur: quodq; hoc solum
animal natum est pudoris ac uerecundiæ particeps,
appetensq; coniunctionum hominum ac societatum,
animaduertensq; in omnibus rebus, quas ageret, aut
diceret, ne quid ab eo fieret, nisi honeste, & deco-

re. his initijs, ut ante dixi, tanquam seminibus, à natura datis, temperantia, modestia, iustitia, & omnis honestas perfecte absoluta est. Habes inquam Cato formam eorum, de quibus loquor, philosophorum. qua exposita, scire cupio quæ causa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione desciuerit, quidnam horum ab eo non sit probatũ, quod ne omnem naturã cõseruatricem sibi dixerit, an quod omne animal ipsum sibi cõmendatum, ut se & saluum in suo genere, incolumeq; uellet, an, cum omnium artium finis is esset, quid natura maxime quæreret, idẽ statui debere de totius arte uitæ: an quòd, cũ animo constaremus, & corpore, & hæc ipsa, & eorũ uirtutes per se esse sumendas: an uero displicuit ea, quæ tributa est animi uirtutibus tãta præstãtia: an quæ de prudentia, de cognitione rerum, de coniunctione generis humani, quæq; ab eisdem de temperãtia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicũtur? fatebũtur Stoici hæc omnia dicta esse præclare: neque enim eam causam Zenoni desciscendi fuisse. alia quædam dicent, credo, magna antiquorum esse peccata; quæ ille ueri inuestigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit: quid enim peruersius, quid intolerabilius, quid stultius, quàm bonam ualetudinem, quàm dolorum omnium uacuitatem, quàm integritatem oculorum, reliquorumq; sensuũ ponere in bonis potius, quàm dicere, nihil omnino inter eas res, ijsq; contrarias interesse? ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præposita esse, non bona: itemq; illa, quæ in corpore excellerent, stulte antiquos dixisse per se esse expetenda; & sumẽda potius, quàm expetenda. eademq; de omni uita, quæ in una

uirtute consisteret; illam uitam, quæ etiam cæteris rebus, quæ essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam: cumq; ipsa uirtus efficiat ita beatam uitam, ut beatior esse non possit; tamen quædã deesse sapientibus tũ, cũ sunt beatissimi: itaque eos id agere, ut à se dolores, morbos, debilitates repellant. ò magnam uim ingenij, causamq; iustam, cur noua existeret disciplina. perge porrò: sequentur enim, quæ tu scientissime cõplexus es; omnem insipientiam, iniustitiam, alia uitia similia esse, omniáq; peccata esse paria, eosq;, qui natura, doctrinaq; longe ad uirtutem processissent, nisi eam plene consecuti essent, summe esse miseros, neque inter eorum uitam, & improbissimorum quidquam omnino interesse: ut Plato, tantus ille uir, si sapiens non fuerit, nihilo melius, quàm quiuis improbissimus, nec beatius uixerit. hæc uidelicet est correctio philosophiæ ueteris, & emendatio. quæ omnino aditum habere nullum potest in urbem, in forum, in curiam: quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se auctorem uitæ grauiter, & sapienter agendæ profiteretur, nomina rerum commutantem; cumq; idem sentiret, quod omnes, quibus rebus eandem uim tribueret, alia nomina imponentem, uerba modo mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? patronus ne causæ in epilogo pro reo dicens, negaret esse malum exilium, publicationem bonorum? hæc reijcienda esse, non fugienda? nec misericordem iudicem esse oportere? in cõcione autem si loqueretur, si Annibal ad portas uenisset, murumq; iaculo traiecisset, negaret esse in malis capi, uenire, interfici, patriam amittere?

an, senatus cum triumphum Africano decerneret, quid de eius uirtute aut felicitate posset dicere, si neque uirtus in ullo, nisi in sapiente, nec felicitas uere dici potest? quæ est igitur ista philosophia, quæ communi more in foro loquitur; in libello suo? præsertim cũ, quod illi uerbis suis significent, in eo nihil mouetur, de ipsis rebus nihil mutetur, eædem res maneant, alio modo: quid enim interest, diuitias, opes, ualetudinem, bona dicas, an ne præposita, cum ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat, quàm tu, qui eadem illa præposita nominas? itaque homo in primis ingenuus, & grauis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Lælij Panætius, cum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo scriberet; quod esse caput debebat, si probari posset, nunquã posuit, non esse malum dolorem; sed quid esset, & quale, quantumq; in eo inesset alieni, deinde quæ ratio esset perferendi. cuius quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia cõdemnata mihi uidetur esse immanitas ista uerborum. sed ut propius ad ea Cato accedam, quæ à te dicta sunt, pressius agamus, eáq;, quæ modo dixisti, cum ijs conferamus, quæ tuis antepono. quæ sunt igitur communia uobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis: quæ in controuersiam ueniunt, de ijs, si placet, disseramus. Mihi uero, inquit, placet agi subtilius, et, ut ipse dixisti, pressius: quæ enim adhuc protulisti, popularia sunt: ego autem à te elegãtiora desidero. A' me tu, inquam? sed tamen enitar, &, si minus mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia. sed primum positum sit, nosmet ipsos cõmendatos esse nobis, primamq; ex natura hanc habere appeti

tionem, ut conseruemus nosmet ipsos. hoc conuenit. sequitur illud, ut animaduertamus qui simus ipsi, ut nos, quales oportet esse, seruemus. sumus igitur homines: ex animo constamus, & corpore: quæ sunt cuiusdam modi: nosq; oportet, ut prima appetitio naturalis postulat, hæc diligere, constituereq; ex his finem illum summi boni, atque ultimi. quem, si prima uera sint, ita constitui necesse est, earum rerum, quæ sunt secundum naturam, quamplurima, & quammaxima adipisci. hunc igitur finem illi tenuerunt: quodq; ego pluribus uerbis, illi breuius, secundum naturam uiuere. hoc his bonorum uidetur extremum. Age nunc isti doceant, uel tu potius, (quis enim ista melius?) quonam modo ab iisdem principiis profecti, efficiatis ut honeste uiuere, (id est enim uel ex uirtute, uel naturæ congruenter uiuere) summum bonum sit; & quonam modo, aut quo loco corpus subito deserueritis; omniaq; ea, quæ, cum secundum naturam sint, absint à nostra potestate; ipsum denique officium. quæro igitur, quo modo hæ tantæ commodationes à natura profectæ subito à sapientia relictæ sint. quòd si non hominis summum bonum quæreremus, sed cuiusdam animantis, is autem esset nihil nisi animus, (licet enim fingere aliquid eiusmodi, quo uerum facilius reperiamus) tamen illi animo non esset hic uester finis: desideraret enim ualetudinem, uacuitatem doloris: appeteret etiam conseruationem sui, earumq; rerum custodiam: finemq; sibi constitueret, secundum naturam uiuere: quod est, ut dixi, habere ea, quæ secundum naturam sunt, uel omnia, uel plurima, & maxima: cuiuscunque enim

modi animal cõstitueris: necesse est, etiã si id sine corpore sit, ut fingimus, tamen esse in animo quædam similia eorum, quæ sint in corpore: ut nullo modo, nisi ut exposui, constitui possit finis bonorum. Chrysippus autem exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, non nullas ualere utraque re. deinde disputat, quod cuiusque generis animantis statui deceat extremum. cum autem hominẽ in eo genere posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam: summum bonum id constituit, non excellere animo, sed uti nihil esse præter animum uideretur. uno autem modo in uirtute sola summum bonum recte poneretur, si quod esset animal, quod totũ ex mente cõstaret: id ipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundũ naturam: ut ualetudo est. sed id ne cogitari quidem potest quale sit, ut non repugnet ipsum sibi. sin dicit obscurari quædam, nec apparere, quia ualde parua sint: nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus de uoluptate, quæ minimæ sint uoluptates, eas obscurari sæpe, & obrui. sed nõ sunt in eo genere tãtæ cõmoditates corporis, tamq; productæ temporibus, tamq; multæ. itaque, in quibus propter eorum exiguitatem obscuratio consequitur; sæpe accidit, ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa, nec ne sint: ut in sole, quod à te dicebatur, lucernã adhibere nihil interest, aut teruntium addere Crœsi pecuniæ. quibus autem in rebus obscuratio tãta nõ sit, fieri tamen potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum. ut ei, qui iucunde uixerit annos decem, si æque uita iucunda menstrua addatur, quia momentum aliquod habeat

ad iucundam accessionem, bonum sit: sin autem id nō concedatur, non continuo uita beata tollitur. Bona autem corporis huic sunt, quod posterius posui, similiora: habent enim accessionem dignam, in qua elaboretur: ut mihi in hoc Stoici iocari uideantur interdum, cū ita dicant, si ad illam uitam, quæ cū uirtute degatur, ampulla, aut strigilis accedat, sumpturum sapientem eam uitam potius, quò hæc adiecta sint, nec beatiorem tamē ob eam causam fore. hoc simile tādem est non risu potius, quàm oratione eijciendum? ampulla enim sit necne sit, quis non iure optimo irrideatur, si laboret? at uero grauitate membrorum, & cruciatu dolorum si quis quem leuet, magnam ineat gratiam. nec si ille sapiens ad tortoris eculeū à tyranno ire cogatur, similem habeat uultum, et si ampullam perdidisset: sed ut magnum & difficile certamen iniens, cū sibi cum capitali aduersario dolore depugnandum uideret, excitaret omnes rationes fortitudinis, ac patientiæ: quarum præsidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumq; prælium. deinde nō quærimus quid obscuretur, aut intereat, quia sit admodum paruum; sed quid tale sit, ut expleat summum. una uoluptas è multis obscuratur in illa uita uoluptaria. sed tamen ea, quamuis parua sit, pars est eius uitæ, quæ posita est in uoluptate. nummus in Crœsi diuitijs obscuratur: pars est tamen diuitiarum. quare obscurentur etiam hæc, quæ secundum naturam esse dicimus, in uita beata: sint modo partes beatæ uitæ. atqui si, ut conuenire debet inter nos, est quædam appetitio naturalis, ea, quæ secundum naturam sunt, appetens: eorū omnium est aliqua summa facienda.

quo constituto, tum licebit ociose ista quærere, de magnitudine rerum, de excellẽtia, quãta in quoque sit ad beate uiuendũ; de istis ipsis obscurationibus, quæ propter exiguitatem uix, aut ne uix quidem appareant. quid, de quo multa dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarũ simile esset id, ad quod omnia referuntur: quod est ultimum rerum appetendarum: omnis enim est natura diligens sui: quæ est enim, quæ se unquam deserat, aut partem aliquam sui, aut eius partis habitum, aut uim, aut ullius earum rerum, quæ secundum naturam sint, aut motum, aut statum? quæ autem natura suæ primæ institutionis oblita est? nulla profecto, quin suam uim retineat à primo ad extremum. quo modo igitur euenit, ut hominis natura sola esset, quæ hominem relinqueret, quæ obliuisceretur corporis, quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur, constatq; inter omnes, conseruabitur, ut simile sit omnium naturale illud ultimum, de quo quæritur? tum enim esset simile, si in cæteris quoque naturis id cuique esset ultimũ, quod in quaque excelleret: tale enim uisum esset ultimũ Stoicorũ. quid dubitas igitur mutare principia naturæ? quid enim dicis, omne animal, simul atque sit ortum, applicatum esse ad se diligendum? esseq; in se conseruando occupatum? quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, & in eius unius occupatum esse custodia, reliquasq; naturas nihil aliud agere, nisi ut id conseruent, quod in quaque optimum sit? quo modo autem optimũ, si bonum præ=

terea nullũ est? si autem reliqua appetenda sunt, cur, quod est ultimum rerum appetendarum, id nõ aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, & maximarum appetitione concluditur? ut Phidias potest à principio instituere signum, idq; perficere: potest ab alio inchoatum accipere, & absoluere. huic est sapientia similis: nõ enim ipsa genuit hominem, sed accepit à natura inchoatum. hanc igitur intuens, debet institutum illud quasi signum absoluere. qualem igitur natura hominem inchoauit? ecquod est munus, quod opus sapientia? quid est, quod ab ea absolui, & perfici debeat? si nihil in eo quidem perficiendum est, præter motum ingenij quendam, id est rationem: necesse est huic ultimũ esse ex uirtute uitam fingere: rationis enim perfectio est uirtus. si nihil, nisi corpus: summa erunt illa, ualetudo, uacuitas doloris, pulchritudo, & cætera. nunc de hominis summo bono quæritur. quid ergo dubitamus in tota eius natura quærere quid sit effectum? cũ enim constet inter omnes, omne officium, munusq; sapientiæ in hominis cultu esse occupatum: alij (ne me existimes contra Stoicos solum dicere) ea sententias afferunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem, tanquam de animali aliquo loquantur: alij contra, quasi nullum corpus sit hominis, ita præter animum nihil curant; cum præsertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit, (neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis, ut ne is quidem uirtute una contentus sit, sed appetat uacuitatem doloris. quamobrem utrique idem faciunt, ut si læuam partem negligerent,

dexteram tuerentur, aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent: eorum enim omnium, multa prætermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta sententia: at uero illa perfecta, atque plena, eorum, qui cum de hominis summo bono quærerent, nullá in eo neque animi, neque corporis partem uacuam tutela reliquerunt. uos autem Cato, quia uirtus, ut omnes fatemur, altissimũ locum in homine, & maxime excellentem tenet, & quòd eos, qui sapientes sunt, absolutos, & perfectos putamus: aciem animorum nostrorum uirtutis splendore perstringitis: in omni enim animãte est summum aliquid, atque optimum, ut in equis, in canibus; quibus tamen & dolore uacare opus est, & ualere. sic igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum, quod est optimum, id est in uirtute laudatur. itaque mihi nõ satis uidemini cõsiderare, quid intersit naturæ quæque progressio. non enim hoc, quod facit in frugibus, ut cum ad spicam perduxerit ab herba, relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cum eum ad rationis habitum perduxerit: semper enim ita assumit aliquid, ut ea, quæ prima dederit, ne deserat. itaque sensibus rationem adiunxit: & ratione effecta sensus non reliquit: ut si cultura uitium, cuius hoc munus est, ut efficiat, ut uitis cũ partibus suis omnibus quã optime se habeat. sed sic intelligamus: licet enim, ut uos quoque soletis, fingere aliquid docendi causa. si igitur illa cultura uitium in uite insit, ipsa cætera credo uelit, quæ ad colendam uitem attinebunt, sicut antea, se autem omnibus uitis partibus præferat, statuatq; ni=

hil esse melius in uita, quàm se: similiter sensus, cum accessit ad naturam, tuetur illam quidem, sed etiam tuetur se: cum autem assumpta ratio est, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturæ, huius tutelæ subijciantur. itaque non discedit ab eorum curatione, quibus præposita uitam omnem debet gubernare. ut mirari satis eorum inconstantiam non possimus: naturalem enim appetitionem, quam uocant ὁρμὴν, itemq; officium, ipsam etiam uirtutem, tuentem esse uolunt earum rerum, quæ secundum naturam sunt. cum autem ad summum bonum uolunt peruenire, transiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt: ut alia sumamus, alia appetamus potius, quàm uno fine omnia concludant. At enim dicitis uirtutem non posse constitui, si ea, quæ extra uirtutem sunt, ad beate uiuendum pertineant. quod totum contra est: introduci enim uirtus nullo modo potest, nisi omnia, quæ leget, quæq; reijciet, unam referantur ad summam. nã si omnino nos negligimus, in Aristonea uitia, & peccata incidemus, obliuiscenturq; quæ uirtuti ipsi principia dederimus. sin ea non negligimus, neque tamen ad finem summi boni referimus, non multum ab Herilli leuitate aberrabimus: duarum enim uitarum nobis erũt instituta capienda; facit enim ille duo seiuncta ultima bonorum: quæ, ut essent uera, coniungi debuerũt: nunc ita separantur, ut disiuncta sint: quo nihil potest esse peruersius: itaque contra est, ac dicitis: nam constitui uirtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sunt prima naturæ, ut ad summã pertinentia tenebit: quæsita enim uirtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ

tueretur. at illa, ut uobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deserit. atque ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret: primos suos quasi cœptus appetendi fuisse, ut se conseruaret in ea natura, in qua ortus esset. non dum autem explanatum satis erat, quod maxime natura uellet. explanetur igitur. quid ergo aliud intelligetur, nisi ut æque pars naturæ negligatur? in qua si nihil est præter rationem, sit in una uirtute finis bonorũ. sin est etiam corpus, ista explanatio naturæ nempe hoc effecerit, ut ea, quæ ante explicationem tenebamus, relinquamus. ergo id est conuenienter naturæ uiuere, à natura discedere. ut quidam philosophi, cum à sensibus profecti maiora quædam, ac diuiniora uidissent, sensus reliquerunt: sic isti, cum ex appetitione rerum uirtutis pulchritudinem aspexissent, omnia, propter quæ uirtutem ipsam uiderãt, abiecerunt, obliti naturam omnem appetendarum rerum ita late patere, ut à principijs permaneret ad fines: neque intelligunt se rerum illarum pulchrarum, atque admirabilium fundamenta subducere. itaque mihi uidentur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt, honeste uiuere: sed alius alio magis: Pyrrho scilicet maxime, qui, uirtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat: deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus, introduxit autem quibus cõmotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcunque tanquã occurreret. is hoc melior, quàm Pyrrho, quòd uel aliquod genus appetendi dedit; deterior, quàm cæteri, quòd penitus à natura recessit. Stoici autem, quòd finem bonorum

in una uirtute ponunt, similes sunt illorum: quòd autem principium officij quærunt, melius quàm Pyrrho: quòd ea non occurrentia fingunt, uincunt Aristonem: quòd autem ea, quæ ad naturam accõmodata, & per se assumenda esse dicunt, non adiungunt ad finem bonorum, desciscunt à natura, & quodã modo sunt non dissimiles Aristonis: ille enim occurrentia nescio quæ cõminiscebatur: hi autem ponũt illi quidem prima naturæ, sed ea seiungunt à finibus, & à summa bonorum. quæ cum præponunt, ut sit aliqua rerum selectio: naturam uidentur sequi. cum autem negant ea quidquam ad beatam uitam pertinere: rursus naturã relinquunt. Atque adhuc ea dixi, cur causa Zenoni nõ fuisset, quãobrem à superiorũ auctoritate discederet. nunc reliqua uideamus: nisi aut ad hæc Cato dicere aliquid uis, aut nos iam longiores sumus. Neutrum uero, inquit ille: nam & à te perfici istã disputationem uolo, nec tua mihi oratio longa uideri potest.

Optime, inquam: quid enim mihi potest esse optatius, quàm cum Catone omnium uirtutum auctore de uirtutibus disputare? sed primum illud uide, grauissimam illam uestram sententiam, quæ familiam ducit, honestum quod sit, id esse solum bonum; honesteq; uiuere, bonorum finem, communem fore uobis cum omnibus, qui in una uirtute constituunt finem bonorũ: quodq; dicitis, informari non posse uirtutem, si quidquam nisi quod honestum sit numeretur, idem dicetur ab illis, quo modo nominaui. mihi autem æquius uidebatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, à quo, quæ essent principia naturæ, acceperat, à commu=

nibus initijs progredientem, uidere ubi primum insisteret, & unde causa controuersiæ nasceretur; non stantem cum ijs, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse à natura profecta, uti ijsdem argumentis, quibus illi uterentur, ijsdemq; sententijs. minime uero illud probo, quod cum docuistis, ut uobis uidemini, solum bonũ esse quod honestum sit, tum rursum dicitis, initia proponi necesse esse apta, & accommodata naturæ, quorũ ex electione uirtus possit existere: non enim in selectione uirtus ponenda erat, ut id ipsum, quod erat bonorũ ultimum, aliud aliquid acquireret: nam omnia, quæ sumenda, quæq; legenda, aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum, ut is, qui eam adeptus sit, nihil præterea desideret. uides ne, ut, quibus summa est in uoluptate, perspicuum sit, quid ijs faciendum sit, aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quò spectare, quid sequi, quid fugere debeant. Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc à me defenditur. apparet statim, quæ sint officia, quæ actiones. uobis autem, quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum, atque honestum, unde officij, unde agendi principium nascatur, non reperietis. hoc igitur quæritis omnes, & ij, qui, quodcunque in mentem ueniat, aut quodcunque occurrat, se sequi dicent: & uos ad naturam reuertemini. quibus natura iure responderit, non esse uerum aliunde finem beate uiuendi, à se principia rei gerendæ peti: esse enim unam rationem, qua & principia rerum agendarum, & ultima bonorũ continerentur: atq; ut Aristonis esset explosa sententia, dicẽtis nihil differre aliud ab alio, nec esse res ullas præter uirtutes, et

uitia,

uitia, inter quas quidquam omnino interesset; sic errare Zenonem, qui nulla in re, nisi in uirtute, aut uitio, propensionem ne minimi quidem momenti ad summũ bonum adipiscendum diceret: et cum ad beatam uitã nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem autem rerum, esse in his momenta diceret: quasi uero hæc appetitio nõ ad summi boni adeptionẽ pertineret. quid autem minus consentaneum est, quàm, quod aiunt, cognito summo bono, reuerti se ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id est officij? nõ enim actionis, aut officij ratio impellit ad ea, quæ secundum naturam sunt, appetenda: sed ab his & appetitio, & actio commouetur. Nunc uenio ad illa tua breuia: quæ consectaria esse dicebas: & primum illud, quo nihil potest esse breuius. bonum omne laudabile: laudabile autem omne honestum: igitur omne bonum honestum. ò plumbeum pugionem: quis enim tibi illud primum cõcesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo. si enim omne bonum laudabile est, omne honestum est. quis tibi ergo istud dabit, præter Pirrhonem, Aristonem, eorum ue similes? quos tu non probas. Aristoteles uero, Xenocrates, tota illa familia non dabit, quippe qui ualetudinem, uires, diuitias, gloriam, multa alia bona esse dicant, laudabilia non dicant. & hi quidem ita non sola uirtute finem bonorum contineri putant, ut rebus tamẽ omnibus uirtutem anteponãt. quid censes eos esse facturos, qui omnino uirtutem à bonorum fine segregauerunt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si qui Carneadeum finem tueri uolunt? iam aut Callipho, aut Diodorus quo modo poterũt tibi istud

concedere, qui ad honestatem aliud adiungant, quod ex eodem genere non sit? placet igitur tibi Cato, cum res sumpseris non concessas, ex illis efficere quod uelis? iam ille Sorites, quo nihil putatis esse uitiosius; quod bonum sit, id esse optabile; quod optabile, id esse expetendum; quod expetendũ, laudabile. deinde reliqui gradus. sed ego in hoc resisto: eodẽ enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. illud uero minime consectarium, sed in primis hebes, illorum scilicet nominum gloriatione dignam esse beatam uitã, quæ non possit sine honestate contingere, ut iure quisquam glorietur. dabit hoc Zenoni Polemon, etiam magister eius, & tota illa gens, & reliqui qui uirtutem omnibus rebus multo anteponentes, adiungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. si enim uirtus digna est gloriatione, ut est; tantumq; præstat cæteris rebus, ut dici uix possit: & beatus esse poterit uirtute una præditus, carens cæteris; nec tamen illud tibi concedet, præter uirtutem, nihil in bonis esse ducendum: illi autem, quibus summum bonum sine uirtute est, non dabunt fortasse uitam beatam habere, in quo iure possit gloriari. etsi illi quidem etiam uoluptates faciunt interdum gloriosas. uides igitur, te aut ea sumere, quæ non concedantur; aut ea, quæ etiam concessa te nihil adiuuent. equidem in omnibus istis cõclusionibus hoc putarem philosophia, nobisq; dignum, & maxime, cum summum bonum quæreremus; uitam nostram, consilia, uoluntates, non uerba corrigi. quis enim potest istis, quæ te, ut ais, delectant, breuibus, & acutis auditis, de sententia decedere?

nam cum ea spectant, & auent audire cur dolor malum non sit; dicunt illi asperum esse dolorem, molestum, odiosum, contra naturam, difficilem toleratu; sed, quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non esse illud malum. hæc qui audierit, ut ridere non curet, discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendum, quàm uenerat. tu autem negas fortem esse quenquam posse, qui dolorem malum putet. cur fortior sit, si illud, quod tute concedis, asperum, & uix ferendum putabit? ex rebus enim timiditas, non ex uocabulis nascitur. & ais, si una litera commota sit, fore, tota ut labet disciplina. utrum igitur tibi literam uideor, an totas paginas commouere? ut enim sit apud illos id, quod est à te laudatum, ordo rerum conseruatus, & omnia inter se apta, & connexa, (sic enim aiebas) tamen persequi non debemus, si à falsis principijs profecta congruent ipsa sibi, & à proposito non aberrant. in prima igitur cõstitutione Zeno tuus à natura recessit: cumq; summum bonum posuisset in ingenij præstantia, quam uirtutem uocamus, nec quidquam aliud bonum esse dixisset, nisi quod esset honestum, nec uirtutem posse constare, si in cæteris rebus esset quidquam, quod aliud alio melius esset, aut peius; his propositis tenuit prorsus consequentia. recte dicis: negare enim non possum. sed ita falsa sunt ea, quæ consequuntur, ut illa, è quibus hæc nata sunt, uera esse non possint. docent enim nos (ut scis) dialectici; si ea, quæ rem aliquam consequantur, falsa sint, falsam illam ipsam esse, quam sequantur. ita fit illa cõclu

ſio nõ ſolum uera, ſed ita perſpicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: ſi illud, hoc: non autem hoc, igitur ne illud quidem. ſic conſequentibus ueſtris ſublatis, prima tolluntur: quæ ſequuntur igitur: omnes, qui non ſunt ſapientes, æque miſeros eſſe, ſapientes omnes ſumme beatos eſſe, recte facta omnia æqualia, omnia peccata paria. quæ cũ magnifice primo dici uidentur, conſiderata minus probantur: ſenſus.n.cuiuſque, & natura rerum, atque ipſa ueritas clamabat quodã modo, non poſſe adduci, ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil intereſſet. poſtea tuus ille Pœnulus (ſcis enim Citiæos clientes tuos è Phœnicia profectos) homo igitur acutus cauſam non obtinens, repugnante natura uerba uerſare cœpit: & primũ rebus ijs, quas nos bonas dicimus, conceſſit, ut haberentur aptæ, habiles, & ad naturam accõmodatæ: fateriq; cœpit, ſapienti, hoc eſt ſumme beato, commodius tamen eſſe, ſi ea quoque habeat, quæ bona non audet appellare, natura ipſa accõmodata eſſe concedit: negatq; Platonem, ſi ſapiens non ſit, eadem eſſe in cauſa, qua tyrannum Dionyſium; huic mori optimũ eſſe propter deſperationem ſapientiæ, illi propter ſpem uiuere: peccata autem partim eſſe tolerabilia, partim nullo modo; propterea quòd alia peccata plures, alia pauciores quaſi numeros officij præterirent: iam inſipientes alios ita eſſe, ut nullo modo ad ſapientiam poſſent peruenire; alios, qui poſſent, ſi id geſſiſſent, ſapientiam conſequi. hic loquebatur aliter, atque omnes: ſentiebat idem, quod cæteri. nec uero minoris æſtimanda ducebat ea, quæ ipſe bona negaret eſſe; quàm illi, qui ea bona eſſe dice=

bant. quid igitur uoluit sibi, qui illa mutauerit? saltem aliquid de pondere detraxisset, & paulo minoris æstimauisset ea, q̃ Peripatetici, ut sentire quoque aliud, non solum dicere uideretur. Quid de ipsa beata uita, ad quã omnia referũtur, quæ dicitis? negatis eam esse, quæ expleta sit omnibus ijs rebus, quas natura desideret: totamq́; eã in una uirtute ponitis. cumq́; omnis cõtrouersia aut de re soleat, aut de nomine esse: utraque earũ nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine. quorũ si neutrũ est, opera danda est, ut uerbis utamur quamusitatissimis, & quammaxime aptis, idest rem delcarantibus. num igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil peccatur à superioribus, uerbis illi cõmodius utantur? uideamus igitur sententias eorũ: tũ ad uerba redeamus. Dicunt appetitionem animi moueri, cum aliquid ei secundum naturam esse uideatur, omniaq́;, quæ secũdũ naturam sunt, æstimatione aliqua digna, eaq́; pro eo, quantum in quaque sit ponderis, esse æstimanda; quæq́; secundũ naturam sint, partim nihil habere in sese eius appetitionis, de qua sæpe iã diximus, quæ nec honesta, nec laudabilia dicãtur; partim quæ uoluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam: ex eis quæ sint apta, ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia. illa autem superiora, naturalia nominantur: quæ coniuncta cũ honestis, uitam beatam perficiunt, & absoluunt. omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quàm Zeno, qui negat; lõge præstantissimum esse, quod honestum esset, atque laudabile: sed si duo honesta proposita sint, alterum cum ua-

letudine, alterum cum morbo; non esse dubium, ad utrum eorum natura nos ipsa deductura sit; sed tamẽ tantam uim honestatis esse, tãtumq́; eam rebus omnibus præstare, & excellere, ut nullis nec supplicijs, nec præmijs dimoueri possit ex eo, quod rectum esse decreuerit, omniaq́;, quæ dura, difficilia, aduersa uideantur, ea uirtutibus ijs, quibus à natura essemus ornati, obteri posse; non facile illas quidem, nec contemnendas; (quid enim esset in uirtute tãtum?) sed ut hoc indicaremus, non esse in his partem maximam positam aut beate, aut secus uiuendi. ad summam, ea quæ Zeno æstimanda, & sumenda, & apta naturæ esse dixit, eadem illi bona appellant: uitam autem beatam illi eam, quæ constaret ex ijs rebus, quas dixi, aut plurimis, aut grauissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat cur appetendum sit, id solum bonum appellat: beatam autem uitam eam solam, quæ cum uirtute degatur. Si de re disceptari oportet: nulla mihi tecum Cato potest esse dissensio: nihil est enim de quo aliter tu sentias, atque ego: modo commutatis uerbis ipsas res conferamus. nec hoc ille non uidit: sed uerborum magnificentia est & gloria delectatus. qui si ea, quæ dicit, ita sentiret, ut uerba significant: quid inter eum, & uel Pyrrhonem, uel Aristonem interesset? sin autem eos non probabat: quid attinuit cum ijs, quibuscum re conueniebat, uerbis discrepare? quid, si reuiuiscant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? nos cum te M. Cato studiosissimum philosophiæ, iustissimum uirum, optimum iudicem, religiosissimum te=

ſtem audiremus, admirati ſumus, quid eſſet, cur nobis Stoicos anteferres; qui de rebus bonis, & malis ſentirent ea, quæ ab hoc Polemone Zeno cognouerat; nominibus uterentur ijs, quæ prima ſpecie admirationem, re explicata riſum mouerent. tu autem, ſi tibi illa probabantur, cur non proprijs uerbis illa tenebas? ſin auctoritas commouebat: nobis ne omnibus, et Platoni ipſi neſcio quem illum anteponebas? præſertim cum in Rep. princeps eſſe uelles, ad eamq; tuendam cum ſumma tua dignitate maxime à nobis ornari atque inſtrui poſſes: nobis enim iſta quæſita, à nobis deſcripta, notata, præcepta ſunt: omnium rerum publicarum rectiones, genera, ſtatus, mutationes, leges etiam, & inſtituta, ac mores ciuitatum præſcripſimus. eloquentiæ uero, quæ & principibus maxime ornamento eſt, & qua te audiuimus ualere plurimum, quantum tibi ex monumentis noſtris addidiſſes? ea cum dixiſſent, quid tandem talibus uiris reſponderes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictauiſſes, uel potius paulum loci mihi, ut his reſponderem, dares, niſi & te audire nunc mallem, & iſtis tamen alio tempore reſponſurus eſſem, tunc ſcilicet, cum tibi. Atqui, ſi uerum reſpondere uelles Cato, hæc erant dicenda; non eos tibi non probatos, tantis ingenijs homines, tantáq; auctoritate; ſed te animaduertiſſe, quas res illi propter antiquitatem parum uidiſſent, eas à Stoicis eſſe perſpectas; eiſdemq; de rebus hos tum acutius diſſeruiſſe, tum ſenſiſſe grauius, & fortius; quippe qui primum ualetu-

dinem bonam expetendam negent esse, eligendam dicant; non quia sit bonum ualere; sed quia sit non nihilo æstimandum; neque tamen pluris, quàm illis uideatur, qui illud non dubitant bonum dicere. hoc uero te ferre non potuisse, quod antiqui illi quasi barbati, ut nos de nostris solemus dicere, crediderint, eius, qui honeste uiueret, si idem etiam bene ualeret, bene audiret, copiosus esset, optabiliorem fore uitam, melioremq́;, & magis expetendam, quàm illius, qui æque uir bonus, multis modis esset, ut Ennij Alcmæo,

» Circunuentus morbo, exilio, atque inopia.

illi igitur antiqui non tam acute optabiliorem illam uitam putant, præstantiorem, beatiorem, Stoici autem tantum modo præponendam in seligendo; non quo beatior hæc uita sit; sed quòd ad naturam accommodatior: & qui sapientes non sunt, omnes æque miseros esse. Stoici hæc uidelicet uiderunt. illos autem id fugerat superiores: qui arbitrabantur homines sceleribus, & parricidijs inquinatos, nihilo miseriores esse, quàm eos, qui cum caste & integre uiuerent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. atque hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, dissimillimas proferebas. quis enim ignorat, si plures ex alto emergere uelint, propius fore eos quidem ad respirandum, qui ad summam iam aquam appropinquant, sed nihilo magis respirare posse, quàm eos, qui sunt in profundo? nihil ergo adiuuat procedere, & progredi in uirtute, quo minus miserrimus sit, antequã ad eam peruenerit; quoniã in aqua nihil adiuuat pro=

cedere, et quoniam catuli, qui iam despecturi sunt, cæci æque, et ij qui modo nati: Platonē quoq; necesse est, quoniam non dum uidebat, æque cæcum animo, ac Phalarim fuisse. ista similia non sunt Cato: in quibus quamuis multū processeris, tamen illud in eadem causa est, à quo abesse uelis, donec euaseris. nec enim ille respirat, ante quàm emersit: & catuli æque cæci priusquam despexerunt, ac si ita futuri semper essent. illa sunt similia: hebes acies est cuipiam oculorum: corpore alius languescit: hi curatione adhibita leuantur in dies: alter ualet plus quotidie, alter uidet. hi similes sunt omnibus, qui uirtuti student. leuantur uitijs: leuantur erroribus. nisi forte censes Ti. Gracchum patrem non beatiorem fuisse, quàm filium, cum alter stabilire Remp. studuerit, alter euertere. nec tamen ille erat sapiens: quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? sed quia studebat laudi, & dignitati, multum in uirtute processerat. conferam autem auum tuum Drusum cū C. Graccho eius ferè æquali. quæ hic Reip. uulnera imponebat, eadem ille sanabat. sed nihil est, quod tam miseros faciat, quàm impietas, & scelus. ut iam omnes insipientes sint miseri; quod profecto sunt: non est tamen æque miser, qui patriæ consulit; & is, qui illam extinctam cupit. leuatio igitur uitiorum magna fit ijs, qui habent ad uirtutem progressionis aliquantulum. uestri autem progressionem ad uirtutem fieri aiunt, leuationem uitiorum fieri negant. at quo utuntur homines acuti argumento ad probādum, operæpretium est considerare. quarum, inquiunt, artium summa crescere potest, earum etiam contrariarum

ſumma poterit augeri. ad uirtutis autem ſummam accedere nihil poteſt: ne uitia quidem igitur creſcere poterunt, quæ ſunt uirtutum contraria. utrum igitur tandem, perſpicuis ne dubia aperiuntur, an dubijs perſpicua tolluntur? atqui hoc perſpicuum eſt, uitia alia in alijs eſſe maiora: illud dubium, ad id, quod ſummum bonum dicitis, ecquænam fieri poſſit acceſſio. uos autem cum perſpicuis dubia debeatis illuſtrare, dubijs perſpicua conamini tollere. itaque eadem ratione, qua ſum paulo ante uſus, hærebitis. ſi enim propterea uitia alia alijs maiora non ſunt, quia ne ad finem quidẽ bonorum eum, quem uos facitis, quidquam poteſt accedere: quoniam perſpicuum eſt uitia non eſſe omnium paria, finis bonorum uobis mutandus eſt. teneamus enim illud neceſſe eſt, cum conſequens aliquod falſum ſit, illud, cuius id conſequens ſit, non poſſe eſſe uerum. quæ eſt igitur cauſa iſtarum anguſtiarum? glorioſa oſtentatio in conſtituendo ſummo bono. cum enim, quod honeſtum ſit, id ſolum bonum eſſe confirmatur: tollitur cura ualetudinis, diligentia rei familiaris, adminiſtratio Reip. ordo gerendorum negotiorum, officia uitæ, ipſum denique illud honeſtum, in quo uno uultis eſſe omnia, deſerendum eſt. quæ diligentiſſime contra Ariſtonem dicuntur à Chryſippo. ex ea difficultate illæ fallaciloquæ (ut ait Accius) malitiæ natæ ſunt. quid enim? ſapientia, ubi pedem poneret, non habebat ſublatis officijs omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni, & diſcrimine remoto. quæ eſſe poterant rebus omnibus ſic exæquatis, ut inter eas nihil intereſſet? ex his anguſtijs iſta euaſerunt deterio=

ra, quàm Aristonis. illa tamen simplicia, uestra uersuta. roges enim Aristonem, bona ne ei uideantur hæc, uacuitas doloris, diuitiæ, ualetudo? neget. quid, quæ contraria sunt his, mala ne? nihilo magis. Zenonem roges: respondeat totidem uerbis. admirantes quæramus ab utroque, quonam modo uitam agere possimus, si nihil interesse nostra putemus, ualeamus, ægri ne simus; uacemus, an cruciemur dolore; frigus, famem propulsare possimus, nec ne possimus: uiues, inquit, Aristo magnifice, atque præclare: quod erit cũque uisum ages, nunquam angere, nunquam cupies, nũquám timebis. quid Zeno? portenta hæc esse dicit, nec ea ratione ullo modo posse uiui; sed differe inter honestum, & turpe; nimium quantum; nescio quid, immensum, inter cæteras res nihil omnino interesse. idem adhuc. audi reliqua, & risum contine, si potes. media illa, inquit, inter quæ nihil interest, tamen eiusmodi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia reijcienda, alia omnino negligenda, hoc est ut eorum alia uelis, alia nolis, alia non cures. at modo dixeras nihil in his rebus esse, quod interesset. & nunc idem dico, inquies; sed ad uirtuté, & ad uitia nihil interesse. quis istud quæso nesciebat? uerum audiamus. ista, inquit, quæ dixisti, ualere, locupletem esse, non dolere, bona, non dico, sed dicam græce προηγμένα, latine autem producta: sed præposita, aut præcipua malo: sic tolerabilius, & mollius. illa autem, egestatem, morbum, dolorem, non appello mala, sed, si libet, reiectanea. itaque illa non dico me expetere, sed legere; nec optare, sed sumere; cõtraria autem non fugere, sed quasi secernere. quid ait Aristoteles, reliquiq; Plato=

nis alumni? se omnia, quæ secũdum naturam sint, bona appellare; quæ autem contra, mala. uides ne igitur Zenonem tuum cum Aristone uerbis consentire, re dissidere? cum Aristotele & illis re consentire, uerbis discrepare? cur igitur, cum de re conueniat, non malimus usitate loqui? aut doceat paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, si illam in rebus præpositis, quàm si in bonis duxero; fortioremq; in patiendo dolore, si eum asperum, & difficilem perpessu, & contra naturam esse, quàm si malum dixero. facete M. Piso familiaris noster & alia multa, & hoc loco Stoicos irridebat. quid enim, aiebat, bonum negas esse diuitias, præpositũ esse dicis? quid adiuuas? auaritiam'ne minuis? quòd si uerbum sequimur, primum longius uerbum præpositum, quàm bonum. nihil ad rem: ne sit sanè: at certe grauius. nam, bonũ ex quo appellatũ sit, nescio; præpositũ ex eo credo, quòd præponatur alijs. id mihi magnũ uidebatur. itaque dicebat plus tribui diuitijs à Zenone, qui eas in præpositis poneret; q̃ ab Aristotele, qui bonũ esse diuitias fateretur, sed nec magnũ bonũ, & præ rectis honestisq; cõtemnẽdũ, ac despiciendum, nec magnopere expetendũ: omninoq; de omnibus istis uerbis à Zenone mutatis ita disputabat; et quæ bona negarentur esse ab eo, & quæ mala, illa lætioribus nominibus ab eo appellari, q̃ à nobis, hæc tristioribus. Piso igitur hoc modo uir optimus, tuiq;, ut scis, amãtissimus. nos paucis ad hæc additis finẽ faciamus aliquãdo: lõgũ est enim ad omnia respondere, quæ à te dicta sunt: nam ex eisdem uerborum præstigijs & regna nata uobis sunt, & imperia, & diuitiæ, & tãtæ

quidem, ut omnia, quæ ubique sint, sapientis esse dicatis, solum præterea formosum, solum liberum, solum ciuem; stultorum omnia contraria; quos etiã insanos esse uultis. hæc παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus. quid autem habent admirationis, cum prope accesseris? conferam tecum, quam cuique uerbo rẽ subijcias: nulla erit cõtrouersia. omnia peccata paria dicitis. nõ ego tecum iam ita loquar, ut iisdem his de rebus cum L. Murenã te accusante defenderem. apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronæ datũ. nunc agendum est subtilius. peccata paria quonam modo? quia nec honesto quidquã honestius, nec turpi turpius. perge porrò: nam de isto magna dissensio est. illa argumẽta propria uideamus, cur omnia peccata sint paria. ut, inquit, in fidibus plurimis, si nulla earum ita contenta numeris sit, ut concentum seruare possit, omnes æque incontentæ sint: sic peccata, quia discrepant, æque discrepant: paria sunt igitur. hic ambiguo ludimur. æque enim contingit omnibus fidibus, ut incõtentæ sint: illud non continuo, ut æque incontentæ. collatio igitur ista te nihil iuuat. nec enim omnes auaritias si æque auaritias esse dixerimus, sequitur etiã ut æquas esse dicamus. ecce aliud simile dissimile. ut enim, inquit, gubernator æque peccat, si palearum nauem euertit, & si auri: item æque peccat qui parentem, & qui seruum iniuria uerberat. hæc non uidere, cuius generis onus nauis uehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere: itaque, aurum paleam ue portet, ad bene, aut ad male gubernandum nihil interesse. at quid inter parentem, & seruulum intersit, intelligi & potest, &

debet. ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur. & si in ipsa gubernatione negligentia est nauis euersa, maius est peccatum in auro, quàm in palea: omnibus enim artibus uolumus attributam esse eam, quæ communis appellatur prudentia: quam omnes, qui cuique artificio præsunt, debēt habere. ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt. urgent tamen, & nihil remittunt. quoniam, inquiunt, omne peccatum imbecillitatis, et inconstantiæ est, hæc autem uitia in omnibus stultis æque magna sunt: necesse est paria esse peccata. quasi uero aut concedatur, in omnibus stultis æque magna esse uitia, & eadem imbecillitate, & inconstantia L. Tubulum fuisse, qua illum, cuius is condemnatus est rogatione, P. Scæuolam: & quasi nihil inter res quoque ipsas, in quibus peccatur, intersit; ut quo hæ maiores, minores'ue sint, eo, quæ peccentur in his rebus, aut maiora sint, aut minora. itaque (iam. n. cōcludatur oratio) hoc uno uitio maxime mihi premi uidentur tui Stoici, quòd se posse putant duas cōtrarias sententias obtinere: quid enim est tam repugnans, quàm eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat appetitionem rerum ad uiuendum accōmodatarum à natura profectam: ita cum ea uolunt retinere, quæ superiori sententiæ conueniunt; in Aristonem incidunt: cum id fugiunt, re eadem defendunt, quæ Peripatetici, uerba tenent mordicus. quæ rursus dum sibi euelli ex ore nolunt, horridiores euadunt, asperiores, duriores & oratione, & moribus. quam illorum tristitiam atque asperitatem fugiens Panætius, nec acerbitatem sentētiarum, nec disserēdi spinas probauit;

fuitq; in altero genere mitior, in altero illustrior; semperq; habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratẽ, Theophrastum, Dicæarchum, ut ipsius scripta declarãt. quos quidem tibi studiose, & diligenter tractandos, magnopere censeo. Sed quoniam aduesperascit, et mihi ad uillam reuertendum est: nũc quidem hactenus: uerum hoc idem sæpe faciamus. Nos uero, inquit ille: nam quid possumus facere melius? & hanc quidem primam exigam à te operã, ut audias me, quæ à te dicta sunt, refellentem. sed memento, te, quæ nos sentiamus, omnia probare, nisi quòd uerbis aliter utamur; mihi autem uestrorũ nihil probari. Scrupulum, inquã, abeũti. sed uidebimus. Quæ cum essent dicta, discessimus.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER V.

C Vm audiuissem Antiochum Brute, ut solebat, cum M. Pisone disputantẽ in eo gymnasio, quod Ptolemæium uocatur; unáq; nobiscum Q. frater, & T. Pomponius, & L. Cicero frater noster cognatione patruelis, amore germanus: constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maxime quòd is locus ab omni turba id temporis uacuus esset. itaque ad tempus ad Pisonem omnes. inde uario sermone sex illa à Dipyl stadia confecimus. cum autem uenissemus in Acade

miã, non ſine cauſa nobilitata ſpatia, ſolitudo erat ea, quam uolueramus. Tum Piſo, natura ne nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam, ut, cum ea loca uideamus, in quibus memoria dignos uiros acceperimus multos eſſe uerſatos, magis moueamur, quã ſi quãdo eorum ipſorum aut facta audiamus, aut ſcriptum aliquid legamus? uelut ego nunc moueor: uenit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primũ hic diſputare ſolitum: cuius etiam illi hortuli propinqui nõ memoriam ſolum mihi afferunt, ſed ipſum uidetur in conſpectu meo hic ponere. hic Speuſippus, hic Xenocrates, hic eius auditor Polemo: cuius ipſa illa ſeſſio fuit, quam uidemus. equidem etiam curiam noſtram, Hoſtiliam dico, non hanc nouam, quæ mihi minor eſſe uidetur, poſteaquam eſt maior; ſolebam intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, noſtrum uero in primis auum cogitare. tanta uis admonitionis ineſt in locis: ut non ſine cauſa ex his memoriæ ducta ſit diſciplina.

Tum Quintus, eſt planè Piſo, ut dicis, inquit: nam me ipſum huc modo uenientem conuertebat ad ſeſe Coloneus ille locus, cuius incola Sophocles ob oculos uerſabatur. quem ſcis quàm admirer, quamq; eo delecter. me quidem ad altiorem memoriam Oedipodis huc uenientis, & illo molliſſimo carmine quænam eſſent ipſa hæc loca requirentis, ſpecies quædam commouit, inanis ſcilicet, ſed commouit tamen. Tum Pomponius, at ego, quem uos ut deditum Epicuro inſectari ſoletis, ſum multum equidem cum Phædro, quem unice diligo, ut ſcitis, in Epicuri hortis, quos modo præteribamus: ſed ueteris prouerbij admonitu ui-

uorum

uorum memini; nec tamen Epicuri licet obliuisci, si cupiam; cuius imaginem non modo in tabulis nostri familiares, sed etiam in poculis, & in annulis habent. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noster iocari uidetur, et fortasse suo iure: ita enim Athenis se collocauit, ut sit penè unus ex Atticis, ut id etiam cognomine uideatur habiturus. ego autem tibi Piso assentior, usu hoc euenire, ut acrius aliquanto, & attentius de claris uiris locorum admonitu cogitemus. scis enim me quodam tempore Metapontum uenisse tecum, nec ad hospitem ante diuertisse, quàm Pythagoræ ipsum illum locum, ubi uitam ediderat, sedemq; uiderim. hoc autem tempore, etsi multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum uirorum: tamen ego illa moueor exedra: modo enim fuit Carneades: quem uidere uideor: est enim nota imago: à sedéq; ipsa tanta ingenij magnitudine orbata desiderari illam uocem puto. Tum Piso, quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter inuisit, ubi Demosthenes, & Aeschines inter se decertare soliti sunt? suo enim quisque studio maxime ducitur. Et ille, cum erubuisset, noli, inquit, ex me quærere, qui in Phalericum etiam descenderim: quo in loco ad fluctum aiunt declamare solitum Demosthenem, ut fremitum assuesceret uoce uincere. modo etiã paululum ad dextram de uia declinaui, ut ad Periclis sepulcrum accederem. quanquam id quidem infinitum est in hac urbe: quacunque enim ingredimur, in aliquam historiam uestigium ponimus. Tum Piso, atqui Cicero, inquit, ista studia, si ad imitandos

summos uiros spectant, ingeniosorum sunt: sin tantum modo ad indicia ueteris memoriæ cognoscendæ, curiosorum. te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut spero, ut eos, quos nouisse uis, etiam imitari uelis.

Hic ego, etsi facit hic quidem, inquam, Piso, ut uides, ea, quæ præcipis: tamen mihi grata est hortatio tua. Tum ille amicissime, ut solebat, nos uero, inquit, omnes omnia ad huius adolescentiam cõferamus, in primisq; ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quoque impertiat; uel ut te imitetur, quem amat; uel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatius. sed utrum hortandus es nobis Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle uideris attendere. Tum ille timide, uel potius uerecunde, facio, inquit, equidem: sed audisti ne modo de Carneade? rapior illuc: reuocat autem Antiochus: nec est præterea, quem audiamus. Tum Piso, etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cum hic adsit: (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia noua ad ueterẽ illã uocare. in qua, ut dicere Antiochum audiebas, non ij soli numerãtur, qui Academici uocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, cæteriq;, sed etiam Peripatetici ueteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. ad eos igitur conuerte te, quæso: ex eorum enim scriptis, & institutis cum omnis doctrina liberalis, omnis historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum uarietas est tãta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. ab

his oratores, ab his Imperatores, ac Rerumpublicarum principes extiterunt. ut ad minora ueniam, mathematici, poetæ, musici, medici denique ex hac tanquam ex omnium artium officina profecti sunt. Ad quæ ego, scis me, inquam, istud idem sentire Piso: sed à te opportune mentio facta est: studet enim meus audire Cicero, quænam sit istius ueteris, quam commemoras, Academiæ de finibus bonorum, Peripateticorumq; sententia. censemus autē te facillime id explanare posse, quòd et Staseam Neapolitanū multos annos habueris apud te, et complureis iam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho uidemus exquirere. Et ille ridens, age, age, inquit, satis enim scite me nostri sermonis principium esse uoluisti, exponamus adolescenti, si qua forte possumus: dat enim id nobis solitudo, quod si quis deus diceret, nunquam putarem; me in Academia tanquam philosophum disputaturum. sed ne, dum huic obsequor, uobis molestus sim. Mihi, inquam, qui te id ipsum rogaui? Tum Quintus, & Pomponius cum idem se uelle dixissent, Piso exorsus est. cuius oratio, attende quæso Brute, satis ne uideatur Antiochi complexa esse sententiam: quam tibi, qui fratrem eius Aristum frequenter audieris, maxime probatam existimo. sic est igitur locutus. Quantus ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est à me, ut breuissime potui, paulo ante dictum. sed est forma eius disciplinæ, sicut ferè cæterarum, triplex. una pars est, natura: disserendi, altera: uiuendi, tertia. natura sic ab ijs inuestigata est, ut nulla pars cœlo, mari, terra (ut poetice loquar) prætermissa sit. quin etiam, cum de re-

rum initijs, omniq; mundo locuti essent, ut multa non modo probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione concluderent: maximã materiam ex rebus per se inuestigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. persecutus est Aristoteles animantium omnium ortus, uictus, figuras: Theophrastus autem stirpium naturas, omniumq; ferè rerum, quæ è terra gignerentur, causas, atque rationes. qua ex cognitione facilior facta est inuestigatio rerum occultissimarum: disserendiq; ab ijsdem nõ dialectice solum, sed etiam oratorie præcepta sunt tradita: ab Aristoteleq; principe de singulis rebus in utranque partem dicendi exercitatio est instituta; ut nõ contra omnia semper, sicut Arcesilas, diceret, & tamen ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici posset, expromeret. cum autem tertia pars bene uiuendi præcepta quæreret, ea quoque est ab ijsdem non solum ad priuatæ uitæ rationem, sed etiam ad rerum publicarum rectionem relata. omnium ferè ciuitatum non Græciæ solum, sed etiam barbariæ ab Aristotele mores, instituta, disciplinas, à Theophrasto leges etiam cognouimus. cumq; uterque eorum docuisset, qualem in Rep. principem esse conueniret; pluribus præterea cum scripsisset, qui esset optimus Reip. status: hoc amplius Theophrastus, quæ essent in Rep. inclinationes rerum, & momenta temporum, quibus esset moderandum, utcunque res postularet. uitæ autem degendæ ratio maxime quidem illis placuit quieta, in contemplatione, & cognitione posita rerum. quæ quia deorum erat uitæ simillima, sapiente uisa est dignissima.

atque his de rebus & splendida est eorum, & illustris oratio. De summo autem bono, quia duo genera librorum sunt, unum populariter scriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant; alterum limatius, quod in commentarijs reliquerunt: non semper idem dicere uidentur: nec in summa tamen ipsa aut uarietas est ulla, apud hos quidem quos nominaui; aut inter ipsos dissensio: sed cum beata uita quæratur, idq́; sit unũ, quod philosophia spectare, & sequi debeat; sit ne ea tota sita in potestate sapientis, an possit aut labefactari, aut eripi rebus aduersis, in eo non nunquam uariari inter eos, & dubitari uidetur. quod maxime efficit Theophrasti de beata uita liber: in quo multum admodum fortunæ datur. quod si ita se habeat, non possit beatam præstare uitam sapientia. hæc mihi uidetur delicatior, ut ita dicam, meliorq́; ratio, quàm uirtutis uis, grauitasq́; postulat. quare teneamus Aristotelem, & eius filium Nicomachum: cuius accurate scripti de moribus libri, dicuntur illi quidem esse Aristotelis, sed non uideo cur non potuerit patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque, dummodo plus in uirtute teneamus, quàm ille tenuit, firmitatis, & roboris. simus igitur contenti his: nanque horum posteri meliores illi quidem mea sententia, quàm reliquarum philosophi disciplinarum, sed ita degenerant, ut ipsi ex se nati esse uideantur. primum Theophrasti Strato physicum se uoluit. in quo etsi est magnus, tamen noua pleraque, & perpauca de moribus. huius Lysias & oratione locuples, rebus ipsis

ieiunior. concinnus deinde & elegans huius Aristo: sed ea, quæ desideratur à magno philosopho, grauitas in eo non fuit. scripta sanè & multa, & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. prætereo multos, in his, doctum hominem, & suauem, Hieronymum: quem iam cur Peripateticum appellem, nescio: summũ enim bonum exposuit uacuitatem doloris: qui autem de summo bono dissentit, de tota philosophiæ ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos uoluit: et quidem est grauitate proximus, & redundat oratio: attamen is quidẽ in patrijs institutis manet. Diodorus eius auditor adiungit ad honestatem uacuitatem doloris. hic quoque suus est: de summoq; bono dissentiens, dici uere Peripateticus nõ potest. antiquorum autem sententiam Antiochus noster mihi uidetur persequi diligentissime: quam eandem Aristotelis fuisse, & Polemonis docet. facit igitur Lucius noster prudenter, qui audire de summo bono potissimum uelit: hoc enim constituto in philosophia, constituta sunt omnia. nam cæteris in rebus siue prætermissum, siue ignoratum est quippiam, non plus incommodi est, quàm quanti quæque earũ rerum est, in quibus neglectum est aliquid. summum autem bonum si ignoretur, uiuendi rationem ignorari necesse est. ex quo tãtus error consequitur, ut, quẽ in portũ se recipiant, scire non possint. cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur quid sit & bonorum extremum, & malorum, inuenta uitæ uia est, conformatioq; omnium officiorum. est igitur, quò quidq; referatur, ex quo id, quod omnes expetunt, beate uiuendi ratio inueniri, & comparari potest. quod quoniã in quo sit, magna dissensio est, Carneadea

nobis adhibenda diuiſio eſt, qua noſter Antiochus libenter uti ſolet. ille igitur uidit, non modo quot fuiſſent adhuc philoſophorum de ſummo bono, ſed quot omnino eſſe poſſent ſententiæ. negabat igitur ullam eſſe artem, quæ ipſa à ſe proficiſceretur: etenim ſemper illud extra eſt, quod arte comprehenditur. nihil opus eſt exemplis hoc facere longius: eſt enim perſpicuum, nullam artem in ſe uerſari, ſed eſſe aliud artem ipſam, aliud quod propoſitum ſit arti. quoniam ut medicina ualetudinis, nauigationis gubernatio, ſic uiuendi ars eſt prudentia: neceſſe eſt eam quoque ab alia re eſſe conſtitutam, & profectam. conſtitit autem ferè inter omnes, id, in quo prudentia uerſaretur, & quod aſſequi uellet, aptum, & accõmodatum naturæ eſſe oportere, & tale, ut ipſum per ſe inuitaret, & alliceret appetitum animi: quem ὁρμὴν Græci uocant. quid autem ſit, quod ita moueat, itaq; à natura in primo ortu appetatur, non conſtat, deq; eo eſt inter philoſophos, cum ſummum bonum exquiritur, omnis diſſenſio. totius enim quæſtionis eius, quæ habetur de finibus bonorum, & malorum, cum quæritur in his quid ſit extremum, & ultimum, fons reperiendus eſt, in quo ſint prima inuitamenta naturæ. quo inuento, omnis ab eo, quaſi capite, de ſummo bono, & malo diſputatio ducitur. uoluptatis alij primum appetitum putant; & primam depulſionem, doloris: alij cenſent primum aſcitum, doloris uacuitatem; & primum declinatum, dolorem. ab his alij, quæ prima ſecundum naturam nominant, proficiſcuntur: in quibus numerant incolumi=

tatem, conseruationemq; omnium partium, ualetudinem, sensus integros, doloris uacuitatem, uires, pulchritudinem, cæteraq; generis eiusdem: quorum similia sunt prima in animis, quasi uirtutum igniculi, & semina. ex his tribus cum unum aliquod sit, quo primum natura moueatur uel ad appetendum, uel ad repellendum, nec quidquam omnino præter hæc tria possit esse: necesse est omnino officium aut fugiendi, aut sequendi ad eorum aliquid referri; ut illa prudentia, quam artem uitæ esse diximus, in earum trium rerum aliqua uersetur, à qua totius uitæ ducat exordium. ex eo autem quod statuerit esse, quo primum natura moueatur, existet etiam recti ratio, atque honesti, quæ cum uno aliquo ex tribus illis congruere possit, ut aut id honestum sit, facere omnia aut uoluptatis causa, etiam si eam non consequare; aut nõ dolendi, etiam si id assequi nequeas; aut eorum, quæ secundum naturam sunt, adipiscendi. ita fit, ut quanta differentia est in principijs naturalibus, tanta sit in finibus bonorum, malorumq; dissimilitudo. alij rursus ijsdem à principijs omne officium referunt aut ad uoluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa secundum naturam obtinenda. expositis iam igitur sex de summo bono sententijs, trium proximarum hi principes; uoluptatis, Aristippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus ijs, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor disserendi causa fuit. superiores tres erant, quæ esse possent: quarum est una sola defensa, eaq; uehemen-

ter. nam uoluptatis cauſa facere omnia, cum, etiam ſi nihil conſequamur, tamen ipſum illud conſilium ita faciendi per ſe expetendum, & honeſtum, & ſolum bonū ſit, nemo dicit. ne uitationem quidem doloris ipſam per ſe quiſquam in rebus expetendis putauit, ne ſi etiam euitare poſſet. at uero facere omnia, ut adipiſcamur quæ ſecundum naturam ſint, etiam ſi ea non aſſequamur, id eſſe & honeſtum, et ſolum per ſe expetendum, & ſolum bonum Stoici dicunt. Sex igitur hæ ſunt ſimplices de ſummo bonorum, malorumq; ſententiæ, duæ ſine patrono, quatuor defenſæ, iunctæ autem & duplices expoſitiones ſummi boni, tres omnino fuerunt: nec uero plures, ſi penitus rerum naturam uideas, eſſe potuerunt: nam aut uoluptas adiungi poteſt ad honeſtatem, ut Calliphoni, Dinomachoq; placuit; aut doloris uacuitas, ut Diodoro; aut prima naturæ, ut antiquis, quos eoſdem Academicos, & Peripateticos nominamus. ſed quoniam non poſſunt omnia ſimul dici, hæc in præſentia nota eſſe debebunt, uoluptatem ſemouendam eſſe: quando ad maiora quædam, ut iam apparebit, nati ſumus. de uacuitate doloris eadem ferè dici ſolent, quæ de uoluptate. Quoniam igitur & de uoluptate cū Torquato, & de honeſtate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone eſt diſputatum: primum, quæ contra uoluptatem dicta ſunt, eadem ferè cadunt contra uacuitatem doloris. nec uero alia ſunt quærenda cōtra Carneadeam illam ſententiam: quocunque enim modo ſummum bonum ſic exponitur, ut id uacet honeſtate; nec officia, nec uirtutes in ea ratione, nec amicitiæ conſtare poſſunt. coniunctio autem cum honeſtate

uel uoluptatis, uel non dolendi, id ipsum honestum, quod amplecti uult, efficit turpe: ad eas enim res referre, quæ agas, quarum una, si quis malo careat, in summo eũ bono dicat esse, altera uersetur in leuissima parte naturæ; obscurantis est omnem splendorem honestatis, ne dicam inquinantis. Restant Stoici. qui cum à Peripateticis, & Academicis omnia transtulissent, nominibus alijs easdem res secuti sunt. hos contra singulos dici est melius. sed nunc, quod agimus. de illis, cum uolemus. Democriti autem securitas, quæ est animi tanquam trãquillitas, quam appellant εὐθυμίαν, eo separanda fuit ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas ea ipsa est beata uita. quærimus autem, non quæ sit, sed unde sit. iam explosæ, eiectæq; sententiæ Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quòd in hunc orbem, quem circunscripsimus, incidere non possunt, adhibendæ omnino non fuerunt. nam cum omnis hæc quæstio de finibus, & quasi de extremis bonorum, & malorum ab eo proficiscatur, quod diximus naturæ esse aptum & accommodatum, quodq; ipsum per se primum appetatur: hoc totum & ij tollunt, qui in rebus ijs, in quibus nihil, quod non aut honestum, aut turpe sit, negant esse ullam causam, cur aliud alij anteponatur, nec inter eas res quidquam omnino putant interesse; et Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum præter scientiam, omnem consilij capiendi causam, inuentionemq; officij sustulit. sic exclusis sententijs reliquorum, cum præterea nulla esse possit, hæc antiquorum ualeat necesse est. ergo instituto ueterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium. Omne animal se ip=

ſum diligit; & ſimul ac ortum eſt, id agit, ut ſe conſeruet, quòd hic ei primus ad omnem uitam tuendam appetitus à natura datur, ſe ut conſeruet, atque ita ſit affectum, ut optime ſecundum naturam affectum eſſe poſſit. hanc initio conſtitutionem confuſam habet, & incertam, ut tantummodo ſe tueatur, qualecunque ſit. ſed nec quid ſit, nec quid poſſit, nec quid ipſius natura ſit, intelligit. cum autem proceſſit paululum, &, quatenus quidquid ſe attingat, ad ſeq; pertineat, perſpicere cœpit; tum ſenſim incipit progredi, ſeſeq; agnoſcere, & intelligere quam ob cauſam habet eum, quem diximus, animi appetitum; cœptatq; & ea, quæ naturæ apta ſentit, appetere, & propulſare contraria. ergo omni animali illud, quod appetit, poſitum eſt in eo, quod naturæ eſt accõmodatum. ita finis bonorum exiſtit ſecundum naturam uiuere, ſic affectum, ut optime affici poſſit, ad naturamq; accommodatiſſime. quoniam autem ſua cuiuſque animãtis natura eſt, neceſſe eſt quoque finem omniũ hũc eſſe, ut natura expleatur: nihil enim prohibet, quædam eſſe & inter ſe animalibus reliquis, et cum beſtijs homini communia, quoniam omnium eſt natura communis. ſed extrema illa, & ſumma, quæ quærimus, inter animalium genera diſtincta, & diſpertita ſunt, & ſua cuique propria, & ad id apta, quod cuiuſque natura deſiderat. quare cũ dicimus, omnibus animalibus extremum eſſe, ſecundum naturam uiuere: nõ ita accipiendum eſt, quaſi dicamus, unum eſſe omnium extremum. ſed ut omnium artium recte dici poteſt cõmune eſſe, ut in aliqua ſcientia uerſetur, ſcientiã autem ſuã cuiuſque artis eſſe: ſic

cõmune animalium omnium, ſecundum naturam uiuere, ſed naturas eſſe diuerſas, ut aliud equo ſit natura, aliud boui, aliud homini, & tamẽ in omnibus ſumma cõmunis, & quidem nõ ſolum in animalibus, ſed etiam in rebus omnibus ijs, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus uidemus, ea, quæ gignuntur è terra, multa quodam modo efficere ipſa ſibi per ſe, quæ ad uiuendum, creſcendumq; ualeant, & ſuo genere perueniant ad extremum: ut iam liceat una cõprehenſione omnia cõplecti; non dubitemq; dicere, omnem naturam eſſe conſeruatricem ſui; idq; habere propoſitum quaſi finem, & extremum, ſe ut cuſtodiat quam in optimo ſui generis ſtatu: ut neceſſe ſit, omnium rerum, quæ natura uigeant, ſimilem eſſe finem, non eũdem. ex quo intelligi debet homini id eſſe in bonis ultimum, ſecundum naturam uiuere: quod ita interpretemur, uiuere ex hominis natura undique perfecta & nihil requirente. hæc igitur nobis explicanda ſunt: ſed ſi enodatius, uos ignoſcetis: huius enim ætati, & huic, nũc hoc primũ fortaſſe audienti, ſeruire debemus.

Ita prorſus, inquã: etſi ea quidem, quæ adhuc dixiſti, quamuis ad ætatem recte iſto modo dicerentur.

Expoſita igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum; cur iſta ſe res ita habeat, ut dixi, deinceps demonſtrandum eſt. quamobrem ordiamur ab eo, quod primum poſui, quod idem reapſe primum eſt; ut intelligamus omne animal ſe ipſum diligere. quod quãquã dubitationem nõ habet, (eſt enim infinitũ in ipſa natura, cõprehenditur ſuis cuiuſque ſenſibus, ſic, ut, cõtra ſi quis dicere uelit, non audiatur) tamen, ne quid præter=

mittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferēdas puto. etsi qui potest intelligi, aut cogitari, esse aliquod animal, quod se oderit? res. n. concurrent cōtrariæ. nā cū appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit cōsulto, quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus: cum id sua causa faciet, & oderit se, & simul diliget: quod fieri nō potest: necesse est quidem, si quis sibi ipsi inimicus est, eū, quæ bona sunt, mala putare; bona contra, quæ mala; & quæ appetenda, fugere; & quæ fugienda, appetere: quæ sine dubio uitæ sunt euersio. neque. n. si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærāt, aut, ut ille apud Terentiū, qui decreuit tantisper se minus iniuriæ suo gnato facere (ut ait ipse) dū fiat miser, inimicus ipse sibi putandus est. sed alij dolore mouētur, alij cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: & cum in mala scientes ruunt, tamen se optime sibi cōsulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

" Mihi sic usus est: tibi ut opus est facto, face:

uelut qui ipsi sibi bellū indixissent, cruciari dies, noctes torqueri uellent: nec uero sese ipsi accusarent ob eam causam, quòd sese male rebus suis consuluisse dicerent: eorum enim est hæc querela, qui sibi chari sunt, seséq; diligunt. quare quotiescunque dicetur male de se quis mereri, sibiq; esse inimicus, atque hostis, uitam denique fugere: intelligatur aliquam subesse eiusmodi causam, ut ex eo ipso possit intelligi, sibi quenque esse charum. nec uero id satis est, neminem esse, qui ipse se oderit: sed illud quoque intelligendum est, neminem esse, qui, quo modo se habeat, nihil sua censeat interesse: tolletur enim appetitus animi, si, ut in ijs rebus, inter quas

nihil interest, neutram in partem propensiores simus, item in nobismet ipsis, quemadmodum affecti simus, nihil nostra arbitrabimur interesse. atque etiam illud, si quis dicere uelit, perabsurdum sit: ita diligi à sese quẽquam, ut ea uis diligendi ad aliam rem quampiam referatur; non ad eum ipsum, qui sese diligat. hoc cum in amicitijs, cum in officijs, cum in uirtutibus dicitur, quomodocunque dicitur, intelligi tamen, quid dicatur, potest: in nobis autem ipsis ne intelligi quidem, ut propter aliam quãpiam rem, uerbi gratia propter uoluptatem nos amemus: propter nos enim illam, non propter eam nosmet ipsos diligimus. quanquam quid est, quod magis perspicuum sit, non modo charum sibi quenque, uerum etiam uehementer charum esse? quis est enim, aut quotus quisque, cui, mors cum appropinquet,

" Non refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu?

etsi hoc quidem est in uitio, dissolutionem naturæ tam ualde perhorrescere. quod item est reprehendendum in dolore. sed quia ferè sic afficiuntur omnes: satis argumenti est, ab interitu naturam abhorrere. idq́; quo magis quidam ita faciunt, ut iure etiam reprehendantur: hoc magis intelligẽdum est, hæc ipsa nimia in quibusdã futura non fuisse, nisi quædam essent modica natura. nec uero dico eorum metum mortis, qui quia priuari se uitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescant, aut si metuant ne cum dolore moriantur, idcirco mortem fugiant: in paruis enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes minamur præcipitaturos alicunde, extimescunt. quin etiã feræ, inquit Pacuuius,

» Quibus abest ad præcauendum intelligendi astutia, sibi iniecto terrore mortis horrescunt. quis autẽ de ipso sapiente aliter existimat? quin etiam cũ decreuerit esse moriendum, tamẽ discessu à suis, atque ipsa relinquẽda luce moueatur. maxime autẽ in hoc quidem genere uis est perspicua naturæ, cum & mendicitatem multi perpetiãtur, ut uiuant; et angãtur appropinquatione mortis cõfecti homines senectute; et ea perferant, quæ Philoctetã uidemus in fabulis; qui cũ cruciaretur nõ ferendis doloribus, propagabat tamẽ uitã aucupio sagittarũ,

» Configebat tardus celeres, stans uolantes,

ut apud Actium est,

» Pennarumq; contextu corpori tegumenta faciebat. de hominum genere, aut omnino de animaliũ loquor, cum arborum, et stirpium eadem penè natura sit? siue, ut doctissimis uiris uisum est, maior aliqua causa, atque diuinior hanc uim ingenuit: siue hoc ita sit fortuito. uideamus ea, quæ terra gignit, corticibus, et radicibus ualida seruari: quod cõtingit animalibus sensuum distributione, et quadam cõpactione membrorũ. qua quidẽ de re, quãquã assentior ijs, qui hæc omnia regi natura putant; quæ si natura negligat, ipsa esse nõ possint: tamẽ cõcedo, ut, qui de hoc dissentiũt, existiment quod uelint, ac uel hoc intelligant, si quãdo naturam hominis dicã, hominem dicere me: nihil. n. hoc differt: nam prius poterit à se quisque discedere, q̃ appetitum earum rerũ, quæ sibi conducant, amittere. iure igitur grauissimi philosophi initium summi boni à natura petiuerunt; & illum appetitum rerum ad naturam accõmodatarum ingeneratum putauerunt omnibus, qui continentur ea

commendatione naturæ, qua se ipsi diligunt. Deinceps uidendum est, quoniã satis apertum est, sibi quéque natura esse charũ; quæ sit hominis natura: id est enim, de quo quærimus. Atqui perspicuum est, hominẽ è corpore, animoq; cõstare, cum primæ sint animi partes, secundæ corporis. deinde id quoque uidemus, et ita figuratũ corpus, ut excellat alijs; animumq; ita constitutũ, ut & sensibus instructus sit, & habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quædam uis rationis, & cognitionis, & scientiæ, uirtutumq; omnium. nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, & cognitionem habent faciliorem. itaque ab his ordiamur. Corporis igitur nostri partes, totaq; figura, & forma, & statura quàm apta ad naturam sit, apparet: neque est dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquæ partes, quales propriæ sunt hominis, intelligatur. sed certe opus est ea ualere, & uigere, & naturales motus, usúsq; habere, ut nec absit quid eorum, nec ægrum debilitatum'ue sit: id enim natura desiderat: est enim actio quædam corporis, quæ motus, & status naturæ congruentis tenet: in quibus si peccetur distortione, & deprauatione quadam, aut motu, statu'ue deformi, ut si aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, sed retro; fugere planè se ipse, & hominem ex homine exuens naturam odisse uideatur. quamobrem etiam sessiones quædam, et flexi, fractiq; motus, quales proteruorum hominum, aut mollium esse solent, contra naturam sunt: ut, etiam si animi uitio id eueniat, tamen in corpore immutari hominis natura uideatur.

itaque

itaque è contrarijs moderati, æquabilesq; habitus, affectiones, usúsq; corporis, apta esse ad naturam uidentur. iam uero animus non esse solum, sed etiam cuiusdam modi debet esse, ut & omnes partes suas habeat incolumes, & de uirtutibus nulla desit. atqui in sensibus est sua cuiusque uirtus, ut ne quid impediat, quo minus suo sensus quisque numere fungatur in ijs rebus celeriter, expeditéq; percipiendis, quæ subiectæ sunt sensibus. animi autem, & eius animi partis quæ princeps est, quæq; mens nominatur, plures sunt uirtutes, sed duo prima genera; unum earum, quæ ingenerãtur suapte natura, appellanturq; non uoluntariæ; alterum earũ, quæ in uoluntate posita magis proprio nomine appellari solent: quarũ est excellens in animorum laude præstantia. prioris generis est docilitas, memoria: quæ ferè omnia appellantur uno ingenij nomine: easq; uirtutes qui habent, ingeniosi uocantur. alterum autem genus est magnarum, uerarumq; uirtutum: quas appellamus uoluntarias, ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiam, & reliquas eiusdem generis. Et summatim quidem hæc erãt de corpore, animoq; dicenda. quibus quasi informatum est, quod hominis natura postulet. ex quo perspicuum est, quoniam ipsi à nobis diligamur, omniáq; & in animo, & in corpore perfecta uelimus esse, ea nobis ipsa chara esse propter se, & in ijs esse ad bene uiuendũ momenta maxima: nã cui proposita sit conseruatio sui, necesse est huic partes quoque sui charas esse, charioresq;, quo perfectiores sint, & magis in suo genere laudabiles: ea enim uita expetitur, quæ sit animi, corporisq; expleta uirtutibus:

in eoq́; summum bonū poni necesse est: quādo quidem id tale esse debet, ut rerum expetendarū sit extremū. quo cognito, dubitari non potest, quin, cum ipsi homines sibi sint per se, & sua sponte chari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quæ sunt in utriusque motu, & statu, sua charitate colantur, & per se ipsæ appetantur. quibus expositis, facilis est coniectura, ea maxime esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitatis, ut optimæ cuiusque partis, quæ per se expetatur, uirtus sit expetenda maxime. ita fiet, ut animi uirtus corporis uirtuti anteponatur, animiq́; uirtutes non uoluntarias uincant uirtutes uolūtariæ: quæ quidem proprie uirtutes appellātur, multumq́; excellunt, propterea quòd ex ratione gignūtur: qua nihil est in homine diuinius: etenim omnium rerū, quas & creat natura, & tuetur, quæ aut sine animo sint, aut non multo secus, eorum summum bonum in corpore est. ut non inscite illud dictū uideatur in sue, animum illi pecudi datū pro sale, ne putresceret. sunt autem bestiæ quædā, in quibus inest aliquid simile uirtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis, in quibus non corporum solum, ut in suibus, sed etiam animorū aliqua ex parte motus quosdam uidemus. in homine autem summa omnis animi est, & in animo rationis: ex qua uirtus est: quæ rationis absolutio definitur: quam etiam atque etiam explicandam putant. earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quædam, & perfectio est, non dissimilis animantium. itaque & uiuere uitem, & mori dicimus, arboremq́; & nouellam, & uetulam, & uigere, & senescere. ex quo non est

alienum, ut animantibus, sic illis & apta quædam ad naturam aptare, & aliena amputare, earumq; augendarum, & alendarum quandam cultricem esse, quæ sit scientia, atque ars agricolarum, quæ circuncidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quò natura ferat, eò possit ire: ut ipsæ uites, si loqui possint, ita se tractandas, tuendasq; esse fateantur. & nunc quidem, quod eã tuetur, ut de uite potissimum loquar, est id extrinsecus: in ipsa enim parũ magna uis est, ut quamoptime se habere possit, si nulla cultura adhibeatur. at uero si ad uitem sensus accesserit, ut appetitum quendam habeat, & per se ipsa moueatur, quid facturam putat? an ea, quæ per uinitorem antea consequebatur, & per se ipsam curabit? sed uides ne accessuram ei curam, ut sensus quoque suos, eorumq; omnium appetitum, & si qua sunt ei membra adiũcta, tueatur? sic ad illa, quæ semper habuit, iunget ea, quæ postea accesserint; nec eũdem finem habebit, quem cultor eius habebat; sed uolet secũdũ eam naturam, quæ postea ei adiuncta sit, uiuere. ita similis erit finis boni, atque antea fuerat; nec idem tamen: nõ enim iã stirpis bonũ quæret, sed animalis. quòd si non sensus modo ei sit datus, uerum etiam animus hominis: non necesse est, & illa pristina manere, ut tuenda, & inter hæc multo esse chariora quæ accesserint, animiq; optimam quãque partem charissimam, in eaq; expletione naturæ summi boni finem consistere, cum longe multumq; præstent mens, atque ratio? sic & extremum omnium appetendorũ, atque ductum à prima cõmunitate naturæ, multis gradibus ascendit, ut ad summũ per-

ueniret : quod cumulatur ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta. cum igitur ea sit, quã exposui, forma naturæ : si, ut initio dixi, simul atque ortus esset, se quisque cognosceret, iudicareq; posset quæ uis & totius esset naturæ, & partium singularũ; continuo uideret quid esset hoc, quod quærimus, omniũ rerum, quas expetimus, summum, & ultimum, nec ulla in re peccare posset. nunc uero à primo quidem mirabiliter occulta natura est, nec perspici, nec cognosci potest : progredientibus autem ætatibus, sensim, tardéue potius quasi nosmet ipsos cognoscimus. itaq; illa prima cõmendatio, quæ à natura nostri facta est, nobis obscura, & incerta est ; primusq; appetitus ille animi tantũ agit, ut salui, atque integri esse possimus. cũ autem dispicere cœperimus, & sentire quid simus, & quid ab animãtibus cæteris differamus, tum ea sequi incipimus, ad quæ nati sumus. quam similitudinem uidemus in bestijs. quæ primo, in quo loco nata sunt, ex eo se nõ cõmouent: deinde suo quæque appetitu mouetur. serpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornibus uti uidemus boues, uespas aculeis, suam denique cuique naturam esse ad uiuendũ ducem. quæ similitudo in genere etiam humano apparet. parui enim primo ortu sic iacent, tanquã omnino sine animo sint: cũ autem paulum firmitatis accesserit, & animo utũtur, & sensibus ; conitunturq; ut sese erigant, & manibus utuntur ; & eos agnoscũt, à quibus educantur ; deinde æqualibus delectantur, libenterq; se cum his congregant, dantq; se ad ludendum, fabellarumq; auditione ducuntur ; deq; eo, quod ipsis superat, alijs gratificari

uolunt; animaduertuntq; ea, quæ domi fiunt, curiosius; incipiuntq; commentari aliquid, & discere; & eorum, quos uident, uolunt non ignorare nomina; quibusq; rebus cum æqualibus decertant, si uincunt, efferunt se lætitia, uicti debilitantur, animosq; demittunt. quorum sine causa fieri nihil putandum est: est enim natura sic generata uis hominis, ut ad omnem uirtuté percipiendã facta uideatur: ob eamq; causam parui uirtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina mouentur: sunt enim prima elementa naturæ: quibus auctis, uirtutis quasi carmen efficitur. nã cũ ita nati, factiq; simus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemq; aptos animos haberemus, à contrarijsq; rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris uirtutum quasi scintillulas uidemus. è quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam, quasi deum, ducem subsequens, ad naturæ perueniat extremum. nam, ut sæpe iam dixi, in infirma ætate, imbecillaq; mente uis naturæ per caliginem cernitur. cum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturæ uim, sed ita, ut progredi possit longius, per se sit tamen inchoata. intrandum est igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea postulet, peruidendũ: aliter enim nosmet ipsos nosse nõ possumus. quod præceptum quia maius erat, quàm ut ab homine uideretur; iccirco assignatum est deo. iubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmet ipsos. cognitio auté hæc est una, ut uim nostri corporis, animiq; norimus, se=

quamurq; eã uitam, quæ rebus ipsis perfruatur. quoniam autem is animi appetitus à principio fuit, ut ea, quæ dixi, quamperfectissima à natura haberemus: cõfitendum est, cum id adepti simus, quod appetitum sit, in eo quasi ultimo consistere naturã, atque id esse summum bonum, quod certe uniuersum sua sponte ipsum expeti, & propter se necesse est, quoniam ante demonstratum est, etiam singulas eius partes esse per se expetendas. in enumerandis autem corporis commodis si quis prætermissam à nobis uoluptatẽ putabit, in aliud tempus quæstio differatur: utrum enim sit uoluptas in ijs rebus, quas primas secũdum naturam esse diximus, nec ne sit, ad id, quod agimus, nihil interest: si enim (ut mihi quidem uidetur) non explet bona naturæ uoluptas, iure prætermissa est: sin est in ea, quod quidam uolunt; nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi boni: quæ enim constituta sunt prima naturæ, ad ea si uoluptas accesserit, unũ aliquod accesserit commodum corporis, neque eam constitutionem summi boni, quæ est proposita, mutauerit. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, ut ea duceretur omnis à prima commendatione naturæ. nunc autem aliud iam argumentandi sequamur genus, ut non solum, quia nos diligamus, sed quia cuiusque partis naturæ & in corpore, & in animo sua quæque uis sit, iccirco in his rebus summa nostra sponte moueamur. Atque ut à corpore ordiar, uides'ne, ut, si qua in membris praua, aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines? ut etiam contendant, & elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis uitium, aut

quàminimum appareat? multosq; etiam dolores curationis causa perferant? ut, si ipse usus membrorũ non modo non maior, uerum etiam minor futurus sit, eorũ tamen species ad naturã reuertatur? etenim cũ omnes natura totos se expetendos putent, nec id ob aliã rem, sed propter ipsos: necesse est eius etiam partes propter se expeti, quod uniuersum propter se expetatur. quid in motu, & in statu corporis nihil inest, quod animaduertẽdũ esse ipsa natura iudicet? quẽadmodũ quis ambulet, sedeat, qui ductus oris, qui uultus in quoque sit. nihil ne est in his rebus, quod dignum libero, aut indignum esse ducamus? nõ ne odio dignos multos putamus, qui quodam motu, aut statu uidentur naturæ legem, & modũ cõtempsisse? & quoniam hæc ducuntur de corpore, quid est cur non recte pulchritudo etiam ipsa propter se expetenda ducatur? nã si prauitatem, imminutionemq; corporis propter se fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortasse magis, propter se formæ dignitatem sequamur? & si turpitudinem fugiamus in statu, & motu corporis: quid est, cur pulchritudinem non sequamur? atque etiam ualetudinem, uires, uacuitatem doloris non propter utilitatem solum, sed etiam ipsas propter se expetamus? quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus uult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maxime è natura: quæ tota perturbatur, si aut ægrũ corpus est, aut dolet, aut caret uiribus. Videamus animi partes: quarũ est aspectus illustrior: quæ quo sunt excelsiores, eo dant clariora indicia naturæ. Tãtus igitur est innatus in omnibus cognitionis amor, & scien-

tiæ, ut nemo dubitare possit, quin ad eas res hominum natura nullo emolumento inuitata rapiatur. uidemus ne, ut pueri ne uerberibus quidem à cõtemplãdis rebus, perquirendisq; deterreãtur? ut pulsi requirãt, & aliquid scire se gaudeant? ut alijs narrare gestiant? ut pompa, ludis, atque eiusmodi spectaculis teneantur, ob eamq; rem uel famem, & sitim perferãt? quid uero, qui ingenuis studijs, atque artibus delectantur, non ne uidemus eos nec ualetudinis, nec rei familiaris habere rationem? omniaq; perpeti ipsa cognitione, & scientia captos? & cũ maximis curis & laboribus cõpensare eam, quam ex discendo capiant, uoluptatem? mihi quidem Homerus huiusmodi quiddã uidisse uidetur in ijs, quæ de Sirenum cantibus finxerit: neque enim uocum suauitate uidentur, aut nouitate quadam, & uarietate cantandi reuocare eos solitæ, qui præteruehebantur; sed quia multa se scire profitebãtur, ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent: ita enim inuitant Vlyxem, (nam uerti, ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum)

" O` decus argolicum, quin puppim flectis Vlyxes,
" Auribus ut nostros possis agnoscere cantus?
" Nam nemo hæc unquã est transuectus cærula cursu,
" Quin prius astiterit uocum dulcedine captus,
" Post uarijs auido satiatus pectore musis
" Doctior ad patrias lapsus peruenerit oras.
" Nos graue certamen belli, clademq; tenemus,
" Græcia quam Troiæ diuino numine uexit,
" Omniaq; è latis rerum uestigia terris.

uidit Homerus probari fabulam nõ posse, si cantiun-

culis tantus uir irretitus teneretur. ſcientiam pollicentur: quam nō erat mirū ſapientiæ cupido patria chariorē. atque omnia quidem ſcire, cuiuſcūque modi ſunt, cupere, curioſorum; duci uero maiorū rerum contemplatione ad cupiditatem ſcientiæ, ſummorum uirorum eſt putandū. quem enim ardorem ſtudij cenſetis fuiſſe in Archimede, qui, dum in puluere quædam deſcribit attentius, ne patriam quidem captā eſſe ſenſerit? quātum Ariſtoxeni ingenium conſumptū uidemus in muſicis? quo ſtudio Ariſtophanem putamus ætatem in literis duxiſſe? quid de Pythagora, quid de Platone, aut Democrito loquar, à quibus propter diſcendi cupiditatem uidemus ultimas terras eſſe peragratas? quæ qui non uident, nihil unquam magna cognitione dignum amauerunt. atque hoc loco, qui propter animi uoluptates coli dicunt ea ſtudia, quæ dixi; non intelligūt iccirco eſſe ea propter ſe expetēda, quòd, nulla utilitate obiecta, delectentur animi, atque ipſa ſcientia, etiā ſi incōmoda datura ſit, gaudeāt. ſed quid attinet de rebus tā apertis plura requirere? ipſi enim quæramus à nobis, ſtellarum motus, contemplationesq; rerum cœleſtium, eorumq; omnium, quæ naturæ obſcuritate occultantur, cognitiones quemadmodum nos moueant, & quid hiſtoria delectet, quam ſolemus perſequi uſque ad extremum, prætermiſſa repetimus, inchoata perſequimur. nec uero ſum inſcius eſſe utilitatem in hiſtoria, non modo uoluptatem. quid, cum fictas fabulas, è quibus utilitas nulla dici poteſt, cum uoluptate legimus? quid cum uolumus nomina eorū, qui quid geſſerint, nota nobis eſſe, parentes, patriam, multa præterea minime ne-

cessaria? quid, quòd homines infima fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices denique delectentur historia? maximeq; eos uidere possumus res gestas audire, et legere uelle, qui à spe gerendi absunt cōfecti senectute. quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quæ discūtur, & cognoscūtur, inuitamenta inesse, quibus ad discendum cognoscendumq; moueamur. ac ueteres quidem philosophi in beatorum insulis fingūt, qualis natura sit uita sapientium, quos cura omni liberatos, nullū necessarium uitæ cultum, aut paratū requirentes, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut omne tempus in quærendo, ac discendo in naturæ cognitione cōsumāt. nos autem nō solum beatæ uitæ istam oblectationem uidemus, sed etiam leuamentū miseriarum. itaque multi cum in potestate essent hostium, aut tyrannorum, multi in custodia, multi in exilio, dolorem suum doctrinæ studijs leuauerūt. princeps huius ciuitatis Phalereus Demetrius cum patria pulsus esset iniuria, ad Ptolemæū se regem Alexandriam contulit. qui cū in hac ipsa philosophia, ad quā te hortamur, excelleret, Theophrastiq; esset auditor; multa præclara in illo calamitoso ocio scripsit, nō ad usum aliquem suum, quo erat orbatus; sed animi cultus ille erat ei quasi quidam humanitatis cibus. equidem è Cn. Aufidio, prætorio, erudito homine, oculis capto, sæpe audiebam, cum se lucis magis, quàm utilitatis desiderio moueri diceret. summū denique nobis, nisi requietem corporibus, & medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putaremus datum: aufert enim sensus, actionemq; tollit omnē. itaque, si aut requietem natura non quæreret, aut eam posset alia

quadam ratione consequi, facile pateremur, qui etiam nunc agendi aliquid, discendiq; causa propè cõtra naturam uigilias suscipere soleamus. sunt autem clariora, uel planè perspicua, nec dubitãda indicia naturæ, maxime scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere semper, neque ulla cõditione quietem sempiternam possit pati. facile est hæc cernere in primis puerorum ætatulis. quanquam enim uereor ne nimius in hoc genere uidear: tamen omnes ueteres philosophi, maxime nostri, ad incunabula accedunt, quòd in pueritia facillime se arbitrentur naturæ uoluptatem posse cognoscere. uidemus igitur, ut cõquiescere ne infantes quidem possint: cũ uero paulũ processerint, lusionibus uel laboriosis delectantur, ut ne uerberibus quidem deterreri possint: eaq; cupiditas agendi aliquid adolescit unà cũ ætatibus. itaque, ne si iucundissimis quidem nos somnijs usuros putemus, Endymionis somnum nobis uelimus dari: idq; si accidat, mortis instar putemus. quin etiam inertissimos homines, nescio qua singulari nequitia præditos, uidemus tamẽ & animo, & corpore moueri semper, et, cum re nulla impediantur necessaria, aut alueolum poscere, aut quærere quempiam ludum, aut sermonem aliquem requirere; cumq; non habeãt ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos, & semicirculos consectari. ne bestiæ quidem, quas delectationis causa concludimus, cum copiosius alantur, quàm si essent liberæ, facile patiuntur sese cõtineri, motusq; solutos, et uagos, à natura sibi tributos, requirũt. itaq; ut quisq; optime natus, institutusq; est, esse omnino nolit in uita, si gerẽdis negocijs orbatus

possit paratissimis uesci uoluptatibus. nam aut priuatim aliquid gerere malũt; aut qui altiore animo sunt, capessunt Remp. honoribus, imperijsq; adipiscendis; aut totos se ad studia doctrinæ conferunt. qua in uita, tantum abest ut uoluptates consectentur, etiam curas, solicitudines, uigilias perferũt: optimaq; parte hominis, quæ in nobis diuina ducẽda est, ingenij & mentis acie fruuntur, nec uoluptates requirentes, nec fugientes laborem. nec uero intermittunt aut admirationem earũ rerum, quæ sunt ab antiquis repertæ, aut inuestigationem nouarum: quo studio cum satiari non possunt, omnium cæterarum rerum obliti, nihil abiectum, nihil humile cogitant: tantaq; est uis talibus in studijs, ut eos etiam, qui sibi alios proposuerunt fines bonorũ, quos utilitate, aut uoluptate dirigunt, tamen in rebus quærendis, explicãdisq; naturis ætates conterere uideamus. ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum esse natos, actionum autem genera plura, ut obscurentur etiam minora maioribus. maximæ autem sunt, primum, ut mihi quidem uidetur, & ijs quorum nunc in ratione uersamur, consideratio, cognitioq; rerum cœlestium, & earum, quas à natura occultatas, & latentes indagare ratio potest: deinde Rerump. administratio, aut administrandi, sciendiq; prudens, temperata, fortis, & iusta ratio, reliquæq; uirtutes, & actiones uirtutibus congruentes: quæ, uno uerbo complexi omnia, honesta dicimus: ad quorũ etiam cognitionem, & usum iam corroborati, natura ipsa præeunte deducimur: omnium enim rerum principia parua sunt, sed suis progressionibus usa augentur: nec sine causa: in primo

enim ortu inest temeritas, & mollities quædam, ut nec res uidere optimas, nec agere possint: uirtutis enim, beatæq; uitæ, quæ duo maxime expetenda sunt, serius lumen apparet, multo etiam serius, ut planè, qualia sint, intelligantur: præclare enim Plato, beatum, cui etiam in senectute contigerit, ut sapientiam, uerasq; opiniones assequi possit. quare, quoniam de primis naturæ commodis satis dictum est, nunc de maioribus, consequentibusq; uideamus. Natura igitur corpus quidem hominis sic & genuit, & formauit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente ætate fingeret, neque sanè multum adiumentis externis, & aduentitijs uteretur. animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus: sensibus enim ornauit ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multum adiumento ullo ad suam confirmationẽ indigeret: quod autem in homine præstãtissimũ, atque optimum est, id deseruit. etsi dedit talem mentem, quæ omnem uirtutem iam accipere posset; ingenuitq; sine doctrina notitias paruas rerũ maximarũ, & quasi instituit docere, & induxit in ea, quæ inerant, tanquam elementa uirtutis. sed uirtutem ipsam inchoauit: nihil amplius: itaque nostrũ est (quod nostrũ dico, artis est) ad ea principia, quæ accepimus, consequẽtia exquirere, quoad sit id, quod uolumus, effectũ; quod quidẽ pluris sit haud paulo, magisq; ipsum propter se expetendum, quàm aut sensus, aut corporis ea, quæ diximus: quibus tantum præstat mentis excellens perfectio, ut uix cogitari possit quid intersit: itaque omnis honos, omnis admiratio, omne studium ad uirtutem, & ad eas actiones, quæ uirtuti sunt consentaneæ,

refertur : eaq́; omnia, quæ aut ita in animis sunt, aut ita gerũtur, uno nomine honesta dicũtur. quorũ omniũ quæq́; sint notitiæ, quæq́; significentur uerũ uocabulis, quæq; cuiusque uis, & natura sit, mox uidebimus. hoc autem loco tãtũ explicemus, hæc, honesta quæ dico, præterquã quòd nosmet ipsos diligamus, præterea suapte natura per se esse expetenda. indicãt pueri: in quibus, ut in speculis, natura cernitur. quanta studia decertãtium sunt? quanta ipsa certamina? ut illi efferuntur lætitia, cũ uicerint; ut pudet uictos? ut se accusari nolunt, q̃ cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint? quæ memoria est in his bene merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? atq; ea in optima quaque indole maxime apparent. in qua hæc honesta, quæ intelligimus, à natura tanquam adumbrantur: sed hæc in pueris expressa: in ijs uero ætatibus, quæ iam confirmatæ sunt, quis est tam dissimilis homini, qui nõ moueatur & offensione turpitudinis, & comprobatione honestatis? quis est, qui non oderit libidinosam, proteruam adolescentiam? quis cõtra in illa ætate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil intersit, nõ tamen diligat? quis Pullum Numitorem, Fregellanum proditorem, quanquam Reip. nostræ profuit, nõ odit? quis uerbis conseruatorem Codrum, quis Erichthei filias nõ maxime laudat? cui Tubuli nomen odio non est? quis Aristidem mortuũ non diligit? an obliuiscimur, quantopere in audiendo, legendoq́; moueamur, cum pie, cum amice, cum magno animo aliquid factũ cognoscimus? quid loquar de nobis, qui ad laudem, & ad decus nati, suscepti, instituti sumus?

qui clamores uulgi, atque imperitorum excitantur in theatris, cum illa dicuntur?

» Ego ſum Oreſtes;

contráq; ab altero,

» Immo enimuero ego ſum, inquam, Oreſtes.

cum autem etiam exitus ab utroque datur cõturbato, errantíq; Regi: ambos ergo unà uiuere precamur. quoties hoc agitur, quãdóue, niſi admirationibus maximis? nemo eſt igitur, qui nõ hãc affectionem animi probet, atque laudet: qua nõ modo utilitas nulla quæritur, ſed cõtra utilitatem etiã cõſeruatur fides. talibus exemplis non fictæ ſolũ fabulæ, uerũ etiam hiſtoriæ refertæ ſunt, & quidem maxime noſtræ. nos enim ad ſacra Idæa concipienda optimum uirum delegimus: nos tutores miſimus Regibus: noſtri Imperatores pro ſalute patriæ ſua capita uouerunt: noſtri Conſules Regem inimiciſſimũ mœnibus iam appropinquantem monuerunt, à ueneno ut caueret: noſtra in Rep. &, quæ per uim oblatum ſtuprum uoluntaria morte lueret, inuenta eſt; & qui interficeret filiam, ne ſtupraretur: quæ quidem omnia, & innumerabilia præterea, quis eſt, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, dignitatis ſplendore ductos, immemores fuiſſe utilitatum ſuarum, noſq;, cum ea laudemus, nulla alia re, niſi honeſtate duci? Quibus rebus breuiter expoſitis (nec enim ſum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, perſecutus) ſed his rebus concluditur profecto, & uirtutes omnes, & honeſtum illud, quod ex his uirtutibus exoritur, & in his hæret, eſſe per ſe expetendum. in omni autem honeſto, de

quo loquimur, nihil eſt tam illuſtre, nec quod latius pa-teat, quàm coniunctio inter homines hominũ, & quaſi quædam ſocietas, & cõmunicatio utilitatum, & ipſa charitas generis humani: quæ nata à primo ſatu, quo à procreatoribus nati diliguntur, & tota domus coniugio, & ſtirpe coniungitur, ſerpit ſenſim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiis, poſt uicinitatibus cum ciuibus, & iis, qui publice ſocii, atque amici ſunt, deinde totius complexu gentis humanæ. quæ animi affectio ſuũ cuique tribuens, atque hãc, quã dico, ſocietatẽ cõiunctionis humanæ munifice, & æque tuens, iuſtitia dicitur. cui adiũctæ ſunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quæq; ſunt generis eiuſdem. atque hæc ita iuſtitiæ propria ſunt, ut ſunt uirtutum reliquarum cõmunia. nam cum ſic hominis natura generata ſit, ut habeat quiddam innatum quaſi ciuile, atque populare, quod Græci πολιτικὸν uocant: quidquid aget quæque uirtus, id à cõmunitate, & ea, quam expoſui, charitate, atque ſocietate humana non abhorrebit, uiciſſimq; iuſtitia, ut ipſa ſe fundet uſu in cæteras uirtutes, ſic illas expetet: ſeruari enim iuſtitia niſi à forti uiro, niſi à ſapiente non poteſt. qualis eſt igitur omnis hæc, quam dico, conſpiratio, cõſenſuſq; uirtutum, tale eſt illud ipſum honeſtum: quando quidem honeſtum aut ipſa uirtus eſt, aut res geſta uirtute. quibus in rebus uita conſentiens, uirtutibuſq; reſpondens, recta, & honeſta, & conſtans, & naturæ cõgruens exiſtimari poteſt. Atque hæc coniunctio, confuſioq; uirtutũ, tamen à philoſophis ratione quadã diſtinguitur. nam cũ ita copulatæ cõnexæq; ſunt, ut omnes omnium

participes

participes ſint, nec alia ab alia poſſit ſeparari : tamen
proprium ſuum cuiuſque munus eſt , ut fortitudo in la
boribus,periculiſq; cernatur , temperantia in prætermit
tendis uoluptatibus,prudentia in delectu bonorum, &
malorum,iuſtitia in ſuo cuique tribuendo . quando igi
tur ineſt in omni uirtute cura quædam quaſi foras ſpe
ctans,alioſq; appetens, atque complectens, exiſtit illud,
ut amici , ut fratres , ut propinqui , ut affines , ut ci-
ues , ut omnes denique , quando unam ſocietatẽ homi
num eſſe uolumus, propter ſe expetendi ſint . atque eo
rum nihil eſt eius generis , ut ſit in fine, atque extremo
bonorum . ita fit , ut duo genera propter ſe expetendo
rum reperiantur : unum,quod eſt in ijs,in quibus com
pletur illud extremum:quæ ſunt aut animi,aut corpo=
ris . hæc autem,quæ ſunt extrinſecus, id eſt quæ neque
in animo ſunt,neque in corpore,ut amici,ut parẽtes,ut
liberi,ut propinqui,ut ipſa patria, ſunt illa quidem ſua
ſponte chara, ſed eodem in genere, quo illa,non ſunt .
nec uero quiſquam ſummũ bonum aſſequi unquã poſ=
ſet, ſi omnia illa,quæ ſunt extra,quanquam expetẽda,
ſummo bono cõtinerentur. quo modo igitur,inquies,ue
rum eſſe poterit, omnia referri ad ſummum bonum, ſi
amicitiæ , ſi propinquitates , ſi reliqua externa ſummo
bono non continentur ? hac uidelicet ratione:quòd ea,
quæ externa ſunt,ijs tuemur officijs, quæ oriũtur à ſuo
cuiuſque genere uirtutis : nam & amici cultus,& pa
rentis,et qui officio fungitur,in eo ipſo prodeſt,quòd,ita
fungi officio,in recte factis eſt : quæ ſunt orta uirtuti=
bus.quæ quidem ſapientes ſequuntur utentes tanq̃ duce
natura.non perfecti autem homines, & tamẽ ingenijs

excellentibus præditi, excitantur spe gloriæ: quæ habet formam honestatis, & similitudinem. quòd si ipsam honestatem undique perfectam, et absolutam, rem unam præclarissimam omnium, maximeq; laudandam, penitus uiderent, quonam gaudio complerentur, cum tanto pere eius adumbrata opinione lætentur? quem enim deditum uoluptatibus, cupiditatum incẽdijs inflammatum, in ijs potiendis, quæ acerrime concupiuisset, tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Annibale uicto, aut posteriorem Carthagine euersa? quem Tiberina dissensio festo illo die tanto gaudio affecit, quanto L. Paulum, cum Regem Persen captum adduceret, eodem flumine inuectum? Age nũc Luci noster extrue animo altitudinem, excellentiamq; uirtutum: iam non dubitabis, quin earum cõpotes homines, magno animo, erectoq; uiuentes, semper sint beati: qui omnes motus fortunæ, mutationesq; rerum, & temporum leues, & imbecilles fore intelligant, si in uirtutis certamẽ uenerint: illa enim, quæ sunt à nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatissimam uitam, sed ita, ut sine illis possit beata uita existere: ita enim paruæ, & exiguæ sunt istæ accessiones bonorũ, ut quemadmodum stellæ in radio solis, sic istæ in uirtutum splendore ne cernantur quidem. atque hæc, ut uere dicitur parua esse ad beate uiuendum momenta ista corporis commodorum; sic nimis uiolentum est, nulla esse dicere: qui enim sic disputant, obliti mihi uidentur, quæ ipsi egerint principia naturæ. tribuendum igitur est his aliquid, dummodo, quantum tribuendum sit, intelligas. est tamen philosophi non tam gloriosa, quàm

uera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ secũdum naturam illi ipsi gloriosi esse fatebantur, & uidere tantam uim uirtutis, tantamq; , ut ita dicam, auctoritatem honestatis, ut reliqua non illa quidem nulla, sed ita parua sint, ut nulla esse uideantur. hæc est non omnia spernentis præter uirtutem, & uirtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio. denique hæc est undique cõpleta, & perfecta explicatio summi boni. hinc cæteri particulas arripere conati, suam quisque uideri uoluit afferre sententiam. sæpe ab Aristotele, & Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerũ scientia. hoc uno captus Herillus, scientiam summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expetendam. multa sunt dicta ab antiquis de contemnendis, ac despiciendis rebus humanis. hoc unum Aristo tenuit: præter uitia, atque uirtutes, negauit rem esse ullam aut fugiendam, aut expetendam. positum est à nostris in ijs rebus, quæ secundum naturam essent, non dolere. hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. at uero Callipho, & post eum Diodorus, cum alter uoluptatem adamauisset, alter uacuitatem doloris, neuter honestate carere potuit, quæ est à nostris laudata maxime. quin etiam ipsi uoluptarij diuerticula quærant, & uirtutes habeant in ore totos dies, uoluptatemq; primo duntaxat expeti dicant, deinde consuetudinem quasi alteram naturam effici, qua impulsi multa faciunt nullam quærentes uoluptatem. Stoici restant. hi quidem non unam aliquam, aut alteram à nobis, sed totam ad se nostram philosophiam transtulerũt, atque, ut reliqui fures earum rerum, quas ceperunt, signa

commutant, ſic illi, ut ſententijs noſtris pro ſuis uterentur, nomina, tanquam rerum notas, mutauerunt. ita relinquitur ſola hæc diſciplina digna ſtudioſis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris uiris, digna principibus, digna Regibus. Quæ cum dixiſſet, paulumq; inſtitiſſet, quid eſt, inquit? ſatis ne uobis uideor pro meo iure in ueſtris auribus cõmentatus? Et ego, tu uero, inquã, Piſo, ut ſæpe aliàs, ſic hodie ita iſta noſſe uiſus es, ut, ſi tui copia nobis ſemper fieret, non multum Græcis ſupplicandũ putarẽ. quod quidem eo probaui magis, quia memini Staſeam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem ſanè Peripateticum, aliquanto iſta ſecus dicere ſolitũ, aſſentientem ijs, qui multum in fortuna ſecunda, aut aduerſa, multum in bonis, aut malis corporis ponerent. Eſt ut dicis, inquit: ſed hæc ab Antiocho, noſtro familiari, dicuntur multo melius, & fortius, quàm à Staſea dicebantur. quanquam ego non quæro quid tibi à me probatum ſit, ſed huic Ciceroni noſtro, quem diſcipulum cupio à te abducere. Tum Lucius, mihi uero iſta ualde probata ſunt: quod item fratri puto. Tum mihi Piſo, quid ergo, inquit? das ne adoleſcenti ueniam? an eum diſcere ea mauis, quæ cum præclare didicerit, nihil ſciat?

Ego uero, inquam, permitto. ſed non ne meminiſti mihi licere probare iſta, quæ ſunt à te dicta? quis enim poteſt ea, quæ probabilia uideantur ei, non probare?

An uero, inquit, quiſquam poteſt probare, quod perceptum, quod comprehenſum, quod cognitum non habet? Non eſt iſta, inquam, Piſo magna diſſenſio: nihil eſt enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi poſ=

se uideatur, nisi quòd percipiẽdi uis ita definitur à Stoi cis, ut negent quidquã posse percipi, nisi tale uerũ, quale falsum esse non possit. itaque hæc cum illis est dissen sio, cũ Peripateticis nulla sanè. sed hæc omittamus: habent enim & bene longam, & satis litigiosam disputa tionem. illud mihi à te nimium festinanter dictum uidetur, sapiẽtes omnes esse semper beatos. nescio quo mo do præteruolauit oratio. quod nisi ita efficitur; quæ Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cũ quibus coniungi beatã uitã nullo modo posse putauit, uereor ne uera sint. nã illud uehementer repugnat, eundem & beatũ esse, & multis malis oppressum. hæc quo modo conueniant, non sanè intelligo.
Vtrum igitur tibi non placet, inquit, uirtutis tantã uim esse, ut ad beate uiuendum se ipsa cõtenta sit: an, si id probas, ita fieri posse negas, ut ij, qui uirtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint?
Ego uero uolo in uirtute uim esse quãmaximam: sed, quanta sit, aliàs: nunc tantum, possit ne esse tanta, si quidquã extra uirtutem habeatur in bonis. Atqui, inquit, si Stoicis concedis, ut uirtus sola, si adsit, uitam efficiat beatã: cõcedis etiam Peripateticis: quæ enim mala illi non audent appellare, aspera autem, & incommoda, & reijcienda, & aliena naturæ esse concedunt; ea nos mala dicimus, sed exigua, & porrò minima. quare si potest esse beatus is, qui est in asperis, reijciendisq; rebus; potest is quoque esse, qui est in paruis malis. Et ego, Piso, inquã, si est quisquam, qui acute in causis uidere soleat, quæ res agatur; is es profecto tu. quare attende quæso: nam adhuc, meo fortasse ui-

tio, quid ego quæram, non perspicis. Istic sum, inquit; expectóq;, quid ad id, quod quæram, respondeas. Respondebo me non quærere, inquam, hoc tempore quid uirtus possit efficere, sed quid constanter dicatur, quid ipsum à se dissentiat. Quo igitur, inquit, modo? Quia cum à Zenone, inquam, hoc magnifice, tanquam ex oraculo, editur, uirtus ad beate uiuendum se ipsa contenta est. Quare, inquit? Respondet, quia, nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum. non quæro iam, uerum ne sit: illud dico, ea, quæ dicat, præclare inter se cohærere. dixerit hoc quidem Epicurus, semper beatum esse sapientem: quod quidem solet ebullire nõ nunquam. quem quidem, cum summis doloribus cõficiatur, ait dicturũ, quàm suaue est, quàm nihil curo. non pugnem cum homine, cur tantum habeat in natura boni: illud urgeam, non intelligere eũ quid sibi dicendum sit, cum dolorem summum malum esse dixerit. eadem nunc mea aduersum te oratio est. dicis eadem omnia & bona, & mala, quæ quidem dicunt qui nunquam philosophum pictum, ut dicitur, uiderunt; ualetudinem, uires, staturam, formam, integritatem unguiculorum omnium; deformitatem, morbum, dèbilitatem, mala: iam illa externa, parce tu quidem. sed hæc cum corporis bona sint, eorum conficientia certe in bonis numerabis, amicos, liberos, propinquos, diuitias, honores, opes. contra hæc attende me nihil dicere: si ista mala sunt, in quæ potest incidere sapiens; sapientem esse, non esse ad beate uiuendum satis.

Immo uero, inquit, ad beatissime uiuendum parum est, ad beate uero satis. Animaduerti, inquam, te isto

modo paulo ante ponere: & scio ab Antiocho nostro dici sic solere. sed quid minus probandum, quàm esse aliquem beatum, nec satis beatum? quod autem satis est, eò quidquid accesserit, nimium est; & nemo nimiũ beatus est, et nemo beato beatior. Ergo inquit, tibi Q. Metellus, qui tres filios Cõsules uidit, è quibus unum etiã & Censorem, & triumphantem, quartũ autem Prætorem, eosq; saluos reliquit, & tres filias nuptas, cũ ipse Cõsul, Censor etiam, Augurq; fuisset, & triumphasset; ut sapiens fuerit, non ne beatior, quàm, ut item sapiens fuerit, qui in potestate hostiũ uigilijs, et inedia necatus est, Regulus? Quid me istud rogas, inquã? Stoicos roga.

Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? Nihilo beatiorem esse Metellum, quàm Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum est. Tamen à proposito, inquam, aberrauimus: nõ enim inquam quæro, quid uerum, sed quid cuique dicendum sit. utinam quidem dicerent alium alio beatiorem: iam ruinas uideres. in uirtute enim sola, et in ipso honesto cum sit bonũ positum, cumq; nec uirtus, ut placet illis, nec honestum crescat; idq; bonum solum sit, quo qui potiatur, necesse est beatus sit, cũ id augeri non possit, in quo uno positum est beatum esse: qui potest esse quisquam alius alio beatior? uides'ne, ut hæc concinant? et Hercules (fatendũ est enim quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum. respondent extrema primis, media utrisq;, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, uidẽt. in geometria prima si dederis, dãda sunt omnia. concede nihil esse bonũ, nisi quod honestum sit: concedendũ est in uirtute sola positam esse beatã uitam. uide rursus retro. dato hoc: dandum erit

illud. quod uestri non item. tria genera bonorum. proclivius currit oratio: uenit ad extremum: hæret in salebra: cupit enim dicere, nihil posse ad beatam uitam deesse sapienti. honesta oratio, Socratica, Platonis etiã. audeo dicere, inquit. non potest, nisi retexueris illa. paupertas si malum est, mendicus beatus esse nemo potest, quamuis sit sapiens. at Zeno eum nõ beatum modo, sed etiam diuitem dicere ausus est. dolere malum: in crucem qui agitur, beatus esse non potest. bonum liberi: misera orbitas. bonum patria: miserum exilium. bonum ualetudo: miserum morbus. bonum integritas corporis: misera debilitas. bonum incolumis acies: misera cæcitas. quæ si potest singula consolando leuare, uniuersa quo modo sustinebit? sit enim idẽ cæcus, debilis, morbo grauissimo affectus, exul, orbus, egens, torqueatur eculeo: quem hunc appellas Zeno? beatum, inquit, etiam beatissimum? quippe, inquiet; cum tam docuerim gradus istã rem nõ habere, quàm uirtutem, in qua sit etiam ipsum beatum. tibi hoc incredibile, quia beatissimũ. quid tuum? credibile? si enim ad populum me uocas, eum, qui ita sit affectus, beatum nunquam probabis: si ad prudentes, alterum fortasse dubitabunt, sit ne tãtum in uirtute, ut ea præditi uel in Phalaridis tauro beati sint; alterum non dubitabunt, quin & Stoici cõuenientia sibi dicant, & uos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata uita? Tamen aberramus à proposito: & ne longius, prorsus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. Non'ne igitur tibi uidentur, inquit, mala? Id quæres, inquam: in quo utrum respondebo, uerses te huc, atque illuc necesse est.

Quo tandem modo, inquit? Quia, si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit: si mala nõ sunt, iacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, uideo, inquit, quid agas: ne discipulum abducam, times. Tu uero, inquam, ducas licet, si sequatur: erit enim mecum, si tecum erit. Audi igitur, inquit, Luci: tecum enim, ut ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ consistit in beata uita comparanda: beate enim uiuendi cupiditate incẽsi omnes sumus. hoc mihi cum tuo fratre conuenit. quare hoc uidendũ est, possit ne nobis hoc ratio philosophorum dare: pollicetur certe: nisi enim id faceret, cur Plato Aegyptum peragrauit, ut à sacerdotibus barbaris numeros, & cœlestia acciperet? cur post Tarentum ad Architam? cur ad cæteros Pythagoreos, Ethecratem, Timæum, Acrionem Locros, ut, cum Socratem expressisset, adiungeret Pythagoreorum disciplinam, eáq;, quæ Socrates repudiabat, adscisceret? cur ipse Pythagoras & Aegyptum lustrauit, & Persarum magos adijt? cur tantas regiones barbarorum pedibus obijt? tot maria transmisit? cur hæc eadem Democritus? qui, uere falsóne quæreremus, dicitur oculis se priuasse: certe ut quam minime animus à cogitationibus abduceretur: patrimonium neglexit: agros deseruit incultos, quid quærens aliud, nisi beatam uitam? quam si etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa inuestigatione naturæ consequi uolebat, ut esset bono animo: id enim ille summum bonum εὐθυμίαν, & sæpe ἀκακίαν appellat, id est animum terrore liberum. sed hæc etsi præclare, non dum tamẽ et perpolita: pauca enim, neque ea ipsa enu-

cleate, ab hoc de uirtute quidem dicta: post enim hæc in hac urbe primum à Socrate quæri cœpta, deinde in hunc locum delata sunt. nec dubitant, quin in uirtute omnis ut bene, sic etiam beate uiuendi spes poneretur. quæ cum Zeno didicisset à nostris, ut in actionibus perscribi solet, de re eadem fecit alio modo. hoc tu nunc in illo probas. scilicet uocabulis rerum mutatis, inconstantiæ crimen ille effugit, nos effugere non possumus? ille Metelli uitam negat beatiorem, quàm Reguli, præponendam tamen; nec magis expetendam, sed magis sumendam; &, si optio esset, eligendam Metelli, reijciendam Reguli. ego, quam ille præponendam, & magis eligendam, beatiorem hanc appello: nec ullo minimo momento plus ei uitæ tribuo, quàm Stoici. quid interest, nisi quòd ego res notas notis uerbis appello, illi nomina noua quærunt, quibus idem dicant? ita quemadmodum in senatu semper est aliquis, qui interpretem postulet: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. bonum appello, quidquid secundum naturam est: quod contra, malum: nec ego solus: sed tu etiam Chrysippe in foro, domi in schola definis. quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes oportere quanti quidque sit, aliter doctos, & indoctos? sed cum constiterit inter doctos, quanti res quæque sit; si homines essent, usitate loquerentur. dum res maneant, uerba fingant arbitratu suo. Sed uenio ad inconstantiæ crimen, ne sæpius dicas me aberrare: quam tu ponis in uerbis, ego positam in re putabam. si satis erit hoc perceptum, in quo adiutores Stoicos optimos habemus, tantam uim esse uirtutis, ut omnia, si ex altera parte po=

nantur, ne appareant quidem, cum omnia, quæ illi commoda certe dicunt esse, & sumenda, & eligenda, & præposita; quæ ita definiunt, ut satis magno æstimanda sint: hæc igitur cum ego tot nominibus à Stoicis appellata, partim nouis, & cōmentitijs, ut ista producta, & reiecta; partim idem significantibus, quid enim interest expetas, an eligas? mihi quidem etiam lautius uidetur, quod eligitur, & ad quod delectus adhibetur: sed cum ego ista bona omnia dixero, tantum refert quàm magna dicam, quàm expetenda, quàm ualde. sin autem nec expetenda ego magis, quàm tu eligenda; nec illa pluris æstimenda ego, qui bona, quàm tu, qui producta appellas: omnia ista necesse est obscurari, nec apparere, & in uirtutes, tanquam in solis radios, incurrere. at enim qua in uita est aliquid mali, ea esse beata non potest. ne seges quidem igitur spicis uberibus, & crebris, si auenam uspiam uideris: nec mercatura quæstuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit. an hoc usquequaque aliter in uita, & non ex maxima parte de tota iudicabis? an dubium est, quin uirtus ita maximam partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? audebo igitur, quæ secundum naturam sunt, bona appellare, nec fraudare suo ueteri nomine, quàm aliquid potius nouum exquirere, uirtutis autem amplitudinem quasi in altera libræ lance ponere. terram, mihi crede, ea lanx, & maria deprimet: semper enim ex eo, quod maximas partes continet, latissiméq; funditur, tota res appellatur. dicimus aliquem hilare uiuere. igitur si semel tristior effectus est, hilara uita

amiſſa eſt? at hoc in eo M. Craſſo, quem ſemel ait in
uita riſiſſe Lucilius, nõ cõtigit, ut ea re minus ἀγέλαστος,
ut ait idem, uocaretur. Policratem Samium felicem
appellant. nihil acciderat ei, quod nollet, niſi quòd an-
nulum, quo delectabatur, in mare abiecerat. ergo in-
felix una moleſtia. felix rurſus, cum is ipſe annulus in
præcordijs piſcis inuentus eſt. ille uero, ſi inſipiens, quod
certe, quoniam tyrannus, nunquam beatus: ſi ſapiens,
ne tum quidem miſer, cum ab Oronte prætore Darei
in crucem actus eſt. at multis malis affectus. quis ne-
gat? ſed ea mala uirtutis magnitudine obruebantur.
an ne hoc quidem Peripateticis concedis, ut dicant o-
mnium uirorum bonorum, id eſt ſapientum, omnibusq;
uirtutibus ornatorum, uitam omnibus partibus plus ha
bere ſemper boni, quàm mali? quis hoc dicit? Stoicis
licet minime. ſed iſti ipſi, qui uoluptate, & dolore
omnia metiuntur, non ne clamant ſapienti plus ſem-
per adeſſe, quod uelit, quàm quod nolit? cum tan-
tum igitur in uirtute ponant ij, qui ſe fatentur uirtutis
cauſa, niſi ea uoluptatem acciret, ne manũ quidem uer
ſuros fuiſſe. quid facere nos oportet, qui quãuis mini-
mam animi præſtãtiam omnibus bonis corporis anteire
dicamus, ut ea ne in conſpectu quidem relinquantur?
quis enim eſt, qui hæc cadere in ſapientem dicere au-
deat, ut, ſi fieri poſſit, uirtutem in perpetuum abijciat,
ut dolore omni liberetur? quis noſtrum dixerit, quos
non pudet ea, quæ Stoici aſpera dicunt, mala dicere,
melius eſſe turpiter aliquid facere cũ uoluptate, quàm
honeſte cum dolore? nobis Heracleotes ille Diony-
ſius flagitioſe deſciuiſſe uidetur à Stoicis propter oculo-

rum dolorem. quis uero hoc didicisset à Zenone, non dolere, cum doleret? illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non esse, quia turpe non esset, & esset ferendum uiro. hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia, quoniam dolorem dicunt malum esse. de asperitate autem eius fortiter ferenda præcipiunt eadem, quæ Stoici. & quidem Arcesilas tuus, etsi fuit in disserendo pertinacior, tamen noster fuit; erat enim Polemonis: is cum arderet podagræ doloribus, uisitassetq; hominem Carneades Epicuri perfamiliaris, & tristis exiret, mane quæso, inquit, Carneade noster: nihil illinc huc peruenit: ostendit pedes & pectus: attamen hic mallet non dolere. Hæc igitur est nostra ratio: quæ tibi uidetur inconstans, cum propter uirtutis cœlestem quandam, & diuinam, tantamq; præstantiam, ut, ubi uirtus sit, resq; magnæ sumendæ, laudabilesq; uirtute gestæ, ibi esse miseria, & erumna non possit, tamen labor possit, & molestia, non dubitem dicere omnes sapientes semper beatos esse, sed tamen fieri posse, ut sit alius alio beatior.

Atqui iste locus est Piso tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam. quem si tenueris, non modo meum Ciceronem, sed etiã me ipsum abducas licebit. Tum Quintus, mihi quidem, inquit, satis hoc confirmatum uidetur. lætor quidem philosophiam, cuius antea supellectilem pluris æstimabam, quàm possessiones reliquorum; ita mihi diues uidebatur, ut ab ea petere possem quidquid in studijs nostris concupissem: hanc igitur lætor etiam acutiorem repertam, quàm cæteras: quod quidam ei deesse dicebant. Non quàm nostrã

quidem, inquit Pomponius iocãs. ſed mehercule per=grata mihi oratio tua. quæ enim dici latine poſſe non arbitrabar, ea dicta ſunt à te, nec minus planè, quàm dicuntur à Græcis, uerbis aptis. ſed tempus eſt, ſi uidetur: & recta quidem ad me. Quod cum ille dixiſſet, & ſatis diſputatum uideretur, in oppidum ad Põponium perreximus omnes.

FINIS.

SCHOLIA PAVLI MANVTII IN ACADEMICAS QVAESTIONES, ET LIBROS DE FINIBVS.

Pagina 1.

ABSENS factus Aedilis, continuo Prætor (licebat enim celerius legis præmio)] Aedilitatem Præturą biennio post consequebatur. Lucullus autem, cũ Aedilis fuisset, continuo Prætor factus est, beneficio legis, ut opinor, à Sylla Dictatore latæ, ut ijs, qui Syllanas partes in ciuili bello secuti essent, honores ante tempus capere liceret. apparet enim eam legem non manere, cum dicat, licebat.

2.

CONTRA omnes dicere, qui scire sibi uidentur, solemus] Proprium hoc erat Academicorum: qui percipi nihil posse dicebant, præter unum illud, nihil posse percipi. in hac autem hæresi Cicero cũ esset, nõ erat, cur alios à se dissentire moleste ferret: id enim ab ijs solet fieri, qui scire sibi uidentur: contra quos Academici solent dicere. Sunt qui legant, contra omnes dicere quæ uidentur: quos secuti non sumus: non. n. contra omnes dicere, quæ uidebantur, soli Academici solebant; quod commune omnium erat: sed contra omnes, qui scire sibi uidebantur; quod proprium erat Academicorum.

3.

IVDICAVERVNT: aut] Locus meo iudicio deprauatus. liber scriptus, Iudicarũt aut. ego uel-

lem, Iudicare: ita.

5:

NEC VERO esse ullam rationem] Nec uerum esse, habent, præter nostrum, impressi omnes libri. ego ex uetusto libro Bernardini Maffei, iuuenis admodum eruditi, & ex sententia emendaui, Nec uero. nam, uerum, si legas; duæ illæ uoces, ullam rationē, neque cum sequenti uerbo, disputare; neque cum præcedenti, esse, cohærebunt.

7:

CVR HAS igitur sibi tam graues leges imposuerint] Non uideo, cur uocem, igitur, quidam inculcarint. quam neque habēt libri manuscripti, quos quidem ego uiderim; & abundare sensus ostendit.

8.

ANTIPATRO hoc idem postulanti, cū diceret, ei, qui affirmaret nihil posse percipi, cōsentaneum esse unum tamen illud dicere percipi posse, ut alia non possent, Carneades acutius resistebat] Quid sibi uelint hæc uerba, nemo non uidet: quorum antea sentētia uideri poterat obscurior, cum pro, ei qui affirmaret, legeretur, eiq; affirmaret: quo ex loco unius literæ mutatione mendum sustulimus: idq; ex coniectura: ex libro autem manuscripto, duas uoces, consentaneum esse, sine causa repetitas, & sensum implicanteis, deleuimus. sed nostram coniecturam planè cōfirmat ille locus, qui est pagina 27: Antipatrum, inquit, reprehensum, quòd diceret, consentaneum esse ei, qui affirmaret nihil posse cōprehendi, id ipsum saltem dicere posse comprehendi.

ALIQVA

9.

ALIQVA sic recondit : è quibus memoria oritur] Non nihil desideratur, ac fortasse tale quidpiam, Vt postea : ut ita legatur : alia uisa sic arripit, ut his statim utatur ; alia sic recondit, ut postea : è quibus memoria oritur. & dictio postea refertur ad uerbum, utatur. nisi si quis ita malit legere, alia sibi recondit, è quibus memoria oritur : sibi, id est ad usum suum.

12.

NISA et progressa ratio] Cum legeretur, uisa, & progressa ; coniectura ducti, nisa, correximus ; ut similis, & apta translatio sit : quomodo etiam locutus est pagina 185 : præsto (inquit) est ratio, quæ connixa per se, & progressa longius fit perfecta uirtus.

12.

PRIORI posterius, posteriori superius non iungitur] Coniungitur quidam legunt, non recte, ut opinor, & contra Ciceronis sententiam. dixit enim, Non iungitur, pro non respondet, non cohæret, non cõuenit. in quo, inquit, maxime conuincuntur, quòd duo pro cõgruentibus sumunt uehementer repugnantia. omnino & in libro manuscripto Bernardini Maffei legitur, coniungitur, sed, ut sensus ostendit, corrupte.

14:

ET eo quidẽ innumerabiles] Sunt qui legant, eos. ego hoc totum suspicor abundare. iacet enim, & otiosum est ; neque ad sententiam quidquam affert, quo perfectior esse uideatur.

17:

CARNEADES nonnũquam secundum. Et

illud dabat, assentiri aliquando : ita sequebatur etiam opinari] Cum antea in omnibus libris legeretur, id assequebatur; emendaui coniectura ductus, ita sequebatur, eo confidentius, quòd it pro id ueteres scribebant. Assentior autem ijs, qui, sublata copula &, legũt, Carneades nonnunquam secundũ illud dabat, assentiri aliquando : ita sequebatur etiam opinari. quanquã duo illa uerba, assentiri, opinari, loco mouerem, ut alterum in alterius sedem migraret, & ita legeretur : Carneades nonnunquam secundum illud dabat, opinari aliquãdo : ita sequebatur, etiam assentiri. De duobus.n. quod proposuit, secundum illud erat : Nunquam autẽ opinabitur : de quo Carneades ita sentiebat, ut interdum diceret, sapientem opinari : ita sequebatur, & assentiri : ut appareret, Carneadem aliquem tamẽ assensum dare sapienti, quem Arcesilas penitus tollebat, cum uterque esset Academicus.

19:

SIGNATUM, et effectũ] Videtur legendũ effictum, ut perstet in metaphora, & cum duobus uerbis imprimere & signare consentiat: quo modo item locutus est pagina VI. Visum, inquit, impressum, effictumq; ex eo unde esset.

27.

VIDE superiora] Hoc inducendum ut glossema crediderim.

29.

LINIAMENTUM sine ulla latitudine carentem] Apparet, subesse mendũ. Maffei liber, lineamentũ, cætera ut in impressis. mihi sic placeret, Lineam

autem sine ulla latitudine currentem. punctum enim & linea, mathematicorum initia sunt.

29.

ADIICIAM iusiurandum] Adigere iusiurandum, potius dicitur, quàm adijcere: ut apud Cæsarem libro VII. Omnibus ad iusiurãdum adactis. sine præpositione autẽ ea ratione dicebatur, quo modo adigere arbitrum, pro adigere ad arbitrũ. qua figura Cicero usus est libro III. de off. et in oratione pro Q. Roscio.

29.

CONSENSISSE primos] Forte, cõcessisse primas. nam Laertius auctor est, cum Delphicus Apollo Milesijs respondisset, eum tripodem, quem piscatores iactu retis inuenissent, eius esse debere, qui cæteris sapiẽtia excelleret, Thaleti esse datum. ex quo apparet, sex reliquos ei primas concessisse.

32.

VOS uero huius magnitudinem &c.] Confusus locus, & corruptus: qui, ordine uerborum mutato, & leui correctione adhibita, restitui fortasse posset: quo ex ordine, & correctione locus recitetur; ut studiosi saltem hanc mihi gratiam habeant, quòd, quidquid sen serim, libere dixerim. legerem igitur sic. Vos uero huius magnitudinem quasi decempeda permensi refertis. Hic ego me, quasi malis architectis, mensuræ uestræ nego credere. ergo dubium est, uter nostrum sit, leuiter ut dicam, uerecundior? Hanc coniecturam etsi ualde probem, tamen meum illud teneo, ut sine manuscriptis libris nihil affirmem.

33:

HIC igitur neutri assentiens, si nunquam uter est prudentior?] Sensum nõ uideo, neque uidet quisquã, ut opinor, tam obscuro in loco. obscuritatis autem causa deprauatio est, quam iudicio meo tollet qui ita leget. Hic igitur neutri assentietis: sin utrique, uter est prudentior? quorum uerborum nõ absurda sententia est: dicit enim hoc. In hac controuersia neutri assentietis, id est neque Stoicum, neque Academicum dicetis esse sapientem. sin utrunque, uter est prudentior? Assentietis, autem refero ad illud supra positum, Ad uos nunc refero. Vtrique, uidetur esse necessarium propter insequens uerbum, Vter. Sed hæc, qui & acumine, & iudicio plus ualent, dijudicabunt.

35.

LABOR, ut assentiar Epicuro] Vulgati libri, laboro, omnes habebant. quod uerbum ut deprauatum esse crederem, fecit id, quod sequitur: reuocat uirtus, uel potius reprehendit manu. nam sine dubio, reuocat, & reprehendit manu, quidpiam requirũt, quod sibi in translatione respondeat: quale uidetur esse uerbum labor: quod ego, & metaphoram, & sensum secutus, reposui pro laboro.

37.

PER ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans] Forte emendandum, Quare ἐποχὴν illam.

39.

ET SI quid forte Roma noui] Mallem sic: Ec quid forte Roma noui.

40.

ADHIBENDA *enim geometria est*] *Libentius legerem, Adhibenda etiam geometria est: (nam sæpe scripti libri, etiam, habent, ubi impressi enim) & ea quæ sequũtur, parenthesi inclusa, per interrogationem pronunciarem. Adhibenda etiam geometria est: adiungenda (inquit) est geometria ad disputationem, et tractationem philosophiæ: id est instructi etiã geometria debent esse, quibus de philosophia scribere cõsilium est. Quæ sequũtur, excusant nouitatem nominis, quòd geometriam dixerit, & græca uoce sit usus in oratione latina.*

40:

LAELII *nostri*] *Librarij cum in describendo non perciperent quid sibi antiquæ notæ uellent, eas uel immutabant, uel cum sequenti uoce coniungebãt: ut hoc loco, Lælij nostri, scripserant, cum, L. Aelij nostri, uera & incorrupta sit lectio: quod & ueterũ exemplarium auctoritate, & historiæ fide comprobatur. est enim hic L. Aelius, qui orationes scripsit, quas alij dicerent; à quo M. Varro rerum antiquarum scientiam cum accepisset, eã ipse auxit, & illustrioribus literis explicauit. Cicero de claris oratoribus.*

52:

QVA'M *fieri sine causa quidq̃ dicere*] *Hæc uidentur abundare, ut otiosa, & sine causa inculcata. id enim turpe physico est, dicere atomum declinare sine causa. hoc per se recte habet, & cõcinnũ est. præterea si quid addatur, frigebit.*

54.

NISI *te quoque, ut id modo loqueretur*] Maffei liber, quoque modo, haud prorsus emendate, sed ut uitij tamen nihil penè supersit. nam una litera immutata locus restituitur, nempe si sic legas: Nisi te, quoquo modo loqueretur, &c. dicit autem, quoquo modo loqueretur, ut penè etiam ostendat, ne in uerbis quidem Ciceroni Epicurum satisfecisse, non modo in sententijs.

54.

ETENIM *quasi detractis de homine sensibus*] Superuacanea sunt hæc uerba, neque locum hic habere possunt. nam ex argumentis sunt, quibus probare conabatur Epicurus, uoluptatem esse summum bonum. dicit enim pagina 55. Etenim, quoniam detractis de homine sensibus reliqui nihil est, necesse est, quid aut secundum naturam, aut contra sit, à natura ipsa iudicari. Maffei liber, Et detractis de homine sensibus: aliud antiquum exemplar, Etenim quoniam detractis de homine sensibus. ut & ipsa uarietas mendi suspicionem afferat.

56:

CVM *omni dolore caret*] Rectius Maffei liber, cum omni dolore careret. rectius etiam fortasse sic, Omni dolore carere.

74:

VT *quibusdam in formulis ea res agatur, &c.*] Rectius uidetur sic: Vt quibusdam in formulis, quæ res agatur &c.

69:

QVIBVS *uinum diffusum è pleno sit œnophoro, cui nihil dempserit ius, et sarculos abstulerit*] An=

tiquus Maffei liber habet, cui nihil dempserit uis, et sacculos abstulerit. emendo, cui nihil dempserit nix, & sacculus abstulerit. apud ueteres qui lautius uiuebant, uino delectabantur quod sacco niuario transmissum esset, nō solum ut frigidius biberent, sed etiā ut liquidius. itaque dixit Martialis libro XII. Vt liquidū potet alauda merum, Turbida sollicito trāsmittere cecuba sacco. Et in distichis, Setinos moneo nostra niue frange trientes: id est, setini uini uim frange niue, ut frigidius bibas. seruabatur enim nix in hunc usum: de quo Plinius lib. XIX. cap. IIII. Hi niues, inquit, illi glaciem potāt. deinde infert, excogitatur ut alienis mensibus nix algeat, qua scilicet uina refrigerentur. hic igitur Cicero eos asotos bene putat uiuere, non qui luxu diffluant, qui in uoluptate omnia ponant; sed eos, qui uictu utantur modico & exquisito, qui uino contenti sint eo, quod ex ipso effusum sit œnophoro, quod, ut ita dicam, naturale sit, nō artificiosum: quale est illud, quod per niuem sacco exprimitur: & dixit, cui nihil dempserit nix, & sacculus abstulerit, propterea quòd uino nimiam uim nix, crassitudinem autem saccus auferebat. est autem totum hoc de Lucilio sumptum.

70.

DICET Lucilius, cocto, cōdito. sed cedò caput cœnæ, sermone bono. quid, ex eo si quæris libenter?] Libro XIII. epistolarum ad Atticum, in fine ita scriptū est. edit, & bibit ἀδεῶς, & iucunde: opipare sanè, & apparate: nec id solum, sed bene, cocto, condito, sermone bono, &, si quæris, libenter: ut, quemadmodum quidem ego existimo, Lucilij uersum recitet: quem etiam

hunc in locum transtulit, sed ut ipse quædã interijciat. ego autem cum in illa ad Atticum epistola scriptum legerem, cocto, condito; non, horto condito: item hic putaui esse legendum, cocto, condito; cum ante legeretur, horto condito: neque sum arbitratus fore, qui nostram coniecturam reprehenderet, cum ea ratione tam firma niteretur. puto autem Lucilij uersus huiusmodi fuisse: Quid bene? cocto, Cõdito, sermone bono, & si quæris, libenter. ut illud, Quid bene? cocto, Pedes sint præcedentis uersus. Quod autẽ legitur, Quid, ex eo si quæris, libenter? puto ita esse interpungendũ: Quid ex eo? si quæris, libenter. Nam qui cœnant cocto, condito, sermone bono; sequitur, ut libenter quoque cœnent. cum autem interrogaret, Quid ex eo? (subaudi sequitur) respondet Lucilij uerbis; si quæris, libenter. Illa uero, Dicet Lucilius, sed cedò caput cœnæ, Quid ex eo, à Cicerone interiecta, effecerunt, ut Lucilij uersum nemo hactenus agnouerit. quem si quis metiri uelit, pronunciabit in penultimo pede, Quæri'li. abiecta s consonante: ut etiam in ultimo Catulli epigrammate, Affixus nobis tu dabis supplicium.

75:

SCIPIONI] Corrigo, Cæpioni, ex historia. Cn. Seruilius Cæpio Consul fuit cũ Q. Pompeio Nepote. quibus Consulibus decretum est, ut in Tubulum quæreretur. Ad Atticum libro XII. 187.

76.

CENSVIT plus filiæ dandum] Alij, plus Fadiæ: quæ lectio si retineatur, supra legendum erit, Fadio Gallo, nõ Fabius: cũ Gallus cognomen Fadiorũ sit.

78:

TESTATA ciues] Maffei liber, Teſtata crimen. probo.

78:

APP. Claudij] Recte. male antea, P. Claudij: nã Liuius libro III. Appium nominat, & Maffei liber cõfirmat.

79:

NON metuet autẽ, ſiue celare poterit, ſiue, etc.] Sequor ſententiam, & emendo: Non metuet autem, ſiue celare poterit, ſiue opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere; certeq; malet exiſtimari bonus uir, ut non ſit, quàm eſſe, ut non putetur. Hanc correctionem ego in antiquo libro non uidi, ſed Ioannes Scala, homo grauis & certus, ſe uidiſſe teſtatur. eſt autem hic, obtinere, pro tueri & defendere, ut in oratione pro Quintio, Non ad mendacium obtinendum, ſed ad uerum probandum auctoritas adiuuat. omnino & Maffei uetuſtum exemplar habet, ſiue opibus magnis, non, ſiue opibus maius.

80.

NVLLAM] Vllam, ſententia poſtulat ut legatur.

80.

REM uides] Pro uides, ſi uidelicet legatur, concinnius erit: neque tamen magna mutatio fiet: nam in antiquis libris pro uidelicet ſcriptũ quãdoque animaduerti, uidel. quandoque etiam uid.

81.

ET quidem prodeſt] Antiqui libri alij habent, Quid prodeſt; alij, Et quid prodeſt. emendo, Ecquid

prodest : ut periodus interrogationis nota terminetur.

81.

VTILITATIS causa expetéda] Tolle hoc: intelliges esse concinnius.

82.

SI tua sint Puteolis gramina?] Sensus postulare uidetur, ut pro, gramina, legatur prædia: siquidem hoc dicit: si utilitatis causa quæritur amicitia, utilitas tibi maior erit, si tua prædia Puteolis habeas, quàm si amicus Triarius tibi sit. erat autem Puteolanus ager omnium fructuosissimus: itaque eam regionem ob fertilitatem maxime celebrauit antiquitas. Fundos igitur, inquit, amicis anteponemus. Eandemq; sententiam iterans, paulo post intulit: Vides, si amicitiam sua charitate metiare, nihil esse præstantius; sin emolumento, summas familiaritates prædiorum pretiosorum mercede superari.

88.

ATHO'VE perfosso] Quid si, Athone perfosso? quo modo eum locutum esse etiã in tertio de Republica, auctor est Priscianus libro VI.

88.

VITAE quidé infinita] Corruptus locus: quem ita puto esse emendandum, Et ea quidem infinita: nam et libro primo Tusc. quæst. 160. de animo loquens, Habet, inquit, memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilium.

93.

NOVARVM non uidebantur] Alij, Nouarum nouabantur, sensu mihi non admodum probato:

non enim respondet ad illud quod dixit, Difficilius & obscurius. potius legendum crederem, Nouarum noua uidebantur: ut, Noua, accipiatur, quasi duriora, & nimis obscura: quod accidere solet, cum nominibus utimur inauditis.

94:

QVOD positum sit in eo] Antiqui libri, Quod compositum sit in eo, absurde prorsus, nisi facias quod sæpe faciendum est, ut antiquos libros coniectura adiuues. Sic igitur putarem elegantius, & rectius. Quod cũ positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam, si placet; cum igitur in eo sit id bonũ, quò referenda sunt omnia: honeste facta, &c. Atque etiam in membro præcedenti melius, opinor, statueret in ea, quàm, statueret in eo: ut ad, concordiam, referatur.

94:

VT enim si cui, &c.] Apparet, quid significet: sed ita nõ solum corrupta, uerum etiam, ut ego sentio, confusa, & præpostere collocata sunt uerba, ut emendari locus et distingui à nobis sine arrogantiæ nota nõ possit. Vtrum autem, collimare, an, collineare, legendum sit, non dijudico: mihi quidem magis placet, collineare; quòd aptiorem & probabiliorem habeat etymologiam: nam collineare dicitur is, qui eum locum ferit, ad quem locum oculi directo quasi linea ducta feruntur: ut collineare sit, simul cum oculis locum ueluti per lineam ferire.

98.

QVID autem dici poterat, si turpitudinem non

ipsam per se fugiendam esse statuerimus] Emendo ex antiquo libro Bernardini Maffei, Quid autem dici poterit. Alij pro statuerimus legunt statueremus, respicientes scilicet ad uerbum poterat, ut tempora conuenirent: cum in sensu uis, & energia maior sit, si, poterit, & statuerimus, legatur, quàm si, poterat & statueremus.

99:

RERVM in corpore sitarum] Locutio probabilior, quàm si legas, ut antea, Rerum in corpore harũ: quam correctionem Maffei liber antiquus probat.

101:

NEC hæc posita, nõ aliqua essent præposita] Si corrigas, Nec, hoc posito, nõ aliqua esse præposita, Erit elegantius: neque ab antiquis exemplaribus admodũ discedes: siquidem & Maffei liber, Hoc posito, habet.

115.

AT enim dicitis] Sunt qui legant, At enim nõ dicitis. ego sequor Maffei uetustum librum, in quo scriptum est: At enim ueram dicitis: hoc est perfectam & absolutam.

115:

VT æque pars naturæ negligatur] Mendũ subesse manifestũ est. quòd si hæc cum superioribus conferantur, sensus ostendet ita legendum esse, Vt ne qua pars naturæ negligatur. ita etiam in Maffei libro scriptum est.

118:

SCIS enim Citiæos clientes tuos è Phœnicia profectos] Laertius in Zenone auctor est, Citiæos à Phœ=

nicibus originem duxiſſe. quem ego ſecutus, emendaui, è Phœnicia, ſiue à Phœnicia, cũ antea legeretur à poetica, fœdo errore, & manifeſto. appellat autẽ Pœnulum Zenonem, quaſi callidum, & aſtutum, ut ſunt Pœni ferè omnes: qui à Phœnicibus nomen acceperunt: qua ratione, Pœnulum Zenonem dixit Cicero, quòd à Phœnicibus eſſet oriundus.

121.

CONFERAM autem auũ tuum Druſum] Si Plutarchum audias, corrigendum erit, conferã auũculum tuum Druſum: nam auunculum fuiſſe Catonis Druſum, Plutarchus in Gracchis, & in Catone Vticenſi auctor eſt.

121.

QVID enim? ſapientia, &c.] Neque in uerbis uitium eſt, neque in ſententia: recte habẽt omnia: quiddam tamen ornatius elucebit, ſi totum continues: & ita legas. Quòd enim ſapientia, ubi pedem poneret, non habebat, ſublatis officijs omnibus; officia autem omnia tollebantur, delectu omni et diſcrimine remoto: (quæ enim eſſe poterant rebus omnibus ſic exæquatis, ut inter eas nihil intereſſet?) ex his anguſtijs, &c. Antiquus Maffei liber nobiſcum facit, niſi quòd coniunctionem illam, Enim, à nobis additam, non habet.

123.

STVLTORVM] Hanc uocem, quæ antea deſiderabatur, interieci, acceptam è libro Maffei manu ſcripto, ſententia comprobante.

128.

ALII cenſent primum aſcitum, doloris uacuita-

tem] Doloris uacuitatem, in suo libro quidam induxerunt; & asterisci notam, quæ corruptum locum significaret, è regione apposuerunt. nos ea uerba conseruamus; quòd & sententiam sanè bonam efficiunt; neque in antiquo exemplari Bernardini Maffei desiderantur: ut omittam, quòd libros superioris nostræ editionis tamen credendum est ad propositum manuscriptum exemplar fuisse impressos.

139.

VIRTVTEM ipsam inchoauit: nihil amplius:] Genus loquendi, quo Cicero etiam alibi usus est, ut in Verrem pagina 261: sese ipsum abs te repetit, nihil amplius. Antea legebatur: Virtutem ipsam inchoauit: nihil itaque amplius nostrum est: inuersione uerborum obscurata sententia.

140:

VICINITATIBVS cum ciuibus] Cõsentiunt in hoc antiqui libri: mihi tamen non est dubiũ, quin ita emendandum, & distinguendum sit, Vicinitatibus, tum ciuibus. hoc enim quasi progressu serpit charitas generis humani. primi sunt parentes, & nati: sequuntur cognati, tum affines, deinde amici, post uicini, tum ciues, & qui publice socij atque amici sunt, postremo humanæ gentis uniuersæ, & hominum inter homines coniunctio.

141:

TIBERINA dissensio festo illo die] Ouidij uersibus adducor, ut pro dissensio legendum putem decursio: hoc facilius, quòd Maffei liber approbat. erat autem festus ille dies, quem Romani in honorem Fortu

næ celebrabant . unde Ouidius libro VI. Fast.

Ite, deam læti fortes celebrate Quirites :
In Tiberis ripa munera regis habet .
Pars pede, pars etiam celeri decurrite cymba,
Nec pudeat potos inde redire domum .

142.

HAEC est non omnia spernentis præter uirtutem, & uirtutẽ ipsam suis laudibus amplificantis oratio. denique] Si quis nostrum librum hoc in loco cum alijs libris conferet ; uidebit, unius literæ mutatio, & punctum loco motum quanto sentẽtiam effecerit aptiorẽ.

FINIS.

SERIES LITERARVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u.

Omnes quaterniones.

APVD ALDI FILIOS.

VENETIIS, M. D. XLVI.

ALDI FILII

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
FIRENZE